

J.S.

23.9.1901

10.1.1986

JAROSLAV SEIFERT

A sbohem

Nebyly to ani první šlápoty
v měsíčním prachu.

Jestliže však přece někdy zazářily,
nebylo to jejich světlo.
Miloval jsem tuto řeč.

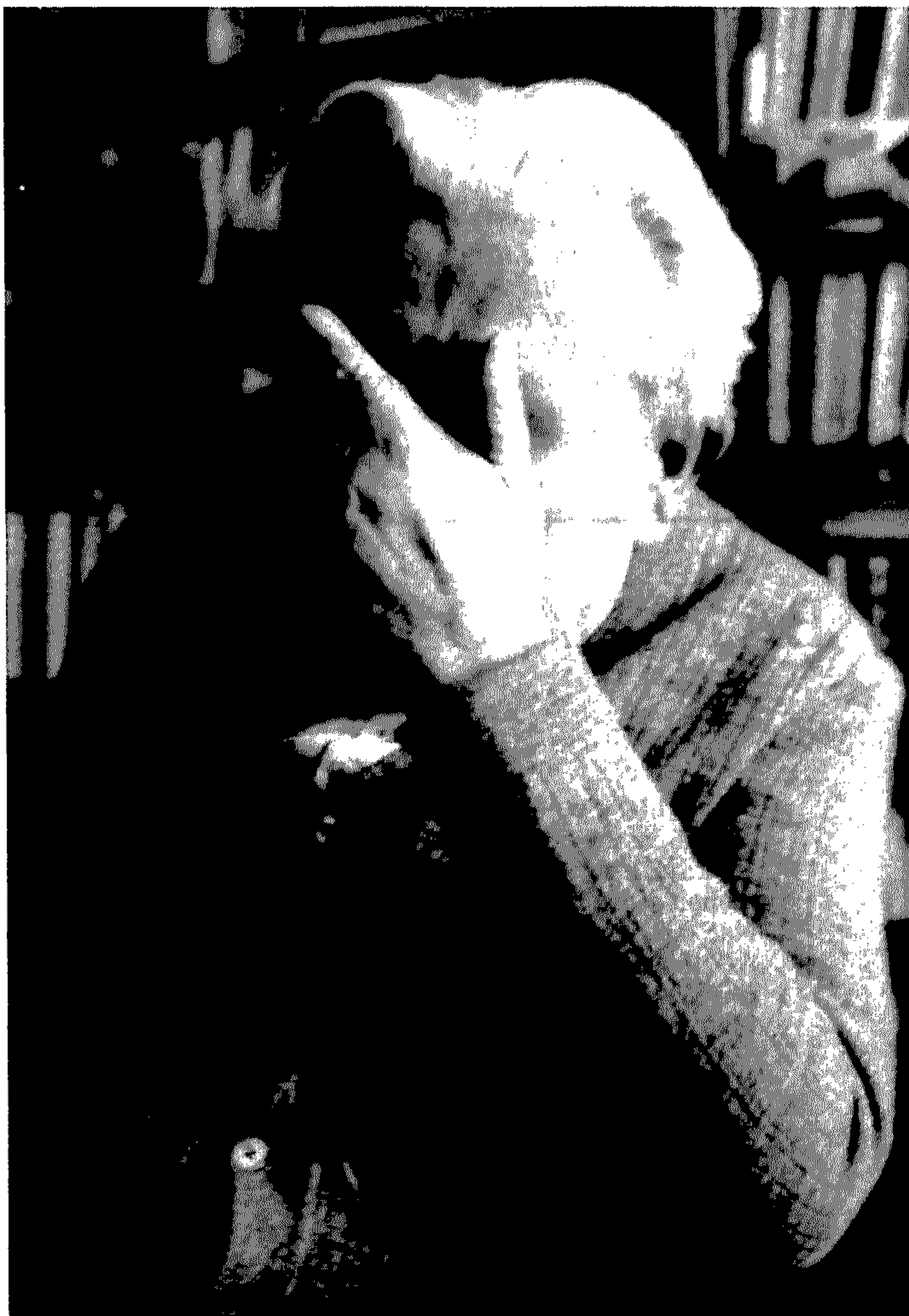
A ta, když přinutí mlčící rty,
aby se zachvěly,
snadno přiměje milence k polibkům,
loudají-li se červánkovou zemí,
kde zapadá slunce pomaleji
než v tropech.

Poezie jde s námi od počátků.
Jako milování,
jako hlad, jako mor, jako válka.
Někdy byly mé verše pošetilé
až hanba.

Ale za to se neomlouvám.
Věřím, že hledat krásná slova
je lepší
než zabíjet a vraždit.

K miliónům veršů na světě
přidal jsem jen pár slok.
Nebyly o nic moudřejší
než píseň cvrčků.
To vím. Odpuštěte mi.
Už končím.

(Ze sbírky Morový sloup)

Charta 77 k úmrtí Jaroslava Seiferta

První projev soustrasti poslali rodině Mistra Jaroslava Seiferta jménem Charty 77, jejímž byl básník signatářem, její noví mluvčí:

Stalo se, čeho jsme se všichni obávali a co jsme si raději nepřipouštěli. Seismografy poezie se prudce vychýlily, protože naši zemi opustil Básník. Byl poslední z plejády skvělých osobností, jejichž mládí a tvůrčí růst ovlivnil nový začátek národního života po 28. říjnu 1918. Od té doby nás Seifertovy verše provázely v dobách dobrých i zlých. Kulturní svět mu předloni nakonec udělil svou nejvyšší poctu, avšak Básník ji vzal a složil ji k nohám své Múze.

Seifert tvořil s mozartovskou samozřejmostí, která možná mášla. Právě tak mášla jeho vrozená mírumilovnost, laskavost k lidem, jeho umění odpouštět. Povrchní pozorovatelé jej proto viděli jako jakéhosi idylika. Málokterý muž a básník však podstoupil tolik trpkých kulturních a občanských střetů s hloupostí a s bezprávím jako právě Seifert. A málokdo z nich projevil tolik vytrvalé, tolik dlouhodobé statečnosti. Nejen autoritou svého díla, ale i svými občanskými postoji se Jaroslav Seifert stal neformální hlavou naší kulturní obce, její nejvyšší mravní autoritou.

Ted' jsme osiřeli a je nám velice smutno. Rádi bychom se s ním přišli rozloučit všichni, opravdu všichni. Neboť těm, kdo si ho zamilovali a kdo stavějí autoritu ducha nad autoritu moci, odešel skutečný vladař.

Tiskneme Vám ruku.

Anna Šabatová, Martin Palouš, Jan Stern

V Praze 10. ledna 1986

DOVĚTEK LISTŮ

Druhý kondolenční dopis, hodný zaznamenání ze zcela jiného důvodu, má podpis prezidenta republiky. Jeho adresátem není ani manželka ani dcera zesnulého Mistra. Podle Rudého práva dne 11. ledna 1986 vyslovil prezident soustrast nikoli rodině Jaroslava Seiferta, ale – českému ministerstvu kultury.

V československých novinách 13. ledna je shodou okolností otištěna další presidentská kondolence, a to k úmrtí slovenského malíře J. Nemčíka. Je adresována rovněž ministerstvu kultury, tentokrát slovenskému. Jde tedy zřejmě o «normální» – i když pro chápání obyčejného člověka nenormální – diplomaticko-byrokratický úzus. Pozornější čtenář čs. novin si však povšiml, že k úmrtí Mistra Nemčíka vyslovil prezident soustrast také slovenskému Svazu výtvarných umělců. Svaz českých spisovatelů od hlavy státu žádnou kondolenci ke skonu Jaroslava Seiferta neobdržel – aspoň jsme se o tom nikde nedočetli. Šéf protokolu na Pražském hradě zřejmě rozhodl, že by to nebylo vhodné, protože velký, vpravdě národní básník a laureát Nobelovy ceny za literaturu nebyl v posledních šestnácti letech členem této výběrové instituce.

BALADA O NÁRODU A BÁSNÍKOVÍ

PAVEL KOHOUT

Národ který věčně cosi musí
sám si časem prosí mučení
Až když k slávě pravdy hoří Husi
mohou sedat Švejci k pečení
Nač má dávat každý nitku kůže?
At' dá celou kůži jeden muž!
Bože a ten básník tolik může
však má v pochvě svědomí jak nůž

Národ musí šetřiti svých reků
Spoléhá se tudíž na muže
který vztyčí prapor jeho vzteku
aniž čeká že mu pomůže
Co by národ šlapal do kaluže?
Vždyť se topí jenom jeden muž!
Bože a ten básník tolik může
a tak málo žádá za výsluž

Slechy jako zajíc nos jak liška
brání národ pravdu kordem srand
Vyjde-li to je tu národ-Žižka
nevyjde-li – národ muzikant
Proč by padal do jednoho muže?
Líp když za něj padne jeden muž!
Bože a ten básník přece může
vždyť je znám a sám a starý už

Koš mu dává národ místo růže
místo tuše vstříc mu hřímá – Kuš!
Bože proč ten básník přesto může?
Snad že je ten básník prostě muž

16. září 1976
k 75. narozeninám J.S.

KNIHY JAROSLAVA SEIFERTA

Diskusní příspěvek amerického básníka, člena delegace Spojených států na Evropském kulturním fóru v Budapešti, pronesený v pracovní skupině o otázkách literatury 11. listopadu 1985, dva měsíce před Seifertovou smrtí.

Za plenárního zasedání v pátek odpoledne mluvčí československé delegace – myslím, že to byl pan Kot – velmi laskavě poslal velvyslanci Spojených států Polanskému devět knih Jaroslava Seiferta, o nichž sdělil, že vyšly mezi léty 1968 a 1985. Protože jsem básník, velvyslanec Polansky mi je odevzdal. A musím hned říci, že na mě opravdu silně zapůsobil vnějšek těch svazků, jež jsou většinou velmi pěkně ilustrovány a dokonale graficky provedeny. Potěšilo mě, jak krásné knihy se v Praze vydávají. Zároveň jsem si říkal, jak to, že nějaký básník dokáže vytvořit novou knihu – a ve většině těchto případů knihu velmi rozsáhlou – každé dva roky. Básníci volí slova pečlivě a v těchto devíti knihách je hojně slov. Jsou všechna pamětihodná, nebo se Švédská akademie, jež vůbec první Nobelovu cenu za literaturu udělila roku 1903 tak špatnému, třebaže plodnému básníkovi, jako byl Sully Prudhomme, znovu dopustila strašného omylu?

Česky neumím, ale už dřív jsem četl několik Seifertových básní a připadaly mi i v anglickém překladu opravdu nádherné. Zjevně je tu někde chyba. Člověk, který napsal ty pevně skloubené, bezmála vytesané básně, jež jsem četl, a který je obdivovatelem Mozarta a mozartovskou poezii vytváří, nemohl v uvedeném čase všechny ty knihy sepsat. Když jsem je pozorně prozkoumal, ukázalo se, že údaje skryté v tirážích říkají, jak to všechno je.

«Světlem oděná», vydaná 1978, prvně vyšla 1940. Sbirka «Šel malíř chudě do světa», vydaná 1977, poprvé vyšla 1949. «Kamenný most», vydaný 1978, původně vyšel 1949. «Maminka», jež byla vydána 1966 a znovu 1975, prvně vyšla 1954. (To je patrně ta kniha, o níž jeden ze ctěných československých delegátů řekl, že ji mají v každé české domácnosti.) Tedy téměř polovina uvedených knih byla prvně vydána deset či dokonce dvacet let před rokem 1968.

Z ostatních knih «Deštník z Piccadilly» skutečně je nové dílo a má copyright z roku 1979. Ale oficiálně vyšel teprve pak, když byl v několika tisících opisů vydán jako samizdat. «Morový sloup», oficiálně vydaný 1981, musel v Praze čekat na tuto oficiální publikaci deset let. «Všecky krásy světa», vydané 1982, jsou soubor esejí a pamětí, opět vypravený navenek velmi pěkně, ale jak se ukazuje, text té knihy zdaleka není úplný. Je vypuštěno devět kapitol a ze zbylých dvanácti jsou vyškrtuta jména, věty, někdy celé odstavce. Jmenný rejstřík je tím zkrácen o třiaosmdesát jmen, z nichž jedenapadesát přesto ve vlastním textu zůstalo. Ostatních dvaatřicet odtamtud vymizelo.

Informaci mi poskytl Jan Vladislav, český básník, esejista a překladatel žijící nyní v Paříži. Byl roku 1981 nucen odejít z Československa hlavně proto, že v Praze vydával samizdatovou edici poezie «Kvart». Právě v této edici prvně vycházelo, co Jaroslav Seifert nově napsal, a to o deset let dřív, než to úřady dovolily vydat oficiálně. O škrtech ve «Všech krásách světa» Jan Vladislav říká:

«Je zajímavé si všimnout povahy škrtek. Z původního Seifertova textu nebyla odstraněna jen jména některých lidí a zmínky politické či kulturně politické povahy, ale spolu s milostnými výjevy v té knize popsány i autorovy úvahy o smrti a zmínka o sebevraždě přítelkyně proslulého předválečného českého historika umění Karla Teigehe. Vše jako by nasvědčovalo, že z hlediska československé cenzury je smrt právě tak obscénní a netisknutelná jako sex.»

Knihy, o nichž mluvím, neříkají všechno. Záznamy jednání československých soudů uvádějí, že někteří lidé byli zatčeni jen za vlastnění rukopisů Jaroslava Seiferta. Opět cituji Jana Vladislava:

«Jeden z takových dokumentů zaznamenává rozhodnutí pražského městského soudu z 23. února 1983, na jehož základě knihy a rukopisy, nalezené za domovní prohlídky dne 21. ledna 1981 v bytě Ludvíka Vaculíka a odtamtud odnesené, byly zabaveny. V podrobném zdůvodnění svého rozhodnutí soud konstatuje, že «za určité politické situace i úryvků děl jednajících o jiných dějinných obdobích, než je naše, či o jiných zemích může být zneužito k vytváření nepřátelských postojů vůči našemu zřízení, jak bylo prokázáno za krizového období 1968-69».

Mezi příklady textů, jež se nabízejí k zneužití a je tedy třeba je zabavit, nacházíme rukopisný překlad úvah, dopisů rodičům a básní německého protestantského filozofa Dietricha Bonhoeffera, roku 1945 popraveného nacisty, zřetelně nadepsaný «Dopisy z německého fašistického vězení»; a jako poslední z několika příkladů je uveden rukopis Seifertova «Deštníku z Piccadilly» a čtyř dalších Seifertových básní, který soudce dr. Jan Rojt, jak sám sděluje, dal zabavit proto, že jde o «původní, nemodifikované verze».

Nejen však byly uznány za hodny zabavení Seifertovy rukopisy; soudní instance měly za stejně «zločinný» jakýkoli návrh, aby Seifert byl nominován k volbě laureáta Nobelovy ceny. Jeden z českých intelektuálů zatčených roku 1981 a téměř rok, kdy s nimi byl připravován proces (k němuž nakonec nedošlo), držených ve vazbě, Jiří Ruml, dříve novinář, napsal 22. října 1984 v otevřeném dopise československému velvyslanci v Paříži: «Dr Jiřina Šiklová, roku 1981 zatčená zároveň se mnou, byla obviněna za to, že odeslala do zahraničí opis a nahrávku pamětí Jaroslava Seiferta spolu s materiály, jichž se mělo užít k nominaci na udělení Nobelovy ceny. . . Všechny tyto rukopisy, nahrávky a jiné materiály byly zabaveny a podnes leží kdesi ve sklepě ministerstva vnitra. Herci, jimž byly ze zahraničí zaslány gramofonové desky s nahrávkou Seifertových pamětí. . . byly vyslýchány a tyto desky, stejně jako všechna Seifertova díla vydaná v zahraničí nebo opsaná na psacím stroji, patří při různých domovních prohlídkách k zabavovaným předmětům.»

Jaroslav Seifert řekl v Praze roku 1956 při druhém sjezdu spisovatelů:

«V jazyce člověk hledá svou nejzákladnější svobodu, svobodu vyjádřit své nejvnitřnější myšlenky. To je nutný předpoklad jakékoli svobody, jejíž nejzazší podobou ve společnosti je svoboda politická.

To se netýká jen spisovatelů a básníků, ale všech intelektuálů. Musíme žít se zřetelem ke skutečnosti, jak ji poznáváme, nesmíme žít jen nějaký život.»

Pane předsedo, ty vynechávky, škrty a zatčení, o nichž jsem se tu zmínil, jsou zjevným porušením helsinských dohod.

Děkuji vám, pane předsedo, děkuji i vám, dámy a pánové, za laskavou pozornost.

OTA ŠIK

Bilakův interview – zrcadlo lží

Západoněmecký týdeník Der Spiegel uveřejnil 28. října 1985 rozhovor s tajemníkem ÚV KSČ Vasilem Bilakem. Text byl otištěn o dva dny později i v Rudém právu. Vzbudil u čtenářů posměch pro některé svoje nechtěně humorné pasáže a odsouzení pro sérii tvrzení hrubě zkreslujících historická fakta. V minulém čísle Listů (č. 6/1985) jsme uveřejnili vyjádření k některým Bilakovým výroky od Alexandra Dubčeka, jak je přinesl 21. listopadu římský deník L'Unità. Dnes otiskujeme článek z pera významného čs. reformního ekonoma Oty Šika, který byl v r. 1968 náměstkem předsedy federální vlády. Prof. Šik nyní učí na univerzitě ve švýcarském St. Gallenu a je autorem řady knih a vědeckých prací o národohospodářských otázkách. Jeho článek vyšel 28. listopadu 1985 v curyšském týdeníku Die Weltwoche.

Dobře udělal časopis Der Spiegel, když pořídil rozhovor s Vasilem Bilakem. Umožnil tím veřejnosti německé řeči, aby si učinila konkrétnější představu o jednom z politiků, na které nejen padá těžká spoluodpovědnost za násilné potlačení «československého jara», ale kteří dodnes patří k nejagresivnějším odpůrcům každého i sebenesmělejšího podnětu ke změně v nejmrazivějším ze všech států sovětského bloku.

Je neuvěřitelné, jaké nepravdy si ten člověk ještě dnes dovoluje světovému veřejnému mínění předkládat. Je vyslovenou lží tvrdit, že na setkání v Bratislavě v srpnu 1968 akceptovali a podepsali i českoslovenští straníci a vládní představitelé ve společném dokumentu formulaci, že «Československo je ohroženo kontrarevolučním převratem». Chce tím ještě dnes zacementovat tuto nesmyslnou legendu? Anebo si chce připnout aureolu «zachránce před kontrarevolucí» a vysloužit si tak politické povýšení?

Je dobře, že měl Alexander Dubček možnost vyvrátit toto tvrzení v římském deníku L'Unità. Za sebe mohu jen dodat, že tehdejší československé vládě nebyl dokument s takovou formulací nikdy předložen, a že bych nebyl jako náměstek předsedy vlády nikdy mohl na takové tvrzení přistoupit. Nebezpečí kontrarevoluce v Československu roku 1968 neexistovalo. Teprve dodatečně byly podniknuty pokusy ospravedlnit vojenskou intervenci v ČSSR takovouto hypotézou, kterou ovšem nebylo dovoleno uvést v pochybnost.

Další Bilakovo tvrzení, že prý «na počátku srpna 1968 již bylo vše připraveno, aby se zřídily koncentrační tábory v Československu pro odpůrce pravicových sil», lze označit už jen za politickou provokaci. Žádný oficiální orgán takové přípravy nečinil – ani vláda, ani žádný z ministrů, ani bezpečnost, vojsko či jiná instituce. Vyzývám pana Bilaka před celou světovou veřejností, aby zcela konkrétně jmenoval instituci, která taková opatření chystala a která k tomu měla nějaké reálné oprávnění nebo pověření.

Ve skutečnosti hovořili v Československu v jarních měsících r. 1968 soustavně o nebezpečí kontrarevoluce pouze extrémisté, stalinisté, takzvaná «libeňská skupina». Obava z «koncentračních táborů» se mohla zrodit jedině v hlavách zkostnatělých funkcionářů, zcela postrádajících lidovou podporu a lidu naprosto odcizených. To oni kdysi zřídili pro politické oponenty pracovní tábory, jako např. u jáchymovských uranových dolů, a proto si nedovedli představit jiný způsob jednání s politickými odpůrci. Stoupenci reformy se naproti tomu zabývali přípravou takových právních poměrů a takového právního řádu, za kterých by již lidé nebyli utiskováni a pronásledováni pro své politické přesvědčení.

O kom chce pan Bilak ještě dnes vykládat, že připravoval občanskou válku? Snad o stoupencích reformy v tehdejší komunistické straně, anebo třeba o jiných politických stranách a společenských organizacích, které se tehdy probouzely k nové činnosti? K čemu by měly tyto síly rozpoutávat občanskou válku, když se jim na jaře dostalo nejrozsáhlejší podpory a projevu lidových sympatií, a když věděly, že mohou za demokratických podmínek počítat i s oficiální legitimací svých reformních cílů? A proti komu měly vlastně nějakou občanskou válku vést – proti nepatrné menšině ultradogmatických stranických funkcionářů, kteří by za demokratických poměrů již nebyli mohli svoje politické funkce udržet? Ne, pane Bilaku, nově vzestupující politické síly neměly zapotřebí připravovat občanskou válku ani koncentrační tábory. Tyto síly osvědčily v jarních měsících velkorysost, a pomýšlely jen na to, jak učinit politický i hospodářský život v ČSSR demokratičtější a svobodnější.

Na občanskou válku mohly myslet zas jen staré stalinistické a konzervativní síly, a to nikoli z obavy z koncentračních táborů, ale ze snahy o udržení svých privilegovaných míst. Avšak i na to mohly pouze

myslet, pouze v jejich hlavách se mohla odehrávat občanská válka, neboť ve skutečnosti byly tak slabé a izolované, že si nemohly troufat vyprovokovat ozbrojený boj proti absolutní většině národa. Nezbylo jim tudíž nic jiného, než si vymýšlet politické chýry a hrůzostrašné povídačky, vyprávět je sovětským diplomatům a prosit o vojenskou pomoc.

Jenom ti komunističtí funkcionáři, kteří měli důvod se obávat, že je regulérní sjezd strany již nezvolí do funkce, a ke kterým právě patřil i pan Bilak, považovali za nutné zaslat sovětským vládcům dopis s prosbou o «záchranu socialismu». Šlo o to, vojenským zákrokem znemožnit konání řadně zvoleného stranického sjezdu, neboť dogmatici poznali již z průběhu okresních a krajských konferencí i ze složení delegací zvolených na sjezd, že tento sjezd odzvoní jejich politické kariéře.

*
* *

Vzhledem k uvedeným skutečnostem, vzhledem k tomu, že se on sám přičinil, aby se demokraticky zvolený sjezd komunistické strany nemohl konat, kde nachází pan Bilak troufalost mluvit o jakési «vyšší formě politického systému» v dnešním Československu? Nebo se podle něho koná sjezd strany demokraticky, jestliže je od A do Z zmanipulován stranickým aparátem, jestliže aparát připraví všechna usnesení a všechny volby předem a režiruje okresní a krajské konference i samotný sjezd tak, aby jejich výsledky plně vyhovovaly zájmům a záměrům nejvyšší nomenklatury? Ještě nikdy nebyl sjezd KSČ připraven tak demokraticky jako za «pražského jara» – demokraticky právě v tom smyslu, že usnesení a volby na předsjezdových konferencích vyplynuly výlučně ze svobodných diskusí mezi delegáty a bez manipulace ze strany mocenského aparátu. I stalinisté tam mohli mluvit a agitovat za své představy o socialismu i proti reformnímu vývoji. Proto došlo na většině konferencí k vášnivým diskusím, a jestliže získali stoupenci reformy nejširší podporu, pak proto, že jejich myšlenky a cíle odpovídaly zájmům a představám převážné většiny členů strany.

Zač tedy stojí ono věčné, prázdné řečnění o «vedoucím postavení dělnické třídy a jejího předvoje, komunistické strany» – když každé dítě u nás ví, že to ve skutečnosti neznamená více než vedoucí postavení stranického aparátu a partajní byrokracie? V celé dosavadní historii «socialistického» Československa vylučovala strana znova a znova nejen jednotlivé členy, ale při takzvaných prověrkách i celé základní organizace, za každý pokus kritizovat vyšší funkcionáře resp. vedení strany anebo žádat podstatné změny stranické politiky či svolání mimořádného sjezdu. Jestliže se však dokonce nestraník pokusí tou či onou formou veřejně vyjádřit nespokojenost s politickým a hospodářským vývojem, kritizovat skutečnosti, které neodpovídají socialistickým ideálům, ba ani vlastním zákonům státu, je administrativně zlikvidován, obviněn z protistátní nebo antisocialistické činnosti a odsouzen k dlouhému trestu uvěznění. Máme pěkné přísloví: «V domě oběšencově nemluv o provaze» – a pan Bilak by si je měl vzít k srdci, než začne vychvalovat «vyšší demokracii za socialismu».

*
* *

Stejně pokrytecké je páně Bilakovo tvrzení, že prý «nikdo nechce ve východní Evropě prosazovat jednotný sovětský model». Vždyť i v oficiálních stích moskevské Pravdy, např. pod pseudonymem D. Vladimirov 21. června 1985, se nejen zatracují národní modely socialismu jako «rafinovaný nástroj nepřátel socialismu», ale zavrhuje též socialistické hospodářské experimenty, které využívají tržní mechanismus a soukromou iniciativu. Což se ústřední výbor KSČ v referátě G. Husáka a jiných projevech k této nepřímé kritice maďarského vývoje nepřipojil? Jak bylo možné na tomto zasedání ÚV odmítnout socialistické tržní koncepce s odůvodněním, že s tím Československo «udělalo špatné zkušenosti»? V Československu přece ještě nikdy takový model neexistoval. Za Novotného byl sice formálně schválen, avšak jeho uskutečnění bylo zabráněno, a za čtyři měsíce roku 1968, za období jen menším dílem obrozené vlády a při cílevědomém odporu vládní většiny složené ze starých ministrů Novotného éry, se nepodařilo prosadit ani minimum zákonných úprav nutných k rozvinutí nového modelu. Nový způsob rámcového plánování se přece teprve připravoval a staré direktivní plánování, jež stimuluje podniky, aby směřovaly k nevykonnosti, ještě nebylo odstraněno. Na základě jakých «zkušeností» byl socialistický tržní model odmítnut?

Vasil Bilak považuje «zespolečenštění výrobních prostředků» za jeden ze základních pilířů socialistického řádu. Zamyslel se ale někdy nad tím, že formy zespolečenštění mohou být rozličné a že právě státně byrokratická forma vzniklá za Stalina má se skutečným zespolečenštěním pramálo společného? Což mají dělníci resp. lid vůbec sebemenší právo mluvit do směrů podnikového vývoje, do výběru ředitelů, do vypracovávání plánů? Má lid možnost volby z několika plánových alternativ, jelikož se přece nikdy nenabízí jen jedna varianta hospodářského vývoje? Jenže kde si lid nemůže vybrat z několika vývojových možností, nemůže být ani řeč o tom, že by lid rozhodoval o výrobních prostředcích a vývoji výroby, a že by existovala nějaká hospodářská demokracie – a takzvaně společenské vlastnictví se zvrhá ve vlastnictví zbyrokratizované vládnoucí vrstvy. Ta či ona forma vlastnictví se vždycky projevuje tím či oním způsobem rozhodování o využití výrobních prostředků. A kde je společnost zbavena přímého a skutečného práva rozhodování, není společenské vlastnictví, i kdyby se vyhlašovalo sebehlučněji.

Pan Bilak a jemu podobní se vždycky úporně brání, aby se je označovalo za dogmatiky. Není však právě rozhodujícím rysem dogmatismu, když se někdo schovává za všeobecné pojmy jako jsou «socialismus, socialistické vlastnictví, vedoucí úloha dělnické třídy» atd., a není ochoten uznat, že mohou existovat nejrůznější konkretizace těchto obecných pojmů, že není nutno považovat jednou historicky přijaté resp. zavedené konkrétní formy za jediné možné nebo nejlepší, a že by se měly ve světle získaných zkušeností vždy znova kriticky přezkoumávat, a pokud je to zapotřebí i měnit? Nikdo z československých stoupenců reformy si nepřál návrat ke kapitalistickému hospodářskému a společenskému systému, ale chtěli jsme takovou reformu sociali-

stického systému, která by umožnila odstranit základní nedostatky odhalené dlouholetými a hlubokými analýzami.

Když někdo takové analýzy a návrhy k ozdravení prostě označuje za «antisocialistickou činnost», zakazuje je a perzekvuje, nemá to nic společného s «vědeckým socialismem», a už teprve to neodpovídá Marxem vždy znova zdůrazňovanému požadavku kritické skepse vůči jakékoli teoretické kategorii. Dogmatikům na celém světě je společná snaha lpět vždycky a pokud možno navždy na určitých všeobecných pojmech, přičemž jim pokaždé běží o udržení oněch konkrétních poměrů, ve kterých považují svoje subjektivní zájmy za nejlépe chráněné. Kritiku konkrétní formy socialistického plánování, řízení, tvorby cen atd. vydávají dogmatici za kritiku socialismu vůbec, jakmile navrhované změny ohrožují dosavadní mechanismus výběru kádrů a udržení moci. Rozhodujícím měřítkem socialismu pro ně není prospěch lidu, nýbrž jen a jedině licoměrně skrývané mocenské zájmy.

* * *

Vasil Bilak a jemu podobní dělají ze mne i z jiných lidí v exilu kontrarevolucionáře a zrádce socialismu. Prosazoval jsem v Československu deset let reformu hospodářské soustavy, svými rozbory, ale také návrhy na ozdravení jsem se nikdy netajil, naopak jsem je přednášel otevřeně, na zasedáních ústředního výboru, na sjezdu strany a ve veškerých svých publikacích. Nikdo mi nikdy nemohl vytknout, že by moje návrhy resp. jejich uplatnění mohly vést k znovuzavedení kapitalistického systému. Odešel jsem z vlasti, protože jsem byl po intervenci oceňován jako kontrarevolucionář a protože bych doma již nebyl dostal možnost pracovat vědecky – tím méně politicky – dál. Ať mi bylo jakkoli zatěžko z domova odejít, bylo to nevyhnutelné, jestliže jsem chtěl svoje myšlenky dál propracovávat a uveřejňovat.

Základní postoj, který jsem vyjádřil v návrzích na reformu, jsem neopustil ani po odchodu do exilu. Můj kritický poměr jak k reálně socialistickému tak ke kapitalistickému hospodářskému systému je všeobecně znám; i zde vždy otevřeně vyslovuji svoje přesvědčení, že oba systémy vyžadují reformu. Ve Švýcarsku vládou ovšem demokratické poměry, za kterých mohu svobodně projevit i své kritické názory na kapitalismus, zatímco se v Bilakově «vyšší demokracii» podobná kritika socialismu potlačuje jako protistátní.

Je víc než smutné, když Vasil Bilak ve své ideologické zatvzlosti prohlašuje, že «ani jediná skutečně významná, uznávaná vědecká, umělecká, kulturní, hospodářská či politická osobnost republiku neopustila». Ve skutečnosti shledalo mnoho z nejvýznamnějších a nejtvůřivějších osobností nutným emigrovat, jelikož nebyli ochotni podřídit svou tvorbu, názory a mínění reakční a zpátečnické politice husákovského režimu. Stavěli možnost pravdivé a svobodné tvorby výše než vyhlídku na umlčený život ve staré vlasti.

Nemohu v mezích tohoto článku vypsát celý dlouhý seznam všech význačných československých osobností v emigraci. Namátkou uvádím několik jmen známých spisovatelů: Milan Kundera, Josef Škvorecký, Pavel Kohout, Jiří Gruša, Gabriel Laub, Arnošt Lustig, Ota Filip, Ladislav Mňačko, Ota Ulč, Jiří Hochman, Jiří Lederer, Vladimír Valenta, Vladimír Škutina a mnoho jiných. A kolik našich uznaných filozofů, historiků, ekonomů, filmových režisérů, kameramanů, novinářů, lékařů, techniků, fyziků, chemiků atd. by bylo možné tu jmenovat, aby se konkrétně doložilo, že významná část naší duchovní elity dala emigraci přednost před životem v nesvobodě.

Skutečnost usvědčuje Bilaka ze lži. Pozdější generace jistě s hrdostí tyto exulanty přiřadí k ostatním synům národa a podrží je v paměti i v době, kdy po Bilakovi již ani pes neštěkne. Můžeme jen doufat, že doba politického panství takových lidí jako je Vasil Bilak nepotrvá nesnesitelně dlouho a že český a slovenský národ přečkají čas tohoto panování bez příliš hlubokého mravního a kulturního úpadku.

ZDENĚK MLYNÁŘ

S «POUČENÍM» NA VĚČNÉ ČASY ?

Mezi oficiálně uznanými výročími zazářilo v prosinci jedno zvláště milé srdci každého zasloužilého normalizátora: patnácté výročí «Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ». «Stále platné poučení» hlásá na první stránce tučným písmem Rudé právo z 10. prosince 1985, které zároveň sděluje, že se k danému tématu koná dvoudenní «teoreticko-praktická konference» s mezinárodní účastí, na níž mluví zasloužilý otec oslavence Vasil Bilak. Z jeho referátu a vůbec ze všech komentářů ve stranickém tisku (nejkrásnější přinesla Tribuna 11.12.85) opakovaně a důrazně zaznívá tvrzení, že «Poučení» je dokumentem platným i po patnácti létech a «nic mu neubírá na významu».

Už to samo o sobě musí nastražit každého, kdo pamatuje více než posledních patnáct let v historii

KSČ. Neklame-li mne paměť, začala se myšlenka, že hodnocení lidí a událostí z politických procesů padesátých let «stále platí», zdůrazňovat až po Stalionově smrti. Předtím nikoho nenapadlo o tom pochybovat. O Akčním programu KSČ z doby «pražského jara» se začalo říkat, že «stále platí» až po vojenské intervenci v srpnu. Předtím to každý považoval za samozřejmé.

Zkušenost tedy učí, že k nápadnému zdůrazňování «trvalé platnosti» nějakého politického dokumentu bývá vždy nějaký důvod. Dělá se to ve chvílích, kdy uvedený dokument je v rozporu s nějakými novými rysy politické reality a lidé se začínají ptát: může to vůbec ještě dál vydržet?

Podobná otázka opravdu dnes nutně vzniká. Zmíněné «Poučení» je totiž politickým pomníkem

Brežněvovy éry, která v SSSR nástupem Michaila Gorbačova viditelně skončila. Za těchto okolností se tvůrcům «Poučení» jistě jeví zvlášť důležité, aby se lidem v Československu zdálo, že i v Moskvě nesporně panuje názor o «trvalé platnosti Poučení». Nelze pochybovat, že vyvinuli veliké úsilí, aby takový dojem vzbudili.

Toto úsilí nezůstalo zcela bez úspěchu, zároveň však jeho úspěch má určité vady krásy. Na pražské konferenci mluvil sice zástupce ÚV KSSS, ale tímto zástupcem byl jenom akademik Pjotr Fedosejev. Je to zcela fosilní exemplář oficiálního sovětského ideologa, který založil svou slávu za Stalina, rozvinul ji za Chruščova a upevnil za Brežněva. Tedy někdo mimořádně vhodný k tomu, aby říkal vždy to, co se právě musí, má-li být vzbuzen dojem, že všechno zůstává vlastně při starém. Zároveň ale také někdo, kdo sovětské vedení do budoucna k ničemu politicky nezavazuje, neboť ten člověk je vlastně už dnes minulostí a spolu se svými generačními vrstevníky je na odchodu ze scény.

Referát Pjotra Fedosejeva otisklo sice v plném znění Rudé právo, ale sovětská Pravda otiskla (10.12.85) jen na konci krátké zprávy o konání konference v Praze stručné sdělení, že tam Fedosejev mluvil. Obsah jeho projevu zůstal sovětským čtenářům utajen. To bylo zjevně málo všem stoupenům «Poučení» v Praze i v Moskvě a tak pár dnů po konferenci (14.12.85) vyšel v Pravdě článek «Významný politický odkaz», psaný tak, že musí sluchu tvůrců «Poučení» lahodit. Právě tento článek se také Rudé právo dne 16.12.85 pokusilo na první stránce prezentovat svým čtenářům jako ono žádoucí nejvyšší požehnání z Moskvy.

Aby mu dodalo na váze, nazývá RP tento článek «stat' listu Pravda», tj. vzbuzuje dojem, že jde o redakční oficiální stat' či úvodník. Zamlčuje, že článek je podepsán I. Birjukovem a nemá tedy povahu «stati listu Pravda», v němž vyšel na předposlední stránce v rubrice «Mezinárodní informace». Z textu je také vidět, jak se autor snažil podávat politické názory jako citáty z «Poučení» nebo z jednání pražské konference – nikoli jako mínění svoje nebo dokonce vedení KSSS.

Článek I. Birjukova nespojuje «Poučení» s žádným jiným jménem než s Husákovým. To se v Praze někomu nelíbilo, a tak text upravil. V českém překladu v RP ze 16.12.85 se určitá citovaná věta uvádí jako konstatování «v projevu soudruha Vasila Bilaka», zatímco v ruském originálu v Pravdě ze 14.12.85 se odkazuje jen k «projevu na teoretické konferenci v Praze» bez udání jeho autora.

Věta, která se takto anonymně uvádí v Pravdě a tak adresně v RP, je však věta nikoli bezvýznamná. Shrnuje jádro tzv. Brežněvovy doktríny, která praví, že «boj za ochranu socialismu přerůstá národní hranici» a stává se internacionální záležitostí. Není jistě bez zajímavosti, že právě pokud jde o tuto klíčovou politickou formulaci, vypůjčuje si I. Birjukov citát «z projevu v Praze» a nedává žádnou formulaci vlastní (ani někdejší oficiální formulaci sovětskou).

Birjukov je zástupce vedoucího oddělení, které má v redakci Pravdy na starosti «bratrské socialistické země». Mohlo mu být tedy služebně nařizeno takový článek sepsat a podepsat. Jako zkušený aparátník splnil úkol tak, aby ani při případných dalších

zákrutech politické linie nebylo jemu osobně co vytknout.

Jeho opatrnosti se nelze divit. V SSSR jsou totiž k tematice vztahů mezi socialistickými státy vyslovovány dnes i názory, které by «Poučení» musilo označit ne-li za revizionistické, tedy alespoň za podezřelé.

Tak např. J. Novopašin, vedoucí sektoru v Ústavu ekonomiky socialistické světové soustavy, napsal v říjnovém čísle časopisu «Rabočij klass i sovremennyj mir» článek, za který by měl v dnešní KSČ jistě disciplinární řízení. Tvrdí v něm, že «jednota... nemůže být diktována shora a nadekretována», stejně jako nelze «dekretem odstranit národní předsudky a antipatie». Autor se vyslovuje proti «velmocenským ambicím» a «nárokům na hegemonii», odmítá definice socialistického internacionalismu v pojmech «hierarchie nebo subordinace» a staví se proti tvrzení, «že princip respektování suverenity socialistických zemí je podřízen jiné vyšší zásadě, zásadě jednoty».

Čtrnáct dní předtím, než na pražské konferenci řečnil senilní akademik Fedosejev tak, jak se to tvůrcům «Poučení» líbilo, mluvil v sovětské televizi představitel mladší funkcionářské garnitury G. Sachnazarov (zástupce vedoucího oddělení ÚV KSSS a předseda Sovětské společnosti pro politické vědy) tak, jak by to Vasil Bilak žádnému sobě podřízenému funkcionáři netrpěl. Navazoval zjevně na některé formulace Jurije Andropova a zdůrazňoval rozdílnost mezi socialistickými zeměmi jako faktor, který má větší význam než předpokládají ideologická schémata a mluvil výslovně o tom, že teoretické úvahy a praktická zkušenost se tu rozcházejí.

A protože dva měsíce před sjezdem KSSS v Moskvě nikdo s jistotou neví, který dnešní zástupce povýší a který dnešní šéf zmizí a který tajemník ÚV KSSS ještě půjde do důchodu, je pochopitelné, že ten, komu je uložen tak nevděčný úkol jako psát o «Poučení», chápe se pera velice opatrně. Výtvar I. Birjukova je sice požehnáním z Moskvy, ale s ručením velmi omezeným.

* * *

Neskrývám, že si osobně myslím, že «Poučení» z roku 1970 se v budoucnu stane politickým dokumentem nepohodlným a nevhodným pro Gorbačovovu politiku. Ne proto, že by se Gorbačov stal Dubčekovým obdivovatelem a chtěl v SSSR opakovat československý reformní pokus z roku 1968. Tento pokus, jeho průběh a jeho aktéři (včetně těch, kteří přes svůj penzijní věk nejsou v důchodu, ale ve vysokých funkcích) patří dnes už do historie a pro aktuální politiku nemůže mít jiný význam než význam historického faktu. A právě to se tvůrci «Poučení» zuby nehty brání uznat. Své vlastní, zcela konkrétní a jen pragmaticky úspěšné role z minulosti vydávají pomocí «Poučení» za jakýsi vítězný pochod ideologických principů, neměnně a věčně ovládajících sovětskou politiku.

Je až komické, jak ti, kdo kdysi vydávali za přednost svůj politický realismus, ztratili smysl pro realitu ve chvíli, kdy jde o to, pochopit přechodnost vlastních rolí. Po srpnu 1968 a v době, kdy dali sepsat

«Poučení», viděli se ještě naši normalizátoři jako realisté, kteří na rozdíl od nereálně uvažujících reformátorů vidí věci takové, jaké jsou. Věděli zejména reálně, jaké zájmy má v tu chvíli sovětské vedení v Moskvě. Tomu podřídili vše ostatní a to jim zaručilo nejvyšší funkce na patnáct let. Lidé, kteří původně v podstatě správně viděli, co jsou a proč se drží u moci, po patnácti letech jako by zblbli vlastní propagandou. Nebo jinak řečeno, začali sami věřit tomu, čemu původně věřil jenom snad Vasil Bilak: že z nich udělal «vůdce národa» jejich postoj k obecným ideologickým principům a nikoli ke konkrétním sovětským zájmům.

Pravda, dnes už i Bilak vidí, že hlavní zájmy současné sovětské politiky se posouvají jinam a nejsou tedy zahrnuty v «Poučení». Snaží se přizpůsobit této situaci a jedním dechem hovoří jak o platnosti «Poučení» na věčné časy, tak také o tom, že «pokračovat v extenzivní cestě rozvoje už jednoduše nemůžeme. Vedla by ke stagnaci, k poklesu životní úrovně lidí.»

Ale to přece není žádný objev roku 1985! Že extenzivní rozvoj hospodářství znamená pro československé hospodářství stagnaci i v době, kdy ji nutně neznamenal pro hospodářství sovětské – to říkali přece tvůrci reformy z roku 1968 zcela jasně. To se ovšem říci dnes nesmí, neboť stále platné «Poučení» tyto lidi označilo jednou provždy za hlavní čerty našich novodobých dějin, kteří chtěli «rozpoutat anarchii tržních mechanismů a vytvořit armádu nezaměstnaných».

Vasil Bilak správně cítí, že z Moskvy dnes fouká jiný vítr než před patnácti léty, a proto se rozpovídal o «lidském faktoru» a navrhuje: «Je třeba přijmout taková opatření, která zájem celé společnosti přemění v úplně bezprostřední osobní zájem každého občana». Bilak tu jako vždy přehání a proto formuluje nesmysl: úplná totožnost zájmu celku s každým individuálním zájmem není možná v žádném společenství. Ale sama myšlenka o tom, že dílčí a celospolečenské zájmy se musí složitým způsobem, pomocí nových mechanismů hospodářského i politického řízení za socialismu uvádět do souladu, není také žádný nový objev.

Tvůrci československé reformy z roku 1968 ji velmi konkrétně formulovali a hlavně z ní vyvodili závěry. Ono totiž «přijmout opatření», která různorodé sociální zájmy úspěšně uvádějí do souladu s celospolečenskými potřebami – to právě znamená změnit současný systém, který to nedokáže. To se však podle «Poučení» zakazuje na věčné časy. Bilak také neříká, jaká to opatření je třeba přijmout. Ale soudě podle toho, čeho byla jím těžce poznamenaná

politika v posledních patnácti letech schopna, lze soudit, že asi časem bude přijato nové poučení, tentokrát «O úplné a bezprostřední přeměně jedněch zájmů v zájmy jiné».

A tak přímo v řeči ke slávě «Poučení» sám jeho přední tvůrce vlastně proti němu hřeší. Nepřímo, oklikou – dalo by se říci, že «plíživě» – nabádá ke změnám v systému, k jehož dokonalosti a neměnnosti nejprve do Československa vpochoďovaly armády pěti států a pak bylo sepsáno «Poučení».

Dnes se sice ještě neví, jaké změny, jakého významu a v jakém pořadí bude provádět Gorbačovova politika v sovětském systému v hospodářské, sociální, politické a ideologické oblasti. Je však už dnes jasné, že základní myšlenkou Gorbačovovy politiky je myšlenka o nutnosti změn, a to změn nezbytných pro kvalitativně nový stupeň vývoje sovětské společnosti. V «Poučení» KSČ je naopak základní myšlenka, že změny nutné nejsou a kdo tvrdí opak, je podezřelý a případně nebezpečný. Sovětský hospodářský, sociální, ideologický a politický systém vyhlašuje «Poučení» nepřímo, a místy i přímo, za žádoucí, optimální a nevyžadující změn – a to v době kolem roku 1970. Nový program KSSS však právě o této době říká: v sedmdesátých letech «nebyly včas náležitě zhodnoceny změny hospodářské situace a nezbytnost hlubokých přeměn ve všech sférách života».

Až do Brežněvovy smrti bylo hlavní devízou sovětské politiky opravdu totéž, co tvoří základní ideu «Poučení»: nic neměnit! Stabilizace jako samoučel a proto měnící se ve stagnaci. To nyní definitivně skončilo a tudy se «Poučení» dostává pomalu ale jistě do rozporu s důležitými sovětskými zájmy – a to bez ohledu na to, že některé obecné ideologické zásady i dnes sovětská politika mlátí jako prázdnou slámu, stejně jako to dělá «Poučení». Je jen otázka času, kdy převáží tyto nepohodlné důsledky nad sovětským zájmem neuvádět věci v Československu zbytečně do pohybu.

Pro Gorbačova není jisté v tuto chvíli Československo zemí, kde by mu vznikaly citelné potíže. Ve srovnání s Afghánistánem, se sovětsko-čínskými vztahy nebo se situací v Polsku – abychom jmenovali jenom problémy se sousedy SSSR – je to země klidu. Sotva si lze myslet, že v době, kdy nové sovětské vedení má plno starostí vnitropolitických (před sjezdem KSSS) i zahraničně politických, bude vyvíjet iniciativu k tomu, aby v Československu došlo k nějakému politickému pohybu, který by mohl zase vést ke komplikacím. Klid je teď pro nejbližší dobu naopak nade vše.

To ale nepotrvá věčně. Spíše má pravdu lidový popěvek: Za rok za dvě léta...

K dementi Alexandra Dubčeka

Dne 30. října uveřejnilo Rudé právo rozhovor, který Vasil Bilak, člen předsednictva a tajemník ÚV KSČ, poskytl týdeníku Der Spiegel. Nad jeho obsahem může zaznít klasické «Komu to slouží?». Hlavní jeho smysl totiž netkví v objasnění aktuálních naléhavých problémů a úkolů Československa, ale v zkreslování a falšování dějin roku 1968 a vychvalování politiky tzv. normalizace, prováděné naplno od r. 1969. Autor dal najevo svou snahu diskreditovat vedení z doby Alexandra Dubčeka, svými výroky však fakticky položil současnému vedení otevřenou otázku.

Rozhovor vyvolal v ČSSR polemiky v různých občanských pospolitostech. Je kritizován za paušální hanění snah o obrodu socialismu v r. 1968, provází ho též sarkasmus, ale i obavy pokud jde o další politickou linii v zemi.

Jako přesvědčení socialisté a také v r. 1968 angažovaní lidé sdílíme mnohé z těchto názorů našich spoluobčanů a vidíme naprostý rozpor mezi tím, co jsme poznali a prožívali, a řadou tvrzení v uvedeném rozhovoru. Pokusíme se o stručné zásadní osvětlení svého stanoviska k velkému dílu z jara 1968. Jsme si vědomi, že vyjadřujeme své stanovisko za podmínek pro nás naprosto nerovných. To nepřímou vyjadřuje i skutečnost, že noviny, které u nás rozhovor otiskly, nijak nereagovaly na stanovisko naší veřejnosti. Nepřekvapilo proto, že neotiskly ani dementi A. Dubčeka z 8.11.1985. Učinil tak až orgán IKS L'Unità, který přispěl k jeho rozšíření ve světě i u nás doma, za což mu patří náš dík.

Po 11 letech se znovu objevilo veřejné slovo A. Dubčeka, soustředěné na dva údaje. Především na základě autentického dokumentu ze schůzky představitelů šesti KS v Bratislavě 3.8.1968 ukázal jako holý výmysl to, co «prozradil» V. Bilak Spieglu. Jak se prý «šéfové stran a vlád osobně sešli a formulovali větu po větě: že ČSSR je ohrožena kontrarevolučním převratem» atd. V celém přijatém dokumentu se slovo kontrarevoluce totiž vůbec nevyskytuje; podobně – jak dodáváme my – nebylo ani v žádném jiném dokumentu z mezinárodních jednání KSČ roku 1968. Není třeba skrývat, a nečiní tak ani A. Dubček, že v Bratislavě se mluvilo o podpoře, ochraně a upevnění socialistických vymožeností jako internacionální povinnosti. Zároveň však bylo zdůrazněno, že tak každá z účastnických zemí činí ve své zemi. Byly vyzdviženy principy rovnoprávnosti, zachování suverenity a národní nezávislosti, bratrské spolupráce a solidarity, a byly všemi přítomnými schváleny.

Dále jen zaznamenáme věcné vyvrácení toho tvrzení V. Bilaka, že začátkem srpna bylo vše připraveno, «aby se zřídily koncentrační tábory pro odpůrce pravicových sil». Jestliže A. Dubček poukazuje na to, že v Československu se do srpna 1968 řešily problémy opravdu politicky a nic v uvedeném smyslu nebylo připraveno, můžeme se navíc zeptat, jak to, že se o tom, co teď V. Bilak říká, 17 let nic nevědělo.

Podobně neurčitě se vyslovuje V. Bilak o nějakém zvacím aktu pro armády některých států Varšavské smlouvy ke vstupu do Československa. Neodvažuje se sice tvrdit, že by byly předem konzultovány příslušné nejvyšší orgány ČSSR, včetně vedení KSČ, a že by se srpnová intervence udála s jejich souhlasem – známé dokumenty totiž svědčí o něčem zcela jiném. V. Bilak však hovoří o jakýchsi bližší neurčených členech ÚV KSČ, předsednictva vlády, parlamentu, kteří prý «byli při tom». To snad má být ten začátek «otevřeného politického boje» a «ideologického nástupu», kterými – podle slov současného vedení KSČ – bylo vše řešeno? Je naprosto zjevné, že nějakí takoví jednotlivci, i kdyby mezi nimi byl V. Bilak, žádné ústavní právo k takovému aktu neměli. Politicky vzato s něčím takovým vystupovali proti zdrcující většině Čechů a Slováků, kteří stáli za programem obrody socialismu. V. Bilak se snažil dokonce tvrdit, že bez vojenského zásahu by republika upadla do občanské války. Nemohl však vůbec říci, které síly nebo kdo si něco takového přál.

Autor rozhovoru rovněž bagatelizoval důsledky tzv. «normalizační» politiky. Ta v plném rozsahu dopadla a stále působí na celou společnost. Základní je, že postavila hráz potřebným změnám v politickém a hospodářském vedení, způsobila návrat k zastaralým metodám direktivního řízení, zdušila demokratické ovzduší v zemi. Průvodním jevem bylo i existenční postižení, diskriminace statisíců občanů i s jejich rodinami – a to nejen bývalých členů KSČ. Z větší části nesmějí dodnes vykonávat odpovědné funkce v národním hospodářství, vědě, školství, kultuře. Jak vyplývá z oficiálních dokumentů dnešní KSČ, byla z ní v letech 1969-70 vyloučena nebo vyškrtuta více než pětina z tehdejšího 1,7 miliónu členů.

V. Bilak tvrdil, že z ČSSR neodešla do emigrace «ani jedna skutečně významná, uznávaná vědecká, umělecká, kulturní, hospodářská či politická osobnost». Je však skutečností, že po srpnu 1968 odešlo do emigrace více než 100 000 lidí, převážně z politických důvodů. Necháváme na ostatních věcné a reálné zhodnocení, o kolik schopných mozků a dovedných rukou byla republika tím ochuzena. Malá země ve středu Evropy by si neměla dovolovat vytvářet důvody vedoucí k emigraci jejích občanů. Naši spoluobčané kriticky hodnotí i skutečnost, že mnozí z těch, kteří v republice zůstali – např. čelní spisovatelé či historici, nesmějí oficiálně publikovat, přednášet a mají se svou tvůrčí činností nejrůznější obtíže.

Neodpovídá rovněž skutečnosti tvrzení V. Bilaka, že za svou činnost v letech 1968-9 a své přesvědčení nebyl nikdo odsouzen. Jména lidí z doby před 15 lety i z nedávna, které postihl tento osud, jsou známa doma i v zahraničí.

Kritická ironie našich lidí stíhá i onu pasáž rozhovoru V. Bilaka, když v rozbujelé korupci dneška spatřuje pozůstatky buržoasní éry. Nebudeme však pokračovat v hodnocení zmíněného rozhovoru. Od roku 1968 uplynulo 17 let, v nichž zesílila naléhavost některých problémů, jejichž řešení bylo zmařeno potlačením obrodného procesu. Přibyly i problémy další. Nám jde o víc.

Jestliže je v těchto letech rostoucího vědeckotechnického pokroku – s jeho nadějnými a rozporuplnými stránkami, při existenci mezinárodně politických problémů a sociálních otázek, dotýkajících se všech bez rozdílu – z mnoha stran zdůrazňován význam lidského faktoru, pak se s tím plně ztotožňujeme. To předpokládá s rozvahou, ale energicky překonávat staré a přežívající metody v řízení hospodářství a politickém vedení společnosti, dát schopným lidem ve vědě, kultuře a dalších oborech svobodu tvůrčí práce, vázanou jen odpovědností k lidskému kolektivu. Nejen slovy, ale i v institucionální podobě vyjádřit a podněcovat závažnou úlohu dělnické třídy v socialismu a ve společnosti vůbec. Vyzývat a inspirovat národy k hledání politických, ekonomických, kulturních a morálních výhodisek z problémů světa, kontinentů a zemí – představuje vpravdě avantgardní úlohu a poslání.

S našimi postoji a stanovisky souvisí, a praxe to též potvrzuje, že současný a pozorně zaměřený pohled vpřed není dobře možný bez poznání všech podstatných stránek historie. Pokud jde o nás, máme za to, že ve zkušenostech, nahromaděných za celá leta, včetně československého jara 1968 a jeho programového snažení,

je možné stále nacházet mnohé inspirující zdroje. Neznamená to, že jsme pro nekritické posuzování tohoto úseku minulosti naší země. Jsme však pro takový pohled, který vychází ze skutečností, fakt a analýz, a ne z polopravd a smyšlenek.

Praha, listopad-prosinec 1985

Jiří Dienstbier, Jiří Hájek, Miloš Hájek, Zdeněk Jičínský, Vladimír Kabrna, Vladimír Kadlec, Erika Kadlecová, Ladislav Lis, Luboš Kohout, Jaromír Litera, Rudolf Slánský, Václav Slavík, Josef Stehlík, Vladimír Stern, Jana Sternová, Věněk Šilhán, František Vodslon, Jiřina Zelenková

MLUVČÍ CHARTY 77 NA ROK 1986

Na místo loňských mluvčích Charty 77 Jiřího Dienstbiera, Evy Kantůrkové a Petrušky Šustrové nastoupili pro rok 1986 mluvčí noví – Anna Šabatová ml., Jan Štern a Dr. Martin Palouš.

Anna Šabatová ml. se narodila v roce 1951. Je dcerou doc. Dr. Jaroslava Šabaty a manželkou ing. Petra Uhla. Počátkem sedmdesátých let byla odsouzena na tři roky do vězení. Po dvou letech byla propuštěna, pracovala nějaký čas jako úřednice, pak se vdala, má tři děti, nyní pracuje v domácnosti. V době věznění ing. Petra Uhla vydávala samostatně Informace o Chartě 77.

Jan Štern, básník, publicista, literární kritik a prozaik, se narodil v Praze 1924. Po maturitě pracoval krátce v zemědělství, 1944 byl zatčen a vězněn v nacistických koncentračních táborech Kleinstein a Osterode. V dubnu 1945 uprchl, v květnu se zúčastnil Pražského povstání. V letech 1945-48 studoval na Karlově universitě filosofii a historii. Působil jako novinář – recensent poesie v Mladé frontě, Tvorbě (do r. 1952) a v Práci, kde se zabýval problémy společenské samosprávy. Na podzim 1969 byl vyloučen z KSČ a zbaven možnosti publikovat. Pracoval manuálně, byl technickým úředníkem, nyní je v důchodu.

Dr. Martin Palouš se narodil 1950. Je synem doc. Dr. Radima Palouše. Vystudoval přírodovědeckou fakultu, kde získal doktorát, a fakultu filosofickou. Zabývá se filosofií. Začal pracovat jako školitel-programátor. Po podpisu Charty 77 ztratil zaměstnání, živil se jako uklízeč a topič. V současné době je zaměstnán jako programátor v podniku Meta.

Praha 7. ledna 1986

Setkání SPD – Charta 77

Za návštěvy předsedy Sociálně demokratické strany Německa (SPD) a předsedy Socialistické internacionály Willyho Brandta v Československu v listopadu 1985 se generální tajemník SPD Peter Glotz sešel se signatáři Charty 77, a to s jejím mluvčím Jiřím Dienstbierem, s Václavem Malým a Annou Šabatovou. Českoslovenští účastníci setkání nejprve poděkovali za přispění SPD k propuštění Rudolfa Batt'ka z vězení. V průběhu dvouhodinového rozhovoru se mluvilo o významu respektování lidských práv i o některých případech politické perzekuce v Československu; dále o problémech ekologické situace ve střední Evropě, o perspektivách a možnostech působení nezávislých občanských aktivit, o postavení křesťanů a jejich sebeuvědomování, a o některých aspektech evropského míru.

K setkání došlo z iniciativy SPD, která při přípravě návštěvy v Československu vyslovila přání, aby se její představitel mohl setkat buď s Václavem Havelm nebo s Jiřím Dienstbierem. Československé úřady tlumočily SPD stanovisko, že proti setkání

s Jiřím Dienstbierem nemají námitek. S tímto stanoviskem nebyl před setkáním nikdo z Charty 77 seznámen. Navíc provedla Státní bezpečnost řadu opatření, aby styku některých čs. občanů s delegací SPD zabránila. Ve dnech 8.-10. listopadu byli Rudolf Battěk, Jiří Hájek, Václav Havel, Ladislav Lis a Petr Uhl střeženi ve svých bytech, a při pohybu mimo bydliště byli doprovázeni «operativou» StB. Mluvčí Charty Petruška Šustrová byla v této souvislosti 8. listopadu dopoledne vyslýchána a zadržena na StB v Bartolomějské ulici.

Při jednáních mezi SPD a vedením KSČ upozornil Willy Brandt na čtyři humanitární případy, na jejichž řešení má SPD zájem: na vězněného signatáře Charty 77 Jiřího Wolfa, na ing. Pavla Křivku, ekologa, který je ve vazbě a tehdy očekával hlavní líčení, dále na ochranný dohled Ladislave Lise, a na případ Jana Hájka (syna prof. Jiřího Hájka), jemuž stále ještě nebylo umožněno odjet do Norska na vysokoškolská studia. Willy Brandt poslal za svého pobytu v ČSSR Jiřimu Hájkovi přátelský dopis.

«K novému člověku mnoho cest»

Kresba: Die Weltwoche, Curych

OTEVŘENÝ DOPIS

prezidentu Nicaragujské republiky Danielu Ortegovi

Pane presidente,

podle zprávy rozhlasové stanice Hlas Ameriky z 1. listopadu 1985 (české vysílání v 6.00 ráno) zastavila nicaragujská vláda na dva dny provoz nezávislé rozhlasové stanice Radio Católica, aby tuto stanici potrestala za to, že odvysílala nedávné kázání managujského biskupa, včetně dvou vět, které podle Hlasu Ameriky byly příčinou dvoudenního zastavení vysílání. V první větě se říká, že svoboda je veliký dar, daný člověku Bohem, v druhé se pak tvrdí, že zbaví-li člověk svého bližního svobody, jedná nesprávně, proti boží vůli.

Jsme signatáři výzvy evropských intelektuálů – viz Le Monde z 8. května 1985 «Nicaragua má právo na mír» (text výzvy spolu se jmény československých občanů, kteří v květnu tohoto roku připojili své podpisy, jsme zaslali 5. června 1985 nicaragujskému velvy-

slanci v Praze), popřípadě signatáři prohlášení, které společně podepsali lidé z USA a východní Evropy a které teprve nyní, v prosinci 1985, má vyjít v listě The New York Times. Oba texty požadují nevměšování do nicaragujských záležitostí, zejména pak zastavení materiální pomoci ozbrojenému protisandinovskému odboji. V textech se různou měrou vyjadřují sympatie ke statečnému lidu Vaší země, hovoří se v nich o nezávislosti národů a jejich právu zvolit si samostatně svůj osud.

Známe poměry v Latinské Americe a i v Nicaragui natolik, že chápeme, že optika lidských práv může a musí být jiná v zemi, která trpí hmotnou bídou a navíc je obětí hospodářského embarga a vojenských útoků, než třeba v Československu, jehož obyvatelstvu zajišťuje na pohled dobře fungující ekonomika všeobecnou prosperitu a slušný konzum hmotných a kulturních statků – viděno očima lidí z tzv. třetího světa.

V takovémto pohledu lze pak považovat za zvláštní vrtoch aktivistů různých občanských iniciativ, nezávislých hnutí a opozičních proudů, že tolik trvají na uplatňování politických, občanských a kulturních práv, že usilují o demokratičtější uspořádání společnosti, o větší nezávislost společnosti na státu, státu na sovětském vedení atd. Takové nepochopení našich požadavků si jistě dokážeme vysvětlit, ale nemůžeme se s ním smířit, protože boj za lidskou důstojnost a svobodu, za sociální spravedlnost i rovnoprávnost lidí i národů je jen jeden – jeho součástí jsou emancipační boje ve východní Evropě i v Latinské Americe.

Ve jménu těchto svých sympatií kutlačovaným chceme u příležitosti politováníhodného případu zastavení provozu Radio Católica vyjádřit své vážné znepokojení nad vývojem v Nicaragui pokud jde o lidská práva a tím i demokratické společenské uspořádání. Poslední vyhlášení výjimečného stavu, omezující nebo odstraňující četné osobní svobody a práva, včetně práva na stávkou, nelze podle našeho názoru ospravedlnit vojenskými útoky protisandinovských jednotek, operujících z Hondurasu a Kostariky. Nápor protirevolučních sil bude buď odražen svobodnými stoupenci revoluce, nebo revoluce zahyne. A v tom případě se nám nejeví příliš podstatné, zda její zánik bude způsoben vnější intervencí nebo vnitřním vývojem, který popře všechny revoluční ideály a s cílem tzv. zachránit revoluci vytvoří postupně byrokratickou diktaturu, nový systém útlaku a manipulace s prázdnými hesly a plnými kriminály. I v takovém vývoji mohou mnozí lidé spatřovat mnoho pozi-

tivního. Z latinskoamerické perspektivy se poukazuje na pozitiva takového vývoje na Kubě.

My ale žijeme v jiné části světa a snažíme se Vám tlumočit historickou zkušenost Evropy, zvláště její východní poloviny, jejíž žalostná situace (a nejen v oblasti lidských práv či politické demokracie, ale i v ekonomice!) je zvlášť markantní ve srovnání s Evropou západní. Je paradoxní, že v zemích, které provedly své národně demokratické a sociální revoluce ve jménu práv pracujícího lidu, dělnictva i svobodného rozvoje každého člena společnosti, je těchto práv podstatně méně, pokud jsou, než v zemích, které tyto revoluce neprovedly.

Takové otázky nás napadají, zamýšlíme-li se nad budoucností sandinovské revoluce. Pozvedli jsme svůj hlas proti americké podpoře vojenským útokům na Vaši revoluci, neboť soudíme, že americká politika vůči Nicaragui věci osvobození člověka škodí. Upřímně míněné slovo jsme však museli vyslovit i nyní, kdy se domníváme, že tato věc je vážným způsobem ohrožena zevnitř.

Jiří Dienstbier
Ladislav Hejdránek
Luboš Kohout
Miloš Rejchrt
Anna Šabatová ml.

Zuzana Dienstbierová
Eva Kantůrková
Václav Malý
Jaroslav Šabata
Petr Uhl

Zasláno prostřednictvím nicaragujského velvyslanectví v Praze 1. prosince 1985.

POCHOD PRAHOU 8.12.1985

Přišlo jich víc než loni. Přesto, že je loni odtud hnali pendrekama. Nebo snad právě proto? Ne, to je špatné tázání. Přišli, protože si jednoduše přáli prožít ještě jednou ten zázrak pospolitosti. Jsou tu i tři maminky s dětmi na ramenou. Mnozí si nesou svíčky, někteří kytary. Na mostě je mnoho svatých, tím novým je zde muzikant a písničkář John Lennon. Zvláštní svatý – zvláštní doba. Na Kampě se zpívá – repertoár od Beatles přes Dylana až po Nohavicu.

Je prosincová neděle, čtyři hodiny po poledni.

Asi o půl šesté se hnuli z Kamy na Karlův most. U Kristovy sochy pokládali hořící svíce a někdo připevnil k soše Lennonův portrét. Zase zpívali. Voják. Pak vystoupil na zábradlí u kříže tělnatý policista a vyzval je, aby se rozešli. Bylo jich tam tolik (tisíc? dva tisíce?), že ani nemohli. Příslušník vedle ukřižovaného však vzbudil výtvarnou pozornost. «Vyfoťte ho,» navrhovali někteří, leč beze zloby.

Ne, nerozešli se, ale přece jen se dali do pohybu. Šli Zlatnickou ulicí a došli na Staroměstské náměstí. Tam obklopili Husův pomník, chopili se za ruce tak, jak to odpozorovali ze závěrů mírových kongresů a zapěli Marodenmarš. Moc to k sobě neštymovalo, ale s tím si nelámali hlavu. Snad má i mistr Jan smysl pro humor.

«Co to zpíváte?» zajímali se dva mladí Němci.

«To je náš Bob Dylan,» vysvětlovali.

«De se na peší zónu,» měl kdosi nápad. Přesunuli

se tedy na Příkopy, kde to teď hezky vypadá. Policie, budiž to k její cti řečeno, je jenom diskréteně sledovala.

A najednou z toho byl průvod a ten průvod šel k Národnímu divadlu a volal: Žádná raketa není mírová! A bis: Žádná raketa není mírová! Pryč s armádou! My chceme mír, my chceme svobodu!

Takto volající došli k divadlu a dali se přes Vltavu po mostě Legií. A na Újezdě doprava na Malostranské. Žádná raketa není mírová, dejte míru šanci! My chceme svobodu!

Co se to děje? ptali se měšťané, otevírali okna a vyhlíželi z hospod. Co se to děje? Přece žádná manifestace nebyla nařízena. Tak odkud se to vzalo? A chtějí svobodu! No nazdar! Radši to okno zavři.

A tak došli Nerudovkou až na Pražský hrad. Dejte míru šanci! Ach, vy rozmilí vyvolavači, což nechápete, že tou šancí jste právě vy! Jinak by asi žádnou šanci neměl.

Před hradní mříží je osvětlily reflektory policejních vozů. Pro všechny případy zde stál i velký anton. Kolik jich odvezou?

Zanotovali Kde domov můj. Svého času to byl vlastně taky folk a ani ta dnešní Porta nemá v některých ohledech k někdejší Fidlovačce tak daleko. Pak zapěli Nad Tatrou sa blýska. Od davu směrem k policejním autům se odpoutal vyjednávač. Vrtalo jim hlavou; patří k nim – nebo k nám?

Přišel však se vzkazem: pražská VB je nechce roze-
hnat. Zpívat mohou, ale jen do deseti hodin, pak se
musí rozejít, rušili by noční klid. A nesmějí porušit
zákon . . .

Dav byl překvapen. Někteří začali skandovat:
Hoši – děkujem! To jako směrem k těm reflektó-
rům. Jsou správní – ti kluci a ty holky. Na velkory-
sost odpovědí velkorysostí. Ale pokud byste je udeřili
v tvář, nenastaví vám druhou.

V 19,30 se shromáždění před Hradem pokojně ro-
zešlo.

Byl to nejpozoruhodnější průvod, který prošel Pra-
hou za posledních patnáct let. Nepoučitelni dogmati-

ci jej určitě přiřknou na vrub antikomunistickým
centrálám. Skutečností však zůstává, že Velký svět
centrál ten průvod zcela ignoroval. Nebyla o něm ani
na Západě ani na Východě zmínka.

I když neviděn a neuznán žurnalistickými profesio-
nály, přesto už vstoupil do našich dějů.

Jak je to krásné. Jak je krásné býti kadeřavým!
volá autor «Rozmarného léta».

Myslím na ty vlasaté kluky a holky a opakuji si
to. Jak je to krásné narovnat si páteř.

B.

NAŠE DIALOGY A MONOLOGY

JOSEF HORVÁT

Nevím, co mě to napadlo

*Nevím, co mě to napadlo, snad abych odlehčil své-
mu svědomí, že stále něco dlužuji tomuto světu, dal
jsem si za úkol napsat fejeton. To jsem ještě netušil,
jak děsivá je to úloha pro člověka bez invence. Skoro
celé dopoledne se mučím nad stránkou formátu A4,
která k mé nelibosti zůstává stále prázdná, a v tako-
vých chvílích mne napadá jediná myšlenka: někomu
pěkně od plic vynadat. Občas vstanu od psacího stolu
a projdu se po pokoji v domnění, že ve vertikální
poloze mne konečně něco napadne. Stojím u okna a
skoro nepřítomným pohledem civím na svět.*

*Chce se mi napsat, že to bylo snad včera, kdy jsme
se ještě nechávali ovívat létem, ačkoliv to letošní bylo
na slunce víc než skoupé. Prázdninové ovzduší se
vyznačovalo nadměrnou vlažností, svou příchutí
připomínalo spíš raný podzim. Tradiční nedostatko-
vost se obrátila i v průměrných srážkách, kterých
bylo i tentokrát pod normál. Pravda, přšelo prakticky
denně. Přírodní rytmus jako by ztratil svou logiku,
věci a dění kolem dostaly ráz neurovnanosti a zmate-
nosti. Přes to přese všecko jaro zůstalo jarem a svůj
charakter tělesnosti neztratilo. Naopak, podzim na-
bývá rok od roku spirituálnější povahy. Alespoň já to
tak cítím. Jaro vidím jako období růstu, zato podzim
více oduševnělý, plný barevnosti a snové kontempla-
ce.*

*Mám dojem, že svět ztratil svůj styl, že v Čechách
se dýchá stále obtížněji, že vzduch je zkažený, voda
nakyslá, celková atmosféra příliš těžká až infarktová.
Jako bychom tu už nedokázali ani pořádně nabrat
dech. Poukazem na stárnutí se jen vyhýbáme přímé a
zároveň té pravdivější části odpovědi. Skutečnost je
taková, že nedodržujeme správnou životosprávu, žije-
me si nad poměry, ničíme si beztak již chatrný orga-
nismus nadměrnou požívačností, pustošíme vlastní
zemi a tragicky zanedbáváme svou duši, což bych
podceňoval ze všeho nejméně. Bezradně a vlastně
spoléháním na štěstí či náhodu očekáváme spásu ze
strany, odkud přichází jen a jen zkáza. Objevit ale-
spoň lék se nenamáháme a truchlivý obraz celé sku-
tečnosti dává spíš tušit, že už také ani léčit nedovede-
me. Utápíme se v beznaději a marně hledáme smysl,*

*který dost možná vůbec neexistuje. Takový je podzim
v Čechách. Smutný, tichý a navýsost vážný.*

*A tak pozvolna už půl čtvrtého desetiletí umíráme.
Krátké intermezzo s promenádou a úsměvy na ru-
dých ksichtech slušné lidi nenadchlo. Promenovali se
totiž stále titíž a v rozměru lidského života a trpělivos-
ti necitlivě dlouho. Kromě toho podívaná, když zabi-
jeli své vlastní dítě, byla nejen směšná, ale tak trochu
i smutná. Asi to potřebuji – věčnou obnovu zkurvené-
ho ideálu. Nikdy nic nepochopí. Inu, mozek se dá
vygumovat, propláchnout, přetisknout, ale k čemu ta-
hle veškerá snaha, když vyměnit srdce se nedá?*

*Něco mi však napovídá, že sebekritický člověk,
vědomý si své viny, měl by chodit po špičkách a bez
okázalých gest odkráčel do ticha a samoty. Omluvit
se a zůstat v přítmi pokory a obecného odpuštění.*

*Proto snad bylo by moudré otevřít okno pěkně do-
kořán a vyvětrat ten smrad revolučních let. Možná by
slušelo raději říci revoluční smrad, který je dnes, bo-
hužel, stále ještě cítit. A pak se porozhlédnout po
hodnotách trvalejších, než jsou teorie pokroku, ať už
toho reálného nebo reformního. Vrátit se k tradici a
hodnotám, které člověka nesly – od kolébky až k hro-
bu. Umírat v tomhle zavšiveném státě přesně nalín-
kovaným způsobem, v zemi s krajinou příliš krásnou
na to, aby ji ovládal barbarský východní vítr, to je
vskutku ponižující. Je konečně třeba udělat čelem
vzad a přestat tupě čumět do té fádni šedi materialis-
tické zdi budoucnosti. Říkám to za sebe a představa
takového obrátu ve mně nevyvolává právě mnoho
jistot. Ovšem cítím, že rozhodnutí k takovému kroku
je víc než nutné. Obsahuje zároveň sakramentsky
vážnou naději: vrátit člověka jemu samému, jeho
duši, možnostem hledání vlastní pozice a orientace,
bez politického pletichaření a spekulací, jak překonat
onu bariéru primitivní doktríny.*

*Mám-li říci závěrem, čeho je nám třeba, pak je to
především duše, kterou jsme ztratili. Hledání bude
sice bolestné, zato nalezení spásné. Ale už dost. Samé
kecy. Konec.*

*Vracím se k oknu. Venku už zase prší. Monotónní
děšť s prudkým větrem bičuje střechy protějších domů*

a také ulici a chodník s deštníky ojedinelých chodců. Podzim je tady a já už se těším na vánoce. Jako malý parchant. Doma si zasmradíme purpurou celý byt, ostrojíme stromeček, sežereme kapra a budeme čekat na Ježíška. Až přijde, rozdáme si dárky a na chvíli zapomeneme na ten zasraný svět tam venku. Pak se mě kluk zeptá, kde vlastně bydlí ten Ježíšek. Už budu chtít ukázat směrem ven, když si to najednou rozmyslím a řeknu: «V nás.» Nato kluk nechápavě kouká, asi o tom přemýšlí, a já si zase říkám – podzim je tady – a snažím se v něm najít aspoň kousek krásy.

JIRÍ BOLESLAV

Sedím a přemýšlím

Sedím a přemýšlím, co napsat do příštího čísla. Probírám v duchu témata, ale žádné mě neprovokuje. Mám pocit, že nic nestojí za to, aby se o tom psalo. Poměry zdají se nezměnitelné, lid obstarávačný, účelovost vládne, tak o čem psát. A komu?

«Nikoho to nezajímá,» řekl mi přítel z mládí. «Bud' to jsou věci notoricky známé nebo jenom spekulace, kterým nikdo nerozumí. V každém případě se tím nic nezmění.»

Jiný čtenář se diví: «Proč to ten Boleslav píše? Já když narazím na něco podobného, tak hned hledám konec.»

Ano, kdyby slovo, myšlenka měly schopnost (lépe řečeno moc) měnit realitu, jak by lidé pilně četli! Ale že jsou to jen slova, myšlenky, chiméry, které nikomu prakticky nepomůžou, tak...

Vstal jsem od stolu a šel k oknu. Venku prší. Déšť bičuje střechy protějších domů. Ať si říká kdo chce co chce, mě nenapálí. Podzim je smutný a hotovo. Je to ústup života.

Nejlépe se píše polemika. Otázka je nastolená, protivníkem špatně zpracovaná, to se to píše. Podívej, hlupáku, toto jsi opominul, toto podcenil, toto přecenil, tady jsi s logikou na šíru. Takoví jako ty nadělají mezi lidma víc škody než užítku. A když se od názorů přejde k praktickým postojům a činům, to je úplná slast. To se to soudí. To je lepší, než jít na fotbal. «Kdyby Charta nepřeceňovala úlohu lidských práv a věnovala se od začátku více otázkám, které hýbou životem většiny společnosti...» – nebo «Kdyby Charta včas vytvořila ilegální struktury svých sympatizantů, místo aby je nutila podepsat a tím se zveřejnit a odepsat...». Proč se mě nezeptali, hned bych jim poradil, ještě je čas, přijďte za mnou... za mnou... – ale radši ne. Kdybyste přišli za Boleslavem, tak ten neexistuje, protože to je pseudonym. A kdybyste přišli za mnou, tak to já bych se asi polekal a poslal bych vás za Boleslavem, který to všechno spískal, a měli bychom z toho krásný bludný kruh.

«Pseudonymy nečtu!», vmetla mi do tváře jedna radikální žena. Pseudonymové jsou horší než kibicové, rozvádím v duchu po ní pohotově. Kibic, když v hospodě kecá do karet, nenese sice odpovědnost hráče, ale je stále po ruce, když ho člověk chtěl nakopnout. Takový pseudonym, to je myšlen-

kový terorista naší doby. Klade ideové bomby do veřejných prostor našeho duchovního života hustě zabydlených nejrůznějšími názory, a z dálky s potěšením přímo úchylným pozoruje myšlenkový a morální výbuch, který způsobil. Já s tou ženou souhlasím a pseudonymy také nebudu číst (tak slibuji). Kromě sebe.

Ale to už zvoní zvonek a ve dveřích stojí přítel – podvraceč (jako já). «Je to hrozné,» podává mi svůj výplod. «Bojím se toho, co mi řekneš». Jsem hodný člověk, a tak říkám: «Jistě to nebude tak zlé,» i když vím, že to zase bude zlé. Je to zvláštní případ tenhle přítel. V osobním kontaktu neobyčejně přirozený, bystrý pozorovatel, sršící vtipnými postřehy o lidech a situacích. To však jen do té doby, než přejde na posvátnou půdu psaného slova. Snad ochromen odpovědností, že vstupuje do veřejné sféry, proměňuje se v kombinaci reformačního fanatika a hysterické učitelky ZDŠ.

Hned, jak odejde, přelétnu zrakem jeho fejeton a je mi jasné, že mě zlá předtucha nezklamala. Opět jeho typická projekce vlastních emocí do zevšeobecňujících soudů, jež stíhají vinné, méně vinné i nevinné dle nálepek, jež si sami dali nebo jimiž je doba označila. Sedím a podivuji se nad tím úkazem: přetrvává ve mně dosud příjemný pocit z jeho návštěvy, ještě jednou vyprsknu vzpomenuv si na jeho trefný postřeh, ale už odkudsi odjinud se ke mně z papíru prodírá někdo jiný, kdo se mi vůbec nezamlouvá.

«Občas vstanu od psacího stolu a projdu se po pokoji v domnění, že ve vertikální poloze mne konečně něco napadne. Stojím u okna a skoro nepřítomným pohledem civím na svět.»

Tak přítel také vstává a pozoruje déšť. To je sympatické. Kolik lidí jen v tuto dobu vstává a pozoruje déšť. Já věřím v toto pozorování deště, jsem přesvědčen, že to jsou ty vzácné okamžiky, kdy v člověku na chvíli zazní něco vyššího a nevyslovitelného. Něco, co probouzí melancholii svou krásnou nedostupností a úzkost svou přítomností.

Zvoní telefon. Nervózním hlasem se mně přítel ptá: «Tak co tomu říkáš?» Protože mi říkají Boleslav dobrotivý, odpovídám něco v tom smyslu, že to má nespornou hodnotu, ale že to je na delší rozhovor. Pokládám telefon a hlavou mi bleskne: «Hle, tu máš svoje téma.»

1. Koho kritizovat

Kritizovat mohu toho, koho se má kritika dotknout. Jestliže někdo, jako stěna hrách, odráží hroší kůži své moci, peněz a hlouposti moji kritiku, pak ta nemá cenu. Je třeba spíš plácout ho po papule, když by na to ovšem člověk měl. Můj přítel kritizoval běžné lidi, chartisty, disidenty vůbec, bývalé komunisty, protože věřil, že se jich kritika tkne. Že zraní a zabolí. A nejen on. Mnoho dalších kritizovalo, aby to tklo. Např. já. Trefí-li kritik do černého, pak zraní. A to je cesta k nápravě. Ukřivdí-li však, pak nejenom zraní, ale spravedlivě člověka naštvě (a nejen toho potrefeného).

A tu si již připravuji půdu pro téma číslo 2.

2. Bývalí komunisté

«A tak pozvolna už půl čtvrtého desetiletí umíráme. Krátké intermezzo s promenádou a úsměvy na

rudých ksichtech slušné lidi nenadchlo. Promenovali se totiž necitlivě dlouho. Kromě toho podivaná, když zabíjeli své vlastní dítě, byla nejen směšná, ale tak trochu i smutná. Asi to potřebují – věčnou obnovu zkurveného ideálu. Nikdy nic nepochopí. Inu, mozek se dá vygumovat, propláchnout, přetisknout, ale k čemu tahle veškerá snaha, když vyměnit srdce se nedá?

Něco mi však napovídá, že sebekritický člověk, vědomý si své viny, měl by chodit po špičkách a bez okázalých gest odkráčel do ticha a samoty. Omluvit se a zůstat v přítmi pokory a obecného odpuštění.»

Je to pokrok, že přítel připouští odpuštění, dokonce všeobecné. Ale podmiňuje ho tím, aby už probouha bývalí rudí zalezli a více se neukazovali. Pokusme se představit si na chvíli, co by to prakticky znamenalo:

- nevycházely by Listy (Pelikán)
- nevycházelo by 150 000 slov (A. J. Liehm)
- nebyla by Petlice (Vaculík)
- nebyly by fejetony (Vaculík)
- nebyla by Ekonomická revue (prof. Kadlec)
- odepíšeme třetinu Charty
- odepíšeme též veřejnou a kulturní činnost lidí, jako jsou nebo byli Vaculík, prof. Hájek, Mlynář, Klíma, Kundera, Kohout, Kriegel, Lis, Kantůrková, Hübl, Šabata, Ruml, Lederer, Bednářová, Šiktanc, Tatarka a další a další; v mezinárodním měřítku pak Kuroně, Modzelewského, Déryho, Bahra atd.

To je, pokud se týká objektivních škod.

Pokud jde o ty lidi samotné, tak pochybuji, zda si přítel vůbec uvědomuje, jaký to vlastně trest na jejich hlavy svolává. Zalézt a mlčet, to pro spisovatele, básníka, filosofa, historika nebo dramatika znamená potlačit jednu ze svých základních vitálních funkcí. (A to mluvíš o odpuštění?)

3. Reformní komunisté

Znovu do praktických důsledků dovedme ono zalézání, jež doporučuje můj přítel. Řekněme někdy na přelomu let 50. a 60. by se někteří komunisté, namísto aby se věnovali reformní činnosti, začali uchýlovat do soukromí. Tak, jak by si každý z nich postupně uvědomil chyby systému a svůj podíl viny na nich, tak by místo na jeho nápravě začal pracovat sám na sobě. První, co by udělal, je, že by se vzdal funkce a vystoupil ze strany. A to by nám věru pomohl. Na jeho místo by přišel jiný, ne tak útlocitný a hned by bylo lépe. A přitom, co jiného dělají dnešní oficiální komunisté, kteří mají o mnoho «pravcovější» názory než ti reformní z let šedesátých? Uchylují se do soukromí, asi jak to požaduje přítel, až pravda na tu drobnost – funkce i členství ve straně si ponechávají. A při společných chlastanicích se předhánějí v soutěži o Zlatou mříž. Ale oficiálně pro nic dobrého nehnou prstem.

Naše budoucnost, milý příteli, není jen v nás bez nich, ale v nás s nimi. A těžko bude lépe v této neodbojné zemi, dokud se mezi nimi znovu neobjeví reformní hoši, kteří nám ostatním (odbojným i neodbojným) porozumějí a vyjdou vstříc. Nelíbí se mi totiž vůbec představa společnosti rozdělené na

dva nepřátelské tábory, které pojí leda strach a nenávist a jejichž jediným způsobem dorozumívání je násilí.

4. Morálka odpuštění

Ptal jsem se kdysi známého, kterého léta padesátá semlela jaksepatří (ztráta majetku, vězení, postižené děti atd.), zda odpustil, alespoň těm bývalým. «Ne,» zněla ponuře klidná odpověď. Znamená to, že kdybyste je dostal do ruky, tak byste...» «Ale né,» rozesmál se, «co tě to napadá, to mě už dávno pustilo.»

Tedy nepomstít se a neodpustit?

Mne léta padesátá nepřeválcovala, ani jiná léta a tak si stále ještě myslím (naivně a blbě), že pouze nepomstít se je nevyužitá příležitost. Odpuštění a náprava je totiž (dle mého nezkušeného názoru) zrozením nového člověka. Tedy toho, jemuž je odpuštěno. Odpustit mohu jen tehdy, vydá-li se provinilec na cestu nápravy. Ten, kdo jednou prohlédne, dá se touto cestou, nikdy nemůže skončit, neboť teprve tehdy zjistí, co úkolů před ním stojí. A odpuštění ho zavazuje, je pro něj hodnotou nad hodnotami, neboť z něho učinilo opět člověka hodného tohoto pojmenování. Nový člověk, jenž znovu získal lidskou důstojnost, začíná znovu, všechny možnosti jsou mu otevřeny, záleží jen na něm, kterou si vybere. A to je svoboda. Odpuštění a náprava jsou půdou svobody. Škoda (dnes dvojnásobná) se jí zbavovat.

Venku se zešeřilo. Rozsvítil jsem stolní lampu a pokoj získal na útulné intimitě. Do okna bubnuje déšť. Střechy se tam venku asi lesknou, odhaduji od stolu. Nepůjdu se na ně podívat. Nic teskně melancholického by mě neovanulo, přítel mě vykolejil. Navíc mám pocit, že jsem to nenapsal, jak by to zasluhovalo. Je to důležité téma a možná jsem je pokazil. Sevřela mě úzkost. Slyším hlasy, opilé a hospodské («Odpustit? Bolševikovi?! Nikdy!»). Jistě, odpustit se dá těžko tomu, kdo má krev na ruce. Nebo tomu, kdo použil shrbených zad přeapadeného národa jako odrazového můstku. Ale jinak?

Nepomstít se neznamená jen fyzicky nelikvidovat. Jsou i jiné druhy likvidace. Ne nadarmo mluví křesťanství o spáse duše. Hříšník spasí svou duši pokáním a obratem. Z Šavla je Pavel. Současně mu ale musí někdo odpustit. Za ty postižené tak činí Bůh svou nekonečnou milostí. Neodpustit znamená blokovat hříšníkovi spásu duše (pozoruhodné, že přítel velmi často píše o duši). Vezmem si tohle na triko?

Já ne. A pokud nějaký případný reformní komunist, jemuž jde o věc, čte tyto řádky, ať vezme na vědomí, že v jedné místnosti u okna občas postává muž, který pozoruje déšť a přitom fandí jeho snaze být člověkem. A s mým přítelem Horváttem nechť se případný reformní hoch netrápí. Já už ho zpacifikuji. On na mě dost dá, a jak už jsem řekl, v osobním styku je to prima člověk.

(Z českého samizdatu.)

L15

O čem Rudé právo nepíše

Jevtušenkův hlas

Sovětský básník Jevgenij Jevtušenko, který se proslavil svými kritickými projevy v období N. S. Chruščova, ale nechal se «zkrotit» v období brežněvovské stagnace, vzbudil senzaci svým proslovem na sjezdu Svazu sovětských spisovatelů v prosinci 1985. Některé jeho výroky přinesla «Litěraturnaja Gazeta», avšak většina z nich je známa jen z textu, který se dostal do rukou západních korespondentů v Moskvě. Má se za to, že by se Jevtušenko sotva býval odvážil jít tak daleko, kdyby neměl jistotu, že mu Michail Gorbačov poskytne ochranu.

Jevtušenko mimo jiné prohlásil, že «jedině tehdy, mluvíme-li podle pravdy a bez zatajování o všem, co se děje v naší zemi, máme morální právo vyjadřovat se k tomu, co se děje v ostatním světě». Napadl falšování a zatajování historie o Stalinově teroru a o utrpení rolníků. «Nic nevíme o mnoha starých bolševicích, kteří zmizeli, aniž se i jen udalo datum jejich smrti – jako by snad pořád žili tajně mezi námi!» Napadl i privilegia a luxusní obchody pro příslušníky politické elity, zatímco «ještě teď, čtyřicet let po válce, na mnoha místech země existuje přídělčivé hospodářství». Kritizoval cenzuru, prohlásil, že nebude možné řešit žádné aktuální problémy bez odvahy odhalit a analyzovat minulé omyly a tragédie, a vyslovil naději, že je «konec s falešným patriotismem a sebechválou».

Pozornost vzbudil i prosincový článek «Pravdy», v němž byla kritizována úroveň sovětské žurnalistiky. Tisk byl označen za «nudný», nedostatečně informující o denních problémech a «bezbarvě zprostředkující oficiální sdělení». Sama «Pravda» ovšem svůj charakter příliš nezměnila. Personální změny v sovětském stranickém, státním, hospodářském a vojenské aparátu nabyly na konci roku 1985 takového rozsahu, že se ve světovém tisku začalo mluvit o «největší směně v celé sovětské historii».

Deng «mužem roku 1985»

Americký časopis «Time Magazine» vyhlásil tvůrce čínské reformní politiky Deng Hsiao-pchinga – v konkurenci s Reaganem, Gorbačovem a mnoha jinými – «mužem roku 1985». Deng byl takto poctěn již jednou, v roce 1978. Titul se uděluje tomu, kdo «nejvíce přispěl k trvalému ovlivnění dějinného vývoje», a u Denga bylo vyznamenání motivováno tím, že «vedl v chod rozsáhlé ekonomické reformy, které jsou výzvou marxistické ortodoxii a které uvolňují produktivní energii jedné miliardy obyvatel Číny».

Prudký, avšak nerovnoměrný růst výrobních sil, produkce i příjmů obyvatelstva a stále rozsáhlejší zavádění «smíšené» ekonomiky a zeslabování státního dirigismu v Číně má ovšem i některé vedlejší negativní účinky. Vznikají příkré sociální rozdíly, objevuje se nezákonné obohacování a korupce, roste nespokojenost s růstem cen a s inflací, která loni dosáhla 11 procent. Současně však začíná čínská vláda

věnovat pozornost otázkám, které dosud zůstávaly nepovšimnuty, především velmi zanedbaným problémům životního a pracovního prostředí. Od února 1986 bylo také uvolněno cestování čínských občanů do ciziny, a to jak ke studiu, tak k návštěvám příbuzných. Občané mají právo žádat o vydání pasu, a každé odmítnutí musí být zdůvodněno.

V podzimních měsících 1985 došlo v Číně i k prvním vážnějším projevům svobodnějšího veřejného mínění. Studenti v Pekingu a Šanghaji demonstrovali proti návštěvě japonského ministerského předsedy Nakasona a proti zhoršování svých životních a studijních podmínek. V Urumči došlo k demonstracím za rozšíření samosprávy ujgurské menšiny, a v Pekingu demonstrovali studenti ze Sint'jangu proti zkouškám čínských atomových zbraní v této provincii a proti atomovým zbraním vůbec.

Nový «korunní princ» v NDR

Až do listopadu 1985 byl za možného nástupce Ericha Honeckera pokládán berlínský sekretář SED Konrad Naumann, proslulý zejména svou tvrdostí vůči kulturním pracovníkům. Pak byl však náhle a neočekávaně zbaven «ze zdravotních důvodů» jak členství v politbyru tak své funkce v Berlíně. Jeho pád velice připomínal pád Romanova v SSSR. Od té chvíle se «korunním princem» stal čtyřicetiosmiletý Egon Krenz, i když se nepočítá s tím, že by zaujal Honeckerovo místo už na příštím sjezdu SED v dubnu 1986. Do té doby posílil Honecker pravděpodobně svou pozici i uskutečněním odložené návštěvy v NSR. Zatímco lidé Honeckerovy generace ještě pamatují jednotné Německo, vyrostl Krenz – stejně jako noví kandidáti politbyra Eberlein, Lorenz a Müller – už jen ve «druhém německém státě».

Poměrně úspěšný vývoj východoněmeckého hospodářství v roce 1985 posílil konzervativní závěr vedení SED, že v NDR nejsou «experimenty oslabující socialistické plánování» žádoucí. Současně však bylo konstatováno, že 61 000 soukromých řemeslníků a 1 386 řemeslnických družstev poskytuje celé tři čtvrtiny příslušných služeb.

Ze západoněmeckých pramenů vyšlo najevo, že v roce 1985 bylo z NDR «vykoupeno» dalších 2 180 politických vězňů, a že podle provedených průzkumů sleduje jen 3 procenta majitelů televize večerní zpravodajství NDR; všichni ostatní se dívají na zpravodajství západoněmeckých televizních stanic.

Maďarské zvláštnosti

I maďarské hospodářství se v roce 1985 vyznačovalo obtížemi: průmyslová výroba vzrostla jen o jedno procento proti plánovaným třem, a inflace dosáhla 7 procent. S větší dynamikou hospodářství se počítá teprve od roku 1987.

Aby se zvýšil zájem zahraničního kapitálu na investicích v Maďarsku, platí od ledna 1986 nové daňové úlevy a právo úplného vlastnictví založených podniků. V roce 1985 bylo 7,2 procenta průmyslové produkce a 11 procent exportu výsled-

kem 2 200 uskutečněných projektů mezinárodní spolupráce, z nich 1 500 se západními firmami. Zajímavým experimentem je smlouva se západoněmeckým obchodním domem «Quelle»: vybuduje v Budapešti a v Szombathely filiálky, kde budou moci maďarští občané za forinty nakupovat atraktivní zboží, které dosud mohli zhlédnout jen v obrázkových katalogích.

«Otevření do světa» bude od ledna sloužit i bezvízový styk mezi Maďarskem a Švédskem. Americký ministr zahraničí Shultz byl při své prosincové návštěvě v Budapešti okouzlen «moudrostí Jánoše Kádára», a slíbil pro rok 1986 podstatné výhody v obchodním styku USA-Maďarsko. Moskva nepřímo, ale zřetelně vyjádřila se Shultzovou návštěvou v Budapešti (i v rumunské Bukurešti) nespokojenost.

Zástupce generálního tajemníka MSDS Károly Németh prohlásil, že pro demokratizaci vnitřního života strany má zásadní význam změna «kultury diskuse»: «Musí být vytvořena atmosféra, v níž nikdo nepotřebuje mít strach z negativních následků svobodně vyjádřeného mínění a z otevřeného vyslovení jakékoliv otázky!» Jiný tajemník ústředního výboru strany, János Berecz, uvedl v rozhovoru pro časopis «Mozgó világ», že po roce 1956 bylo pro účast na lidovém povstání postaveno před soud celkem 26 661 osob: z nich bylo 70 popraveno, 5 913 odsouzeno k trestu vězení a ostatní určeni k «převýchově» v koncentračních táborech. Přiznal, že zdaleka ne všechno v hnutí podzimu 1956 bylo «kontra-revoluční».

Obtíže francouzské levice

Výzkum veřejného mínění, který byl ve Francii proveden v podzimních měsících roku 1985, ukázal, že počet těch, kteří se pokládají za «stoupence levice», poklesl z 41 procent roku 1981 na 34 procent, zatímco počet «stoupenců pravice» stoupl z 31 na 33 procent, a počet «nerozhodných» z 20 na 27 procent. Počet těch, pro něž má «socialismus» pozitivní obsah, poklesl z 56 na 40 procent. I když tedy skoro celá třetina voličů zůstávala nerozhodná, stalo se udržení socialistické většiny v parlamentních volbách na jaře 1986 velmi nejistým. Aféra francouzské špionážní služby s potopením lodi «Greenpeace» a debata o francouzských zkouškách atomových zbraní v Tichomoří, rozpory kolem návštěvy generála Jaruzelského u prezidenta Mitterranda, nezmenšená nezaměstnanost a sociální neklid zimních měsíců vyhlídky socialistické vlády nezlepšily.

Vedení Francouzské komunistické strany se dostalo do nových obtíží, když člen ústředního výboru a bývalý člen politbyra Pierre Juquin uveřejnil svou knihu «Sebekritika». Juquin byl z politbyra vyloučen už v únoru 1985, kdy hlasoval proti rozbití spolupráce komunistů se socialisty a proti novému podřizování KSF politice SSSR. Ve své knize teď podrobil kritice jak mezinárodní tak vnitřní politiku strany. Důsledkem bylo, že za FKS pro jarní parlamentní volby nekandiduje, ač členem ústředního výboru zůstává. Spolu s FKS ztrácí sílu a vliv i komunisty řízená odborová organizace CGT. Podle vládních údajů poklesl počet členů z 2 milionů roku 1975 na 1 300 000 roku 1985, avšak neutrální prameny uvádějí pokles o pouhých 800 000 členů.

Naděje pro Afghánistán?

Šesté výročí zahájení sovětské vojenské intervence v Afghánistánu bylo v prosinci 1985 poznamenáno jednak alarmujícími údaji o katastrofální situaci v zemi, jednak jistými náznaky, že jak Moskva tak režim v Kábulu si začínají uvědomovat neudržitelnost situace.

Ze zprávy, která byla předložena OSN, mimo jiné vyplynulo, že 80 procent afghánského území je nyní «zónou sociální katastrofy», že dětská úmrtnost v zemi stoupla na 400 z 1 000 narozených, a že z 15 milionů obyvatel roku 1979 žije dnes sotva 8 milionů v místě svého tehdejšího bydliště. 4 až 5 milionů Afghánců uprchlo do zahraničí, mezi nimi velká část nepočtené afghánské inteligence.

Velkou pozornost vzbudil prosincový článek moskevské «Pravdy» v němž se přiznávalo, že v Afghánistánu «došlo k chybám», a zdůrazňovala se potřeba «pozitivního dialogu» i s odpůrci kábulského režimu. Babrak Karmál provedl kritiku «sektářských chyb», odstranil z vedení bývalé ministry obrany a zahraničí a rekonstruoval vládu: většina ze 14 nově jmenovaných ministrů a jiných vysokých funkcionářů není teď členy komunistické strany. Při jednáních v Ženevě, která probíhají pod patronací OSN, předložili prý afghánští zástupci v prosinci dokonce jakýsi neoficiální plán na postupný odchod sovětských vojsk. Mnozí pozorovatelé se však domnívají, že vojenské, hospodářské i politické ztráty SSSR stále ještě nejsou tak velké, aby Moskvu k odchodu vojsk donutily.

Čistky v Polsku

Čtvrté výročí zásahu armády v Polsku 13. prosince 1981 nevyvolalo, k radosti generála Jaruzelského – nyní předsedy Státní rady a generálního tajemníka strany v civilu – žádné větší demonstrace a nepokoje. Nový předseda vlády Zbigniew Messner ohlásil sice pokračování v ekonomické reformě, ale důvěra v možnost jejího provedení není v Polsku velká.

Představitelé Solidarity byli velice zklamáni tím, že Willy Brandt pokládal za možné vést právě v předvečer výročí rozhovory s Jaruzelským ve Varšavě, avšak setkání s Lechem Wałęsou odmítl – i když se s některými méně exponovanými představiteli Solidarity sešel.

Ze 368 politických vězňů – podle údajů Solidarity 437 – bylo v amnestii do konce listopadu 1985 propuštěno z vězení asi 110 osob. V listopadu a prosinci zahájila však vláda akce proti kritickým kulturním a školským pracovníkům. Oficiální nakladatelství byla vyzvána, aby nevydávala práce těch autorů, kteří publikovali v nakladatelstvích neoficiálních anebo jinak dali najevo své negativní stanovisko vůči režimu. Šedesát vysokoškolských profesorů bylo zbaveno míst rektorů, prorektorů nebo děkanů na vysokých školách, a třináct se takových funkcí na protest proti sesazení kolegů vzdalo. Zvláštní skupiny «dělníků a rolníků» začaly na některých vysokých školách kontrolovat «pracovní morálku» učitelů i studentů. Další čistky na školách byly připraveny na počátek roku 1986. Jacek Kuroń, který na konci roku 1985 poskytl rozhovor svým švédským přátelům, se o perspektivě možného polského vývoje vyjádřil velice pesimisticky.

1. ledna 1986

Z.H.

Oživená politika a umrtvená ideologie

Program KSSS z roku 1961 byl nesporně Chruščovovým programem: pět let po XX. sjezdu KSSS zobecňoval předcházející Chruščovovu praktickou politiku. Návrh nové verze tohoto programu nelze naopak považovat za «Gorbačovův program». Nová verze mnohem spíše vyjadřuje ideologicko-politické podmínky (a často přímo meze), za nichž Gorbačov teprve začíná se svou vlastní politikou.

Gorbačov sám zdůrazňuje především kontinuitu obou verzí jako pozitivní fakt. S tím lze na jedné straně souhlasit: budoucí Gorbačovova politika se tím prezentuje jako legitimní a zároveň se jako k východisku hlásí k Chruščovově éře. To není po dvaceti letech od svržení Chruščova vůbec samozřejmé a není to jistě negativní. Ať už lze Chruščovově politice vytýkat cokoli, nebyla to politika stagnace a nehybnosti, jakou ztělesňoval Brežněv.

Zároveň je ovšem kontinuita obou verzí také svědectvím o neschopnosti kriticky analyzovat minulost i přítomnost. Nebylo otevřeně ani přiznáno, že hlavní cíl původního programu – vybudovat do roku 1980 v SSSR komunismus – nejenom nebyl dosažen, ale že naopak celý program «výstavby komunismu» byl praxí uplynulých desetiletí diskreditován jak v SSSR, tak ve světě.

Nová verze programu sice konstatuje, že «v sedmdesátých letech a začátkem osmdesátých let se v rozvoji země zároveň s dosaženými úspěchy vyskytly určité nepříznivé tendence a potíže» a že nebyla včas a náležitě zhodnocena «nezbytnost hlubokých přeměn ve všech sférách života». To však má k potřebné objektivní a kritické analýze snad ještě dále, než měla Chruščovova prohlášení o «deformacích kultu osobnosti J. V. Stalina» k analýze příčin neúspěchů, katastrof a tragédií ve vývoji sovětské společnosti před rokem 1961.

Brýle umrtvené ideologie

Celkově lze říci, že stará i nová verze Programu KSSS vidí svět i sovětskou společnost v zásadě stejnými ideologickými brýlemi, které zkreslují skutečnost podle přání těch, kdo si je nasazují na oči. To platí především pro celkový pohled na vývoj světa v uplynulých pětadvaceti letech. Čtvrtstoletí vývoje světového kapitalismu jako společenského řádu jako by nepřineslo nic nového. Podle Programu KSSS je totiž pro soudobý kapitalismus hlavním nebezpečím a hlavní výzvou existence sovětského systému, který jakoby ukazuje všemu lidstvu východisko ze všech problémů. V souladu s tím je «předvojem všech sil světového revolučního procesu mezinárodní komunistické hnutí». Jelikož však ani sovětská propaganda nemůže dost dobře tvrdit, že KS USA či strana Herberta Miese v NSR nějak ovlivňují vývoj ve svých zemích, vyplývá z toho pro ni, že ani «světový revoluční proces» směřující ke kvalitativní změně kapitalismu se nijak viditelně neodehrává a nic revolučního se uvnitř kapitalismu neděje.

Skutečnost je ovšem podstatně jiná. Říjnová revoluce znamenala nesporně průlom do světového panství kapitálu a také sociální výzvu kapitalismu. Také dnes je sovětský systém nesporně konkurenčním systémem ve vztahu ke kapitalismu. To, co dnes tvoří podstatu tzv. konfliktu Východ-Západ, je však konkurence mocensko-politická a vojenská. Přesto, že v sovětském systému není nezaměstnanost a že sociální jistota pracujících je tu faktem, nedělá dnes vládnoucím kruhům ve vyspělých kapitalistických zemích velké starosti konkurence sociální, tj. působení sovětského systému jako možné lepší alternativy. Naopak, právě takové kladení alternativ – buď status quo anebo sovětský systém – vítají všechny konzervativní síly Západu: působí totiž stále jako účinný strašák na velkou většinu obyvatelstva.

Jakožto sociální systém má dnešní vyspělý kapitalismus opravdu vážné starosti s docela jinými věcmi, totiž s vlastními vnitřními vývojovými procesy. To platí především pro vývoj výrobních sil (sociální důsledky tzv. vědeckotechnické revoluce) a pro vývoj vztahu mezi centrálními a periferními zónami světového kapitalismu (konflikt Sever-Jih). Oba tyto procesy však Program KSSS nikterak hlouběji neanalyzuje a popisuje je dnes zhruba stejně jako před čtvrt stoletím.

Tak např. se jen konstatuje, že vědeckotechnický pokrok vede k nezaměstnanosti. Mezi řádky lze vyčíst, že to by snad konečně mohlo vést k tomu, že naděje pracujících se upnou k systému sovětskému. Program se vůbec nezabývá rozdíly mezi současnou nezaměstnaností a tradiční nezaměstnaností za kapitalismu. Ale ve skutečnosti pokud je dnešní nezaměstnanost takzvanou strukturální nezaměstnaností (tj. je podmíněna nikoli poklesem konjunktury trhu, ale strukturálními změnami ve výrobním procesu), je jen malým vrcholkem obrovského ledovce, který vypluje v budoucích desetiletích.

Už jenom sama mikroelektronická výrobní revoluce (tj. bez ohledu na předpokládané další rysy revolučních změn výrobních sil) je totiž na cestě k tomu, aby zcela rozrušila dosavadní význam výdělečné práce a v jistém smyslu lidské práce vůbec v životě společnosti. Odhady odborníků se liší, ale za dvacet let lze čekat, že nejméně 25% (ale možná i vysoko přes 50%) pracovních míst spojených dnes s vykonáváním fyzické a jednoduché duševní lidské práce nahradí práce automatů a počítačů.

To ovšem vyvolá sociální procesy, které se budou kvalitativně lišit od klasických konfliktů kolem nezaměstnanosti za kapitalismu. Dalo by se snad obrazně říci, že sama průmyslová velkovýroba je tu postižena něčím podobným, čím kdysi strojový průmysl postihl řemesla a zemědělství. Tyto nové výrobní a sociální procesy si proto také vynutí nová a jiná řešení a jinými cestami, než byla dosavadní řešení problému zaměstnanosti za kapitalismu cestou klasických třídních bojů.

Mimo jiné bude musit dojít ke kvalitativním změnám ve způsobu rozdělování společenského bohatství, při čemž ani vlastnický titul, ale ani princip odměňování každého jednotlivce podle množství vykonané práce nebudou moci hrát úlohu rozhodujícího všeobecného kritéria. Budou neodvolatelně zasaženy životní zájmy *všech* tříd a sociálních vrstev ve společnosti, strukturované zhruba tak, jako dnes ve vyspělých kapitalistických zemích.

Obecně vzato nemůže být východisko pozitivního (tj. nikoli destruktivního) řešení jinde, než v zajištění rozhodujícího vlivu celospolečenských reprezentantů na proces, v němž se rozhoduje o cílech, k jejichž dosažení je rozdělováno společenské bohatství. Toto východisko však bude nutno hledat nejenom v konfliktu, ale i v kooperaci všech sociálních sil.

Politické síly, které chtějí mít na řešení těchto problémů vliv, nemají tedy naléhavějšího úkolu, než objektivně a kriticky analyzovat nové ekonomické i sociální procesy, hledat jim odpovídající politické prostředky (včetně nových aliancí nových sociálních sil), zkoumat a hodnotit mnoho alternativ a nezůstat vězet v tradičních zjednodušených představách. Představa, že komunistické hnutí má prostě už napřed, díky své pupeční šňůře k Říjnové revoluci, zajištěno místo «předvoje všech sil světového revolučního procesu», vlastně jen zastírá všechny nové problémy. Kdo vychází z této představy, je egocentricky zaujat sám sebou a riskuje, že skutečný revoluční proces vlastně nevidí, protože nepřichází z té strany a v té podobě, jak sám čeká. Karel Marx by se ovšem jistě nedivil, že kvalitativní změna kapitalistických vztahů se stává aktuální právě v důsledku rozvoje výrobních sil a nikoli v důsledku toho, že v SSSR skoro sedmdesát let vládne bolševická strana.

Také druhý základní revoluční proces uvnitř světového kapitalismu, tzv. konflikt Severu a Jihu, vidí Program KSSS jenom účelově, především brýlemi zájmů sovětského bloku. Když Chruščov kdysi formuloval své pojetí «nekapitalistické cesty vývoje» v rozvojových zemích, podceňoval už tehdy složitost jejich hospodářských problémů, jejich svázanost se světovým kapitalistickým trhem, a přeceňoval ekonomickou schopnost «socialistického tábora» těmto zemím opravdu hospodářsky pomáhat. To dnes už i Fidel Castro vidí docela realisticky a na první místo klade úkol, aby se Latinská Amerika dostala ze zahraničního zadlužení; teprve potom se dá mluvit o všem ostatním. Kritizován za tento postoj zleva tvrzením, že přece nejdříve je nutno provést revoluci jako na Kubě, prohlásil zcela otevřeně, že kubánský model «nelze nekonečně opakovat, neboť zdroje socialistického tábora nejsou nevyčerpatelné».

SSSR má od roku 1961 v této oblasti mnoho zkušeností – od Egypta přes Kubu až k Afghánistánu. Opakovat po tom všem jen takové teze, které vidí v konfliktu Severu a Jihu jen pobočnou scénu mocenského konfliktu mezi Východem a Západem, svědčí o tom, že ideologie, která toto dílo koná, je nejenom zkostratělá, ale navíc politicky nezodpovědná právě vůči životním (zejména hospodářským) problémům třetího světa.

Otazníky ve vývoji socialismu

Že vývoj socialismu ve světě chápe sovětská ideologie jen jako proces, který začíná teprve tehdy, když se v některé zemi komunistická strana dostane k monopolní moci, patří mezi dogmata, na nichž se nic nezměnilo od Stalinových časů. Neudivuje proto, že ani nová verze Programu KSSS na tom nic nemění. Horší však je, že umrtvená ideologie není s to ani v tomto svém pojetí světového socialismu podívat se skutečnosti do tváře.

Za Chruščovových časů byla situace jednodušší. Do «světové socialistické soustavy» patřily zcela konkrétní státy, které v původním Programu KSSS najdeme všechny vyjmenovány. Byla mezi nimi samozřejmě Čína. Jen v případě Jugoslávie se uvádělo, že revizionistická politika jejich vůdců vyvolala nebezpečí, «že jugoslávský lid bude zbaven svých revolučních vymožeností».

Mezitím došlo k čínsko-sovětskému konfliktu a byly už doby, kdy by v sovětském tisku nikdo nepodepsal tvrzení, že Čína je socialistickou zemí. V rámci «světové socialistické soustavy» došlo také k «událostem», jak se oficiálně říká, a to roku 1968 v Československu a 1980-81 v Polsku. Dalo by se tedy čekat, že o tom všem v souvislosti s vývojem «světové soustavy socialismu» někde padne aspoň slovo.

Ve skutečnosti však nový text řeší všechno mlčením. Socialismus se sice «změnil ve světovou soustavu», ale není jasné, které země ji tvoří. Adresný je jenom pojem «socialistického společenství», které je identické s členskými státy RVHP a Varšavské smlouvy. Čína se prostě vytratila – v žádné souvislosti není v celém textu ani jednou o ní zmínka. A je-li tohle možné, pak už ovšem neudiví, že ani Jugoslávie neexistuje (o Albánii ani nemluvě). O «socialistickém společenství» se sice dočteme, že «dějiny nepoznaly takové společenství zemí, kde nikdo nemá a nemůže mít zvláštní práva a privilegia», že vše se tu rozvíjí v harmonickém souladu a bratrství a že zárukou dalšího rozkvětu tu je «uplatňování obecných zákonitostí v konkrétních podmínkách každé socialistické země». Že právě kolem tohoto posledního problému přece jen vznikaly nejenom otázky, ale také sovětsko-čínský konflikt a už uvedené «události» v Československu a v Polsku – o tom ani zmínky.

Možná ovšem, že tento způsob «zásadního řešení» není jenom plodem zkamenělé ideologie, ale zároveň i plodem oživené politiky. Ono je totiž v současné chvíli opravdu lepší nenapsat nic než napsat to, co by se právě oficiálně napsat musilo. Řešení je vlastně do budoucna otevřené: není vyloučeno, že KSSS Čínu výslovně uzná za součást «socialistické světové soustavy». To by ovšem musilo mít i zcela konkrétní důsledky pro pojetí jak této soustavy, tak i samotného socialismu – a na to se dnes autoři nového textu ještě necítí dost připraveni.

Je také rozhodně lepší, že o roku 1968 v Československu se v Programu KSSS mlčí, než aby se tu citovalo «Poučení z krizového vývoje v KSČ» z roku 1970. Neříká-li se nic, nebrání koneckonců do budoucna také nic tomu, aby se názory měnily. Vždyť je přece možné, že až se KSSS bude podrobněji zabývat tím, proč že to v sedmdesátých letech v SSSR «nebyly včas a náležitě zhodnoceny změny hospodářské situace a nezbyt-

nost hlubokých přeměn ve všech sférách života», dojde také k závěru, že potlačení reformního pokusu v Československu sovětskými tanky pro to nevytvořilo právě nejlepší předpoklady.

Problém války a mírového soužití

Při formulaci některých problémů v novém Programu KSSS lze však také pozorovat, že nástupem Gorbačova oživená politika hrála větší roli než umrtvená ideologie. Je potěšující, že se to týká i právě problému nejdůležitějšího – otázky války. Problém války a míru je označen za nejnaléhavější problém současnosti v obou verzích. Tím však shoda končí a dále lze pozorovat významné formulační rozdíly.

Pro Chruščovův program bylo charakteristické následující pojetí: Válka přestala být nevyhnutelná, protože síla SSSR, celého «socialistického tábora» je tak veliká, že «síly imperialismu» si nedovolí novou válku rozpoutat. Mínila se tím nejenom vojenská síla, ale rozhodně v první řadě vojenská síla. Toto pojetí plodilo jednoduchou a zhoubnou logiku: čím větší bude síla SSSR (a to v první řadě vojenská), tím jistější bude mír. Lidově řečeno: sovětské rakety jsou «raketami míru».

V textu z roku 1961 se mluvilo o «narůstající převaze sil socialismu nad silami imperialismu» jako o hlavní záruce míru. Kdyby se však imperialističtí agresori přece jen rozhodli «rozpoutat novou světovou válku, pak nebudou národy déle trpět rád, který je vrhá ve zničující války. Smetou a pohrbí imperialismus». Tedy: válku rozhodně nechceme, ale kdyby k ní došlo, bude to konec imperialismu a naše vítězství.

O problémech zbrojení a odzbrojení obsahoval starý program vlastně jen jednu větu: «snažit se o všeobecné a úplné odzbrojení pod přísnou mezinárodní kontrolou», doplněnou obecným požadavkem rozpuštění vojenských bloků, zrušení vojenských základen na území cizích států a zastavení propagandy studené války.

Pro novou verzi Programu KSSS je příznačná jiná argumentace a jiná logika. Myšlenka ztotožňující SSSR s hlavní silou míru zůstává samozřejmě v platnosti. Ale rozhodujícím faktem ve prospěch míru a proti možnosti války je sama povaha jaderné války. Jde o «hrozbu globálního válečného konfliktu, v němž by nebyli ani vítězové, ani poražení, ale v němž by mohla zaniknout světová civilizace».

Vojenská síla nepřestává hrát samozřejmě rozhodující úlohu, ale programově se neusiluje o její další růst. «Historickým úspěchem socialismu bylo vytvoření vojenskostrategické parity mezi SSSR a USA. . . Zachování této rovnováhy je nanejvýš důležitou zárukou zajištění míru a mezinárodní bezpečnosti.» Lidově řečeno: sovětské rakety jsou sice i nadále «raketami míru», ale uznává se, že ani růst jejich počtu a síly by míru neposloužil.

O potřebě a možnostech odzbrojení hovoří nový program mnohem konkrétněji než starý, formuluje programově různé cesty ke snižování úrovně zbrojení, mluví o «omezení a zúžení oblasti vojenských příprav» a o «zmrazení a snížení stavu vojsk a výzbroje v nejméně nebezpečných oblastech světa». Prohlašuje také, že «neexistuje taková zbraň, kterou by Sovětský svaz nebyl připraven omezit či zakázat na základě vzájemnosti a s uplatněním účinné kontroly».

Nová je také formulace o vztahu strany a armády: komunistická strana řídí «budování vojenského potenciálu» a také vypracovávání «sovětské vojenské doktríny», která «je zaměřena na obranu před útokem zvenčí». Tedy výslovná stranická kontrola nad tzv. vojenskoprůmyslovým komplexem.

Jsou to vše samozřejmě pouze slova a zkušenost učí, že podobná slova v praxi význam celkem neměla. Také akce sovětské armády v Československu 1968 a v Afghánistánu 1979 se dodnes prezentují jako obranné. Ale přece jen slova znějí jinak než dříve.

Také pojetí mírového soužití mezi různými ekonomicko-sociálními systémy současného světa je v nové verzi Programu KSSS definováno jinak než za Chruščova. Při celkové shodě základního ideologického pojetí této otázky vystupují do popředí hlavně následující rozdíly. Podle Chruščova je mírové soužití «základnou mírového soutěžení mezi socialismem a kapitalismem v mezinárodním měřítku a představuje specifickou formu třídního boje mezi nimi». Z hlediska socialistických zemí je jeho smyslem «neustálé upevňování pozic socialistické světové soustavy v jejím soutěžení s kapitalismem».

Tyto formulace nová verze programu nezná. O mírovém soužití se mluví jako o soužití «států s rozdílným společenským zřízením» a definuje se takto: «To není jen svět bez válek. To je takový mezinárodní řád, při němž by nevládla vojenská síla, nýbrž dobré sousedské vztahy a spolupráce a při němž by se uskutečňovala široká výměna vědeckých a technických poznatků a kulturních hodnot ve prospěch všech národů.» Dále se pak mírové soužití výslovně spojuje s tím, aby prostředky, vynakládané na zbrojení, sloužily «řešení globálních problémů lidstva kolektivním úsilím všech států».

Historické zkušenosti s rozporem mezi slovy sovětské propagandy a skutky sovětské mocenské politiky samozřejmě vyžadují více než jen opatrnost, chceme-li uvažovat o skutečném politickém významu všech těchto nových formulací Programu KSSS. Skutečností však zůstává, že při formulaci stanoviska k nejzávažnějším mezinárodním problémům se ve větší míře než jinde prosadily vlivy oživené politiky proti vlivu zkamenělé ideologie.

Autoportrét sovětského systému

V původní i v nové verzi Programu KSSS se sovětský systém sám na sebe dívá ideologickými brýlemi, které umožňují, aby všechno pozitivní a úspěšné bylo vydáváno za něco, co je bez sovětského systému nemyslitelné, zatímco všechno negativní vystupuje jako něco, co nemá se systémem nic společného, co je jen důsledkem nedopatření, dílčích chyb a «nevyužití předností» sovětského systému. Při pohledu těmito ideologickými brýlemi je možné, aby na jedné straně jako důvod k obratu v politice bylo konstatováno, že

sovětské hospodářství ještě nepřešlo k rozvoji na základě intenzivních faktorů hospodářského růstu (úkol, vytyčený vlastně už roku 1961 a pak ještě několikrát), ale aby na druhé straně zároveň bylo proklamováno, že v sovětském socialismu «byl otevřen rozsáhlý prostor pro dynamický a plánovitý rozvoj výrobních sil» a pro vědeckotechnický pokrok.

Sovětský systém sám sebe charakterizuje jako vtělení odvěkých «pokrokových ideálů lidstva». Byla v něm «odstraněna nejen sociální, ale i národnostní nerovnoprávnost, . . . byla nastolena a rozvíjí se skutečná demokracie, . . . myšlenky svobody, lidských práv a důstojnosti jednotlivce byly naplněny skutečným životním obsahem» atd. Je samozřejmé, že při podobném přístupu autory programu ani nenapadá ptát se, zda snad některé úkoly, které si v obecné podobě sami kladou, nevyžadují nějakou změnu systémově imanentních vazeb mezi společností a politickou mocí, mezi řídicími a řízenými, mezi různými zájmy sociálních skupin i jednotlivců. To vše je v obecné rovině apriorně tabu, ideologický obraz systému je sám se sebou spokojen a žádná debata se nepřipouští.

Za těchto okolností by bylo pošetilé čekat v novém programu byť i jen náznak nějaké reformní koncepce, která by směřovala k systémovým změnám. Přesto však myslím, že lze v nové verzi programu najít alespoň místy také vliv oživené politiky, který se prosadil proti zkostnatělé ideologii. Pozitivní význam formulací tohoto druhu ovšem spočívá spíše v tom, že zásadně nebrání další možné diskusi a hledání nových řešení, nikoli v tom, že by taková nová řešení už byla programem dána.

Na prvním místě jde o novou formulaci vztahu mezi socialismem a komunismem. «Socialismus a komunismus jsou dvě po sobě jdoucí fáze jedné komunistické společnosti. Ostrá hranice mezi nimi neexistuje,» praví nový program. A M. Gorbačov k tomu dodává, že «není správné chápat socialismus jako samostatnou formaci».

Význam těchto slov je nutno chápat v souvislostech předchozího vývoje. Chruščov ve svém programu slíbil komunismus do roku 1980. Čím více se toto datum blížilo, tím jasnější bylo Brežněvovi, že je lépe o komunismu vůbec moc nemluvit. Rozkvetla ideologie «reálného socialismu», která prostě prohlašovala, že socialismus je jen to, co «reálně existuje» v sovětském systému. Kritériem správnosti socialistické praxe se tak stala «reálná existence» určité praxe samotné, žádná teorie, žádné socialistické myšlení.

Za příznivých podmínek, které ovšem nejsou vytvářeny slovy, ale jen a jen skutečnou schopností nové vedoucí garnitury KSSS provádět v praxi změny a reformy, by nové formulace programu *mohly* v oblasti ideologie otevřít cestu ze začarovaného kruhu ideologie «reálného socialismu». Nebrání totiž tomu, aby se kritériem správnosti socialistické praxe stávaly postupně znovu teoretické představy a hypotézy o budoucnosti (o komunismu).

Také celý oddíl nového programu, který je věnován problémům řízení hospodářství, není podle mého názoru na zábranu tomu, aby se v SSSR postupně rozvinula diskuse o zásadní hospodářské reformě.

Viděno v parametrech sovětské oficiální ideologie, jdou tu některé formulace dosti daleko. Tak např. se prohlašuje, že i v sovětském systému mohou vznikat rozpory (být «neantagonistické») mezi výrobními silami a výrobními vztahy a že předpoklad pokroku je «ve stálém zdokonalování výrobních vztahů, udržování jejich stabilního souladu se stále se rozvíjejícími výrobními silami». Tato ideologická formulace umožňuje, aby budoucí diskuse o hospodářské reformě zasáhly i systém sociálních (a politických) vztahů, včetně pojetí socialistického vlastnictví.

Úplné minimum, ale přece jen něco, proniklo do nového programu i pokud jde o problematiku různých sociálních zájmů v sovětské společnosti. Prohlašuje se, že řízení «musí zajistit optimální soulad osobních zájmů, zájmů pracovních kolektivů a různých sociálních skupin s celostátními a všelidovými zájmy, a tak jich využívat jako hybné síly rozvoje ekonomiky.» Je to hubený výsledek, ale vzdáleně se dotýká základního problému systémové povahy.

Tento základní problém spočívá v tom, že různé sociální zájmy (skupin i jednotlivců) v sovětské společnosti nemají buď žádnou anebo jen velmi omezenou možnost, aby se vůbec projevíly a zformovaly jako politický faktor. Proto pak ovšem nemůže dojít k tomu, aby se v demokratickém střetu formuloval zájem většiny a menšiny. Zpětné vazby mezi politickou mocí a společností a vůbec celý proces výměny informací ve společnosti se deformují, fungují převážně jednosměrně, «shora dolů» a nikoli naopak. Tomu odpovídá existující institucionální struktura jak hospodářského, tak politického řízení.

Pokud KSSS chce skutečně dosáhnout toho, co si klade za cíl v hospodářské oblasti, musila by změnit *vnitřní dynamismus* sovětské společnosti tak, aby dosahoval výsledků srovnatelných s výsledky industriální společnosti Západu. Uznáním různosti sociálních zájmů přístup k tomuto problému začíná. Program KSSS se ovšem zastavuje jen u nesmělého náznaku myšlenky, nedospívá ani k vyslovení základní otázky, natož pak k odpovědi na ni.

Různými sociálními zájmy se program ve skutečnosti zabývá i tam, kde o tom výslovně nemluví – v oddílu o sociální politice strany. Sám pojem «sociální politika» je ve slovníku sovětské oficiální ideologie nový. Různé sociální zájmy a potřeby skupin i jednotlivců se objevují jako *objekt péče* politické moci, v zásadě stejně jako v tzv. sociálním státě i v kapitalistické společnosti.

Jako *subjekt* vývoje společnosti jsou lidé se svými zájmy v sovětském systému uznáni nepřímo novou formulací, která mluví o «zvýšení úlohy lidského faktoru» jako o předpokladu úspěchu. To je také nový pojem. V zašifrované podobě a ve výrazech byrokratického slovníku se tak nejasně z dálky ozývá myšlenka, že koneckonců všechno v sovětské společnosti závisí na tom, jak se lidé v systému budou cítit a co ze své vlastní iniciativy udělají nebo naopak neudělají.

Poslední otázka, v níž spatřuji pozitivní vliv oživené politiky na mrtvou ideologii, se týká státu a společenské samosprávy. Pojem socialistické společenské samosprávy byl jedním ze stěžejních pojmů Chruščovova programu. Nebylo sice nikdy teoreticky ani prakticky jasné, čím se «samospráva» v tomto

pojetí liší od «účasti pracujících na řízení» v rámci klasických státních a jiných politických institucí, ale přece jen to byl jakýsi pokus otevřít cesty za rámec všeobecného etatismu v sovětském systému.

Tento stav je nyní po létech obnovován novou verzí programu. Že to může mít pozitivní význam, je patrné jenom v historické souvislosti. V uplynulém mezidobí totiž Brežněv prakticky úplně vymýtil jakékoli zmínky o samosprávě. V Ústavě SSSR z roku 1977 se toto slovo vůbec nevyskytuje a naopak stát je vyhlášen za hlavní nástroj výstavby komunismu, jehož úkolem je «vytvořit» nejenom materiálně technickou základnu komunismu, ale také «zajistit přeměnu» socialistických vztahů v komunistické a «výchovu člověka komunistické společnosti».

Návrat k ideologickým pojmům z doby před čtvrt stoletím je v této souvislosti tedy krokem vpřed. Jsou to alespoň pootevřená vrátka pro možnou budoucí diskusi o demokratizaci sovětského systému. V této souvislosti není také bez významu, že nový program chápe pracovní kolektiv jako samostatný, pro sovětskou společnost typický subjekt, který se má stát «účinnou buňkou socialistické lidové samosprávy». Touto cestou se vydal už Andropov, za něhož byl přijat «Zákon o pracovních kolektivech». Z tohoto zákona je sice také názorně vidět, že jde především o snahu začlenit pracovní kolektiv jako «buňku» byrokratického systému. Přesto však je to určitá reakce sovětské byrokracie na skutečnost, že sovětský systém *není* «svobodnou asociací výrobců», jak to předpokládal Marx. Snad i poučení z Polska 1980-81 přispělo k tomu, že se vůbec aspoň nějaká reakce na tuto skutečnost objevila.

V aktuální politické praxi nepůjde ovšem o snahy rozvinout skutečně samosprávný systém, ale je možné, že se o tyto pasáže Programu KSSS budou opírat tendence k omezené demokratizaci. To lze usuzovat např. z Gorbačovova komentáře k návrhu programu, když «se vším důrazem» podtrhuje, že «bez všemožného rozšiřování a prohlubování socialistické demokracie... nemůžeme úspěšně postupovat vpřed» a konkretizuje to takto: «Cenný je každý reálný krok v rozšiřování publicity, v posilování kontroly zdola, v prohlubování demokratických principů v činnosti všech státních a společenských organizací».

I podobné formulace jsme ovšem už slyšeli tolikrát, že nevzbuzují samy o sobě žádné naděje. Spíše prakticky pozorovatelné změny stylu práce za Gorbačova jim dodávají na významu.

* * *

Jeden známý marxistický teoretik mi v rozhovoru o nové verzi Programu KSSS řekl: «Je to úplná katastrofa». Myslel tím katastrofální neschopnost sovětské ideologie nejenom odpovídat na nové otázky, ale vůbec je pochopit – a to zejména v souvislosti s vývojem moderní společnosti mimo sovětský systém. V tomto smyslu nelze proti jeho soudu nic namítat.

Myslím však, že věc má ještě jinou stránku: návrh programu mohl být totiž mnohem horší, kdyby nebylo vlivů oživené politiky. Nelze se divit tomu, že sovětská ideologie není s to předložit nějakou teoretickou koncepci, kritickou analýzu minulosti a věrohodnou projekci budoucnosti. Opak by byl zázrakem. Neboť to co bylo po roce 1961 skutečnou katastrofou – to je vývoj sovětského systému od konce šedesátých let (konkrétně po roce 1968). Stav ideologie je jen odrazem této katastrofy praxe.

Pro změnu politické praxe však nelze hledat začátek v textu Programu KSSS. Tato změna začala a pokračuje především tím, že sovětská mocenská elita jako sociální vrstva začíná prodělavat nový vývoj – také pro ni začínají platit kritéria výkonu, efektivnosti, kvalifikace. Jen tak se může tato vrstva stát *skutečně schopnou* řídit společnost jinak než doposud. Dokud tuto schopnost v praxi nemá, zůstaly by i mnohem lepší texty programů jen na papíře.

Další tři z INDEXU:

Jevgenij Zamjatin: MY

Fantastický román psaný r. 1920, o budoucí totálně entropické společnosti. Ruský autor, od mládí bolševik, ale od r. 1932 do své smrti v r. 1937 emigrant, byl jedním z předchůdců jak Aldousa Huxleye tak George Orwella svým ironickým, symbolicko-realistickým vyprávěčstvím ve službách kacířské myšlenky.
Str. 210, cena DM 20.–

Jaroslav Křofáč: SOCIÁLNÍ STRUKTURA ČSSR
a její změny v letech 1945-1980

Pronikavý rozbor vývoje země z pera předního čs. sociologa, jemuž byla v 70. letech zakázána

pedagogická i publicistická činnost. Sleduje nejen reálné změny ve složení společnosti, ale i změny v ideologii – v názorech na tuto realitu.
Str. 170, cena DM 18.–

Helena Nováková: NEVINA aneb Vražda v Příkré ulici

Z téže reality výřez, vysledovaný na osudech několika pražských lidí a lidiček. Detektivkový příběh ilustrující Hemingwayův výrok, že «všechny skutečné špatnosti začínají neviností».
Str. 150, cena DM 18.–

Ceny včetně poštovného. Adresa vydavatelství:
INDEX e.V., Postfach 45011, 5000 Köln, NSR.

«Tak ty se mnou nejdeš?» zeptal jsem se vliďně. «Ne-nezlob se, ale tam ne,» odpověděl. «Proč?» zeptal jsem se, abych to tu mohl napsat. Obmyslně řekl: «To ti nepovím, protože. . . to by tě zavřeli,» zasmál se a dodal: «To už si není v Praze kam sednout?»

Možná i někdo z vás považuje za nevkusné, že ho vleču do Berjozky. Jsou v pražském obyvatelstvu ještě levné zbytky vzdoru, projevující se například bojkotem sovětských filmů. Proč se táž masa – divím se kolikrát – nezmůže na to, aby v pravý den a hodinu vypnula televizory? To by aspoň vyboulilo elektrárnu.

Byl jsem tu asi třikrát. Naposledy, když bez Šimečkova vědomí umřel Brežněv. Milan proseděl ten den ve vlaku na Prahu, a když jsem mu tu novinu na nádraží podal, pravil omráčeně: «Ty, na to si pojďme někam sednout!» Není klub Berjozka v Domě sovětské vědy a kultury to nejlepší místo na dvě vodky při takové příležitosti? Milan tam hodinu vibroval myšlenkami o změnách našeho života, a opravdu: když jsme vyšli na ulici, byl už dole upraven traurnyj auslág.

Ač tedy do Berjozky nechodíme, je i bez nás plná. Zdá se, že je to «profilovaný» lokál. Zatímco měnlivou směs hostů v takové Slávii nelze podle ničeho určit, tu sedí decentní společnost, kterou spojuje cosi nezjevného, co je uvnitř. Vlastně je to opravdu klub se selektivní účastí.

Jako nezahrnuju Zdeňka do lidiček vydávajících nejlevnější odpor, tak se nechci ozvláštňovat levně já. Ovšemže je kam si sednout! Jenže já jsem své vítězství chtěl oslavit na protivníkově území: městečko jménem Erton na řece Vaška v autonomní republice Komi neexistuje! Že tím padá i mimozemská civilizace, kterou nám – podle Rudého práva – přislíbil dopisovatel listu «Socialističeskaja industrija», je ovšem vážnější. Zase jsme ve hvězdách sami.

Co vlastně je v těch prázdných plochách na mapách euroasijského severu, popsaných jen smutnými řeckami? Nic – či nám to nechtějí ukázat? «Poslyš,» řekl jsem telefonem Mirkovi Zikmundovi, «co mi radiš, abych získal důkaz, že v Rusku něco není?» – «Hochu, nechej mě chvíli uvažovat. . . vlastně je to prosté: musíš se dostat k mapě sovětského generálního štábu, což se nedostaneš, ledaže. . .» – Druhého dne jsem v knihovně amerického velvyslanectví prostíral mapu v měřítku 1:1,000,000, kterou roku 1949 vydal «válečný úřad» podle pramenů, mezi nimiž jsou «Generalnyy Shtab Krasnoy Armii» 1940 a Deutsche Heereskarte 1943. Prozkoumal jsem tok Vašky, měřící asi 350 kilometrů: Erton žádný nikde. Škoda: chtěl jsem k tomu záhadnému úlomku mít vlastní teorii, zvanou Vaculíkova.

Hleděl jsem však do mapy dál, už jen jako překvapený turista: ten prázdný kraj náhle, jako mikroskopovým efektem, byl poset osadami a viskami! Mykinskaja a Ust'-Vačerda jsou od sebe jako Brumov od Klobouk, jiné, jako Ust'jevskaja a Kortuvskaja, leží proti sobě jen přes řeku, podél níž roste vrba a dál na návrší bříza a borovice. Jak čisto a jasno tu je! Trochu nafialověle, ale to je nepřirozeným, vojensky redukováným tiskem mapy. A co mi vždy připadá truchlodivné, jak se celý kraj sklápí k severu, a jít proti vodě, tedy k slunci, znamená zapadat do rašelinných bařin. A jak tak jdu k bařinám, najednou – Yertom! Hned vím, co se stalo: kdosi zase špatně přečetl bukvu E a písarka, nějaké střevo, překlepla se ještě v písmeni M. Místo nálezu existuje: připusťme, že existuje i on, popsáný jako slitina vzácných kovů, kterou nelze známými technikami vyrobit. Vzhůru se Socialistickou industrií k Jertomu! (A potom sám k Podkamenné Tunguzce.)

Sedím v knihovně Sovětského domu vědy a kultury a čtu rozhovor reportéra s kandidátem technických věd Fomenkem. Chápu tolik, že slitina neodpovídá ničemu známému, není to vlastně slitina, nýbrž prášek slisovaný tlakem dosud nedosažitelným a polarizovaný v magnetickém poli nepředstavitelné síly. Při škrábnutí nožem úlomek jiskří: nemůže tedy být částí konstrukce, je to palivo! Podle obsaženého uranu je starý 100.000 let. (Podkamenná Tunguzka 1908, znamenám si.) Tu však se z pozadí ozve podmračený kandidát fyzikálně matematických věd Gorbat'uk: «Ale podle toria jen třicet let!» (Škrtám Podkamennou Tunguzku.) – Ale to nejhorší, zato však nejzajímavější, nám Rudé právo zamlčelo: komentář akademika Žavoronkova k původně tak slibné věci: Uvažovat o kosmickém původu úlomku je bezpodstatné, materiál toho složení a vlastností je možno vyrobit na Zemi, i když my to neumíme.

Odevzdávám útlé mladé ženě svazek novin, ale neodcházím bez teorie! Nazvu ji Žavoronkovova: záhadný nález má týž původ jako ta mapa. «Mohla byste mi,» zastavuju se náhle, «půjčit ještě podrobnou mapu republiky Komi?» – «Komi?» opakuje žena. «Ano, Komi.» Jde se kamsi radit, pak mi přináší atlas. Když ho rozevřu, zakrývá celý stůl, a jsem omráčený. Jedna za druhou jdou tu bezhraničné mapy, jak je stvořila sama příroda: s dolinami zelenými a horami temně hnědými, s pouštěmi sypanými skutečným pískem teček a močály porostlými šáším. Už zručně nacházím Jortom – nad E jsou dvě tečky – a chvíli tam okouním. Pak jdu, běžím, letím k horám a na stovkách kilometrů vidím Berezovka, Ivanovo, Cholm, Ostrov. . . a pod Uralem a za Uralem: Berezino, Ivanovo, Dubrovka, Sosnovka. . . a za jezery Ivanovo, Cholm, Berezovka. . . Padám do beztiže, pocit opojný i děsný: jako byste se náhle propadli hranicí své zkušenosti a našli za ní další Benešovy, sedm Klatov, deset Březnic, dvacet Chlumců a nepočítaně různých Ústí. – Atlas byl «podpisan k pečati» v březnu 1948 a téhož roku i vyšel.

Sedím logicky v Berjozce. Objednávám si Batomčik «Južnyj» a gruzínské červené Achašeni. Mám chuť mu připít: tomu Žavoronkovovi. I těm, co do roka od schválení perfektně vytiskli atlas hodný toho, aby mi ho přinesl Ježíšek. Proč bych to v «měsíci zostřeného přátelství» neudělal, a využil Zdeňkovy nepřítomnosti, i jeho jménem? Myslíme na lidi ve všech těch zjevených Březnicích, Blatných, Třebových a Ústích.

NADĚJE NA REFORMU OŽILA?

Vstup Michaila Gorbačova na světovou scénu byl ještě impozantnější než jeho předchozí nástup na jeviště domácí. Světový ohlas, od komentářů tisku až po stanoviska oficiálních představitelů, je zaujat Gorbačovovou osobností, i suverenitou a šarmem jeho vystupování v aréně světové diplomacie, v minulosti u sovětských představitelů nevídaných. Vystoupení Michaila Gorbačova na mezinárodní scéně daleko přesahuje pole diplomata. Člověk znalý dosavadního «sovětského způsobu myšlení» nemůže – při pozorném studiu všech jeho dosavadních vystoupení včetně domácích – nedojít k závěru, že se do čela SSSR dostal člověk, který má svou vlastní ucelenou filosofii světa a svou vlastní koncepci socialismu, která se podstatně liší od filosofie a koncepce všech jeho předchůdců (pokud měli) včetně Lenina, jakkoli ten je zatím jedinou autoritou, na kterou se občas ve svých projevech odvolává.

Všimněme si však i charakteru těchto odvolávek. Nikdy neslouží jako argument, kterým má být doložena pravdivost nějakého soudu. Spíše je v nich možno spatřovat realistický postoj politika chápajícího, že lid potřebuje svého pánaboha, a protože pravoslavný se do socialismu nehodí, je ze dvou možných alternativ volba nežijícího zakladatele sovětského státu jedinečně rozumná. Tu druhou, jistě lákavou, kterou hojně využívali jeho předchůdci, když lidu předkládali jako pánaboha sami sebe, zatím Gorbačov odmítá – viz např. jeho odpověď na otázku o «Gorbačovově stylu». A potom, Lenin je jedinou osobností sovětské historie, na kterou může osvícený politik napojit kontinuitu socialistické orientace své země a počítat přitom se souhlasem většiny společnosti bez rozdílu věku a sociálního postavení.

Můj závěr o vlastní filosofii a politické koncepci Michaila Gorbačova nevyplývá z jednotlivých formulací v jeho projevech. Vždy jsem se s útrpnou shovívavostí choval k těm, kteří u jeho předchůdců či u našich domácích přítakávačů v těchto formulacích nebo mezi řádky objevovali počátky «nového kursu». Vycházím především z toho, jak přistupuje ke skutečnosti, jak ji zkoumá a hodnotí, jak klade a zodpovídá otevřené otázky a jaké si klade cíle. Ti, kdo si tohoto rysu jeho vystoupení všimli, hovoří obvykle o pragmatismu. Spíše bych však mluvil o odideologizování.

Začíná to už slovníkem, ze kterého většinou vymizela bezobsažná a pro většinu světa nesrozumitelná «marxisticko-leninská» frazeologie. Gorbačov mluví normálním, věcným, neideologickým jazykem, ve které se věci zpravidla nazývají pravými jmény a jednotlivé pojmy mají více či méně přesně vymezený obsah (to «méně» však není dáno potřebou zakrývat skutečnost, ale tím, že Gorbačov nevystupuje jako vědec, ale jako politik, který vždy musí zvažovat, co a jak říci a co neříci). Svou nechuť k ideologickým sporům dokonce výslovně vyjádřil, když v projevu ve francouzském parlamentě jejich oblibu přisoudil středověkým fanatikům. Ač má jako někdejší student práva na moskevské Lo-

monosovově univerzitě jistě v malíčku klasiky a mohl by je hojně citovat, dosud se k tomu neuchýlil.

Pokračuje to a vrcholí jeho realismem (několikrát sám sebe v průběhu francouzské návštěvy charakterizoval jako realistu), který ovšem nemá nic společného s oním «realismem», který se stal v pochruščovovské éře oficiálním přívlastkem existujícího socialismu. To byl «realismus» bezradných, sterilních, kapitulantských dogmatiků, kteří po krachu naivně fanfarónského Chruščovova pokusu o skok do komunismu v průběhu dvou desetiletí nedokázali vytvořit jiný závěr, než «držet se při zemi», dbát přitom o své sinekury a rozmnožit svou pozemskou «slávu» (je příznačné, že v roce 1979 nosil Brežněv na své vycházkové uniformě 60 vyznamenání, o 14 více než maršál Žukov, jehož vojevůdcovská role za války rozhodně k takové dekoraci poskytovala neskonale více skutečných příležitostí), a vše zabalit do «princiální marxistické» frazeologie.

Gorbačovův realismus je pravým opakem tohoto pojetí a on sám jej v rozhovoru v pařížské televizi definoval takto: «... informovanost a zkoumání reálných procesů, jež jsou základem utváření politiky». Zatím každý jeho krok svědčí o tom, že to nejsou prázdna slova.

Proto charakteristickým znakem Gorbačovova realismu není zachování statusu quo, pasivní přizpůsobení se «realitě», ale úsilí o změnu. O změnu myšlení na prvním místě a na tomto základě o změnu reality samotné: té světové i domácí. «Je to zcela nová situace», řekl ve francouzském parlamentě, «která znamená zpřetrhání tradic, způsobu myšlení i způsobu jednání, jež vznikaly po staletí a dokonce po tisíciletí. Všem novému se lidské myšlení nepřizpůsobuje ihned. Týká se to všech. Cítíme to a začali jsme mnoho běžných věcí, i ve vojenské a samozřejmě politické oblasti, přehodnocovat a uvádět do plného souladu s novými skutečnostmi.»

Člověk s takovým postojem ke skutečnosti nepotřebuje k formování své filosofie či politické koncepce berle vypůjčené od klasiků, ano, ti jej mohou někdy spíše zmást, protože reflektují skutečnost dávno zaniklou. Takový člověk se nebojí použít k formování své filosofie světa a své politické koncepce vlastní hlavy, vlastního rozumu. «Ke každé filosofii se lidé i národy dopracovávají sami, ať už utrpením, nebo rozumem a citem,» zformuloval to ve svém projevu ve francouzském parlamentu.

Jaká je tedy Gorbačovova realistická filosofie světa a jeho politická koncepce, jak ji lze zatím vysledovat z jeho vystoupení? Čím se liší od filosofie a politické koncepce jeho předchůdců?

Zdá se, že Michail Gorbačov je první představitel SSSR a existujícího socialismu vůbec, který pochopil, že tento «tábor» nemá a nikdy nebude mít na to, aby uplatnil svou hegemonii nad celým světem, a rozhodl se z toho vyvodit důsledky. Opustil Stalinovo rozdělení světa na dva tábory, v němž tomu

socialistickému je přisouzeno potřit onen druhý «imperialistický», a to spíše vojenskou mocí než silou příkladu, na kterou tento «ocelář» nikdy doopravdy neuvěřil. Gorbačov nesdílí Chruščovovu naivní víru, deklarovanou uprostřed kampaně za mírové soužití, že «stejně vás pohřbíme, páni imperialisté», až za dvacet let vybudujeme komunismus, neboť pak se do bran tohoto ráje, ve kterém «bohatství poteče plným proudem», pohrnou lidské davy z celého světa.

Michail Gorbačov přestává dělit svět na dobrý (SSSR a jeho spojenci) a špatný (svět kapitalistický či imperialistický). Svět je pro něho jeden, svět plný velkých problémů, «kde řešit nynější problémy není s to sám ani jeden národ, ani jeden stát.» Chce tyto problémy řešit společně s ostatními a ohlížet se přitom nejen na zájmy své, ale i na zájmy těch druhých. Ba nejen to, Gorbačov se prohlašuje za Evropana, přičemž tuto oblast označuje za jednu z «kolébk duchovních hodnot lidstva». «My všichni přece v této Evropě žijeme... Máme dějiny, z nichž jsme se poučili a z nichž se učíme. V každém případě Evropanům nechybí moudrost. Ať se dotkneme jakékoli stránky rozvoje lidské civilizace, přínos Evropanů byl vždy nesmírný. Žijeme v jednom domě, i když jedni do něho vstupují jedním a druzí druhým vchodem. Musíme v tomto domě spolupracovat a navazovat kontakty.»

Je pochopitelné, že vědomí světa, formované zkušeností minulých desetiletí, kdy obecné deklarace sovětských představitelů o potřebě mírového soužití byly komentovány takovými reálnými činy, jakými byly např. vojenské potlačení maďarského a československého pokusu o demokratizaci společnosti, či vojenská invaze do Afganistanu, anebo pacifikace polského demokratizačního hnutí, příliš nespíchá s tím, aby tomu všemu uvěřilo. Je dobré a nadějně, že to Gorbačov chápe a proto se především snaží podat důkazy, že tentokrát nejde jen o taktické diplomatické figle, ale o skutečnou změnu politické strategie. Ty důkazy mají zatím hlavně povahu logických argumentů (na skutečně přesvědčivé «materiální» důkazy přece jen uplynulo ještě příliš málo vody), ale i ty představují v sovětské politice novou povzbuzující naději, že se i ony «materiální» důkazy mohou dříve či později dostavit.

První argument je dán tím, že Michail Gorbačov – samozřejmě decentně, jak je mu to vlastní – před světovou veřejností provedl vlastně určitou sebekritiku za politiku svých předchůdců v již citované pasáži o jejím přehodnocování, a doplnil ji dále o ještě výraznější sebekritiku v souvislosti s problematikou ekologickou: «Svého času jsme si zřejmě všichni počínali nedostatečně prozíravě, když jsme vyvolali takové problémy, které dnes již prostě nelze řešit v národním měřítku.» Navíc jsou tu i náznaky prvních důkazů materiálních, kde např. cenu redukce raket SS 20 v Evropě na stav odpovídající úrovni z června 1984, tedy před rozmístováním amerických peršingů, nelze hodnotit podle jejich reálného vojenského významu, ale především podle toho, že tu operaci u generálské verchušky prosadil sotva nastoupivší nový šéf státu. A totéž platí i o prohlášení novoapečeného ministra zahraničí Ševardnadze v OSN o ochotě SSSR za určitých podmínek stáhnout své kontingenty z Afganistanu.

Druhý argument, kterým Gorbačov operuje, je

odkaz na změnu priorit ve strategii sovětské politiky, kde se zájmy zahraničně politické podřizují zájmům vnitropolitickým: «Považuji za důležité, aby si ve Francii i v dalších zemích učinili jasnou představu o celém systému našich priorit. Je-li pro nás, sovětské lidi, nejdůležitější rozvoj hospodářství, sociálních vztahů a demokracie, určuje to i naše zájmy na mezinárodní scéně a naše zájmy zahraničně politické.»

Uvážíme-li, že informovaný realista Gorbačov nemůže mít iluze o tom, že ekonomicky zatím věčně dohánějící SSSR by mohl vyjít vítězně z kteréhokoli příštího kola zbrojení, zní tento argument přesvědčivě. Realistický představitel SSSR si může v dnešním světě vytyčit jediný reálný, splnitelný životní cíl: pozvednout životní úroveň lidu a uspořádat vnitřní poměry státu a společnosti tak, aby se za ně nemusel před světem stydět. Zdá se, že právě tohle si Michail Gorbačov za svůj životní cíl vytyčil. Všechny kroky, které podniká doma, tomu nasvědčují. Můžeme k nim mít různé výhrady pro jejich nedokonalost, omezenost, což vše ovšem může napravit čas. Ale sotva můžeme pochybovat, že bere svá slova smrtelně vážně, když říká: «Vynaložíme veškeré úsilí, abychom dali našemu hospodářskému systému, systému politickému, systému socialistické demokracie, větší dynamiku.»

* * *

Skeptikové, vychovaní k tomuto životnímu postoji zkušenostmi a lekcemi z reálné praxe reálného socialismu, vyjadřovali – zejména po Gorbačovově rozhovoru s francouzskou televizí – své zklamání nad jeho odpověďmi na otázky týkající se lidských práv v SSSR. K těmto odpovědím je skutečně možno mít řadu výhrad a kdyby měly být slovem konečným, nebylo by důvodů k nadějím na hlubší reformu existujícího socialismu. Totéž by ale bylo možno říci o řadě jiných kroků, především o ekonomické reformě, založené zatím jen na změně ukazatelů plánu a nikoli na rozchodu s ukazatelovým plánem, nikoli na přechodu k plánovitě regulovanému peněžně-tržnímu mechanismu. Kdyby mělo zůstat jen u toho, pak marné naděje.

Naději nelze spatřovat v konkrétní podobě toho či onoho kroku, ale v tom, že dosud nehybný kolos vůbec nějaký krok učinil, že se od stagnace přechází k dynamice. A právě dynamičnost je to, co spolu s reálným pohledem na skutečnost tvoří základní rys Gorbačovova počínání. Nelze přitom zapomenout, že nezačíná na zelené louce, ale že má na nohou těžké okovy minulosti, jež byly ukovány z materiálu o mimořádné váze: tradice nedemokratické moci Ruska, neuvěřitelně «zdokonalená» a prohloubená stalinismem i neostalinismem. Neexistuje na světě génus, který by stihl takovéto pole přeorat za pár měsíců, co má pluh v ruce.

Politika je umění možného a Michail Gorbačov to dobře ví. Příklad Nikity Chruščova, který při svém dosti anarchickém čištění Augiášova chléva zůstal brzo sám, bez spojenců, byl pro něho jistě poučnou lekcí. Jevtušenkova báseň, nedávno uveřejněná v «Pravdě», ve které s opovržením mluví o «abyz-tohonebylistech», tedy o těch, kteří svou nechuť ke Gorbačovovu čerání mrtvé hladiny zakrývají varováním pronášeným se starostlivě zvednutým prstem

«jen aby z toho něco nebylo!», naznačuje, že potenciální odpůrci nového kursu již dnes představují nezanedbatelnou sociální sílu. Gorbačovovo železné koště zatím zametalo hlavně ve stranickém a hospodářském aparátě. Svou politikou radikálního odzbrojení se však Gorbačov dotýká dalšího sloupu státní moci – armády (nezapomínejme, že Chruščovův příchod i odchod se daly za asistence maršála Žukova a ozbrojených sil). A nyní byste chtěli, aby se současně pustil de přeorávání onoho dosud nejvýznamnějšího sloupu sovětské moci – bezpečnostního aparátu? A aby s tím začal právě v rozhovoru s redaktorem francouzské televize? Gorbačov přece není žádný politický kamikaze.

Myslím, že právě oblast lidských práv je nejtvrdějším oříškem, na jehož rozlousknutí bude Michail Gorbačov potřebovat nejvíce času. Je dobře, že mu tyto věci Západ nemilosrdně připomíná. Při jeho úsilí o své uznání jakožto Evropana to může být účinný tlak, jehož nepřijemnost bude nutit k řešení co nejdříve. Ostatně i jeho odpovědi redaktorům televize obsahují jisté náznaky změn proti brežněvovské éře, např. v tom, že případ Sacharov ponechal otevřený a nezařadil jej do kategorie těch, kteří se «dostali do rozporu se sovětskou mocí, se socialismem», nebo že projevil ochotu řešit některé otázky emigrace.

Zdá se však, že pro řešení otázky lidských práv je důležitý nejen přístup k řešení gulagovské minulosti, ale především formování struktury současného a budoucího společenského prostředí v SSSR. Sama struktura Gorbačovovy osobnosti je tu zatím hlavní nadějí. Neboť – alespoň zatím – je ve svém vlastním prostředí její autorita založena na síle argumentů a proto se nepotřebuje uchýlovat k argumentu síly. V tomto prostředí vznikají nové gravitační síly pokud jde o pohyb «kádrů», kritériem pro tento vzestup se více stávají schopnosti a kvalifikace než «věrnost» a minulé «zásluhy». Zdá se, že tyto znaky jsou v současném «pohybu kádrů» v SSSR dosti výrazné. V takovém prostředí však také ubývá důvodů k nesmiřitelné konfrontaci a k následnému disidentství, naděje na «dobývání pevnosti zevnitř» se naopak zvyšují.

Tak složité společenské procesy však potřebují čas, aby se plně rozvinuly, a proto nezbyvá než vybavit se značnou dávkou trpělivosti, než si dovolíme pronést definitivní soud. Bylo by rozhodně předčasné již dnes tvrdit, že v oblasti společenské, v demokratizaci sovětského společenského života, zůstane vše při starém, že tu nelze čekat žádnou změnu. Společnost, jež ve své historii dosud nepoznala demokracii, si ji nemůže osvojit z roku na rok, to je úkol pro několik generací, jež musí jak prvňáčkové ve škole začít s abecedou. Ve společnosti, kde údajně na 40% obyvatelstva podleho alkoholu a 20% je klasifikováno jako notorici (M. Geller, A. Někrič: Utopie u moci), může být osvícený absolutismus prvním krokem k demokracii. O osvícenosti Michaila Gorbačova – alespoň v poměrech existujícího socialismu – zatím sotva může být pochyb. A tak si nelze než přát, aby nám ho při jeho «hledání nových přístupů k řešení životně důležitých problémů při obrovské mnohovětrnosti společenských a politických sil» (to je citát z jeho projevu na říjnovém ÚV KSSS k nové redakci programu) pánbůh zachoval ráčil a nedopustil

na něj žádných infarktů či mrtviček v tom jeho nebezpečném mužském věku. Neboť v historii jsou moc vzácné chvíle, kdy příznivé společenské podmínky pro nutné změny jsou spojeny s výskytem osobnosti schopné jim porozumět a využít jich.

* * *

U nás doma se však můžeme setkat ještě s jiným ohlasek na «fenomén Gorbačov». Když např. na stranické schůzi na filosofické fakultě dostal referent dotaz, jaké důsledky lze očekávat ze změny vedení v SSSR u nás, odpověď zněla: «Sovětské soudruzi řeší své problémy svým způsobem, my své řešíme také po svém». Zkrátka, Gorbačov se nás netýká, SSSR už není náš vzor. A když jsem nedávno mluvil s jedním «zasloužilým soudruhem», který vděčí za svou kariéru «normalizaci» po roce 1968, jeho hlavní starostí bylo, zda «to, co dělá ten bláznivý Gorbačov» k nám nedojde dříve, než on půjde do důchodu.

Skutečně, Michail Gorbačov přivádí současnou vládnoucí garnituru do poněkud trapné situace, když se najednou, obdobně jako před necelými dvaceti lety reformátoři «pražského jara», pokouší vtisknout existujícímu socialismu poněkud lidštější tvář, čemuž naši nynější vládcí před časem právě ze sovětského pověření «zatrhli tipec» a vybudovali na tom svá postavení. Je z toho i na nejvyšších místech jistý zmatek, který pronikl na veřejnost, když se rozneslo, že pozoruhodná pasáž «praktika» Štrougala v jeho dubnovém projevu k výročí košického vládního programu, o potřebě hlubokých změn a tvůrčího myšlení, provázená odmítnutím snah známkovat takové myšlení všelijakými «ismy» a nepochybně ovlivněná nástupem Michaila Gorbačova, byla ve skutečnosti polemikou s «ideologem» Fojtikem. «Tříbení duchů» na «gorbačovce», kteří by si přáli změnu, a na ty druhé, kteří o ni nestojí, zřejmě probíhá. Čím zřetelnější však je, že nebude jen kometou, která na chvíli zazáří na sovětském nebi a zmizí v neznámu, tím spěšněji se slovně i ty největší konzervy řadí do šiku «gorbačovců», takže rozdíl se opět stírají.

Tomu úhybnému manévru nechybí jistá obratnost, neboť jako základní argument tu slouží tvrzení, že jsme byli «gorbačovci» ještě před Gorbačovem. «Orientaci na techniku jsme přece nastoupili už v této pětiletce a náš «Soubor opatření», který uskutečňujeme od roku 1981, je založen na stejných principech jako experimenty v sovětských závodech, podle nichž bude od roku 1987 pracovat celý sovětský průmysl,» říkají.

Přesto je však tento zdánlivě «gorbačovský» postoj ve skutečnosti antigorbačovský. V současných podmínkách SSSR znamená přechod od jedné formy «ukazatelového mechanismu», založené na ukazatelích «hrubé výroby» a na ročním plánu, k jiné jeho formě, založené na dlouhodobých (pětiletých) normativních hmotné zainteresovanosti podniků, významnou změnu. Ta sice nevyřeší problém motivace podniků na intenzifikaci výroby, na rozvoj a zavádění nejmodernější techniky. Ale vyvolá v sovětské ekonomice závažné problémy, zejména rychlejší růst podnikových důchodů před jejich reálnými výkony, tedy specifický typ inflace projevující se na spotřebním trhu rostoucí nedostatkostí a

«nerealizovanou kupní silou», a na «trhu» investic vysokou rozestaveností, prodlužováním doby výstavby atd. A ty budou nutit k dalším krokům v reformě ekonomického mechanismu. A protože Michail Gorbačov programově prohlašuje za zdroj formování své politiky analýzu skutečnosti a «hledání nových přístupů», je naděje, že získaná zkušenost povede k další dynamice ekonomického mechanismu.

U nás je však situace jiná. «Soubor opatření» je jen opakováním zkušenosti, kterou jsme již učinili s tzv. Rozsypalovou reformou koncem 50. let, jež pak vedla k další československé reformě v druhé polovině 60. let. Pětileté poznatky s uplatňováním «Souboru» jen znovu potvrdily to, co už prokázala reforma Rozsypalova – že tato forma ekonomického mechanismu má své oprávnění pouze jako jisté stadium přechodu k plánovitě regulovanému nekapitalistickému pěnížně-tržnímu mechanismu. Ti, kteří se «Souboru» dovolávají jako svého dávného «gorbačovského» revolucionářství, tak ve skutečnosti jen zakrývají hloubku svého konzervatismu a svou touhu po zachování statusu quo, který neohrožuje jejich «jistoty». Zřejmě jejich hlavní starostí je, aby jim to vydrželo, než sami půjdou do důchodu. Příznačný pro tuto situaci je i charakter příprav XVII. sjezdu KSČ, při nichž zřejmě nic nesmí být problematizováno. Dobře to ilustruje oznámení redakce Rudého práva, že s požeňáním sekretariátu ÚV zřizuje «Předsjezdovou tribunu». Její poslání však neformuluje jako diskusi, ve které by se členové strany mohli vyslovit k formování její politiky, což bývalo kdysi (dávno) i v komunistických stranách zvykem, ale jako pouhou «výměnu zkušeností, návrhů, námětů a kritických postřehů našich čtenářů».

Máme, zřejmě, zase jednou «historickou smůlu». Poměry, dávno zralé ke změně, nemají naději, že se

setkají s osobností, která by je chtěla a byla s to změnit. I když už věkem patří špička čs. mocenské pyramidy do kategorie, kdy střídání stráží se může stát aktuálním každý den, je sotva jaká naděje, že by to situaci mohlo nějak změnit. Neboť řada korunních princů, věkem ještě mladistvějších než sám Michail Gorbačov, může jako jediné kvalifikační osvědčení pro svou budoucí roli předložit pouze vlastní «věrnost» po roce 1968, takže bude mít všechny důvody k tomu, aby se k sovětskému příkladu chovala stejně váhavě, jako to po Chruščovovi dělala garnitura Antonína Novotného.

Ta naše smůla je o to větší, že právě «dole», zejména v ekonomice, přichází období, kdy se budou vytvářet zvláště příznivé subjektivní podmínky pro případnou změnu, neboť je zde na pořadu dalekosáhlé generační střídání. Podle šetření Výzkumného ústavu strojírenské technologie a ekonomiky nastoupí do konce této pětiletky do řídicích funkcí asi polovina nových pracovníků a do konce příští pětiletky další třetina. V podstatě se do pěti let vymění většina řídicích pracovníků podniků a VHJ. Na místa dosavadních šedesátníků, vyhledávajících – jak potvrdil výzkum – spíše stálejší a klidnější podmínky života a činnosti a vyhýbajících se situacím, jež vyžadují převzít riziko za odvážnější rozhodnutí, nastupují většinou dynamičtí třicátníci s potřebným (zpravidla vysokoškolským) vzděláním, plni životních sil a chuti se prosadit, mít úspěch. Přicházejí ovšem do situace, kdy ekonomický mechanismus umožňuje projevit podnikavost hlavně tím, že při tvorbě plánu dokáže ředitel a jeho tým ve «hře o parametry» obehřát centrum a při plnění plánovaných ukazatelů odvést co nejméně práce a dostat za ni co nejvíce peněz.

Ubohá vlasti má, zač jsi tak trestána?

Říjen 1985

AZ

O ruské variantě fašismu

JEFIM FIŠTEJN

Ti, kdo jsou ochotni zemřít v předtuše dobrých obrátů v dohledné době čekajících na lid země Sovětů, shledají asi tuto informaci zpozdilou a každopádně nevhodně načasovanou. Nijak totiž nevystihuje neznámé klady nového stranického generála, ba netýká se ho vůbec. Předkládám ji v zarpulitím přesvědčení, že mnohem více než tajemníková předsevzetí ovlivní ruské zítřky cosi podstatně bytostnějšího: setrvačnost vzorů chování, hromadně sdílených společenských a etických představ, souboru živoucích tradic. Vše v Gorbačovově počínání, co bude s touto prahmotou souznít, má šance na prudký úspěch, vše, čemu se nový šéf nenápadně, ale rozhodně vzepře jako cizorodému, má asi takové historické vyhlídky, jako nynější boj proti pijáctví.

Svět si v poslední době zvykl na zprávy, které, když se prvně objevily, se zdály zrudně pomlouvačné – na zprávy o existenci neonacistického podhoubí v SSSR. Naposledy se o tom psalo (časopis «Vesti iz SSSR», č. 9, 1985) v době, kdy vrcholila

kampaň ke 40. výročí vítězství ve Velké vlastenecké válce. V polovině letošního května byly v některých moskevských knajpách spatřeny hloučky mladých sovětských neofašistů – v černých stejnokrojích, na hrudích po domácku vyrobené odznaky SS nebo Hitlerova podobizna.

Fámy o odhalení ilegálních organizací fašistického zaměření hned tu, hned tam kolovaly v Rusku od konce šedesátých let. Známý disident Leonid Pljušč v knize «Na karnevale dějin» (Londýn, 1979) vypráví o spoluvězňovi z roku 72, který o sobě prohlašoval: «Dříve jsem byl stalinistou, pak jsem si to rozmyslel, přidal jsem se k fašistům a nyní sdílím program západoněmecké NDP». Jiný hrdina této vzpomínkové knihy je dělník, který s přítelem rozhazoval v Kremlu letáky «Sovětské fašistické strany». Pljušč uvádí z paměti jeden z bodů stranického programu: «Židy je třeba poslat do plynu – aby nesmrděli».

Západní dopisovatelé si všimli zajímavého jevu,

když se stal ověřitelným. V září roku 80 na koncertě rockové hudby u příležitosti výročí obsazení Estonska Sovětskou armádou 20 až 30 estonských neonacistů uspořádalo protestní výtržnost a bylo odvečeno. Podle tvrzení britského listu «Daily Telegraph» z dubna 82 se skupiny černokošilatých výrostků vyskytovaly od počátku osmdesátých let ve stále hojnějším počtu v dělnických čtvrtích středoruských měst. Tak v r. 80 ve městě Možajsku v moskevské oblasti probíhal soud nad 18 členy místní neofašistické organizace. Podle výpovědí očitých svědků šestadvacetiletá vůdkyně skupiny ovládala chování svých věrných i v soudní síni.

1. listopadu 1981 se v západosibiřském Kurganu konala manifestace žáků vyšších tříd. Asi stovka se jich shlukla na náměstí, na rukávech pásky s hankrajcem, nad nimi transparent «Fašismus spasí Rusko!». Za «trest» se museli podrobit ideologickému doškolení.

20. dubna 1982, v den Hitlerových narozenin, se konala na Puškinově náměstí v Moskvě demonstrace. Tehdy se o události rozepsal celý světový tisk. Demonstranti v počtu několika desítek vypadali úhledně: krátké, slušivé účesy, upravené kotlety, stejnobarevně černé, leč čisté košilky, na rukáve tibetská svastika. Nahodilým chodcům a divákům z blízkého biografu «Rossija» byly rozdávány letáky odpovídajícího obsahu. Organizátoři výstupu, muži zralého věku, řídili akci dálkově z kavárny «Lira» na protější straně Gorkého třídy.

Příprava této protestní akce nebyla žádným tajemstvím. Učitelé sbory moskevských škol dokonce zavčas varovaly starší žactvo, aby se na Puškinově náměstí 20. dubna nevyskytovalo Nicméně milice chlapcům v počínání nebránila. Zasáhla, až když se strhla rvačka mezi Hitlerovými obdivovateli a hloučkem fotbalových fanoušků zaskočených nečekanou podívanou. Asi šest lidí skončilo na záchytce, deset na resuscitačním oddělení nedaleké městské nemocnice č. 24.

26. dubna vylíčil student Moskevské vysoké školy polygrafické Pjotr Maslov v hodině politického školení drzou akci neofašistů, s nimiž se vlastnoručně serval. Líčení potvrdili jeho přátelé A. Trusevič a A. Pronin, rovněž účastníci protifašistického odporu z Puškinova náměstí. Na zavolání z katedry dějin KSSS se na školu neprodleně dostavil pracovník KGB Gračov, který obvinil Maslova a jeho přátele z toho, že «provokují lživá tvrzení cizích dopisovatelů» a prohlásil, že «studentům nepřísluší rozhánět fašisty, od toho jsou tu kompetentnější orgány». Pronin a Trusevič vyvázli ze šlamastyky s komsomolskou důtkou, Maslov byl ze školy vyloučen, později však omilostněn, když slíbil, že to bylo naposledy.

S neofašismem v SSSR to ovšem šlo dál: v červnu roku 82 tlupa nositelů hákových křížů způsobila výtržnost v leningradské Letní zahradě, v říjnu téhož roku došly zprávy o demonstracích nacistů před Kazaňskou katedrálou v Leningradě, v Južno-Uralsku, Sverdlovsku a jiných městech.

20. dubna 1983 se Hitlerovy narozeniny slavily průvody na jednom z moskevských sídlišť a také ve Sverdlovsku, Kujbyševě, Omsku, Rostově a na Ukrajině. V Saratově studenti právnické fakulty místní univerzity, oblečení pro změnu v hnědém,

pochodovali městem na židovský hřbitov, kde se nerušeně vyřádili.

V únoru roku 84 byl na Západě (v časopise «Strana i mir», č. 1-2/84) otištěn text z ruského samizdatu nazvaný «Fašismus v SSSR: spontánní protest nebo inspirované hnutí?». Anonymní autor byl svědkem neonacistických sešlostí a tvrdí, že mezi nimi převládá dělnická a učňovská mládež, i když nechybí ani studentstvo a starší žactvo. Popisuje, jak během manifestací 20. dubna 1983 neofašisté vykročovali v řadách za sborového volání «Heil Hitler!» a «Sieg Heil!», přepadávali mládežnické lokály a diskotéky a tloukli válečné veterány. Proslýchá se, že počet účastníků fašistických průvodů jde do tisíců. A že se při domovních prohlídkách u nich zabavují bodné a střelné zbraně, kartotéky členů organizací, i stanovy určující měsíční členské příspěvky ve výši 5 rublů a trest smrti pro odpadlíky.

Ve svém spisu vyslovuje samizdatský publicista osobní názor, že i přes fámy o občasných zatčeních neofašisté v Rusku nejsou vážněji stíháni, nanejvýš je jim vlídně domlouváno. Tvrdí, že úřady nejsou konáním nacistů nikdy zaskočeny. Tak v roce 1983, v předvečer dubnových demonstrací k výročí Hitlerových narozenin, byli ředitelé a straničtí tajemníci středních škol na zvláštních schůzích upozorněni na možnost výstřelků «fašizujících živelů z řad neuvědomělé mládeže».

Samizdatský text je čím dál tím zajímavější: ukazuje se, že se v kruzích mladých sovětských stranických, komsomolských a státních činitelů stalo módou obdivovat pevnou vůli vůdců Třetí říše – Hitlera, ale zejména Himmlera a Bormanna – strukturu a metody činnosti aparátu Nacionálně socialistické strany a Goebbelsova ministerstva propagandy. Skutečným hitem se v tomto prostředí staly knihy o nacistickém Německu. Mezi mladými funkcionáři prý dokonce obíhá jakýsi hektografovaný samizdat fašistického zaměření.

Mlhavá povaha těchto informací je patrně nepřímým důkazem ve prospěch tvrzení, že neonacismus v SSSR není prakticky stíhán – v opačném případě bychom znali alespoň jména zatčených či odsouzených. Vždyť mluvíme o zemi, kde jsou bez lítosti trestáni buddhisti, vyznavači Krišny, ale i zcela apolitičtí milovníci bridžové hry.

Komentátoři jsou zajedno v tom, že neonacistické hnutí ve formách popsanych výše sotva může doufat v širokou popularitu v zemi, která ve 2. světové válce přišla o 20 miliónů svých občanů. Je stěží myslitelné, že Rusko si přes noc oblíbí politického činitele, který plánoval genocidu slovanských národů. Pro populistická hnutí tohoto druhu je mnohem přirozenější zvolit si za symbol postavu z vlastních dějin. Jak si potom máme vykládat jev tak bizarní, jakým je sovětský neonacismus?

V demonstraci 20. dubna 1982 spatřila ruská emigrace provokaci KGB, jejímž cílem bylo znemožnit jinak smýšlející. Pozdější události nepodepřely tuto úlevnou domněnku. Západní novináři viděli možné příčiny ve zklamání mládeže oficiální komunistickou ideologií, ve stesku po železné kázní a po silném vůdci. Bez většího pochopení zůstaly sporé pokusy znalců (B. Nahajlo, J. Višněvská) zkoumat fenomén ruského nacismu v širším kontextu neoficiální pravicově radikální ideologie.

O nové ruské pravici bylo toho již řečeno hodně, ale zdaleka ne přespříliš. Zde je pár příkladů, sice už odlehých, ale které uvádím pro jejich učebnicovou názornost.

V listopadu roku 1965 se v Moskvě konalo plenární zasedání ÚV Komsomolu k otázkám takzvané vojensko-vlastenecké výchovy mládeže. Pracovník agitačního oddělení Moskevského městského výboru Komsomolu Valerij Skurlatov distribuoval mezi účastníky pléna soubor vlastních návrhů pojmenovaný «Mravní řád». V tomto pojednání Skurlatov vyzýval mládež, aby jednou provždy zavrhl nedokonalý rozum a «řídila se ve svém konání pouze srdcem a hlasem krve». Vyznává a káže kult smrti: «... jen ve výhledu na smrt je zřejmá radost a hrdost Pána života, po třicet let pijícího čerstvou krev!» Znepokojen úpadkem pohlavní morálky navrhuje řadu účinných protiopatření: «Mazat vrata poběhlic smolou, vystavovat na veřejný odiv prostěradla po první svatební noci, bičovat a pranýřovat ženy, které se oddávají cizincům, vypalovat jim znamení hanby a sterilizovat je.» – «Mravní řád» předpokládá umělé vypěstování různých korporativních a jiných společenských kast («na způsob zákonů důstojnické cti»), zavedení tělesných trestů, militarizaci školství, zavedení zákonodárství srovnatelného svou přísností jen se šarií: «Dvě oči za oko, dvě zla za zlo, protože zločinec musí pykat dvojnásob – za zločin vůči sobě a vůči národu».

A závěrečným akordem: «Není podlejšího stavu než být «myslítelem», «intelektuálem», a není ušlechtlejší věci než být vojákem.»

Poté, co několik vytisků spisu uniklo z ÚV KSSS a kanály samizdatu vešlo ve všeobecnou známost, byl Skurlatov převelen z komsomolské práce na vědeckou: stal se pracovníkem Informačního ústavu Akademie věd SSSR.

Časopis «SSSR: vnitřní rozpory», když v č. 6/82 komentuje pozoruhodné dílo, dochází k závěru, že Skurlatovovy názory jsou mezi vedoucími komsomolskými kádry rozšířené.

Na jaře roku 1968 byli v Moskvě zatčeni ekonom A. Fetisov a architekti M. Antonov, V. Bykov a O. Smirnov. Fetisov byl dříve členem KSSS, ale ze strany vystoupil na protest proti destalinizaci, o kterou se pokusil Chruščov. V pracích Fetisova se dějiny lidstva pojímaly jako boj pořádku proti chaosu, přičemž ztělesněním chaosu byl – kdo jiný než «židovský národ», který po dva tisíce let působil v Evropě neřád, dokud mu nezastoupil cestu germánský a slovanský princip – totalitní režimy Hitlerův a Stalinův. Ekonomický program skupiny A. Fetisova předpokládal zrušení měst, návrat k selské občině, přenos průmyslu a hromadné vysídlení obyvatelstva na Sibiř, návrat k patriarchálním poměrům.

Členové skupiny byli původně zatčeni pro zločin «protisovětské agitace», ale nakonec jim byla uznána snížená přičetnost a po dvouletém pobytu v blázinci jim byla vrácena svoboda. Demokraticky orientovaná «Kronika běžných událostí» psala v č. 7: «Myšlenky A. Fetisova mají značný ohlas a nacházejí příznivce v různých kruzích: v části technické inteligence, mezi oněmi představiteli slavjanofilské humanitní inteligence, jejichž slavjanofilství hraničí se šovinismem, mezi polovzdělanci a nevzdělanci, kteří touží po jednoduchých a silných

prostředcích schopných pozměnit neuspokojivý svět.» V roce 1970 vstoupil do samizdatského oběhu dokument nazvaný «Slovo k národu», podepsaný «ruskými patrioty». Autoři «Slova» zběsile útočili na liberály, na mluvčí malých národů usilujících o odtržení od ruské říše a na kosmopolity všech odrůd. Hlásali bezpodmínečnou přednost národního a rasového principu před všemi možnými hodnotami. Žádali «učinit přítrž neuspořádané hybridizaci». Podle názoru autorů «Slova» zplodila Hitlera v Německu především «uražená národní hrdost». Jeho režim si pochvalovali zejména proto, že «vyhlásil nemilosrdnou válku degeneraci». Myšlenku o nutnosti výměny diktatury za demokracii měli «ruští patrioti» za hluboce mylnou – nabízeli místo toho «ideovou přeorientaci diktatury».

Hlavní postuláty «Slova» byly dále rozvinuty v pracích moskevského intelektuála Gennadije Šimanova, autora několika desítek samizdatských statí. Z pozic nepřilíš vzdálených pozicím Skurlatova vykládá Šimanov svátost manželskou, drtí takové «idoly a apoštoly nihilismu» jako Picassa, Kafku, Nabokova, Freuda aj., proti nimž klade «ucelelost a lidskost socialistického realismu». Šimanova koncepce ideálního státu se zakládá na ideji využití totalitní povahy sovětského režimu pro budoucí křížové tažení, jehož cílem je nucený přechod lidstva na pravoslavnou víru: «Kdyby se komunistická strana v budoucnu proměnila v Pravoslavnou stranu Sovětského svazu, měli bychom skutečně ideální stát schopný splnit historické poslání ruského národa. Jde nám o zpravoslavnění celého světa, a tudíž také o jeho určitou rusifikaci.»

Gennadij Šimanov nikdy nebyl vězněn, i když začátkem šedesátých let trávil několik měsíců v blázinci na pozorování. Jak dosvědčil v roce 74 jeden z čelných ruských nacionalistů, poměrně známý spisovatel Leonid Borodin, «těší se Šimanovův názor velké oblibě mezi nacionálně naladěnými ruskými intelektuály».

Vedle ideologií směřujících ke splynutí totalitarismu s pravoslavím kvetou v Sovětském svazu další, neméně perspektivní totalitní ideologie: antisemitismus a stalinismus. Antisemitismus, tento «socialismus blbců», jak ho přezdíval ještě August Bebel, má v Rusku tu zvláštnost, že zde může existovat jak sám o sobě, tak co součást obecnější ideje. Jeden z ideologů sovětského antisemitismu Valerij Jemeljanov kupř. orodoval za vytvoření celosvětové «protisionistické» fronty pro boj proti židům a svobodným zednářům. Jemeljanov byl velice oblíbenou postavou ruských nacionalistických sešlostí a jakožto lektor Všesvazové společnosti «Znanije» (obdoba československé Socialistické akademie) měl skoro vždy tribunu i posluchačstvo zajištěny. Sály burácely hněvem, když se Jemeljanov dostal ke svému nejzamilovanějšímu námětu: vyprávění o tom, jak prapůvodní obyvatele Kanaánu, prý Slované ruského kmene, byli nelítostně vyvražďováni židovskými vetřelci. Se vši vážností žádal Jemeljanov připojení Palestiny k současnému Rusku. Začátkem roku 1980 byl Jemeljanov zatčen – ovšem nikoli pro své bludy, nýbrž proto, že zapíchl kuchyňským nožem vlastní ženu, mrtvolu pak rozpižlal na menší kousky a odnesl do popelnice. U soudu se pak bránil tím, že odhalil účast nebožky na světovém sionistickém komplotu. Soud nad Jemeljanovem probí-

hal veřejně, přítomní halasně žádali osvobození vězně a osoby «semitského vzezření» byly vykázány ze soudní síně. Jemeljanov je nyní na psychiatrickém léčení, ale jeho dílo žije dál.

Na jaře roku 75 byli v Moskvě zatčeni A. Matko a A. Černogorov. Patřili do skupiny, která se chystala zahájit boj proti «sionistické porobě» Ruska. Skupina měla za to, že židé obsadili klíčová místa ve straně, vládě a v KGB. Matko a Černogorov prý měli v úmyslu vyhodit do vzduchu moskevskou synagógu. Neskončili v lágru, ale v blázinci.

V únoru roku 75 našli obyvatelé Moskvy a Leningradu ve svých schránkách na dopisy letáčky jakéhosi «Ruského osvobozenského hnutí». V letáčkách se tvrdilo, že «sionisti» obsadili už i Politbyro ÚV KSSS a přes svého hlavního reprezentanta generálního tajemníka L. Brežněva kontrolují nyní veškerou moc v zemi. Několik měsíců nato obdrželi letáky podobného obsahu, tentokrát podepsané Vasilijem Rjazanovem, čelní funkcionáři sovětského ideologického aparátu. V obou případech byly tiskoviny odborně rozmnoženy, přestože kopírovací technika je v Rusku jinak dobře střežena. Ve všech těchto případech je antisemitismus založen na ryzí nenávisti, a jakékoli pozitivní ideje, ať už nacionální, náboženské nebo sociální, hrají zde pouze účelovou úlohu. Vedle toho si razí cestu mnohem rafinovanější tendence: v první, stejně jako ve druhé kultuře se množí pokusy o umělecké přehodnocení role

židů v ruských dějinách – tak i onak v neprospěch židů.

Ze svědeckých výpovědí víme, že Stalinův kult má v SSSR nyní vsutku celonárodní povahu. Pokoutní továrničky vyrábějí miliónovými náklady všelike podobizny Stalina jako pouťové «svaté» obrázky, a ty jdou na dračku. Není divu: sovětské lidé slyší dnes o Stalinovi buď dobré, nebo nic. Stalinův kult už vyznávají i příslušníci severokavkazských národů, někdejší oběti nucené deportace do Hladové stepi. V samizdatu se diskutuje, zda je tento zlověstný jev živelným protestem lidí proti sovětské skutečnosti, nebo rehabilitací metod, jimiž Vissarionovič řídil jejich zemi.

Zdá se, že nyní se lépe rýsují kořeny, z nichž vyrůstá sovětský, na první pohled podivínský, neonacismus. Vše nasvědčuje tomu, že v současném Rusku je hojnost lidí, jež sjednocuje určitá soustava nefalšovaných nacistických hodnot: kult síly a silného vůdce, který se nezatěžuje žádnými mravními skrupulemi, kult militarismu, nenávisť k intelektuálům, liberálům a demokratickému Západu, šovinismus, rasismus, antisemitismus atp. Pro nositele těchto nálad je typické schvalování nejagresivnějšího zahraničně politického kursu, zuřivé odpírání práva na sebeurčení národům SSSR, požadavek extrémní přísnosti vůči vlastnímu obyvatelstvu. Vše nasvědčuje tomu, že sovětské úřady se stavějí k disidenci tohoto druhu neporovatelně shovívavěji než k jiným projevům nesouhlasu.

LUBOMÍR SOCHOR

SOVĚTSKÝ IDEOLOGICKÝ SYSTÉM a jeho vývojové perspektivy*

Třebaže jsem psal studii o konzervativních rysech ideologie «reálného socialismu», z níž vycházím v tomto příspěvku, více než před dvěma lety, za vlády Jurije Andropova, nemyslím, že by rychlá vystřídaní na sovětském trůnu otřásla jejími hlavními tezemi a závěry. Proto vyslovím několik tezí, které by mohly být východiskem k diskusi. Nepředpokládám, že se setkají se všeobecným souhlasem, a jsem si vědom toho, že Kasandřin hlas nezní příjemně za žádných okolností.

1. V pochruščovovském období prodělala oficiální ideologie marxismu-leninismu hlubokou, třebaže vnějškově málo viditelnou vnitřní metamorfosu. Zachovala si sice tradiční slovník, ale opustila všechny revoluční a reformní prvky, které hlásala, rozešla se s myšlenkou podstatné změny a nevypracovává již projekty a konkrétní vize budoucnosti. Rozvedla se s utopií a uzavřela sňatek z rozumu s obhajobou sociálního statusu quo. Jako příklad uvedu onen

křečovitý životní projev leninské utopie, program KSSS schválený za Chruščova XXI. sjezdem strany. Tento program, slibující pozemský ráj (úplný komunismus) v r. 1981, neslavně ztroskotal. Bylo by zábavné uvádět předpovědi chruščovovských ideologů, např. akademika Strumilina, kteří se předstihovali v podrobných popisech rohů hojnosti, z nichž vytékaly nezměrné proudy bezplatně rozdělovaných spotřebních statků.

Tento program byl opuštěn zprvu mlčky za Brežněva, a potom výslovně za Andropova.

Sovětské ideologové vynalezli již za Brežněva, aby zaplnili vzniklé vakuum, nový mezičlánek mezi nižší a vyšší fází komunismu: rozvinutý, zralý socialismus. Nikdo neví, jak dlouho tato nová vývojová fáze bude trvat. Jisté je však to, že bude velmi, velmi dlouhá. Není to období reforem a změn, nýbrž zdokonalování a efektivnějšího využívání existujících sociálních vztahů a ekonomických a politických institucí, již o sobě, máme-li věřit sovětským ideologům, dokonalých nebo téměř dokonalých.

Lze předpokládat, že aparátníci pověřeni řízením ideologie vynaleznou ve vhodné chvíli ještě jednu, a bude-li to třeba, i několik mezifází oddělujících «zralý» socialismus od komunismu. Vyšší fáze ko-

* Referát na semináři «Analýza sovětských systémů a jejich vývojové perspektivy», který uspořádala nadace Friedricha Eberta 13.-16. června 1985 ve Freudenbergu (NSR).

munismu se tak podobá «skrytému bohu» (Deus absconditus) theologů. Vzdaluje se od člověka touž měrou, v níž se mu věřící snaží přiblížit.

2. Sovětský marxismus-leninismus se nejen přeměnil v neokonzervativní ideologii zahalenou do zbytků revolučního slovníku, nýbrž se zároveň stále více formalizuje a stává se liturgickým marxismem-leninismem, ideologií ztělesněnou v ritech, ceremoniích a svátcích. Sama podstata ideologie se redukuje na obřad. Má to důsledky velmi podstatné: vyznavač této ideologie nemá již zapotřebí pronikat do smyslu jejího slova; osvojuje si ji a manifestuje svou příslušnost k ní zcela jednoduše účastí nebo i pouhou pasivní přítomností na obřadech, v nichž se bezduchá ideologie ztělesnila.

Marxisticko-leninská liturgie má již velmi rozvinutou materiální infrastrukturu: Leninovo mauzoleum, nespočetnou řadu muzeí a «posvátných» leninských míst, malířství fabrikující na běžícím pásu pseudohistorické obrazy s marxisticko-leninskou tematikou, množství pomníků, paláců a slavnostních síní pro civilní obřady, liturgické příručky, a samozřejmě početnou armádu aparátníků specializovaných ve výkonu ateistického kultu.

3. Tato formalizace a ritualizace vládnoucí ideologie má pro mocenskou elitu dvě velké výhody:

a) Poněvadž marxismus-leninismus postupně ztratil svůj racionální obsah a přeměnil se ve formalistickou liturgii, jeho interpretace v opozičním nebo reformním smyslu je stále obtížnější, ba dokonce již je anebo brzy bude zcela nemožná. Tento proces tedy vytvořil velmi účinné zábrany proti ideologickým úchylkám a heresím, zábrany mnohem účinnější než je cenzura a ideologickopolicejní dohled vykonávaný K.G.B.

b) Třebaže se to může zdát paradoxní, marxisticko-leninská liturgie zbavená myšlenkového obsahu se stává účinnějším nástrojem sociální kontroly než byla marxisticko-leninská ideologie stalinské epochy. Zatímco tato byrokratická marxisticko-leninská ideologie byla ještě převráceným, deformovaným, zkrátka falešným *společenským vědomím* (obsahovala již samozřejmě notnou dávku vědomého klamu a lži), liturgický marxismus-leninismus za Brežněva, Andropova, Černěnka a Gorbačova lze charakterizovat jako symptom hlubokého *společenského bezvědomí*. Síla liturgického marxismu-leninismu spočívá v tom, že proniká snadněji do každodenního života, že se stává pozvolně zvykem, že hluboce ovlivňuje kalendář, že se postupně zakořeňuje v hovorovém jazyce a že se dříve nebo později usazuje, byť formálně, i v «soukromé» sféře lidského jedinice prostřednictvím obřadů, které ho doprovázejí od kolébky až ke hrobu.

4. Tvrdím, že «le mort saisit le vivant» (mrtvý se zmocňuje živého), t.j. že ruská minulost a specifická neevropská kulturní tradice vykonávají stále tíživější vliv na sovětský ideologický systém. Archaické struktury tradičního ruského myšlení, zatlačené do pozadí v prvních letech po říjnovém převratu, přizpůsobují stále výrazněji marxismus-leninismus své podobě a vtiskují mu své kategorie. Dochází k návratu potlačeného (Wiederkehr des Verdrängten), a to téměř ve freudovském smyslu.

Zakládám své tvrzení na četbě ruských reakcionářů (N. Danilevského, Pobedonosceva, Konstantina Leont'jeva, N. Berďajeva, směnověchovce Ustrjalova a j.). Doporučuji tuto četbu. Je zajímavá, poučná a podnětná. Zatímco všeobecně známí revoluční autoři se opakují, zapomínání reakcionáři vyslovili řadu zajímavých myšlenek anticipujících dnešek.

Uvedu jako příklad Konstantina Leont'jeva (1831-1891). Tento stoupenec organicistického pojetí dějin tvrdil dávno před Oswaldem Spenglerem, že každá kultura je svébytná a neslučitelná s jinou kulturou. Jako každý organismus má i kultura fáze svého růstu (dětství, jinošství, zralý věk, stáří a smrt). Zatímco západní Evropa upadla do stařeckého marasmu, ruská kultura (poloasijský despotismus) je mladá a patří jí budoucnost. Je nutno ji chránit proti zárodkům rozkladu, t.j. proti liberalismu, demokracii, konstitucionalismu a parlamentarismu. Aby se Rusko uchránilo před západoevropskou hnilobou, je třeba je «zmrazit». Proto je jeho vzorem otomanská říše, která se po staletí ubránila všem změnám a vnějším vlivům a uchovala nedotčeny své tradiční sociální a mocenské struktury.

Leont'jev byl vizionář, a proto rád pronášel temná proroctví. Budoucnost patří socialismu, avšak ruský socialismus nezpůsobí žádné potěšení ani liberálům, ani demokratům. Je možné, že ruský car se postaví do čela socialistického hnutí, aby je zorganizoval a ukáznil, jako to císař Konstantin učinil s křesťanstvím. Jestliže Rusko prodělá revoluci, tento převrat nastolí režim tak strohý a přísný, jaký ještě v dějinách neexistoval. Neobyzantinský společenský a politický systém, jenž vzejde z této revoluce, bude založen na autoritě, strachu (timor Dei), pokoře, poslušnosti a železné disciplíně.

Ustrjalov, s nímž Lenin polemizoval, vsadil na vnitřní přerod ruské revoluce. Začal první mluvit o nevyhnutelném thermidoru**, ale na rozdíl od Trockého v něm neviděl nebezpečí, nýbrž jej považoval za žádoucí pozitivní proces. Na počátku NEPu vyzval emigraci a inteligenci, která zůstala v sovětském Rusku, aby opustily překonaný protirevoluční program sborníku «Vechi» a podporovaly sovětský režim. Zdůvodňoval to heteronomií dějinných cílů, «kolumbovskou teorií» ruské revoluce. Kryštof Kolumbus se subjektivně mýlil, poněvadž až do smrti žil v iluzi, že objevil novou cestu do Indie. Avšak tento subjektivní omyl nikterak nezmenšuje jeho historické zásluhy, protože nevědomky otevřel cestu do Nového světa. Lenin a bolševici právě tak propadají subjektivnímu sebeklamu. Věř, že provedli socialistickou revoluci, ale ve skutečnosti zachránili rozpadající se ruskou říši, kterou carismus nebyl s to zmodernizovat, a připravují podmínky pro to, aby se stala světovou velmocí, o což carismus marně usiloval. Říjnová revoluce je ve skutečnosti jen přechodnou fází modernizace a nacionální obrody Ruska, a proto je nutné podporovat aktivně nový režim. Rudý komisař, internacionalismus a falešné komunistické vědomí jsou jen přechodným jevem. Ustrjalov, který neskrýval své sympatie k Mussolinimu a totalitárnímu silnému

**Narážka na zlom ve Velké francouzské revoluci svržením Robespiera r. 1794. (Pozn. Listů.)

nacionálnímu státu, razil heslo, že je třeba potírat Trockého a podporovat Stalina, jehož považoval za ztělesnění nacionálního bolševismu.

Netvrdím, že existuje přímá filiace mezi ruským konzervativním myšlením a ideologií «reálného socialismu». Brežněv, Andropov, Černěnko a Gorbačov možná nikdy nečetli tyto autory. Avšak podobnost mezi kategoriální strukturou ruského konzervativního myšlení a posledními metamorfosami sovětského marxismu-leninismu je překvapující a zneklidňující. Domnívám se, že není nahodilé, co Rusko udělalo s Marxem a marxismem.

5. Ideologie «reálného socialismu» není již ideologií v klasickém slova smyslu. Není již jednotou «pravdy a klamu» (des Wahren und des Falschen), a proto nemůže být inspirujícím a mobilizujícím faktorem. Je pouze uspávacím prostředkem. K mobilizování mas má mocenská elita jiné prostředky: dekry, rozkazy, příkazy a zákazy. Sází na poslušnost, na disciplínu, na odměny a na represivní sankce.

Ideologii a ideology potřebuje občanská společnost nezávislá na státu. Avšak v SSSR takováto společnost neexistuje. Občanská společnost se v západní Evropě konstituovala v opozici k feudální společnosti a k feudálnímu státu, založeným na fúzi ekonomických a právních vztahů a na mimoekonomickém donucení. Sovětský stát tuto emancipaci společenských vztahů na státní moci znovu zrušil, a obnovil na nové industriální a technické úrovni amalgam mimoekonomického donucení a sociálně-ekonomických vztahů. Občanská společnost jakožto entita nezávislá na státu, rodící se v Rusku pomalu a váhavě, zčásti dokonce jako produkt carského despotismu, dílem v opozici k němu, byla opět pohlcena sovětským super-Leviathanem. V současné sovětské společnosti není žádný zprostředkující článek mezi individuem (rodinou) a státem, a neexistují tedy ani žádné nestátní sociální vztahy a instituce (asociace a korporace) představující útočiště individua před všudypřítomným etatismem. Triáda individuum-občanská společnost-stát byla nahrazena diádou individuum (rodina)-stát. Z odborů atd. zbylo jen jméno, zastírající jako fasáda, kterou nikdo nemůže brát vážně, pravou povahu těchto státních organizací.

6. Sovětská společnost se pohybuje v začarovaném kruhu. Aby mohla provést ekonomické reformy (zatím i výraz «reforma» je vymýcen ze slovníku «reálného socialismu» jako podezřelý a nebezpečný; jeho ideologové mluví jen o «ekonomických experimentech», o «zdokonalování ekonomického řízení», o «efektivnosti»; slovní magie je stále podstatnější součástí této ideologie), musela by změnit své politické instituce, reinterpretovat marxismus-leninismus, kriticky zhodnotit svou minulost a nastolit minimální názorovou toleranci. Avšak instituce, které se historicky ustavily, produkují a reprodukcují ideologii, která je v nich zpředmětněna.

Domnívám se, že sovětští vedoucí činitelé ani nemohou, ani nechtějí provést skutečné reformy. Nechtějí, protože nemohou a nemohou, protože nechtějí: nejen systém, ale i jeho agenti, nositelé so-

ciálních rolí, jsou zajatci zmíněného začarovaného kruhu. I kdyby skutečně chtěli reformovat, nemohli by, protože by narazili na pevné hradby zavedených institucí. A kdyby mohli, nechtěli by, protože nemají sebevražedné úmysly. Žádná vládnoucí třída nebo kasta dosud v dějinách dobrovolně neabdikovala. Nový generální tajemník přichází do svého úřadu zcela zformován etablovaným systémem, který je jeho politickým a sociálním horizontem. Nemůže přeskochit svůj vlastní stín. Vykonává svou funkci a značnou osobní moc v rámci systému a jako agent tohoto systému. Lze oprávněně pochybovat o tom, zda má skutečně reformní úmysly, které mu ve své nespoutané imaginaci připisují kremlologové. I kdyby je však opravdu měl, o čemž silně pochybuji nejen v případě Andropova a Černěnka, nýbrž i Gorbačova, stěží by je mohl uskutečnit, ledaže by si zahrával, což je zcela nepravděpodobné, s úlohou čarodějova učně. Téměř každý druhý car, počínaje Petrem I., začal jako reformátor, anebo alespoň na reformy pomýšlel, a skončil jako konzervatívec nebo dokonce jako zatvrzelý reakcionář. I to patří k ruské dějinné tradici. Vyhlídky na reformu shora nejsou tedy valné, protože odporují tendencím systému.

Reformy anebo dokonce mnohem radikálnější změny vynucené tlakem zdola nejsou, abstraktně vzato, vyloučeny, ale jsou zcela nepředvídatelné. V «normální» situaci, kdy moc kontroluje společnost tím, že ji na základě «demokratického» centralismu atomizuje vertikálními «příčkami», jsou nanejvýše možné jen místní živelné vzpoury, jakési nové «pugačovštiny» (o nichž např. mluví A. Solženicyn), nikoli však celostátní organizované a koordinované cílevědomé nátlakové akce. Ty v ruských dějinách přicházely vždy až po nárazu zahraničně politických událostí (např. prohrané války), které otřásly vnitřními strukturami a uvedly obyvatelstvo do pohybu. Dějinné nahodilosti jsou pochopitelně jejich podstatnou složkou. Avšak tendence systému k imobilismu a stacionárnosti je zcela zákonitá.

Vládnoucí mocenská síla nemůže opustit svou ideologii. Připusťme hypotézu, že by ji mohla reinterpretovat a nahradit nebo alespoň oživit liturgický marxismus-leninismus návratem buď k Marxovi, anebo k Leninovi. Jsem k takovéto domněnce zcela skeptický.

Návrat k Marxovi považuji za nemožný. Jeho kritická teorie společnosti by právě tak rozleptávala zcela zvěčnělou ideologii jako by rozleptávala instituce, které tato ideologie legitimuje. A návrat k čistému, nedeformovanému «leninismu» a k «čistým» ideálům Října hlásaný Chruščovem skončil u stalinismu zbaveného krajních, již neúnosných excesů. A koneckonců sám leninismus je jen, jako celý marxismus-leninismus, výtvozem stalinské epochy.

Lze si samozřejmě představit i zcela jiný hypotetický scénář budoucího ideologického vývoje, třebaže je také nepravděpodobný, např. návrat k národnímu myšlenkovému dědictví. Ale k jakému?

Abstraktně vzato by bylo možné navázat na liberální tradici. Ta však byla v Rusku slabá a rozporná a měla sklon ke kompromisům s carským despotismem. Liberální ideologové předpokládali, že osvícená společnost, tj. inteligence a průmyslové a obchodní kruhy, musí omezit nestvůrný etatismus, ale

zároveň se domnívali, že «hluboké» Rusko, t.j. rolnictvo, trpící pověřčivou úctou k paternalistické carské autoritě, se nemůže obejít bez carského trůnu, nemá-li upadnout do naprosté anarchie.

Návrat k tradicím revolučních narodníků je slepá ulička: toto hnutí a ideologie je ruským, domácím zdrojem leninismu.

Zbývá ruské konzervativní myšlení jakožto tradiční ideologická legitimace ruské říše. Toto myšlení by bylo možné přeložit do slovníku marxismu-leninismu a oživit tak tuto zformalizovanou ideologii transfuzí radikálně jiných ideologických obsahů. Existují náznaky, že tento proces již začal a mohl by ve vzdálenější budoucnosti probíhat zrychleným tempem. Avšak v předvídatelné budoucnosti bude podle mého názoru převládat dosavadní ideologická stagnace, vyjádřená formulí o «reálném socialismu» a jeho «zdokonalování», neboť odpovídá mentalitě, zájmům a potřebám mocenské elity.

Pokud jde o disidenci (neodvažují se říci opozici), hledá až na určité výjimky (R. Medveděv, A. Sacharov, A. Zinovjev a j.) oporu v tradicích ruského konzervativního myšlení. Kdo vyjadřuje skutečný po-

stoj obyvatelstva k existujícímu režimu? A. Zinovjev, který tvrdí, že lid je stádem konformistů a arivistů a že «nový člověk», «homo sovieticus» je již skutečností a tvoří pevnou oporu režimu, anebo A. Solženicyn se svým rozhodným, nábožensky motivovaným odmítnutím útlaku a lži? O tom, co myslí a cítí mlčící «hluboké» Rusko, se můžeme jen dohadovat. Samo toto mlčení je zneklidňující, a určité symptomy, které je doprovázejí, dávají podnět k pesimistickým úvahám. Despotické a obskurantistické režimy velmi často produkují právě tak tmářskou opozici. A tak nelze vyloučit, že hluboká společenská krize sovětského režimu by mohla vyústit v hnutí podobající se více íránské «islámské revoluci» než ruské únorové revoluci r. 1917. Zmiňuji se o tom jako o jedné z možností. Nechci ovšem pronášet žádná proroctví, a to ani optimistická ani pesimistická.

Soustředil jsem své úvahy na SSSR. Situace v některých okrajových zemích rozšířené ruské říše je samozřejmě poněkud jiná, a v důsledku existující rozmanitosti a jiných dějinných tradic je škála možných řešení širší a bohatší.

O NUTNOSTI EKONOMICKÉ REFORMY a strukturálních změn čs. hospodářství

(Dokument Charty 77 č. 28/1985, zpracovaný skupinou odborníků)

(1) Chronické neduhy a krizové jevy československé ekonomiky se už nepokouší zastírat ani oficiální propaganda. Líčí je ovšem jako nepodstatné vady jinak prosperujícího hospodářství a denně zaplňuje stránky novin a rozhlasové a televizní vysílání jeho úspěchy. Některé pozitivní výsledky není možné popírat, ale nelze zavírat oči před podstatnými příčinami pokračující ekonomické stagnace a prohlubujícího se zaostávání našeho hospodářství za vyspělými zeměmi, jinými slovy řečeno – před nutností základních strukturálních změn a zásadní ekonomické reformy.

Neschopnost dosavadního administrativně-direktivního, centrálně-přídělového systému reagovat na naléhavé požadavky efektivnosti, technického i ekologického vývoje, jakož i neúčinnost přijímaných usnesení, proklamací a výzev ke zlepšení hospodaření a pracovní kázně jsou zřejmé většině našich občanů. Nutnost zásadních, modelových změn celého systému řízení a plánování ekonomiky se stává stále častějším tématem diskusí laické i odborné veřejnosti.

(2) V systému ekonomického řízení tzv. reálného socialismu převažuje neúnosná centralizace rozhodování a direktivnost příkazů, spojená s přímou administrativní kontrolou jejich plnění. Hlavním nástrojem tohoto modelu řízení je soustava plánování, a osou sestavování plánu je bilanční metoda, založená na vzájemném kvantitativním porovnávání zdrojů a potřeb. Cílem sestavovaného plánu není však produkce v potřebném sortimentu, nýbrž pouze celkový objem výroby. V této ekonomice jsou podstatně omezeny tržní vztahy, a pohyb výrobních prostředků mezi podniky se prakticky uskutečňuje přídělovým způsobem. Ceny takřka nemají ekonomickou funkci, jsou stanoveny centrálním orgánem a nedostatečně reagují na stav nabídky a poptávky.

Centrálnímu řízení podléhá i systém odměňování. Úroveň průměrných mezd je určována v detailním členění až na jednotlivé obory a profese, efektivnost hospodaření podniků se do odměňování téměř nepromítá. Sám podnik má stroze vymezené místo, rozsah jeho činnosti, organizační struktura, vnitřní funkce, kádrové obsazení, materiální a finanční prostředky jsou detailně určovány nadřízenými instancemi a úřady. Byrokratická svévole způsobuje, že existuje zbytečně velká koncentrace i tam, kde to nemá žádný smysl, kdežto v oborech, které naopak vyžadují koncentraci sil všeho druhu (petrochemie a chemické obory vůbec) přetrvává roztržštěný způsob organizace. Direktivní ukazatele i organizační uspořádání poskytují podnikům jen nevelký prostor pro vlastní rozhodování.

Podniky se chovají podle toho, že odměny a společenské uznání závisejí na centrálně stanovených ukazatelích plánu, na předepsaném objemu a struktuře výroby, na limitech zdrojů, které jim byly přiděleny. Přitom globální povaha ukazatelů podnikům umožňuje plnit plán a uplatňovat nárok na mzdy, aniž společnost od nich získává užité hodnoty odpovídající vyplaceným důchodům. Plán je výsledkem dohadování podniku s centrem. V zájmu podniku je dostat co nejmenší plán a k němu co nejvíce zdrojů, aby si podnik zajistil co nejpoohodlnější plnění, a zatajovanými rezervami se podnik nadto zajišťuje před riziky, že jeho partneři nedo-

dají materiál a subdodávky včas a v požadovaném sortimentu. Protože všichni nabízejí méně než mohou a požadují více než potřebují, převyšují požadavky podniků ve svém celku trvale nabídku zdrojů. Odtud pochází chronická nedostatkovost, tak typická pro naši ekonomiku, i růst nadměrných umrtvených zásob. Navíc jsou problémy systému řízení násobeny nevhodnou strukturou čs. hospodářství, v němž trvá preference těžkého průmyslu a energeticky a surovinově náročných odvětví na úkor průmyslu lehkého a spotřebního.

Když tedy hlavním cílem podniku je objemové plnění, je současně lhostejné, zda plán plní podnik s moderním vybavením, vyrábějící efektivně a kvalitně potřebný a požadovaný sortiment, anebo naopak podnik zastaralý, neefektivní a s nekvalitní a nepotřebnou produkcí. Při objemovém plnění je každá změna pro podnik tou nejnebezpečnější věcí, protože zavádění nové technologie a nových výrobků představuje rizika a nejistotu. Tak samo pojetí plánu brání podniku mít zájem o novou techniku a efektivnost. Doma je možné nízkou kvalitu našich výrobků a jejich zaostávající technické a ekonomické parametry zastrít nebo zamlžit, ale při vývozu do vyspělých států se odhalí v plné nahotě a vedou k těžkým ekonomickým ztrátám.

Nadto jsou podniky ochromovány tím, že centrální orgány svázaly výrobní a investiční proces nepřehlednou spleť předpisů, vyhlášek, nařízení a norem a že vytvořily složitou soustavu centrálních materiálových, investičních a finančních limitů, včetně administrativních předpisů pro technický rozvoj. Tyto předpisy někdy vyhovují, jindy nevyhovují, ale podniky jsou povinny je dodržovat za všech okolností, neplnění je postihováno krácením prémie i trestními postihy. Jsme dokonce svědky toho, jak do výrobní a řídicí sféry podniků začíná zasahovat bezpečnost a prokurátor.

V současném systému řízení je oddělena odpovědnost od příslušné pravomoci: ta náleží výhradně vyšším řídicím orgánům, zatímco na nižších článcích je vymáhána pouze odpovědnost. Podnik, který chce uspět, tj. splnit plán, musí tuhé předpisy často porušovat, současně se ale zajišťuje, aby «papírově» bylo vše v pořádku. Tak se zastírá skutečná výše zásob fiktivní spotřebou; fakturují se neexistující výkony, chybí-li v daném termínu fakturace ke splnění plánu; prodává se tzv. aktivovaný materiál a základní prostředky, aby se za měsíc kupovaly zpátky; chybějí-li do plánu výkony, zaměstnávají se «černé duše», je-li potřeba spravedlivě odměnit zvláště potřebnou práci, zaměstnávají se lidé v dělnické profesi, přestože vykonávají administrativní práci; dál se pracuje na papírově dokončených akcích a stavbách atd. Skutečnost, že i při plnění plánu a dodržování předpisů jsou neefektivně a nekvalitně vyráběny nepotřebné výrobky, dokazuje zvrácenost celého systému. A samo řízení, dávající přednost svým subjektivním cílům (plnění plánu a předpisů) před objektivními požadavky (efektivnost, kvalita a potřebnost výrobků) se stává neudržitelným samoučelem, hrou s fiktivní skutečností a ve svých důsledcích protispolečenským jednáním.

Systém řízení nezpůsobuje pouze nízkou výkonnost a zaostalost našeho hospodářství, ale má i další závažné druhotné účinky. «Organizovaná neodpovědnost», odloučení odpovědnosti od příslušné pravomoci, vytváří v lidech pocit bezmoci a bezpráví. Dnes a denně se lidé podílejí na větším či menším zlu, na větších či menších podvodech, jen aby se splnil plán, což vede k lhostejnosti a cynismu, demoralizace se šíří v podnicích i v nadřazených orgánech. Iniciativní jsou především centrální orgány, které však nikdy nejsou postíženy za případné omyly a nesprávná rozhodnutí, kdežto iniciativa zdola znamená jen více práce a starostí bez odpovídající odměny. Podnikání je nahrazeno plněním předpisů, na což dohlíží armáda úředníků, předpis se nakonec stává důležitějším než výsledek. Ekonomická rozvaha je nahrazována byrokratickým přístupem, a výsledkem je zaostávání a neefektivnost, apatie a formalismus.

(3) Ve výčtu negativních jevů systému řízení a plánování československého hospodářství by bylo možné pokračovat. Jako důkaz, že celý používaný mechanismus nemá ekonomický, ale administrativně-byrokratický charakter, uvedená fakta stačí. V různé míře provázejí tyto negativní jevy vývoj československého národního hospodářství od počátku padesátých let. Ponecháme-li stranou jako akademickou úvahu, jak by se bývala mohla naše ekonomika vyvíjet cestou nesocialistickou, nemůžeme pominout reformní snahy v ostatních socialistických zemích, ani některé zkušenosti a poznatky z československých pokusů o nápravu v letech 1958 a 1968.

První – značně omezený – pokus se zaváděním tzv. dlouhodobých normativů hmotné zainteresovanosti (Rozsypalova reforma z roku 1958) valně výsledky neměl, ale již tehdy byl vysloven požadavek zvýšení úlohy ekonomických nástrojů řízení. Ekonomická reforma uskutečněná v druhé polovině šedesátých let pak prokazatelně ozdravila poměry v našem hospodářství a založila některé významné tendence k jeho dlouhodobé prosperitě. Rozsáhlé změny, na kterých se podíleli ekonomové z podniků, centrálních úřadů i teoretických pracovišť, byly tzv. «normalizací» politicky odsouzeny a řízení naší ekonomiky se v sedmdesátých letech vrátilo k překonaným direktivním a administrativním metodám.

V jiných zemích dnes probíhají intenzivní změny v řízení a plánování jejich hospodářství, nejednou využívající i principů čs. ekonomické reformy z roku 1968. Nejdále pokročilo Maďarsko, významné změny lze zaznamenat v Bulharsku, NDR a také v Čínské lidové republice, rozsáhlé ekonomické experimenty s novými metodami řízení a rozšiřováním práv podniků a výrobních sdružení se uskutečňují i v Sovětském svazu. Opmíjet nelze ani zkušenosti s využíváním bank a státních institucí při realizaci strukturálních změn ve vyspělých kapitalistických zemích, kupř. v Japonsku, Švédsku nebo Holandsku. Jen v Československu jsou tvrdošijně uplatňovány «Hlavní směry dalšího rozvíjení Souboru opatření ke zdokonalení soustavy plánovitěho řízení národního hospodářství». Už z názvu je patrné, že jde jen o další pokus dílčích «kosmetických» úprav, které se samotné podstaty a pojetí systému řízení vůbec nedotýkají.

Přitom již existují poměrně rozsáhlé zkušenosti především z Maďarska, řada závažných témat je zpracována a připravena ve sféře naší oficiální ekonomické teorie a praxe, jejich zveřejnění však brání ideologické a politické bariéry, především «strašák» reformy z roku 1968, která je dodnes vládnoucími kruhy označována za součást protisocialistických, kontrarevolučních snah. V neposlední řadě je k dispozici i řada nepublikova-

ných příspěvků a studií významných ekonomů, odstraněných z odborné a vědecké činnosti po roce 1968, mezi něž patří i četní signatáři Charty 77, kteří v nesnadných podmínkách nedostupnosti materiálů a statistik, často pronásledováni a šikanováni policií, vytvořili některé cenné práce. Za mnohé uvádíme alespoň «Poznámky k reformě našeho dnešního hospodářského mechanismu» Vladimíra Kadlece, práce Rudolfa Zukala a kolektivu autorů a syntetickou práci Zdislava Šulce «Stát a ekonomika (Příspěvek k teorii hospodářské politiky)».

(4) Potřebné směry ekonomické reformy jsou obecně známy.

Základním požadavkem je odmítnutí dílčích formálních opatření v rámci «dalšího zdokonalování metod plánovitého řízení» a vytyčení cíle základních systémových změn v modelu hospodářského mechanismu: přechod od administrativních, centralistických a přidělových metod k důslednému použití ekonomických nástrojů. Úspěšná může být jen taková reforma, která se postupně dokáže s naším centrálně-přídělovým mechanismem rozejít zcela a důsledně, která nástroje centrální regulace přizpůsobí obnovenému hodnotovému mechanismu se všemi jeho nezbytnými atributy.

Uvedený požadavek předpokládá omezit centrální orgány v jejich direktivní pravomoci vůči podnikům, pověřit je odpovědností za optimální rozvoj ekonomiky jako celku, a k ovlivňování podnikové sféry používat zejména ekonomických nástrojů, především cen, úvěrů a daní. Charakter podnikového i celospolečenského plánování je nezbytné přizpůsobit podmínkám umožňujícím fungování výkonného peněžně-tržního mechanismu. Celospolečenské plánování nemůže podnikové plánování a odpovědnost za jeho důsledky nahrazovat, ale musí je doplňovat a korigovat tam, kde zisková motivace selhává (strukturální změny) nebo kde působí společensky škodlivě (ochrana životního prostředí). Existence i budoucnost podniků jako samostatných ekonomických subjektů by naopak měla být jednoznačně závislá na faktické efektivnosti, kvalitě a potřebnosti jejich výroby, včetně všech rizik z důsledků vnějších okolností i vlastních činů a rozhodnutí. To znamená připravit podstatné změny především v dělbě odpovědnosti a pravomoci v celém řídicím systému ekonomiky, zvýšit samostatnost a práva podniků.

Cílem ekonomické reformy není jen zvýšení výkonnosti samotného hospodářství, ale i postupné vytváření podmínek pro samosprávné prvky účasti zaměstnanců na řízení podniků. Mezi základní požadavky patří především vytváření podnikových rad pracujících, jako demokratických orgánů řízení podniků, které by společnost pověřila výkonem vlastnických práv. Radám by příslušelo určovat koncepci dlouhodobého rozvoje podniku, kontrolovat její uskutečňování, jmenovat a odvolávat ředitele a další vedoucí pracovníky, stanovit výši jejich platů a podílů na hospodářských výsledcích podniku, schvalovat roční účetní uzávěrku a rozhodovat o rozdělení zisku, o změnách předmětu podnikání, o sloučení nebo rozdělení podniku či o jeho případném sdružování s jinými podniky apod.

Přechod z centralizovaného na decentralizovaný systém řízení není jen čistě ekonomickou záležitostí, ale má i svoje významné politické a společenské aspekty. Tak kupříkladu by bylo nutné odstranit zasahování politických orgánů do přímého ekonomického řízení a zrušit tzv. kádrový strop pro nestraníky, jimž je dovoleno zastávat jen nejnižší řídicí funkce, ačkoliv mnozí mají odbornou i mravní kvalifikaci pro řízení podniků. A bylo by žádoucí upravit i zákony o hospodářské kriminalitě, aby postihovaly jen činy, které hospodářské organizace skutečně poškozují, a nikoli činy nepoškozující nikoho, nebo dokonce činy společensky prospěšné, ale odporující centrálním předpisům. V této souvislosti by bylo nutné zrušit i zákony stíhající individuální podnikání jako trestnou činnost a drobné podnikání v zákonem stanovených mezích povolit.

A protože zdravý vývoj ekonomiky je spojen i s pohybem informací, s volnou výměnou myšlenek, se svobodnou kritikou, svobodou projevu a ahrmažd'ování, s cestováním a osvojováním si zkušeností, s občanským sebevědomím a právní jistotou, podmíní úspěch požadované ekonomické reformy i důsledné dodržování lidských a občanských práv.

(5) Charta 77 navrhuje:

Jako první krok k ozdravení ekonomických poměrů a řízení ekonomiky, procesu, který se týká všech občanů republiky, doporučuje Charta 77 politickým i vládním orgánům, ale též redakcím novin a jiných sdělovacích prostředků, uspořádat širokou veřejnou diskusi o nezbytnosti, cílech a zaměření ekonomické reformy, o nutnosti strukturálních přeměn čs. hospodářství. V této souvislosti zveřejnit analýzu skutečného stavu naší ekonomiky a v mnohem širší míře než dosud zveřejňovat poznatky z řízení hospodářství v Maďarsku, Sovětském svazu, Číně a i dalších zemích s jiným ekonomickým systémem a neklást diskusi předem ideologická či jiná omezení. Na základě výsledků diskuse pověřit tým složený z nejzkušenějších odborníků z oblasti ekonomické teorie i praxe vypracovat konkrétní návrhy úprav fungování hospodářského mechanismu, struktury i soustavy řízení čs. národního hospodářství. Svou účast na práci takového týmu nabízejí i ekonomové signatáři Charty 77.

ZASLÁNO:

předsedovi Federální vlády ČSSR
předsedovi Státní plánovací komise
řediteli Ekonomického ústavu ČSAV
redakcím Rudého práva, Čs. rozhlasu,
Čs. televize, Hospodářských novin

14. listopadu 1985

Jiří Dienstbier, Eva Kantůrková, Petruška Šustrová
mluvčí Charty 77

Zasvěcená studie

O MAĎARSKÉ EKONOMICKÉ REFORMĚ

Maďarská ekonomická reforma dnes vzbuzuje zájem kde koho. Český turista se vrací naplněn závistí z pohledu na budapešťské výklady a klade otázku, proč tomu tak není u nás, ačkoli v duchu pochybuje, zda by ty výklady byl ochoten brát i s danými cenami a výdělky. Političtí pracovníci a protireformně ladění ekonomové s radostí kvitují každou zprávu o zvýšení cen v MLR, neboť v ní spatřují potvrzení toho, že vsadili na správnou kartu, když po roce 1968 založili své kariéry na potírání čs. reformy. Ti osvětenější a vzdělanější «ze struktury» se zájmem sledují odborné diskuse přístupné v anglické verzi (*Acta Economica*) a odbornou literaturu, jejichž teoretická úroveň a vysoká míra svobody vyjadřování názorů vzbuzuje závist, sami se k ní však veřejně raději nevyjadřují, v současných čs. poměrech je to stále ještě příliš riskantní.

S největším zájmem se pochopitelně setkáváme mezi reformně laděnými ekonomy, z nichž ovšem většina těch, kteří se aktivně podíleli na čs. ekonomické reformě, byla vyřazena z aktivní účasti na teoretické práci a zabývá se jí nanejvýš jako svým «koníčkem» po často vyčerpávající výdělené činnosti mimo svůj obor. Tento zájem – při znesnadněném či zcela znemožněném přístupu k odborné literatuře – narážel zatím na bariéru velmi skrovných, útržkových informací. Neboť to, co se někdy o maďarské ekonomice objeví v odborném tisku (o denním vůbec nemluvě), jsou informace tak dílčí, kusé a okrajové, že spíše desorientují než informují. Dokonce ani významné stranické dokumenty (usnesení MSDS, projevy tajemníka ÚV F. Havasiho, který odpovídá za rozvoj ekonomické reformy) jsou publikovány jen jako vnitřní materiály a širšímu publiku zůstávají utajeny.

A tak i ti, kteří si na maďarské reformě chtějí ověřovat, nakolik bylo reálné a nadějně jejich vlastní reformní úsilí před rokem 1968 (tehdejší čs. ekonomická reforma měla obdobná východiska a byla formována v živém dialogu právě s maďarskými ekonomy a vedoucími hospodářskými pracovníky), si o ní těžko utvářeli ucelenou podobu a soudili ji spíše podle deklarovaných programových cílů než podle reálného průběhu s jeho složitostmi a problémy.

Toto «bílé místo» před časem zdařile vyplnila zasvěcená studie doc. ing. Karla Kouby, DrSc «Systém řízení maďarské ekonomiky s důrazem na problematiku plánování vědeckotechnického rozvoje» (1984), i když – jak jinak u tak v ČSSR «ožehavého» problému! – opět širší veřejnosti těžko přístupná, neboť vydaná jen jako «Studijní texty v oblasti plánování vědeckotechnického rozvoje č. 8, VÚVTR, Praha», tedy neprodejná, v nevelkém nákladu distribuovaném podle rozdělovníku.

Autor, o jehož erudici nemůže být pochyb, zasvěceně popisuje a analyzuje vývoj maďarské reformy od jejího zrodu až po rok 1984. Vychází z této periodisace:

1) rozhodnutí o přípravě «reformy ekonomického mechanismu» (květen 1966-67);

2) realizace výchozích principů (1968-72);

3) stagnace programu systémových změn, dílčí korekce ekonomických regulátorů (zhruba do 1978);

4) princip dovozně-vývozních cen, jednotný kurs forintu, modernisace institucionálního systému a organizační struktury podniků (od roku 1979);

5) schválení programových principů rozvoje soustavy řízení pro 2. půli 80. let (duben 1984).

Výchozí program reformy z roku 1968 charakterizuje 6 principů: zachování vícesektorové struktury ekonomiky (tj. státní a družstevní podniky, řemesla i maloobchod a drobné podnikání) pro dlouhé období; rozvoj obchodních vztahů mezi podniky v oblasti materiálového zásobování a směny výrobků; uplatnění pružných centrálně regulovaných cen, které odpovídají podmínkám nabídky a poptávky (k tomu byla v roce 1968 uskutečněna cenová přestavba); úzké ekonomické vztahy mezi výrobou a zahraničním obchodem (zejména jednotný koeficient přepočtu zahraničních cen); samostatnost podniků v podmínkách jednotné «normativní» soustavy státní regulace (zejména závazné jednotné «regulátory» pro střednědobý plán); rozšíření demokratické účasti dělníků v činnosti podniků.

Rozvoj maďarské ekonomiky na základě těchto principů v prvních pěti letech reformy označil známý maďarský ekonom Béla Csikós-Nagy za «zlatý věk maďarské ekonomiky». Národní důchod tehdy rostl průměrně o 6-7% ročně, byl překonán deficit u konvertibilních měn a vytvořena devisová rezerva bez omezování dovozu, podstatně se zlepšila nabídka na vnitřním trhu.

Prudké zhoršení podmínek na světových trzích po obou ropných šocích vystavilo maďarskou ekonomiku, v níž polovina národního důchodu prochází zahraničním obchodem, tvrdé zatěžkávací zkoušce, která odhalila řadu nedořešených problémů ekonomické reformy. Na prvním místě v oblasti investic, kde i po reformě centrum přímo či nepřímo zodpovídalo za 80% rozhodnutí, takže zde nadále přežívala praxe «vyjednávání» mezi centrem a podniky jak ji známe z centrálně-přídělového mechanismu i s jejími důsledky: vysokou převahou poptávky nad nabídkou projevující se v dvojnásobném prodloužení plánovaných lhůt výstavby, chronickým překračováním rozpočtových nákladů a cyklickými výkyvy v objemu investic. Druhým závažným nedořešeným problémem se ukázal vztah ke světovým trhům. Vývoj světových cen (zejména růst dovozních cen) se sice každoročně promítal do cen velkoobchodních, maloobchodní ceny se však neměnily. Státní dotace tak prudce narůstaly. Docházelo k častým změnám pravidel (regulátorů), jež vedly k přerozdělení zisků a tím k rozšíření další sféry «vyjednávání».

«Vyjednávání o plán bylo vystřídáno vyjednáváním o úvěry a úvěrové podmínky, o dotace, subven-

ce, ceny a pod. Podniky, které se ocitly v nevýhodné situaci, požadovaly výjimky a úpravy ekonomických regulátorů a závazných pravidel rozhodování,» konstatuje autor.

Není divu, že za těchto okolností se v diskusi, která se rozvinula v druhé polovině 70. let, objevily i pochybnosti, zda cesta reformy nastoupená v roce 1968 je správná a zda by nebylo lépe vrátit se k dřívějšímu centrálně-přídělovému mechanismu (v praxi ostatně v nemalé míře k takovému návratu skutečně došlo – v roce 1972 bylo 50 velkých podniků vyrábějících polovinu průmyslové produkce z reformy vyčleněno a podřízeno přímé kontrole ministerstev). Převážily však hlasy dokazující, že chyba není v principech reformy, ale naopak v tom, že na důležitých nebyly uplatněny dostatečně. Toto stanovisko plně podpořil ÚV MSDS na svém zasedání koncem roku 1979, když rozhodl vrátit se k nové interpretaci programu z roku 1968 a pokračovat v reformě v nových podmínkách. V dubnu 1984 byl pak na zasedání ÚV schválen konkrétní program dalšího rozvoje reformy pro druhou polovinu 80. let, který předpokládá řadu odvážných nestradičních kroků jak ve vztahu ke světovým trhům, tak i ve vnitřní ekonomice, zejména pak v investiční aktivitě.

Po globální charakteristice vývoje reformy se autor v dalších kapitolách věnuje podrobné analýze několika témat, jež tvoří klíčovou problematiku přechodu od centrálně-přídělového k regulovanému peněžně-tržnímu mechanismu, a shrnuje v nich hlavní poznatky vyplývající z dosavadních maďarských zkušeností.

Ve druhé kapitole nazvané «plánování priorit ekonomického a společenského vývoje» zkoumá maďarskou zkušenost s makroekonomickým plánováním, analyzuje nepříznivé jevy a charakterisuje hlavní směry úsilí o modernisaci plánování. Třetí kapitola je věnována řízení investic a inovačních procesů, zabývá se nevyřešenými problémy investičního systému a zaznamenává úsilí o jejich překonání hlavně v oblasti financování. Inovační problematiku probírá jak z hlediska centra (zejména strukturální změny), tak i v rovině podniků (strategie a motivace).

Velkou pozornost věnuje autor změnám cenového systému a jeho problematice jak ve vztahu ke světo-

vým trhům (rozdílné u zemí s konvertibilními měnami a u zemí RVHP), tak i k trhu domácímu. S tím souvisí informace o problematice devisových kursů, kde sjednocení obchodního a neobchodního kursu (1981) představuje první krok v úsilí o směnitelnost forintu. Po charakteristice regulátorů podnikových fondů (mzdového, technického rozvoje atd.) se čtenář dozví, že ani maďarská reforma zatím neprokázala přílišnou tvrdost vůči málo úspěšným podnikům, jak o tom svědčí pouze dva zaznamenané případy likvidace menších podniků a převaha sanací (např. silně zadluženého podniku Tungsram, kde došlo k demisi 12 ředitelů a výměně vedení podniku).

Všechny kapitoly jsou bohatě dokumentovány tabulkami a hojným číselným i jiným faktickým materiálem. Citace řady stranických usnesení a projevů čelných představitelů dokládá, že nejde o nějakou heresi ekonomů, ale vše je vlastně realizací «vedoucí role strany», jak to ani v této oblasti světa není jinak možné.

Zasvěcená informace je o to cennější, že nezůstává jen u líčení programových zásad a cílů reformy, jež jsou často zdrojem ilusí, ale hlavní pozornost věnuje problémům a zkušenostem z praktické realizace. To nejen neoslabuje, ale naopak posiluje důvody, jež hovoří *pro* reformu. Neboť maďarská zkušenost přesvědčivě dokládá, že nemůže být úspěšná reforma, která se zastaví na poloviční cestě. Úspěšná může být jen reforma, která se postupně dokáže s centrálně-přídělovým mechanismem rozejít zcela a důsledně, která nástroje centrální regulace plně přizpůsobí obnovenému peněžně-tržnímu mechanismu se všemi jeho nezbytnými atributy.

ECONOMICUS

Známý československý reformní ekonom prof. dr. Bedřich Levčík, dlouholetý ředitel vídeňského Ústavu pro mezinárodní ekonomickou komparatistiku, oslavil 6. prosince 1985 sedmdesáté narozeniny. Blahopřejeme!

Redakce LISTŮ

O TELEFONU A TELEFONOVÁNÍ

ZBYNĚK ČEŘOVSKÝ

Onehdy jsem se šel zase trochu projít po městě nasát do sebe dech velkého, moderního a hlavně neobvykle čistého bavorského Mnichova. Nikde jsem nečetl a ani neviděl různé ty poutače, s jakými jsem se shledával ve své zemi a které mne a mé spoluobčany vyzývaly do různých bojů za čistotu, za vlast krásnější, za vyšší sklizeň, za budování socialistické vlasti, za mír a do dalších blíže neuvedených nebo nespecifikovaných bojů za cokoli. Kdysi jsem se cítil jako ve stavu permanentní bojové pohotovosti. Tady se zřejmě tento stav nekoná. A přesto, že tyto poutače své spoluobčany na žádném rohu nenabádají, je ve městě čisto a i ten Isar hostí ve svých prů-

zračných vodách pstruhy a líny a ti si hezky plavou sem a tam a nad nimi pěkně svítí sluníčko a vůbec se nesnášejí oblaka kouře a dýmu a lidem nepadají na hlavu tuny popílku, jako v mé bývalé, v bojové pohotovosti připravené vlasti. A tak jsem se dostal k budově u hlavního nádraží, kam jak jsem zjistil, chodí lidé, kteří mají zájem o zavedení telefonu. A tak jsem také vešel dovnitř, abych se porozhlédl a poptal, jak to s takovým objednááním telefonu ve vekoměstě, který má třikrát tak tlustý telefonní seznam jako jen o něco menší Praha, vypadá. Vedly mne k tomu zkušenosti z Československa nejen mé, ale i mých přátel, kteří čekali a dosud čekají na zavedení telefo-

nu celé roky, shánějí známosti a protekci, musí si sehnat sloupy, kabely, telefonní přístroje, ale často také musí překonat rozhodování policajtů, kteří určují, kdo má nebo může telefon dostat, jako je to např. v Chomutově. A také mne k tomu přiměly dva články z československého tisku. Podivují se nad tím, že telefony špatně fungují, nebo nefungují vůbec, a že to je vlastně zařízení, které lidi přivádí k šílenství a připravuje zbůhdarma o peníze. A to jak v Brně, tak v Praze. A oba pisatelé se diví, že jim někdy někdo za sebou volá, v ranní, odpolední či noční době a ptá se na nádraží, kotelnu, uhelné sklady, volá paní Sirůčkovou nebo soudružku Královou či ministerstvo průmyslu. A také se naši páni podivují nad tím, že člověk musí několikrát vytočit číslo, než se dostane na správného adresáta a že každé takové vytočení stojí docela obyčejnou, ale přesto stále ubývající a tím více potřebnou korunu československou, o kterou tady v Bavorsku jako o měnu, spolu s polskými zlatými není absolutně žádný zájem a prodává se za cenu nižší, než jsou měny nejzaostalejších rozvojových států. A tak by si pan pisatel v časopise přál kouzelného dědečka, aby mu přičaroval ne zlatý důl nebo továrnu, s nimiž jsou nebo mohou být velké starosti a problémy, ale docela obyčejnou, starou a fungující telefonní centrálu, která mu v důsledku své poruchovosti bude sypat hezky korunky jako ten oslíček. Protože čím méně ta centrála bude fungovat, tím častěji budou lidi muset volat, a tak si přeje, aby se místo vytočené sedmičky ozvala devítka, a tak pěkně kolem dokola. A když k tomu připočte nesprávná spojení v automatických meziměstských a mezistátních hovorech, budou korunky přilétat v celých hejnech, snad jako husy a husáci, když táhnou do jiných krajín. Ale dědeček že ne. To by byl nemorální výdělek a založený ještě na tom, že vlastně něco nefunguje.

A teď necháme kouzelného dědečka dědečkem a pana autora článku jeho rozjímání a začneme se divit, proč on se vlastně diví? A čemu? Že něco v tom reálném socialismu nefunguje, nebo že je ten socialismus dokonce založen na tom, že nefunguje nic? Ale to bychom nebyli objektivní! Přece jen něco funguje, a to je policie a justice. Sice ne tak úplně dokonale, protože se jim občas něco vymkne z rukou a to pak volají rozhlasem a televizí o pomoc všech spolubčanů, spolupracovníků a udavačů a fízlů a domovníků a uličních orgánů a organizací, aby to pomohli zachránit. A tak proč by vlastně v systému, kde už nefunguje řádně nic, kde se všechno shání a podplácí a krade a vyměňuje, měl najednou fungovat docela obyčejný telefon, který by měl ušetřit lidem čas a práci a starosti? Který ovšem lidé mnohdy také nechtějí, protože je to tak báječný přístroj k jejich odposlouchávání, a který se dá použít různými formami, na které nepřišel ani George Orwell ve svém proslulém románu. Dá se pomocí něho urážet a nadávat a vyhrožovat, to všechno anonymně, často z vlastní iniciativy, ale často i z návodu a pod taktovkou státní bezpečnosti, jak by o tom mohla vyprávět celé legendy má žena hlavně z doby, kdy jsem byl ve vězení.

Ale vraťme se k té budově spolkové pošty v Mnichově. Hned v přízemí je kancelář, v níž se pohybují milé a usměvavé ženy a hned na vás, co že si přejete. Že telefon a kdy ho jako mohu dostat, opáčím. A tak mi doporučí, abych si nejdříve ve vitrinách vybral telefonní přístroj a pak že se mnou sepiše objednávku. A hned

nastane problém, ne sice, na jaký jsem byl připraven v Československu, kde jsem nejprve dostal formulář a musel vyplnit všechna ta okénka a obstarat razítka a doporučení, přinést všimné a pak čekat a čekat, urgovat a shánět a tak kolem dokola, jak je v tamtom kraji zvykem.

Tady na mne hleděly telefony různých značek a provedení, v provedení z minulého století a přístroje, připomínající malou výpočetní centrálu, která dovede všechno. A to za ceny značně nižší, než je cena za běžný telefonní přístroj v Československu. A když nejste doma a někdo vám zavolá, tak za vás ten telefon v různě naprogramovaném jazyku odpoví, že opravdu nejste doma a abyste mu laskavě sdělili, co jeho pánovi či paní chcete, že on to opravdu svědomitě vyřídí a ještě vás přitom slušně pozdraví a počká, až ukončíte telefonní hovor vy. A také počítá, kolik jste za telefonování utratili, takže si potom nemusíte měsíce dopisovat s telefonní centrálou, že jste opravdu nevolali bleskově New York nebo Tokio. A také si za vás pamatuje telefonní čísla a budí vás hudbou nebo signálem a připomene narozeniny či svátek vaší ženy, že je třeba koupit pivo a babičce poslat telegram a taky, co hrají v televizi, v kině nebo divadle, jaký je stav vašeho účtu v bance a další, nadmíru zajímavé a pro člověka příšlého z reálného socialismu překvapivé údaje.

A jakpak je to s bytem, když mi někdo zavolá a ten chytrý telefon mu s pozdravením řekne, že pán není doma? To si pak hezky může přijít pan zloděj, a pěkně mě vykrást, což je obvyklou metodou bytových kradačů, ptám se té hezké a milé paní. Ale kdepak, povídá mi. To jen tady přepnete takovou páčku, a pak tento chytrý přístroj ohlídá váš byt, chatu nebo celý dům a kdyby se tam chtěl někdo dostat, ztropí pekelný kravál a ještě vyrozumí policii. Nestačím se divit. A tak položím té milé paní otázku, za jak dlouho mi takový digitální zázrak mohou namontovat do bytu. A v duchu jsem si řekl, tak, teď jsem tě dostal. Ale kdepak. Budete doma zítra? A v kolik hodin? A to jako proč, ptám se naivně? No přece aby mohli ten telefon napojit a vy jste jim ukázal, kde ho chcete mít.

Tečka. Došel mi dech i argumenty. Poděkoval jsem a slušně pozdravil. Telefon zatím nepotřebuji. To já jen tak ze zajímavosti, abych také ty imperialisty na něčem nachytil.

ČS. TELEFONY ZA MÍR

«Právě ve chvíli, kdy se v Ženevě poprvé sešli Michail Gorbačov a Ronald Reagan, uvedl na samostatné schůzi Sněmovny národů FS ČSSR věnované problematice čs. spojů poslanec zpravodaj Vladimír Vedra: «Spoje nejsou pouze prostředkem dorozumění... ale i aktivním činitelem v našem historickém zápase o udržení světového míru.»

Tato slova následovala po obsáhlé zprávě ministra spojů ČSSR Vlastimila Chalupy... K telekomunikační problematice ministr... konstatoval, že úkol vyřídít v roce 1985 nejméně 15 procent žádostí o zřízení telefonní účastnické stanice starších 10 let, je vcelku plněn. «V roce 1986 chceme vyřídít dalších 17 procent žádostí a do konce osmé pětiletky úkol dořešit,» – řekl.»

(Tvorba 48/84 z 27. listopadu 1985. – Podtrženo Listy.)

Jak dokonalá je sovětská technika?

Snad o žádné sovětské zbrani se na Západě tolik nemluvílo a nepsalo jako o raketách SS-20. Mluvílo se o nich na zasedáních kabinetů i parlamentů, zabývaly se jimi vojenští experti i míroví aktivisté. Obyčejně dosti seriózní časopis *Der Spiegel* věnoval raketám SS-20 titulní článek pod palcovým titulkem: *Sowjetische Superwaffe SS-20*. Po deseti měsících se týž *Spiegel* tážal, kolik vlastně Západ o této zázračné zbrani ví, jaké spolehlivé informace o ní má. A *Der Spiegel* se dokonce ptal, zda SS-20 není jenom jednou z dalších potěmkinských vesnic, které mají v Rusku tak dlouhou tradici.

Není úkolem tohoto článku dokazovat, že SS-20 neexistuje či že to je snad zbraň nedokonalá. U zbraně, která je schopna transportovat na vzdálenost řekněme 5.000 km tři jaderné hlavice, jejichž úhrnná výbušná síla je 50krát větší než hirošimské bomby, nezáleží nakonec příliš na tom, zda dolétne do cíle s přesností 30 nebo 300 m: v každém případě se cíl bude nacházet v destrukční zóně a bude totálně zničen.

Chtěl bych se spíše zabývat tendencí, na Západě tak rozšířenou: glorifikaci sovětské vědy a techniky a jejími důsledky.

Hodně se píše o vědecko-technologickém zaostávání SSSR. Vědecko-technologická mezera, jak se na Západě říká, mezi Západem a Východem je faktem, který nelze oddiskutovat. Určení její skutečné šířky (nebo, chcete-li, hloubky) však není jednoduché. Naráží hlavně na uzavřenost sovětské společnosti, na to, že valná většina vědecko-technických informací je utajena a jejich prozrazení je v SSSR trestáno dlouholetým vězením či dokonce trestem smrti. V SSSR se přitom často utajuje nejen to, co SSSR zná či umí, ale hlavně a převážně to, co nezná a neumí.

Některým lidem imponují fakta o sovětské technice. Při kritičtější pohledu však tato fakta ve skutečnosti svědčí právě o pravém opaku: o zaostávání sovětské techniky.

Strávil jsem v SSSR více než deset let a za tuto dobu jsem se setkal s mnoha příklady, které mé tvrzení mohou bezpečně dokázat. Vzpomínám například, jak v polovině padesátých let psal sovětský tisk o tom, že příští generace sovětských osobních automobilů bude mít automatickou převodovku. Její zavedení do výroby bylo neustále oddalováno – po třiceti letech se o něm prakticky přestalo mluvit. Dokončoval jsem právě v Moskvě doktorskou disertaci, když se začínalo psát o cestě sovětských kosmonautů na Měsíc. Pro sovětskou techniku a její spolehlivost to byl zřejmě příliš obtížný problém – tak se tento cíl sovětské kosmonautiky potichu odepsal z programu.

V šedesátých letech jsem při jedné horolezecké expedici strávil několik nocí ve stanu se známým sovětským odborníkem na konstrukci letadel a balistických střel. Bavili jsme se o rozvoji sovětské kosmonautiky a jejím srovnání s americkou. Argumentoval jsem, že sovětské rakety jsou silnější a proto i lepší než americké. Můj informovaný soubesedník se

usmál a řekl, že síla raket může svědčit i o zaostávání a že jen málokdo ví, kolik nezdařených startů bylo v SSSR uskutečněno.

– Kdyby naše rakety byly stejně silné jako americké, nemohli bychom posílat do vesmíru kosmické lodě s lidskou posádkou. Náš lehký průmysl a elektronika nejsou totiž schopny vyrobit stejně lehké a dokonale výrobky jako průmysl americký – vybavení našich kosmických lodí i při mnohem menším komfortu váží mnohem víc. Navíc musíme řadu důležitých systémů dublovat či ztrojnásobovat, abychom zajistili alespoň elementární bezpečnost. –

Vzpomínám na tento hovor ve stanu často, když čtu nebo když se mluví o sovětské technice.

SSSR dokáže uskutečnit průlom ve vědě či technice, když to potřebuje z důvodů prestižních či z důvodů vojenských: na dosažení cíle se soustředí ohromné množství prostředků i lidí. Odhadoval bych, že k dosažení stejného špičkového cíle či úkolu Sovětský svaz musí věnovat pětkrát až desetkrát více finančních prostředků a odborníků, než je k tomu zapotřebí v USA. Je potom přirozené, že SSSR může efektivně soutěžit se Západem pouze v omezeném počtu klíčových oblastí, jako je např. výroba jaderných zbraní, raketová technika atd.

Je však celá řada oblastí, kde i velké soustředění prostředků a sil nevede ke kýženým výsledkům. Jednou z takových oblastí je elektronika. SSSR chronicky zaostává v počítačové technice, která hraje tak klíčovou úlohu v moderní vojenské i kosmické technice.

Jiným takovým příkladem je zemědělství. Soudě podle množství investovaných prostředků a počtu osob v zemědělské výrobě, musel by SSSR dnes být největším výrobcem potravin na světě.

Ve skutečnosti však SSSR musí rok od roku zvyšovat import skoro všech základních druhů potravin, aby předešel zásobovacím katastrofám (zásobovací krize jsou v SSSR zcela běžným jevem, který nevzrušuje politiky a na který si lid byl přinucen již dávno zvyknout).

Prolistujeme-li si několik posledních ročenek SIPRI (Stockholmský mezinárodní mírový výzkumný ústav) můžeme nalézt řadu příkladů ilustrujících má tvrzení.

Vezměme si ku příkladu rozměry balistických střel. I když každé srovnání může být nebezpečné (technické údaje zvláště u sovětských raket jsou přísně utajeny), je tendence zcela jasná: sovětské rakety stejných nebo podobných parametrů jsou mnohem těžší a větší, než rakety americké.

Ještě dramatičtější příklad skýtají vojenské výzvědné družice. V roce 1979 vystřelily USA na oběžnou dráhu 2 vojenské výzvědné satelity (typu USAF), SSSR jich vyslal 35 (typ Kosmos). Podobně tomu bylo v letech následujících. 1980: USA 2, SSSR 35. 1981: USA 2, SSSR 37. 1982: USA 3, SSSR 35.

Máme z tohoto srovnání učinit závěr, že SSSR značně předčí USA v této technologii? Tím spíše, že USA vlastně potřebují tyto výzvědné satelity mnohem

více, než SSSR, který může většinu údajů, které Američané mohou získat pouze s pomocí těchto družic či riskantních výzvědných operací, vzít z amerického tisku či kongresových zpráv? Nic by nemohlo být chybnější. Americká družice typu USAF zůstává na oběžné dráze skoro 3000 dnů. Doba života družice sovětské (Kosmos) je 10-15 dnů.

Proč musí SSSR vystřelovat na oběžnou dráhu 35 satelitů ročně a USA pouze 2-3? Důvody mohou spočívat v parametrech oběžné dráhy, přesnosti vyslání družice na oběžnou dráhu, v nedokonalosti pomocných korekčních motorů, nedokonalosti techniky přenášení informace na zemi, problémech se zdroji energie – spekulacím se meze nekladou. Jedno je však jasné: žádný stát by nevystřeloval na oběžnou dráhu skoro 40 družic ročně, kdyby stejnou informaci mohly přinést družice dvě.

Ale vraťme se k «našim» raketám SS-20. Jsou skutečně tak zázračné? Jsou skutečně tak přesné? Není technologie jejich výroby a technika jejich vystřelování velice podobná výrobě a technice špiónážních družic a závislá na elektronice a počítačové technice, ve kterých SSSR tak notoricky zaostává?

Kladu si otázku, proč SSSR potřebuje 350-400 raket typu SS-20. Každá z nich nese ekvivalent padesá-

ti hirošimských atomových bomb. To je 20.000 hirošimských bomb jenom na tomto druhu nosičů. Může skutečně supervelmoc SSSR potřebovat k dosažení svých vojenských cílů – ať již defensivních či ofensivních, takovou výbušnou sílu?

Neleží vysvětlení někde úplně jinde? Že třeba rakety typu SS-20 jsou ve skutečnosti podstatně méně přesné a spolehlivé, než si Západ dovede představit a než jeho výzvědné služby dokáží zjistit? A že tedy by vlastně rakety SS-20 (a třeba i všechny jiné) musely být počítány z hlediska účinku docela jinak: dvě sovětské za jednu americkou, tři za jednu, čtyři za jednu – kdo ví?

Kdyby tomu tak skutečně bylo, potom bych i chápal, proč všechna jednání o odzbrojení nikam nevedou: můžete si představit, že by supervelmoc SSSR přišla k jednacímu stolu a řekla: naše technika je tak nedokonalá, že tři naše rakety se vyrovnají jedné vaší. Přijměte naše tvrzení a můžeme se dohodnout.

Západ by na takovou dohodu mohl přistoupit jenom s jednou podmínkou: Sovětský svaz by se stal otevřenou společností západního typu.

Ale potom by možná ani žádných odzbrojovacích konferencí nebylo zapotřebí.

JAN TREFULKA

OPTIMISTICKÁ PROGNOZA

Bubny rachotí, pišt'aly vřeští, oddíl mužů s vlajícím francouzským praporem pochoduje k vrcholku prackého kopce. Jejich sto osmdesát let staré uniformy (kolik je na nich pravého?) září ostrými barvami, polní láhve jsou vycíděné do měsíčního lesku, kamaše nebo holínky ještě nepotřísněné blátem. Malebný útvar před chvílí vystoupil z dobře klimatizovaného autobusu, vybaveného ledničkou, šatnou a záchodem. Silnici lemují desítky automobilů a stovky diváků, přestože na slavkovském bojišti dnes leží dobrých dvacet centimetrů sněhu, spouště cvakají, ba i kamery – ne nevrčí, dnes se to všechno točí už docela bezhlučně. Prostě lidová slavnost, která vznikla jaksi sama od sebe. Pamatuju si, že se před lety objevil v brněnské pivnici U Stopků jediný cizinec v uniformě napoleonského vojáka, tvrdil, že do Brna došel přes celou Evropu pěšky, a taky na to vypadal.

Nahoře na prackém kopci se napoleonský oddíl smísil s uniformami vojáků císaře Františka II., nechybějí ani ruští vojáci a důstojníci cara Alexandra I., nevím, nakolik ti poslední jsou naorganizovaní místním občanským výborem a vybavení slavkovským muzeem – ale ani snad ne, věřím, že ne, protože se po oficiálních projevech nerozutekli. Nálada vpravdě pouťová, amatérští fotografové aranžují malebné skupinky sekýrníků, granátníků, metály ověšených generálů a dětí, které musejí být za tím účelem upraveny do podoby hodné snimečku, protože se mezitím stačily vyválet ve sněhu. Jsou tu i dámy, slušivě oblečené jako markytánky, inu, co by nakonec ve Vksu neušili, nebo v půjčovně kostýmů nepůjčili. Jsou tu bělovlasí mužové, kteří z posledních

sil vyvlečou svou starobylou flintu k památníku a k hospodě, jsou tu noblesní oficiři středního věku i mladíci ještě bezvousí, viděl jsem také babičku, převlečenou – nevím, za co, ale na hlavě měla zlatou přílbu, jaké se vyskytují v amerických filmech o starém Římě. Nakonec pištci a bubeníci dohudli, salvy byly vypáleny, esenbák nikde žádný, jenom ohromně nenápadní, osamělí, korektně oblečení pánové.

Byla to všechno veliká sranda, happening, lidi se neorganizovaně bavili, což je u nás dost vzácné, ba dokonce něco pro svou zábavu sami podnikli. A přece jsem měl chvílemi pocit jakési nepatřičnosti. Prosím, ti Francouzi, nebo supervlastenečtí frankofonní Belgičané, ti zde byli autentičtí, byl to jejich císař, který zde vyhrál. Ale místní Moravané zde byli za Rakušany a za Rusy, za tehdejší nevládný Herrenvolk a za poražené, jak jinak. Ještě víc mi však vadilo, že se to ne zas tak dávné evropské válčení tlačí úpravností a pěkností, výtvarnou hodnotou svých mundurů a starých zbraní do oblasti, kam snad přece jenom nepatří – totiž do kultury. Jsem možná přecitlivělý, je to asi normální běh věcí: před mýma očima se odehrává proces folklorizace dějinné události, vždyť jako chlapce mne sem tatínek zavedl do ticha kostnice, kam se ukládaly hnáty stále ještě vyorávané na okolních polích, ono zde totiž doopravdy v těch krásných uniformách za jediný den zemřelo na třicet tisíc mladých lidí. A dnes je z toho záminka pro urážlivě leda byle zplantané mírové projevy místních veličin (naštěstí aspoň krátké) a působivé sběratelské šou, které bude jistě za pár let zakončeno lidovou veselí. Nepřipadá vám to maličko zvrhlé? Není folklór, který

všecko, fakta nefakta, přeformuje do obrazné, básně a nakonec bujaré podoby, v některých oblastech obudně krutý? Pálení, topení, mučení a umírání lidí se v jeho mlýně času promění ve výtvarný námět, ve výskání, křepčení a hodování. Lidová moudrost?

Představuju si, že za sto padesát let se u příležitosti kulatého výročí třeba v Osvětimi sejdou zástupy – a někdo tam půjde za gestapáka, někdo za kápa a někdo za žida do plynu – a bude z toho všeho povedená taškařice. V upomínku na léta, která jsme prožívali jako zlý sen, vystrojí třeba v roce 2068 bo-

haté kluby lidových sběratelů maškarní průvody s popravenými a vězni a třeba tam taky někdo půjde v historickém muklovském oblečení za Rotrekla a Pecku, za Havla, Šimečku a Kantůrkovou (abych jmenoval jenom ty, které znám a o nichž vím, že mě pochopí a neurazí se). Proč ne? Naši potomci budou mít přece fůru času na to, aby si takové věci vymýšleli a bavili se – to je přece optimistická prognóza?!

Brno, 5. prosince 1985.

(Otištěno bez vědomí autora.)

Výnos Rady lidových komisařů o zproštění vojenské služby pro náboženské přesvědčení

1) Usneseno, aby bylo z rozhodnutí Lidového soudu přiznáno každé osobě, která nemůže konat vojenskou službu pro své náboženské přesvědčení, právo nahradit ji po dobu služby povolanců téže kategorie zdravotnickou službou, k vykonání přednostně v nemocnicích pro nakažlivé choroby, anebo jinou veřejně prospěšnou prací podle volby povolance.

2) Než Lidový soud rozhodne o náhradě vojenské služby službou civilní, vyžádá si v každém individuálním případě ověření Spojenou moskevskou radou pro náboženské společnosti a skupiny. Ověření má zjistit, zda náboženské přesvědčení povolance vylučuje výkon vojenské služby a zda povolavec jedná upřímně a poctivě.

3) Spojená moskevská rada pro náboženské společnosti a skupiny je oprávněna ve výjimečných případech a na základě jednomyslného rozhodnutí podniknout kroky u Prezidia Všeruského ústředního výkonného výboru, aby dosáhla úplného zproštění vojenské služby, bez náhradní služby civilní, může-li výslovně prokázat neslučitelnost této náhradní služby s náboženským přesvědčením povolancovým, s náboženskou literaturou příslušné sekty a s povolancovým soukromým životem.

Poznámka: K podání žádosti o zproštění vojenské služby je oprávněn sám povolavec stejně jako Spojená moskevská rada pro náboženské společnosti a skupiny. Kroky k projednání případu Moskevským lidovým soudem je oprávněna činit Rada.

Předseda Rady lidových komisařů

V. ULJANOV (LENIN)

Lidový komisař spravedlnosti

KURSKIJ

Náčelník správní služby Rady lidových komisařů

V. BONČ-BRUJEVIČ

Sekretářka

L. FOTIJEVOVÁ

4. ledna 1919

MOSKVA, KREML

(Uveřejněno ve Sbírce zákonů a nařízení Dělnicko-rolnické vlády 20. května 1919, č. 17, a v Deníku Lidového komisariátu armády 16. ledna, č. 10.)

DOVĚTEK LISTŮ:

Ve dnech 21.-23. listopadu 1985 zasedal v Praze synod Českobratrské církve evangelické. Kromě vnitrocírkevních otázek projednal návrh, aby byla v Československu zavedena služba v civilním sektoru jako alternativní řešení pro ty, kdo z důvodů svědomí mají k výkonu povinné vojenské služby výhrady. Synod se zároveň usnesl obrátit se v této věci na Federální shromáždění ČSSR.

VONS SDĚLUJE:

Sdělení č. 490 (Další informace o stíhání katolíků v Gottwaldově)

Ve sdělení č.486 jsme informovali o případu katolického aktivisty **Augustina Navrátila**, který byl 11. listopadu uvězněn a u něhož byla provedena noční domovní prohlídka. Uvedli jsme, že jeho případ je součástí mnohem rozsáhlejšího stíhání katolíků na Moravě. Již 8. června 1985 zahájil vyšetřovatel StB v Brně trestní stíhání pro trestný čin pobořování podle § 100, odst. 1, písm. a, a odst. 3, písm. a trestního zákona. V rámci tohoto trestního stíhání byla v noci z 11. na 12. listopad a v následujících dnech provedena celá série domovních prohlídek. Současně byli z uvedeného trestného činu obviněni a vzati do vazby dva katolíci z Gottwaldova, a to **Jaromír Němec** a inž. **Pavel Dudr**. Jejich trestná činnost měla spočívat v rozmnožování a rozšiřování písemností, které údajně pobořovaly proti společenskému a státnímu zřízení republiky.

Signatář Charty 77 **Jaromír Němec**, nar. 16. ledna 1935, bytem Jižní svahy, Gottwaldov, původním povoláním televizní technik do r. 1969, byl již v letech 1971-72 vězněn v Plzni-Borech pro údajné pobořování, jehož se měl dopustit rozšiřováním publikace *Hovory s Janem Masarykem*. V současné době byl zaměstnán jako technik-opravář lékařských přístrojů u národního podniku Chirana Brno, pracoviště Okresní ústav národního zdraví Gottwaldov. Je rozvedený, má jednoho syna, který studuje. **Jaromír Němec** byl zadržen 11.11.1985 kolem 19.hod., kdy u něho začala domovní prohlídka, jejíž výsledek neznáme. Druhý den dopoledne proběhla další domovní prohlídka u jeho matky paní **Josefy Němcové**, Tovačovského 3162, Kroměříž. Prohlídku nařídil vyšetřovatel Krajské správy StB v Brně kapitán JUDr. **Edvard Petřík** a provedl ji kapitán JUDr. **Karel Veselý** (který ve 3 hod. ráno téhož dne ukončil domovní prohlídku v domku **Augustina Navrátila** v Lutopecních v témže okrese), dále nadporučík **Dušan Nehoda** a nadporučík **Stanislav Musil**. Bylo při ní zabaveno 57 položek, většinou různých písemností po jednom vyhotovení, a to náboženské i jiné samizdatové literatury, časopisy jako *Informace o církvi*, *Informace o Chartě 77*, dokumenty Charty 77, *Listy*, *Právo lidu*, *Zvon*, dále filmové a magnetofonové pásky apod. Dne 15.11.1985 uvalil na **Jaromíra Němce** krajský prokurátor vazbu. Spolu s **J. Němcem** byla zadržena a pravděpodobně i obviněna jeho přítelkyně **Jiřina Beneiová** (asi 35 let), písarka Okresního soudu v Gottwaldově. I u ní byla domovní prohlídka a StB brala vzorky všech strojů u soudu, neboť na jednom z nich prý opisovala **Beneiová** protistátní písemnosti. Podle dosud neověřených zpráv je i **Jiřina Beneiová** ve vazbě.

Inž. **Pavel Dudr**, nar. 2.12.1945, absolvent strojí fakulty Vysokého učení technického v Brně, konstruktér v Závodech přesného strojírenství v Gottwaldově, bytem Obeciny 3901, 760 00 Gottwaldov. Je ženatý, manželka **Hana Dudrová**, absolventka gymnázia a střední ekonomické školy, je tč. v domácnosti. Mají tři děti ve věku 4, 6 a 7 let. Domov-

ní prohlídka byla zahájena 11.11.1985 ve 20.30 hod. a trvala do 4 hod. ráno. Prováděli ji major **Zdeněk Petlák**, nadporučík **Zdeněk Kočvara**, nadporučík **František Běhavý** a další příslušníci StB. V bytě byly nalezeny a odňaty jednotlivé exempláře různých samizdatových písemností, zvláště s náboženskou a chartistickou tematikou; pouze strojopis přednášky **Václava Havla** *Politika a svědomí* byl nalezen ve 28 vyhotoveních. Dále byly odňaty různé zahraniční publikace, jako *Listy*, *Svědectví*, *Slovník československých spisovatelů* apod., a také psací stroj. Ve sklepě byly pak nalezeny dva rozmnožovací stroje, z toho jeden značky **Roneo**, prostředky k rozmnožování, tiskařský lis a písma, papír a užité cyklostylové blány s napsaným textem *Nacismus a katolická církev*, a veliký počet písemností, které byly bez popisu uloženy do osmi plastických pytlů a odvezeny s ostatními věcmi. Také **Pavel Dudr** byl dne 15.11.1985 vzat krajským prokurátorem do vazby.

Všichni uvěznění se nalézají ve věznicí ministerstva spravedlnosti v Brně-Bohunicích. Pro úplnost dodáváme, že trestní věc proti gottwaldovským katolíkům je formálně oddělena od trestního stíhání **Augustina Navrátila**. Všem obviněným hrozí tresty od jednoho do pěti let odnětí svobody.

(POZN. LISTŮ: Podle Sdělení VONSu č. 486 z 19.11.85 byl **A. Navrátil**, zaměstnanec ČSD, nar. 20.12.1928, bytem Lutopecný 14, okr. Kroměříž, otec 9 dětí, vzat do vazby 11. listopadu pro «trestný čin pobořování» dle § 100/3 tr.z. Pozdější Sdělení č. 498 z 8.1.86 dodává, že byl z věznice v Brně-Bohunicích v prosinci přemístěn do psychiatrické léčebny v Praze 8-Bohnicích. Stalo se tak proti jeho vůli; ve své stížnosti – prokurátorem zamítnuté – vyjádřil **Navrátil** obavu, že skutečným důvodem jeho umístění v ústavu může být snaha dovědět se pomocí psychického nátlaku, co se nepodařilo zjistit při výsleších.)

Z rozsáhlé akce StB máme jinak jen kusé informace. V bytě 31 letého inž. **Bedřicha Koutného**, K pasekám 727, Gottwaldov, byla provedena 12.11. večer domovní prohlídka, která byla prakticky bezvýsledná a zadržený **Bedřich Koutný** byl téhož dne v pozdních večerních hodinách propuštěn na svobodu, aniž bylo proti němu vzneseno obvinění. Na svobodě zůstal i **Pavel Záleský** z Otrokovic, u něhož byly při domovní prohlídce nalezeny písemnosti náboženského charakteru. Byly provedeny ještě další domovní prohlídky. Odhaduje se, že v Gottwaldově StB provedla v posledních dnech v této souvislosti 30-40 výslechů a okruh vyslychaných se dále rozšiřuje. Akce StB zde řídí zástupce náčelníka okresního oddělení StB **Miloš Myšák** za dozoru brněnských a pravděpodobně i pražských pracovníků StB.

Jedním z vyslychaných občanů byl dne 15.11.1985 signatář Charty 77 **Stanislav Devátý**. Jeho bratr **Jiří Devátý** je trestně stíhán pro údajné výtržnictví (viz naše sdělení č.437, 439, 448 a 480). Oba bratři jsou podrobeni stálému policejnímu dozoru. Jejich sledovatelé fotografují všechny přátele a známé, s nimiž

se bratři setkají. Činí tak bez jakéhokoli skrývání, a to i ve veřejných místnostech, v restauracích apod.

Vzhledem k mnoha okolnostem považujeme toto trestní stíhání a další represálie proti gottwaldovským a kroměřížským aktivistům za jeden z nejvážnějších případů, jichž jsme se v posledních letech ujali. Všichni postižení naléhavě potřebují mezinárodní solidaritu, která v této fázi trestní věci může značně ovlivnit jejich osudy. Každý její projev s postiženými a jejich rodinami je zároveň posilou pro stále se rozšiřující řady katolických aktivistů, kteří se angažují i jako občané a statečně podstupují rizika s touto společenskou činností spojená. Je posilou i všem lidem v Československu, kteří usilují o lidskou důstojnost a spravedlivější společenské poměry.

24.11.1985

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, Čs. liga pro lidská práva, člen Mezinárodní federace pro lidská práva

Sdělení VONSu č. 495 (O kampani za Milana Vlka)

Dne 8.11.1985 byl do psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v okrese Litoměřice převezen z léčebny v Kosmonosích Milan Vlk z Děčína, nar. 10.1.1963, aby se zde podrobil soudem určené psychiatrické ochranné léčbě. Podle usnesení Nejvyššího soudu ČSR byla tato léčba specifikována jako protitoxikomanická; Milan Vlk je jí podroben od 12. listopadu, kdy bylo usnesení do léčebny doručeno.

Rakouská agentura Kathpress, západní tisk a rozhlasové stanice Hlas Ameriky a Svobodná Evropa referovaly v listopadu 1985 o M. Vlkovi jako o obhájci lidských práv, který byl v minulosti v psychiatrické léčebně proto, že vylepoval protistátní plakáty; podle těchto zpráv je předcházející i současná Vlkova internace zneužitím psychiatrie. V komentáři rozhlasové stanice Hlas Ameriky, který má obrážet názor vlády USA a který byl vyslán 23. listopadu, se uvádělo, že v československých věznicích a psychiatrických léčebnách je nespravedlivě internováno několik desítek lidí. Jako příklad byli nevhodně jmenováni evangelický pastor Jan Keller, signatář Charty 77 Petr Cibulka (ve skutečnosti jsou oba stíháni na svobodě a Jan Keller ve vězení dosud nikdy nebyl) a «obhájce lidských práv Milan Vlk», umístěný do psychiatrické léčebny. Svobodná Evropa vysílala i jména lékařů z Kosmonos i Horních Beřkovic. Ti pak začali dostávat anonymní dopisy z Rakouska, NSR i z Československa. Primářka oddělení v Horních Beřkovicích, na němž byl M. Vlk dočasně umístěn, dostala mnoho vulgárních dopisů, v nichž jí bylo vyhrožováno zabitím. V dopisech jsou lékaři porovnáváni s nacistickým vrahem dr. Mengelem apod.

Celým případem bychom se nezabývali, nebýt těchto útoků na lékaře, kteří vykonávají své povinnosti v souladu se zákonem, lékařskou etikou i

obecnou morálkou. I když nás o to nikdo nepožádal, požadujeme za nutné zveřejnit na obranu psychiatrů a psychologů některé skutečnosti prokazované svědectvím mnoha lidí, včetně pracovníků ve zdravotnictví, k nimž máme důvěru (někteří z nás je znají dlouhá léta) a mezi nimiž jsou i signatáři Charty 77. Opíráme se i o několik dopisů, které Milan Vlk napsal v listopadu 1985 z Kosmonos svým známým. Upozorňujeme také na článek Josefa Markovského a Jiřího Rubáše «Hra jako život» v ústeckém Průboji ze 14.-15. prosince 1985, který tendenčně vydává Milana Vlka za oběť západní propagandy a čs. politické emigrace, jmenovitě Lenky Škrabánkové z Rakouska a Oty Filipa z Mnichova. K případu Milana Vlka považujeme za nutné se vyjádřit i proto, že většina zpráv o policejní a justiční svévoli v Československu, které jsou uveřejňovány na Západě, čerpá ze Sdělení VONSu a lidé tedy automaticky spojují každou zprávu z této oblasti se jménem našeho výboru.

O plakátech, které měl Milan Vlk v minulosti vylepovat, se nám nepodařilo nic zjistit. Je však prokázáno, že jako narkoman byl od svých šestnácti let mnohokrát léčen – jen v Horních Beřkovicích byl devětkrát, z toho několikrát dobrovolně. Byl také mnohokrát soudně stíhán, i když ve výkonu trestu odnětí svobody nikdy nebyl. Jeho trestné činy spočívaly ve vylupování lékáren – posledního vloupání do lékárny se dopustil na podzim 1985 těsně před umístěním do Kosmonos – dále byl zapleten do krádeží a rozšiřování drog. V minulosti předstíral schizofrenii, aby si zajistil legální přísun drog. Drogy se na lékařích snaží vymáhat pod různými pohrůzkami i během současné léčby. Píše si o ně také z léčebny svým známým. Z korespondence Milana Vlka z listopadu 1985 plyne, že má zájem i o Chartu 77, aspoň o ní často píše. Popisuje přitom četné návštěvy všech tří současných mluvčích Charty 77 a jejich dalších aktivistů u něho, obsah rozhovorů, úkoly, jimiž byl mluvčím pověřen a akce, které se chystají. Skutečnost je taková, že Milana Vlka nikdo z mluvčích Charty 77 nebo jejich aktivních signatářů nikdy nenavštívil, ani ho nezná. Vše, co Milan Vlk píše o Chartě 77 a VONSu, je lež.

Jsme znepokojeni skutečností, že někteří lidé, kteří projevují zájem o dodržování lidských práv v Československu, rozšiřují nepodložené, a jak se nyní ukazuje nepravdivé, zprávy o případu Milana Vlka a zneužívání čs. psychiatrie k politické represii. Je jisté, že československé psychiatrii, stejně jako jakémukoli oboru lidské činnosti v Československu, by bylo možno věnovat řadu kritických studií, v nichž by otázka lidských práv – a to jak pacientů tak i lékařů, psychologů a zdravotnického personálu – neměla být pominuta. Srovnávat ale československou psychiatrii se sovětskou, uvádět, že je prostředkem k likvidaci politických odpůrců, že je jí všeobecně zneužíváno – to je nepravda a ve svých důsledcích torpédování zápasu za lidská práva v Československu. Škody způsobené kampaní, v níž je čs. psychiatrie označována za nástroj politické represe, mohou být značné, a dokonce se tím zvyšuje nebezpečí skutečného zneužívání psychiatrie. Výsledky práce, kterou zde po léta v nelehkých podmínkách vykonáváme, se mohou během krátké doby obrátit vniveč.

Tím netvrdíme, že čs. psychiatrie nemůže být

zneužito. Takové pokusy i ojedinělé případy jsme zaznamenali, některé byly nejasné, zvláště tam, kde existuje skutečná diagnóza duševního onemocnění. Snažíme se získat vždy maximum informací a nebudeme se rozpakovat vystoupit ve prospěch toho, kdo by se stal obětí takového zneužití, už v zájmu drtivé většiny poctivých lékařů. Je nám rovněž zřejmé, že existence Státní bezpečnosti a její faktické možnosti, právní stav v této oblasti a celý politický systém mohou zneužití psychiatrie umožnit. Jako Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných musíme však právo a spravedlnost hájit vždy a všude, tedy i u čs. psychologů a psychiatrů, kteří si to navíc za-

slouží pro své často statečné jednání. A pokud jde o naše zahraniční přátele, zdá se nám, že Sdělení našeho výboru, zpracovávaná na základě listinných materiálů a podrobného přešetřování jednotlivých případů, poskytují dostatek podkladů pro obranu obhájců lidských práv v Československu i četných dalších obětí nespravedlivého pronásledování.

28.12.1985

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, Čs. liga pro lidská práva, člen Mezinárodní federace pro lidská práva.

REHABILITACE západních vojáků a letců?

Po roce 1948 a až do počátku šedesátých let byli bývalí příslušníci vojenských jednotek na Západě pokládáni komunistickou vrchností za podezřelé živly. Vojáci a letci, kteří se rozhodli po skončení války pokračovat ve vojenské službě, byli propuštěni a podobný osud postihl i ty, kteří si našli civilní zaměstnání. Desítky bývalých příslušníků západních jednotek se staly obětmi vykonstruovaných procesů a byli odsouzeni k 5-10letému věznění v pracovních táborech. Osudy některých kamarádů byly o to tragičtější, že dlouhé věznění ohrozilo jejich manželství s Angličankami, které byly nuceny opustit Československo.

Období politických rehabilitací v šedesátých letech přineslo jistou úlevu v individuálních případech. Obleva, která předcházela rok 1968 umožnila «západákům» vstoupit do Svazu protifašistických bojovníků a scházet se v této organizaci. Konečně bylo možno psát o západním odboji a publikovat o něm knihy.

Ovzduší roku 1968 způsobilo, že politická a hospodářská diskriminace vůči bývalým členům západních jednotek se stala neudržitelnou. Bývalí vojáci a letci se začali spontánně scházet a nové publikace o válečných letech na Západě plnily mezery udržované cenzurou po 20 let. Dekret č. 255, odhlasovaný parlamentem v r. 1969, poskytuje právní a materiální výhody všem kategoriím protifašistických bojovníků, včetně bývalých západních vojáků a letců.

«Normalizace» po r. 1969 měla nevyhnutelně za následek obnovení oficiální nedůvěry k občanům, kteří byli za války na Západě. Bývalí západní bojovníci zmizeli z vedoucích míst ve Svazu protifašistických bojovníků a západní vojáci a letci se nesměli scházet jako v letech 1967-69.

Počátek změny oficiálního stanoviska nastává v souvislosti se 40. výročí vylodění Spojenců v Normandii 6. června 1984. Na pozvání francouzské vlády vyslalo Ministerstvo národní obrany tříčlennou delegaci na slavnostní shromáždění, které se konalo na plážích Normandie, za účasti představitelů států, které se podílely na spojeneckém válečném úsilí. Československý tisk o těchto oslavách i o účasti československé delegace opatrně pomlčel.

V rámci manifestací na oslavu 40. výročí osvobození Československa byl Svaz protifašistických bojovní-

ků pověřen uspořádat v první polovině roku 1985 setkání různých složek svého členstva: koncentračníků, partyzánů, členů podzemního hnutí, příslušníků východní armády... Nebylo dost možné opomenout složku příslušníků bojových pozemních a leteckých jednotek a hnutí odporu na Západě.

Shromáždění členů této složky se konalo 2. června 1985 v Kulturním domě železničářů na Vinohradech. Rozesílání pozvánek vyvolalo zřejmě dost nespokojenosti a pořadatelé rozhodli nakonec připustit účastníky bez pozvánek.

V přeplněném sále se shromáždilo kolem 600-700 osob.

První překvapující akt slavnosti byla pocta vojenským praporům z první a druhé světové války, mezi nimiž byly legionářské prapory z Francie, Itálie a Anglie. Za zvuku chorálu «Kdož jste Boží bojovníci» byly zástavy slavnostně neseny sálem a zůstaly vystaveny před tribunou až do závěru shromáždění.

Pozoruhodným bodem pořadu byl proslov zástupce ústředního výboru komunistické strany v uniformě generála (generálporučík Brychta). Řečník podal obšírné a neobyčejně kladné zhodnocení účasti Čechoslováků na válečném úsilí na Středním východě, v Africe, Francii a Anglii za druhé světové války. Vzдал hold «bojovému mistrovství» a hrdinství čs. vojáků a letců ve Francii a v Anglii a vypočetl jejich ztráty na životech.

Shromáždění bývalých západních bojovníků kvitovalo dlouhým potleskem tento neslýchaný projev z úst oficiálního zástupce. Mnohem méně potlesku bylo po přednesení «návrhu» Provolání, který byl údajně vypracován předsednictvem Svazu. Prohlášení znělo, jako by bylo určeno jinému publiku: velmi skoupá zmínka o bývalých bojovnících na západních frontách, zato dlouhé líčení zásluh Rudé armády, důležitosti Slovenského povstání a bojů o osvobození Prahy. Prohlášení končilo výzvou, aby účastníci shromáždění pokračovali v zápasu proti fašismu tím, že budou protestovat proti jadernému zbrojení «podněcovanému imperialistickými kruhy, zejména U.S.A.». Sotva byl návrh přečten, dal o něm předsedající hlasovat. Asi desetina přítomných zvedla poslušně ruce. Nikdo se nevyjádřil proti, ani se nezdržel hlasování. Předsedající pohotově prohlásil, že «Prohlášení» bylo přijato jednohlasně...

Účastníci setkání se rozešli do různých sálů Kulturního domu železničářů k společné večeři, kterou Svaz nabídl svým členům ze západních front. To byla část schůze, kterou účastníci zvláště ocenili, poněvadž umožnila osobní setkání starých kamarádů, často po mnoha letech.

Text oficiálního proslovu ani text Prohlášení nebylo možno obdržet ani během setkání, ani po něm. Denní tisk přinesl 3. června krátké zprávičky o setkání. Nejúplnější byl článek Rudého práva napsaný: «Bojovali na západní frontě». Citoval výrok oficiálního řečníka o «bojovém mistrovství a hrdinství» západních vojáků a letců. Uvedl, že «odbojáři uvítali mezi sebou představitele našeho politického a veřejného života» a že «přijali provolání, ve kterém se hlásí k pokrokovým ideám zápasu proti revanšismu a za zastavení jaderného zbrojení, podněcovaného imperialistickými kruhy».

Nejpozoruhodnější na veřejném setkání bývalých bojovníků na západních frontách je nepochybně to, že se uskutečnilo na podnět oficiálních orgánů a s jejich materiální podporou. 40. výročí vítězství nad nacismem, vzpomínané ve všech evropských zemích, poskytlo režimu lacinou příležitost veřejně připustit historickou pravdu o bojové účasti Čechoslováků na západních frontách. Při tom se cudně zamlčel fakt, že tato účast se projevila skoro dva roky před vstupem SSSR do války proti Hitlerovi. Rovněž se přešla mlčením diskriminace a persekuce, kterou trpěli po léta bývalí příslušníci západního odboje. Nový postoj režimu by měl mít logicky za následek individuální rehabilitaci postižených, morálně a materiálně. Ale režim dobře ví, že věk a ambice bývalých bojovníků na západních frontách jsou takové, že nepovedou ke kolektivní akci. Proto si mohl dovolit pozitivní gesto 2. června 1985.

J. V. PRAHA

Historik JAROSLAV ŠOLC

Listujem v knihe *Rozdelené Slovensko* a spomínam si na jedno stretnutie z roku 1978. Spomínam si na Jaroslava Šolca, slovenského historika, ktorý už nie je medzi nami. Zomrel 8. decembra 1985 vo veku 65 rokov. Ak pripomínam udalosti, ktoré pri jeho odchode ma zaujali, je to preto, že práve tie symbolizovali a predstavovali Jaroslava Šolca v jeho najvýraznejšej podobe: ako tvorivého historika a ako statočného občana a priateľa.

Kniha *Rozdelené Slovensko* je vlastne jeho jedinou samostatnou monografiou, rozsahom útlou ale významom veľkou historickou prácou. Vlastne jedinou publikovanou prácou na Slovensku, ktorá dôsledne rozmetala legendy a mýty o Slovenskej republike rád z roku 1919, ktorej tradíciu sa snaží dosiaľ živiť domáci režim. Napísal v nej: «... existencia Slovenskej republiky rád neprenikla do národných tradícií a v národnom povedomí sa uchovávala len ako pokus maďarských komunistov o riešenie sociálnych otázok na Slovensku.» A už celkom kacírsky pre režim muselo znieť tvrdenie, že (Slovenská

republika rád) «bola skôr produktom vojenského zásahu maďarskej Červenej armády než výsledkom revolučných síl slovenskej spoločnosti, ktorá... hľadala východiská z polofeudálneho národnostného útlaku v národnej a demokratickej revolúcii. Jej potrebám zodpovedal viac český legionár ako maďarský červený gardista.»

Spomínaná kniha *Rozdelené Slovensko* vyšla roku 1969, v čase normalizácie na Slovensku a mohla výjsť už iba ako rovnotisk Osvetového ústavu v Bratislave. Tak ako Jablonickému nezabudli jeho knihu o občianskom odboji na Slovensku za druhej vojny, Šolcovi režim neodpustil jeho samostatné myslenie.

Jaroslav Šolc vlastne neznášal nikdy vrchnostenské myslenie a preto roku 1958 dobrovoľne odišiel vo svojich 38 rokoch z armády. Mal vtedy funkciu plukovníka a mohol robiť vojenskú kariéru. Uchýlil sa radšej ako civil na pracoviská historických ústavov, kde sa podieľal na tvorbe kolektívnych diel o československej rezistencii a platil za uznávaného odborníka. Bol aktívny v hnutí československých historikov za spoločenskú rehabilitáciu historiografie, za pravdivý obraz SNP a jeho účastníkov. Sám sa totiž zúčastnil hnutia rezistencie, prešiel žalármi, no aj víťaznými bojmi partizánskych brigád a povstaleckej armády. Za jeho postoje a názory ho roku 1973 odvolali z funkcie náčelníka oddelenia Vojenského historického ústavu v Bratislave a vo veku 53 rokov preradili do invalidného dôchodku. Tejto dodatočnej čistke v slovenskej historiografii o rok neskôr podľahol aj Jozef Jablonický, s ktorým Jaroslav Šolc na dejinách rezistencie účinne spolupracoval.

Šolcova pražská návšteva roku 1978 mi pripomína jeho postoj sympatizanta Charty 77, priateľa mnohých vyradených českých historikov a spisovateľov, manžela prenasledovanej slovenskej spisovateľky Hany Ponickéj, ktorá na zjazde slovenských spisovateľov roku 1977 vykričala normalizátorom pravdu do očí. Šolca nútili, aby manželku držal skrátka, zarazil jej protesty, hrozili mu odňatím dôchodku plukovníka a zrušili jeho externú prácu v Múzeu SNP v Banskej Bystrici. Aj napriek týmto hrozbám morálne sa postavil za protest Hany Ponickéj, teda za postoj slovenskej kultúrnej protihusákovskej opozície. V dusných chvíľach hľadal posilu u priateľov historikov a spisovateľov v Prahe a plný elánu, rok po vzniku Charty, usiloval sa udržiavať kontakty medzi slovenskou a českou opozíciou. Žiaľ, tlak režimu a sústavné zastrašovanie mu to znemožnili, a tak sa vo svojom lukavickom mlýne pri Sliachi venoval svojmu koníčku, maľbe.

V Jaroslavovi Šolcovi odišiel slovenský tvorivý historik, ktorého dielo režim na začiatku 70. rokov administratívne prerušil. Nepodľahol, nekapituloval, duch odboja si niesol sebou. Odišiel priateľ, vzácny a dobrý človek.

JÁN MLYNÁRIK

L45

Na prahu Savarinu jsem se zarazil: do toho čmoudu? Tlak povinnosti a tah vzpomínky (léto 1979) mě však dostaly dovnitř: kde jsem si v příhradě s výhledem na ulici dal vídeňskou kávu. Někde si musím zas promyslet pár vládních otázek. Zatím starší dámy vedle mne budou si, s dvojitými brýlemi rozličné ráže, ukazovat staré fotografie. Všecko je tu starší a odřené, skoro k vyřazení: stačilo by to ovšem vyčistit, opravit, znovu zušlechtit, ale jistě se to zase vyhodí a koupí nové, to je hloupý řád tohoto hospodaření. Musím o tom příležitostně promluvit s ministrem.

Čeho se naše vláda bojí a proč – na to se dá odpovědět takto od stolu, není toho však třeba. Ale proč nežije tak, aby se bát nemusela, na to bez porady s ní odpovídat nechci. Jenže kudy se s ní poradit? Komu z nás se přitrefí, že jde někam «do společnosti» a «tam jsem potkal předsedu vlády, tak jsem se mu o té věci zmínil»? Přesněji řečeno: kdo z vlády má to štěstí, že nás potká? Naše cesty jsou tak jiné, že dojmy z nich jsou už i vzájemně nesdělitelné.

Smutno je dneska u nás vládnout: komu ti lidé úplně věří a na koho můžou se spolehnout? Když je vidím, stínové postavy na obrazovce, jak nevesele stoupají do letadla, cítím jejich osamění: nemají nikoho než sebe. Když někdo z nich odjíždí, tu ostatní, ať by doma měli jakoukoli práci, chtějí ho vyprovodit. Buď na sebe opatrný, náš předsedo, říkají mu, jako by ho viděli naposled. Kamera je sice němá, ale skoro to slyšíme: Nedej se překabátit, pověz jim, že to nikdo nechce! – Když se pak vyřizovač s nepořízenou šťastně vrátí, zas ho všichni, odloživše všecko, vítají a jistě utěšují. – Ale proč nám ti lidé nic nesvěří, proč se na nás neobráť o pomoc upřímnou lidskou řečí?

Říkám si často, co s nimi bude za padesát, za sto let. Jakými přístroji a opatřeními budou už vlády odděleny od lidí? Ale možná, že to už budou u nás jako jinde vládnout analytické kalkulační tyristorové komponentní stroje, japonské, ty budou nelítostně určovat, z čeho a kolik nám bude dobře. Prezidenti, tajemníci a ministři – ti budou jen odehrávat zevní rituál lidské vlády evropského typu.

Ale ještě nedávno šel touto ulicí za oknem pan prezident! Šel prostředkem, zvolna jak vy nebo já, usmíval se na lidi a oni naň. Šel tudy na deset, na dvacet let? Zahlédl jsem ten jev přes televizi a zůstal naň hledět užaslý: prezident vypadal podivuhodně nehlídán a nekryt jak člověk v oblibě. Před chvílí zahájil provoz na nové lince metra, a téhož dne odevzdali inženýři a dělníci, hlavně dlaždiči, pěším Pražanům kříž ulice 28. října, Václavského náměstí, Můstku a Příkopů. Právě tudyma kráčel pod lipami prezident, vzhlížeje k oknům, odkud se naň usmívaly jen přívětivé tváře. Dokonce se zastavil a dokonaleji než americký herec dal se s lidmi do řeči. A ve mně vám vyvřel zespoda takový vzácný pocit blízký pocitu, jenž neměl daleko k pocitu, že socialismus v této zemi, ano, byl by možný! A dále pocit blízký pocitu, že kdyby vláda ukázala častěji a opravdově, že chce dělat jen co nám prospěje, snad by se národ i vrátil z kradení k poctivosti, od hamižnosti ke skromnosti a hrdosti, od lhostejnosti ke šlechetné službě a obětavosti, od lenosti ke studiu a pili; tedy k tomu, co v něm pozůstává z civilního, osobně ručního a otevřeného vládnutí Masarykova.

Ano: vždyť to měla být a byla dvacetiminutová hra na republikánskou demokratickou vládu, co tu televize snímala a vysílala! Režie byla výborná, takže jsem nejprve naletěl jak pan prezident, jenž taky asi nevěděl, že vstup do onoho prostoru byl na vstupenky. Přesto však je i v tom dobrá stopa: oni pořád ještě vědí, jak mají věci v této zemi vypadat! Je v tom jakýsi zbytek kulturního vědomí, jako když v kostele pohan smekne. A dobrých způsobů, jako když se soud při politickém procesu odebere k poradě.

Jdu teď i já, jako on šel, po Příkopech, dívám se po stromech, málem už i po sýkorkách a kosech. Tady na lavicích budeme na jaře sedat? Řada svítilen středem rozpráhuje své křehké haluzi, existuje jedna fotografie Příkopů z konce minulého století: ulice je živá klidným chodem lidí, široká a světlá. Pak se Příkopy daly zhoubným směrem: nebylo tu místa ani vzduchu, jen tramvají a aut. Jako by teď architekt umělec škrtl a vrátil zvrzaný výkres a sám načrtl nový obraz ulice, jak se měla správně vyvinout. Taková, zdá se mi, je. Ulice 28. října je též jaksi volná, hlavně klidná a čistá, a hled'me, jsou v ní barevné domy, ten zelený má širší pokoj.

Od pasáže Laterny magiky hledě na rozličnou architekturu a roztroušeně komponované shloučení domů kol Jungmannovy sochy, myslím pojednou na přátele, kteří by to měli vidět: na Jiřího Grušu a Pavla Kohouta, na Jana Vladislava a Milana Schulze, na další lidi z Literárek. A Kolář! Líbilo by se mu to takto? Mluvím jen o těch, s nimiž jsem tudy, pokud chabě pamatuju, někdy šel: jako je Karol Sidon a Luděk Pachman, Olda Unger – a ovšem Helena. – Není to však hanba a slabé nervy, tak se těšit a tolik dělat ze zlepšení tak samozřejmého a opožděného?

Jsem vlastně rozhořčen, najednou. Jdu zas opačně, od Jungmannova náměstí Příkopy až k světlému, čistému a ztichlému Náměstí republiky, tomu prostoru bizarní a vlastně zajímavé skladby. Dílo, jež tu bylo nad zemí i pod ní vystavěno, jenom zas dokazuje, jak se sem nehodí poměry, v nichž není vážen charakter a práce, nýbrž jsou kaženy, není ctěn lidský duch, nýbrž je špehován a kontrolován. Kde vláda si může dovolit připustit lid jen na vstupenky.

Jdu na nádraží. Jdu přivítat přátele z Moravy a Slovenska. Podaří-li se jim přicestovat, doprovodím je do Prahy 6, kde budeme přijati Zdeňkem Urbánkem. Tam ještě s dalšími přáteli setrváme v srdečném rozhovoru o tom, co nás zajímá. A nezáčastně straně taky neřekneme nic!

Za Jaroslavem Dietlem

Na pohřeb jsem přišel raději dříve – bál jsem se, že kdybych se opozdil, nemusel bych se vůbec dostat do obřadní síně. Sice jsem valnou část přítelovy tvorby nezhlédl – nevlastním televizní bedýnku ani jinde se na obrazovku nedívám, ale tolik vím, že byl u nás autorem nejoblíbenějším. Když se hrála jeho *Nemocnice na kraji města*, ulice se vyprázdnily. Jeden z dílů jsem náhodou zhlédl v nádražní čekárně, někde na Moravě to bylo; sotva jsem viděl na obrazovku, co se před ní tísnilo diváků. Vlaky příjížděly a odjížděly, mně se zdálo, že lidem je jedno, když jejich vlak zrovna ujíždí. Těch diváků, co se dívalo po celé zemi, musely být milióny. Herců, co hrálo v jeho seriálech, muselo být na sta. Když připočtu kameramany, maskéry, architektky, kostýmérky, dramaturgy a všechny techniky, bylo těch, co se podíleli na uskutečnění jeho děl, na tisíce. A co kolegové spisovatelé, televizní autoři? A co všichni ti, kteří schvalovali jeho hry, kteří si pochvalovali, jak dobře jim autor baví lid?

Přišel jsem o čtvrt hodiny dřív a čekal jsem, kdy se objeví zástupy. Neobjevily se však. Herců jsem zahlédl pět, spisovatele ani jediného. Z oficiálních činitelů snad jen ředitele televize. Za instituce řečnil můj kdysispolužák, který teď, převelen, zastával funkci u filmu. Jeho projev byl rozpačitý. Rozpačité byly zřejmě i sdělovací prostředky, které se neodvážily oznámit datum pohřbu. Jaroslav Dietl – nedávno dokonce poctěný titulem Zasloužilý umělec, bezpochyby nejznámější a nejhranější český autor z těch, kteří hraní být smějí – byl totiž vyloučený ze Strany. Směl být hrán, protože ti, co povolují či zakazují, věděli, že národ je třeba aspoň bavit, a kdosi mezi nimi (kupodivu) pochopil, že nikdo to nedokáže tak dobře jako Jaroslav Dietl. V televizi mohli diváci vidět jeho hry i seriály. Ale ti, co nedokáží dobře ani bavit národ ani napsat hru anebo knihu, zato mají právo samy sebe jmenovat spisovateli či dokonce představiteli literatury, ho nikdy neuznali. Do Svazu spisovatelů ho nepřijali a na pohřbu se demonstrativně neukázal ani jediný z nich, a tím mu konec konců nejlépe vzdali čest.

V nekrologu, jediném, který se, pokud vím, objevil v tisku, přirovnával autor Dietla k Balzacovi. Nedovedu posoudit, nakolik je to oprávněné vzhledem k dílu, ale pokud si vzpomínám, co jsem četl o životě Balzacově, je to oprávněné vzhledem k povahám, vzhledem k posedlostem. Oba byli hráči, kteří milovali riziko, oba byli urputní a vášniví psavci, oba milovali příběhy.

Jaroslav rád vyprávěl příběhy. Všechno, s čím se setkal, lidé, s nimiž hovořil, události zdánlivě všední a nijaké, se mu měnily v příběhy. Nezajímaly ho příliš skryté významy, poselství, filosofování mu bylo vzdálené – psal příběhy. Za život jich odvyprávěl takové množství, že to nemůže nevzbuzovat údiv i obdiv. Mnozí si vysvětlovali to neuvěřitelné množství tím, že se za jeho jménem skrývala celá dílna jiných – nejspíše zakázaných – autorů. Nebyla to pravda. Za tím množstvím se skrývala pouze jeho dovednost, schopnost soustředění a neuvěřitelná píle. Psal pět až šest hodin denně, skládal své dialogy o svátcích, o nedělích, odjel s rodinou na hory či do ciziny, psal i tam, psal, i když jiný by se prohlásil za stonavého, psal i v den, kdy mu zemřela matka. Jednou jsem byl tři neděle na dovolené, vrátil jsem se a vyprávěl jsem, co jsem dělal a co jsem viděl. «A tos celou dobu vůbec nepsal?» zeptal se s úžasem. Krátce před smrtí vyprávěl se zadosťučiněním, jak ho německý producent žádal, aby do týdne udělal podstatné změny v seriálu, který pro něj napsal. Dal mu k ruce dva asistenty a překladatele. Tu trojici on Jaroslav bezmála uštvál. Byla to posedlost. Kdyby nemohl psát, pravděpodobně by nemohl žít. Ale jak dlouho může člověk vydržet bez odpočinku vyprávět příběhy? I vzpomínaný Balzac zemřel v jedenapadesáti letech.

V takovém množství příběhů byly jistě některé lepší a jiné horší, ale i lidé, kteří mu nebyli nakloněni, uznávali, že byl ve svém řemesle vynikající. Také on se považoval spíše za řemeslníka, což je výjimečné u nás, kde každý, i ten (anebo právě ten), kdo neovládá ani řemeslo, se považuje za velkého umělce. Byly seriály, o nichž se před přáteli ani nezmínil, o jiných se zmiňoval jen letmo, nejčastěji o obtížích při schvalování, o nesmyslných připomínkách a požadavcích, jimiž ho zahrnovali. *Nemocnici na kraji města* mi dal k přečtení (jako jednu z mála svých prací), dokonce ještě předtím, než byla natočená. Abych také věděl, co píše, když už se nekoukám.

Tím nechci říci, že se do svých příběhů nekládal, že nedával svým postavám vše, co svedl. Zeptal se mě: «Taky, když skončíš něco většího, je ti líto, že už se musíš s těmi lidmi rozloučit?»

Kdykoliv jsem já dokončil něco většího, odstonal jsem to žlučnickovým záchvatem. On si takové odstoupení nedopřál, neměl na ně čas, únavu si ukládal ve svém srdci.

Byl ve svém světě neomylným a všemocným stvořitelem. Postav, které svedl a rozvedl, zavrhl, ale ještě častěji zachránil, bylo neuvěřitelné množství, pochybuju, že je kdy kdo spočítá. Když umřel jeho doktor Štrosmajer, «národ» plakal. Jeho tvůrce věděl, samozřejmě, o smrti, věděl o lidské nedokonalosti, ale měl jsem pocit, že sám pro sebe ani o sobě si nic podobného nepřipouštěl. Byl přece Stvořitelem. Jeho myšlení se upíralo výhradně dopředu. Bylo ještě tak mnoho příběhů, které musí odvyprávět, tak mnoho dialogů napsat. A vychovat děti. Postavit dům. Sehrát ještě tolik zápasů. Někdy mi připadalo, že v tom, jak přehlíží omezenost vlastních sil, bylo až něco rouhavé pýchy. Ale dost možná, že tomu bylo právě naopak, že už kdysi dávno se rozhodl, že bude vzdorovat svému tělu, že překoná všechny, kteří se životem pohybují s oběma zdravýma nohama. Za patnáct let, kdy jsem ho vídal nejméně jednou týdně, nikdy nezastonal; anebo lépe: nepřipustil si, že by mohl být nemocný. Krátce před smrtí si ode mě cosi půjčoval a nabízel mi potvrzení. Namítl jsem, že to je naprosto zbytečné. «Neblázni,» řekl, «co když se mi něco stane?» Tato věta z jeho úst mi zazněla neuvěřitelně. Ale je pravda, připustil jsem si v duchu, každý se může třeba srazit v autě. Kupodi-

vu, i já podlehl umíněné síle, která z něho vyzařovala. Myšlenka, že by mohl během několika dní zemřít přirozenou smrtí, mi ani nepřipadla.

Někteří lidé mu zazlívali obsah či zaměření jeho her. Slyšel jsem na druhé straně mnoho jiných, kteří jeho hry nejen obdivovali, ale považovali aspoň některé z nich za odvážné. Necítím se povoláný, abych vynášel soud. Nechtěl bych být v kůži toho, kdo má možnost obracet se tak často k národu, a na něhož zároveň nepřetržitě naléhají, co smí a co nesmí, co by měl a co by neměl povědět. Víím, že se snažil řešit tuhle situaci se ctí. Zdržoval se všech prohlášení, zdravic a veřejných vystoupení. Vyprávěl jen příběhy. Většinou o obyčejném životě. Ale protože o obyčejném životě, anebo právě o něm, se smí říkat jenom něco, vyprávěl spíše o životě, jaký by měl být, vyprávěl spíše laskavé pohádky než realistické příběhy. Dělal to proto, že ho k tomu nutily vnější okolnosti i zákony žánru (který z televizních seriálů, ať vznikl kdekoli, není spíše pohádkou?), ale, řekl bych i z vnitřní potřeby. Byl laskavý člověk. Toužil, aby se lidé chovali méně krutě, aby byli méně zkažení. Toužil po napravitelném a nápomocném světě. Pokoušel se vytvářet si vlastní takový svět nejen ve svých hrách, ale i kolem sebe. Svět, jenž by byl vyňatý aspoň poněkud ze souvislostí, v nichž všichni žijeme. Usiloval o to s takovou urputností, že člověk v jeho blízkosti podlehl iluzi, že se mu to zdaří, že se něco takového vůbec může zdařit.

Umění dialogu i dramatické zápletky ovládal dokonale. Protože normy v jeho oboru musely být přizpůsobeny těm, kteří je neovládají vůbec, stával se postupně bohatým člověkem. Byl to jistě i důsledek našich «bezkonkurenčních» poměrů, ale především jeho dovednosti a pracovní posedlosti. A rozhodně ne cíl jeho směřování. Byl v podstatě spartánské povahy. Nekouřil, nepil a jedl střídavě. Cestování ho zdržovalo od práce, a kdyby nebylo rodiny, určitě by nikam nevyjel. Jeho jedinou slabostí byla hráčská vášeň. Při většině sportů mu však vadila jeho nepohyblivá noha. V padesáti letech se umíněně rozhodl, že se naučí hrát tenis. Dal se do učení s celou svou urputností. Když mě po roce prvně vyzval k zápasu, byl jsem si jist, že nemůžu prohrát. Hrál jsem tenis už třicet let a navíc jsem měl obě nohy zdravé. Porazil mě však. Tenis byl přepychem, který si dopřával. Hráli jsme spolu ještě mnohokrát, i při hře chtěl být tím, čím chtěl být v životě i v práci: neomylným a dokonalým stvořitelem. Neviděl jsem nikoho, kdo by hrál s takovou vášní, urputností a opravdovostí, tak na život a na smrt.

Devětadvacátého června dopoledne jako vždy psal, i když mu den předtím nebylo docela dobře. Odpoledne hrál se svým synkem zápas. Za stavu tři ku třem mu praskla na raketě struna. Odmítl v zápase pokračovat, protože, jak pravil, na výsledku mu velice záleží. Nastoupil však ještě ke čtyřhře a při jednom z prvních úderů klesl k zemi. Během několika okamžiků byl mrtev.

Lékaři při pitvě se podívovali, že s takovým srdcem mohl tak dlouho žít – natož psát. Ale žil s tím nemocným srdcem tak dlouho právě proto, že mohl do poslední chvíle psát.

(Otištěno bez vědomí autora.)

KAREL KYNCL

SOLŽENICYNNOVA BOHEMIKA A SLOVENIKA

Jednoho únorového dne roku 1974 zatkla moskevská policie naposledy spisovatele Aleksandra Solženicyna a náměstek generálního prokurátora SSSR Maljarov mu sdělil, že je obviněn z velezrady. Po noci strávené ve vězeňské cele mu pak tentýž Maljarov přečetl výnos prezidia Nejvyššího sovětu, v němž stálo: «*Za systematickou činnost, jež se neshlučuje se sovětským státním občanstvím a je na škodu Sovětskému svazu, zbavuje se Solženicyn Aleksandr Isajevič sovětského státního občanství a vyhošťuje se dnešního dne, 13. února 1974, za hranice Sovětského svazu.*» Eskorta sedmi příslušníků KGB naložila spisovatele na moskevském letišti Šeremet'jevo do letadla Aeroflotu, dopravila ho do Frankfurtu nad Mohanem a svět dostal další ze série lekcí z praktického uskutečňování dávného Stalinoва výroku, že není pevnosti, kterou by bolševici nezdolali.

Téměř na den přesně jedenáct let po Solženicynově frankfurtském přistání, v únoru 1985, vyšla v Londýně obsáhlá solženicynovská biografie.*

Napsal ji britský rusista Michael Scammell, který v ní spisovatelovo vyhoštění charakterizuje jako «svévolnou a brutální pomstu na nejodvážnějším a nejnebezpečnějším odpůrci sovětské vlády». Scammellova kniha má více než tisícovku stránek, ale autor ji navzdory tomu označuje za cosi, co je pouze o něco málo víc než biografická kronika. Za pokus o Solženicynův «portrét zvenčí», který spíše než psychologickou analýzou je zkoumáním biografických a historických faktů, jež jsou k dispozici.

Hlavní důvod této skromnosti je nasnadě: kniha působí na mnoha místech jako detektivka s otevřeným koncem a u řady klíčových událostí ze Solženicynova života nabízí nikoli jednu, ale hned několik konfliktních verzí – což je u žijícího hrdiny biografie značně nezvyklé. To však rozhodně není vina autora Michaela Scammella. Je to spíše samo o sobě příspěvek k charakteristice Aleksandra Solženicyna, který je nesporně jedním z největších žijících spisovatelů naší doby, a současně jednou z nejrozpornějších postav světové literatury, ale hlavně filozofie a politologie. Scammell konstatuje, že od roku 1979 od něho nebyl schopen získat jedinou přímou odpověď ani na nejzákladnější faktické otázky. Přesto však napsal základní dílo, jemuž se nebude

* Michael Scammell: Solzhenitsyn. Hutchinson, London 1985.

moci vyhnout žádný z literárních historiků – budoucích autorů stovek dalších děl solženicynovské bibliografie.

Obrovský rozsah Scammellovy knihy bohužel zcela znemožňuje vydání jejího českého nebo slovenského překladu v některém z exilových nakladatelství, a také každý pokus shrnout tuto tisícovku stránek do seberozsáhlejší recenze s ukázkami by byl sotva odpovědný. Rozhodl jsem se tedy vybrat jenom dva malé střípky z velké mozaiky. Pasáže Scammellovy biografie, které popisují Solženicynův vztah k naší zemi a některé osobní zkušenosti s Čechy a Slováky.

Některá fakta ze dvou oddělených epizod solženicynovských bohemik a slovenik jsou už více nebo méně známá, ale pohříchu často jenom v nejasných a pokroucených verzích. To je nevyhnutelný důsledek situace, kdy integrální součástí reality reálného socialismu od Šumavy po Vladivostok je nedostatek informací a nadbytek dezinformací. (Což je mimochodem také stav, který je v podstatě odpovědný za to, co jsem označil za Solženicynovu «rozpornost». Ta je totiž psychologicky zcela pochopitelnou reakcí člověka vystaveného celý život burácejícím vlnám lží, pomluv, represe a cenzury, jimiž ho zahrnuje gigantická mašinérie totalitního státu.)

Autor Solženicynovy biografie Michael Scammell by byl za této situace poslední, kdo by chtěl tvrdit, že jeho interpretace událostí, kterou budu citovat, je naprosto a ve všech jednotlivostech přesná. Ličení se však opírá o seriózní průzkum materiálů a důkazů, a já se je pokusím parafrázovat co nejpřesněji.

Případ Solženicynova románu Onkologický pavilón

Někdy koncem roku 1966 napsal Solženicynovi dopis slovenský novinář a překladatel Pavol Ličko. Ptal se ho v něm, na čem právě pracuje. Solženicyn mu spolu s odpovědí poslal deset stránek rukopisu svého románu *Onkologický pavilón* a Pavlu Ličkovi se v době takzvaného «novotnovského liberalismu» podařilo, že jejich překlad vyšel v bratislavské *Pravdě*. Byla to světová premiéra, a Ličko byl krátce poté vyslán do Sovětského svazu, aby se pokusil od Solženicyna získat interview.

Byly všechny předpoklady, že bude moci Solženicyna interviewovat odpovědně, neboť v době druhé světové války sloužil v sovětské armádě a hovořil plynule rusky. Když se však v Moskvě obrátil na Svaz sovětských spisovatelů, nevypadalo to s případným rozhovorem nijak nadějně. Svaz spisovatelů střídavě tvrdil, že Solženicyn je příliš zaměstnán a nemá čas, že je nemocen, a dokonce že umírá a nemůže tedy přijímat návštěvy. Sovětské ministerstvo vnitra rovněž Ličkovi odmítlo vydat povolení k cestě do města Rjazaně, kde Solženicyn tehdy žil.

Slovenskému novináři se však nakonec podařilo nemožné: poslal spisovateli telegram, obdržel od něho pozvání k návštěvě, a pak zásluhou vlivných kamarádů z války získal i povolení k cestě do Rjazaně. Strávil se Solženicynem šest hodin, dostal interview, a navíc i úplnou kopii prvního dílu románu *Onkologický pavilón*.

Svou výpověď o setkání však podle Scammella

podal poněkud nespolehlivě. Novinářské ličení své unikátní návštěvy až příliš vyšperkoval, a Solženicyn mu později napsal dopis, v němž vypočítával největší chyby, kterých se dopustil. Interview, který vyšel 31. března 1967 v bratislavském časopise *Kultúrnny život*, však vzbudil celosvětovou pozornost a na několik příštích let se stal prvotním zdrojem informací o Solženicynovi. Relativně věrně a do té doby neúplněji zachycoval spisovatelovy životopisné údaje. Solženicyn v něm mimo jiné líčil svá válečná léta a zdůrazňoval, že po zatčení ho nesoudil žádný soud, ale že byl odsouzen «mimosoudním rozhodnutím zvláštního tribunálu». Líčil rovněž svůj pobyt v pracovních táborech a ve vnitřním exilu. O své literární práci v rozhovoru oznamoval, že právě dokončil druhý díl *Onkologického pavilónu* a hovořil také o románě *První okruh* a o svých dvou divadelních hrách. O těch prohlásil, že s nimi není příliš spokojen, ale že je přesto svého času hodlala uvést dvě moskevská divadla – Vachtangovo a Leninského komsomolu. A tak dále.

Několik dní po tomto rozhovoru předal Solženicyn Pavlu Ličkovi kopii prvního dílu románu *Onkologický pavilón*. Zřejmě se chtěl pokusit o jeho vydání aspoň v «bratrské východoevropské zemi», když v samotném Sovětském svazu to nebylo možné. Československo mu k tomu připadalo velice vhodné hlavně proto, že tam v předtuše Pražského jara docházelo k jisté liberalizaci. A Bratislavu pokládal pro první vydání *Onkologického pavilónu* za vhodnější než Prahu, protože byla stranou, ne tak na očích, a dalo se tedy předpokládat, že plán na vydání jeho románu nevzbudí předčasně tolik pozornosti.

Slovenské vydání *Onkologického pavilónu* bylo skutečně vytištěno a čekalo ve skladu připravené k expedici, když do Československa vtrhla vojska Varšavské smlouvy. V důsledku invaze se nikdy nedostalo na knihkupecké pulty.

Pavol Ličko později tvrdil, že ho Solženicyn požádal, aby se pokusil o vydání románu také v Británii nebo v Japonsku. Solženicyn ještě o něco později – a pod tlakem, jemuž byl v Sovětském svazu vystaven – popřel, že by ho o něco takového žádal. Michael Scammell však k tomu podotýká, že je docela možné, že Ličko měl jednat o dalších vydáních románu v případě, kdyby se se Solženicynem něco stalo. Bylo to v době, kdy připravoval svůj otevřený dopis sovětským spisovatelům a počítal s tím, že z něho bude mít spoustu nepříjemností a že možná bude znovu zatčen.

Britské vydání *Onkologického pavilónu* se setkalo s velkými komplikacemi a v jeho historii je dosud řada nejasností. Rukopis přivezl do Anglie britský novinář Nicholas Bethell, který tehdy v Bratislavě navázal kontakt s Pavlem Ličkem a dostal od něho kopii ruského originálu. Bylo to v době Pražského jara, na československých hranicích nakrátko zavládl do jisté míry zdravý rozum, a tak se rukopis dostal šťastně do londýnského nakladatelství Bodley Head, které ohlásilo, že knihu vydá. Solženicynova situace v Sovětském svazu se však v té době značně zkomplikovala, a na Západě se objevily obavy, že anglické vydání jeho románu by mohlo přimět KGB k jeho zatčení. Nakladatelství Bodley Head nechtělo spisovatele ohrozit, a požádalo tedy Pavla Lička o záruku, že Solženicyn mu skutečně dal ke zveřejnění *Onkologického pavilónu* plnou moc. V březnu 1968

pozvalo slovenského novináře k jednání do Londýna. Ličko zde podepsal místopřísežné prohlášení, že Solženicyn si opravdu přeje, aby román vyšel. «*Požádal mě,*» napsal Ličko v tomto dokumentu, «*abych zajistil vydání románu v Československu, a naznačil, že by byl rád, kdyby další jeho překlad vyšel v Anglii a v Japonsku.*» Ličkovo prohlášení bylo v Solženicynově zájmu drženo v tajnosti, ale nakladatelství Bodley Head okamžitě poté vydalo román v ruštině, aby tak dalo najevo, že má autorská práva.

Zůstává zcela nejasné, co Solženicyn s Ličkem skutečně dojednal. Ve své knize *Dub a telátko* se jenom zběžně zmiňuje o «nějakých slovenských reportérech», kteří ho navštívili v Rjazani. Ličkovo jméno se v knize neobjevuje a rovněž v ní nepadla ani zmínka o tom, že by Solženicyn dal Ličkovi rukopis *Onkologického pavilónu*. Solženicyn tam právě naopak píše: «*Onkologický pavilón byla kniha, kterou jsem se nikdy nepokusil propašovat na Západ. Měl jsem nabídky, existovaly cesty, ale ani nevím proč – vždycky jsem to odmítl. Když se tam však rukopis nějakou jinou cestou dostal, zřejmě to tak mělo být. Byla to vůle Boží.*»

Michael Scammell si klade otázku, jak se dá vysvětlit toto popření Ličkovy role a nabízí – s otázkami – několik možných odpovědí. Mohlo k tomu podle něho dojít buď Solženicynovou zapomnětlivostí, neupřímností nebo záměrnou mystifikací. Nebo možná Ličko překročil svou pravomoc. Není totiž pochyb o tom, že vydání románu na Slovensku Solženicyn schválil. Napsal tehdy bratislavskému nakladatelství Tatran, že má radost, že kniha vyjde – ale současně vyjádřil politování, že byla zřejmě přeložena z některé ze svých «toulavých» verzí a že v ní proto chybějí jeho konečné úpravy z prosince 1967. To by mohlo znamenat, že na Ličkovu roli v celé věci zapomněl – ale daleko spíš to znamená, že se pokoušel Lička i sebe chránit. Dopis totiž poslal normální poštou a určitě si nedělal iluze, že ho bude číst jenom adresát, tedy nakladatelství Tatran.

Není jasné, proč Solženicyn *do dnes* popírá, že by *Onkologický pavilón* chtěl publikovat v zahraničí, když na druhé straně klidně připouští, že krátce předtím poslal do zahraničí jiný svůj román, *První okruh*. V roce 1968 byly Solženicynovy starosti ovšem pochopitelné. Ličkovo místopřísežné prohlášení v Londýně bylo sice tajné, ale znamenalo přesto pro Solženicyna potenciálně značné ohrožení. Jeho tehdejší popření, že by knihu poslal na Západ, se dá snadno vysvětlit. Proč však na tom trvá *do dnes*, je podivné – pokud ovšem Solženicynova rozmrzelost nad postupem Pavla Lička není tak silná, že se rozhodl likvidovat jakoukoli jeho účast na celé historii.

Michael Scammell k tomu uvádí tuto poznámku pod čarou: «*Atmosféra podezírání a nedůvěry, která obklopila tuto epizodu, byla tak hustá, že se Ličko vzhledem ke své vojenské službě v Sovětském svazu v době války dostal do podezření, že spolupracuje s KGB. Zdá se však, že toto podezření bylo nepodložené. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy byl Pavol Ličko v roce 1970 odsouzen v Československu na osmnáct měsíců do vězení pro údajné poškozování zájmů republiky v zahraničí a pro kažení československé mládeže.*»

Případ bratrské internacionální pomoci

Jak zapůsobila invaze do Československa v srpnu 1968 na obyvatelstvo Sovětského svazu vcelku, není známo, protože protože prostě neexistují nástroje na zjišťování sovětského veřejného mínění – píše Michael Scammell. Dopad, který měla invaze na sovětskou inteligenci, byl však drtivý. Jistý druh liberalizace, který v zemi zahájil Chruščov, už ovšem Leonid Brežněv nejprve zabrzdil a pak zvrátil, ale stále ještě se zdálo, že není všechno ztraceno a že liberalizační reformy si mohou do Sovětského svazu najít cestu ze střední Evropy. Rozdrcení Pražského jara však znamenalo, že teď je skutečně po všem a že od nynějška budou poměry v Sovětském svazu ještě horší.

Pro většinu sovětských intelektuálů byla invaze do Československa hroznou ranou, ale na aktivní a organizované projevy odporu se nezmohli. Až na jeden jediný. Skupinka sedmi moskevských intelektuálů, kteří stáli u kolébky samizdatového časopisu *Kronika současných událostí*, se rozhodla, že proti invazi bude veřejně demonstrovat. V neděli 25. srpna 1968 v poledne se shromáždili na Rudém náměstí s transparenty, na nichž bylo napsáno «*Ruce pryč od Československa*» a «*Vaše svoboda je i naší svobodou*». Byli ovšem vzápětí zatčeni.

Anatolij Jakobson krátce poté napsal, že těchto sedm statečných zachránilo čest celé země. Jinak se však ve všech vědeckých ústavech, uměleckých svazech, ve školách i v redakcích – a všude jinde – konaly veřejně svolané schůze, a na nich se schvalovaly rezoluce, ve kterých se invazi do Československa tleskalo. A jenom několik nejodvážnějších jednotlivců odmítlo tyto rezoluce podepsat a riskovalo tím ztrátu zaměstnání a možnosti tvořit a publikovat.

Aleksandr Solženicyn se ocitl před dilematem. Do vývoje v Československu vkládal už déle než rok značné naděje. Věděl a oceňoval, že v červenci 1967 vzbudil na sjezdu českých spisovatelů v Praze senzací Pavel Kohout, když shromáždění přečetl Solženicynův dopis sovětským spisovatelům. Dostal rovněž mnoho pozvání na návštěvu Československa, z nichž mu ovšem žádné nebylo dovoleno přijmout, a věděl také, že bratislavské nakladatelství Tatran chystá vydání jeho románu *Onkologický pavilón*. Zpráva o invazi ho zdrtila – tím spíš, že byl nevědomky svědkem její přípravy. V létě roku 1968 pracoval na své dači ve vesnici Rožděstvo a později o tom napsal: «*Nakonec celé dny a noci proudily po silnici sto metrů od mé chalupy tanky, nákladní auta a vojenská služební vozidla. Všechno to jelo na jih, ale já jsem si stále myslel, že naši pohlaváři chtějí Čechy jenom postrašit, že to jsou jenom manévry.*»

Solženicyn píše, že jeho první myšlenkou po zprávě o invazi bylo vydat veřejné prohlášení, podobné slavnému Gercenovu «*Žalozpěvu*». Aleksandr Gercen jím roku 1863 reagoval na brutální potlačení jednoho z polských povstání proti carskému Rusku a napsal v něm mimo jiné větu: «*Když jdu po ulici, bojím se, aby lidé nepoznali, že jsem Rus.*» Solženicyn tedy zamýšlel napsat podobné prohlášení, podepsat je spolu s několika prominentními liberály sovětské kultury, například se Šostakovičem, Rostropovičem, Kapicou a Tvardovským, a zveřejnit je. Zdá se, že dokonce napsal koncept, ale v poslední

chvíli se rozhodl nikomu jej neukázat. Jistou dobu uvažoval o tom, že prohlášení vydá sám, ale nakonec neudělal ani to. Obával se – a jistě oprávněně – že by tím přivolal na svou hlavu další výbuch hněvu ze strany úřadů.

Toto na první pohled překvapující Solženicynovo rozhodnutí bylo ve skutečnosti dosti příznačné, jak ve své knize konstatuje Michael Scammell. V době, kdy se protestovalo proti soudu se spisovatelem Daniělem a Siňavským, dával Solženicyn jasně najevo svou nechuť vůči podepisování kolektivních dopisů. Místo veřejných prohlášení dával přednost setrvání na známé půdě literatury – nebo na ještě známější půdě svých vlastních problémů a soubojů s úřady. Nebyl dosud připraven jednat s onou nesobeckou a nevypočítavou bravurou mladých disidentů z hnutí za lidská práva, nebyl dosud připraven stát se skutečným tribunem lidu.

V knize *Dub a telátko* později svou nečinnost obhajoval takto: «*Musíme se ptát: Je to skutečně to největší zlo, proti němuž zvedám svůj hlas? Ano, vykřikni na poplach třeba jenom jednou a zahyň kvůli tomu – pokud jsi v celém svém životě nic tak strašného neviděl. Jenže já viděl a znám mnoho horších věcí. . . Křičet právě teď by znamenalo popřít celou hroznou historii naší země, pomáhat ji zkrášlovat. Musel jsem si šetřit hlasivky pro velký výkřik. . . Počkejte, až začnou překládat do angličtiny Gulag!*»

Michael Scammell podotýká, že toto Solženicynovo vysvětlení je málo přesvědčivé. Kvůli protestu proti invazi do Československa by byl jistě «nezahynul». V očích úřadů byl už pariou a mohl tedy ztratit vlastně méně než většina jiných lidí. Byl by jednal pouze tak, jak úřady předpokládaly, že bude jednat. A výkřikem ve věci Československa by přece nijak «nepopíral» sovětskou historii: odmítnout jednu nespravedlnost přece neznamená souhlasit s jinými nespravedlnostmi, o kterých se nemluví. Scammell dochází k závěru, že pokud jde o invazi do Československa, byl Solženicyn prostě opatrný. Jak sám napsal v jiném kontextu o stejném časovém období: ten, kdo bojuje a uteče, dožije se dalšího dne, kdy bude moci opět bojovat.

Solženicyn se pokusil obhajovat svou tehdejší pozici také těmito slovy: «*Od té doby jsem nesl na svých bedrech další břemeno. V době maďarských událostí jsem byl ještě nikdo, a nezáleželo na tom, zda křičím nebo ne. Teď přišlo Československo – a já držel jazyk za zuby.*» Potom však pokračuje kritikou spisovatele Tvardovského a redakce jeho magazínu *Novyj Mir* za to, že se zachovali v podstatě stejně. Že se přizpůsobili, protože chtěli zachránit svůj časopis pro další bitvy. Je obtížné najít v těchto dvou postojích nějaký rozdíl, píše Scammell, a člověk se nemůže ubránit pocitu, že Solženicyn se ve svém melancholickém popisu událostí kolem Československa snaží spojit do jednoho celku dvě neslučitelné věci. Na jedné straně jako by říkal, že jeho postup byl rozumný a zachránil ho pro větší záležitosti: cítil k sovětské invazi odpor, napsal koncept protestu a téměř přiměl jiné, aby jej spolupodepsali. Má zřejmě dojem, že mu to dává právo cítit opovržení k postupu Tvardovského, který v případě Československa rovněž neudělal nic.

Je škoda, píše Scammell, že tento poněkud sobecký popis zamlžuje pravdu o tom, kdo byli opravdovými hrdiny – o oné malé skupině lidí demonstrují-

cích na Rudém náměstí. A zamlžuje to rovněž pozoruhodný fakt, že hrdiny byli vlastně jistým – i když odlišným – způsobem všichni: disidenti, Solženicyn i Tvardovskij. Ve spektru opozice vůči tyranské akci sovětské vlády byli disidenti na krajní levici, Solženicyn a Tvardovskij uprostřed, a konformisté na krajní pravici. Solženicyn mohl být sice dále nalevo než Tvardovskij, ale oběma se pletly pod nohy jejich vztahy k sovětskému establishmentu, a jejich rozdílné plány pro budoucí boj. Bylo to klasické dilema všech příslušníků sovětské společnosti, kteří jsou v opozici ke svým vládcům, ale nejsou schopni – nebo ochotni – se od nich odpoutat přechodem do totální opozice se všemi hroznými následky tohoto přechodu. Solženicyn se k tomuto naprostému zpřetrhání svazků s establishmentem stále a nevyhnutelně blížil, ale v roce 1968 nebyl stále ještě na konci této své cesty. Drápkem tehdy stále ještě vřel v establishmentu, ještě se neodhodlal následovat disidenty do otevřené vzpoury.

Cena Jaroslava Seiferta VYPSÁNA

K uctění památky velkého československého občana a básníka se Nadace Charty 77 se sídlem ve Stockholmu rozhodla zřídit

CENU JAROSLAVA SEIFERTA

za nejlepší díla české a slovenské literatury, jež nesmějí být publikována v Československu. Bude udělována každoročně k výročí básníkůvých narozenin 23. září výborem složeným z předních československých spisovatelů žijících doma nebo ve vynuceném exilu. Peněžní cena, jejíž výše bude určena později, bude provázena diplomem provedeným jedním z předních čs. umělců, a také kulturní subvencí, která umožní vydat odměněné dílo v jednom z exilových nakladatelství.

Nadace Charty 77 vypisuje tímto sbírku na financování ceny Jaroslava Seiferta a vyzývá všechny příznivce svobodné československé literatury a kultury, aby na tuto cenu přispěli. Příspěvky lze poslat na kterékoli z níže uvedených kont s poznámkou: Cena Jaroslava Seiferta.

Ve Stockholmu 11. ledna 1986

Prof. František Janouch
předseda správní rady
Nadace Charty 77

The Charta 77 Foundation
Box 50041, S-104 05 Stockholm, Sweden

Swedish Postgiro 194164-0, Charta 77

Commerzbank Hamburg, Zweigstelle Hoheluftchaussee,
36/79800-Charta 77 (Bankleitzahl 200 400 00)

Société de Banque Suisse, 1211 Genève,
2, rue de la Confédération, CO-254, 186 Charta 77

Jan Kotik: Malba v prostoru, 1985
(pseudofigura, rozměry 110 × 70 × 77 cm, dřevo, akryl)

(Jubilejní) koláž pro malíře Jana Kotíka

Když někomu nadchází sedmdesátka, rozpomínáme se vlastně na jeho jiné jubileum, na padesát let pracovních a ideových přínosů. Tak je tomu i s Janem Kotíkem. Syn malíře Pravoslava Kotíka, narozen 4.1.1916 v Turnově, vyučený typograf a student pražské Umprum, zúčastnil se na začátku protektorátu obou Konfrontací a stal se pak členem dnes už legendární Skupiny 42; byl činný v odboji.

Už je tomu tak, že jedni spojují jeho jméno se skandálními výstavami a s řadou avantgardních průlomů z provinční malosti, zatímco druzí vzpomínají na jeho dlouholeté organisování i předsedování v umělecko-řemeslných a návrhářských komisích. Jenže Kotík nebyl nikdy jen dvojitý, nýbrž vždycky aspoň devaterý. Jeho činů by správně měli vzpomínat odborníci v typografii a sklárství, dále historikové malířství i designu, národohospodáři, grafikové užiti i volní, znalci lidové výroby i kulturní politikové. Že pořádný a dobře ilustrovaný almanach takových svědectví už dávno nevznikl, patří k našim kulturním ostudám.

Za padesát let, zkrátka a dobře, zůstala Kotíkova simultánní činnost stopu tak širokou, jakou zanechávají celé pracovní teamy. Tento mnohostranný pictor doctus, encyklopedik stále zvědavý a zneklidňovaný, neposedný i posedlý idejemi, projevil svůj talent nejvýrazněji jako výtvarný novotář. Zanedlouho uplyne třicet let od Kotíkovy senační výstavy v pražském Čs. spisovateli, od onoho startovního výstřelu k obrodnému procesu našeho výtvarnictví. Byla přirovnávána k výstavě Edvarda Muncha (1905), tomu předznamenání radikálního českého modernismu. V dobách, kdy občanstvo bylo důrazně přesvědčováno, že úloha umění spočívá v zrcadlení zářné skutečnosti, Kotík svými polofigurativními obrazy opovážlivě ukázal, že existují nad to další skutečnosti zůstávající «za zrcadlem». Mínil tím ony neviditelné procesy a ona nevyslovitelná napětí, jež však je možné naznačit hrou volných výtvarných prostředků anebo sdělit řečí malířských gest a znaků. Tenkrát se tomu zjednodušeně přezdívalo «abstraktní» malířství, a mračnopozorní ždanovisté je šmahem polepovali etiketami kapitalistického formalismu a dekadence. Horší byla jiná okolnost, která při výstavě vyšla najevo.

V časech, kdy skoro veškeré umělectvo bylo natěsnáno do jednotné ohrádky socrealismu, Jan Kotík – v nezlomné víře v naprostou pokrokovost avantgardy – si pokračoval ve svém experimentování, ve svém rozmáchlém hledačství mimo dogmata a pečlivě střežený houf. Tím, jak setrval na své cestě, udržel naživu, jaksi za celou svoji generaci, kontinuitu s předešlým vývojem a zároveň se už vypořádával s novotami aktuálními na Západě. Jan Kotík, jak znovu a znovu otevíral okna do Evropy, uváděl do pohybu onu proměnu, jež pak vyústila v obrodném hnutí šedesátých let. Například na Expo 58 v Bruselu se už s celou řadou umělců zasloužil o mezinárodní triumf československého pavilónu. Zatímco zahraniční kritika sledovala Kotíkovy další kroky se zájmem, přibývalo mu u Pražské brány

čárek na tabuli hříšníků a renegátů. Pomsta nedala na sebe čekat. Působnost druhé «abstraktní» Kotíkovy výstavy v Umělecké besedě (1960) byla od počátku zneškodněna. Mimo jiné nesměl vyjít katalog, a zákaz publikování měl autora umlčet na delší dobu.

Za Kotíkovými výstavami museli jsme pak jezdit do Liberce (1963), do Jihlavy (1965), anebo pátrat po jeho exponátech na poloilegálních přehlídkách české moderny na Rychnově (1962 a 63) a jinde. To už se znova a naposledy zformovaly linie avantgardní scény. Jan Kotík, jako výlučný sólista, se na jejich «koncertech» podílel se zvláštními nástroji – s malířskými objekty. Tyto divoké vynálezy, připomínající idoly z Tichomoří, elektrisovaly okolní prostor a šokovaly návštěvníky. Od roku 1964 nás Kotíkova tvorba, symbolisující evropeisaci českého umění, reprezentovala na benátském bienále a několikrát v západním Německu, Holandsku, Rakousku i v Paříži. Na jaře 1968, v době velké Kotíkovy retrospektivy v pražském Mánesu se zdálo, jako by celá kultura i život chtěly potvrdit správnost jeho cesty a myšlenek. Tehdy to také vypadalo, že okna do Evropy zůstanou nadále dokořán a že na průvan zvenku bude naše kultura reagovat bystře a neprovinciálně. To by ostatně odpovídalo Kotíkovu pojetí.

Opravdu kreativní umění je mu výrazem neustálé změny a musí tedy formulovat její náznaky a projekty. Jen tak může realizovat svobodu. Nikoli však svobodu pro některé. Ať už Kotík maloval nebo navrhoval skleněné tvary a knižní obálky, ať už pokoušel oči i mysl nezvyklými typografickými figuracemi, vždy usiloval o to, aby tato nová řeč prostorů, barev a znaků se stala obecným majetkem.

Roku 1969 odešel Kotík na stipendium DAAD do západního Berlína jako mezinárodně uznávaná osobnost. Rozloučení s funkcemi v pražských návrhářských institucích neznamenovalo přerušování teoretické práce v tomto oboru. Kotík se záhy dostal vícekrát ke slovu jako externí docent na západo-německých vysokých školách a část svých názorů o vztazích výroby a estetiky uložil v knížce Konsum oder Verbrauch (1974). Pro západoberlínské výtvarné dění znamenal Kotíkův příchod značnou posilu, zejména pro nefigurativní tvorbu, která v sedmdesátých letech experimentovala mezi minimal-artem a různými směry konceptuálního umění. I v těchto nových vývojových souřadnicích byl Kotík ve svém živlu. Už od začátku šedesátých let prozkoumával, co se rozkládalo mimo tradiční malířství, sochařství a návrhářství, mezi jejich hranicemi, řekněme v pásmech nikoho. Tato pásma Kotík kolonisoval svými malířskými objekty a nyní v Berlíně pokračoval v důmyslném pěstování dalších neklasických kříženců a kombinací. Jimi se, kromě pařížského Májového salónu a benátského bienále (1976), zúčastnil i důležitých výstav skupiny Synthese, výročních přehlídek německého Svazu výtvarníků a tematických experimentů jako Ritualisování času (1975), Prostor (1978) a j.

Nepokojný pionýrský duch jej neopouští a znepo-

kojován aktuálními inovacemi odhaduje zrale možnosti syntézy a přehodnocení. Byla to nejen mladistvá nápaditost a zřejmá chuť kombinovat, které udivovaly na Kotíkových velkých přehlídkách (Bochum 1978, Berlin 1979, Buffalo 1984), nýbrž i jeho jasnozřivý smysl pro novou, «jinou» funkcionalitu přichozího umění. Prosadily se tu zkušenosti průmyslového návrháře?

Kotík totiž nechává některé – zpravidla vícedílné – objekty «otevřeny», aby si je účastníci mohli

přestavovat, dynamicky prožívat a tedy užívat vědoměji. Neboli pasivního diváka změnil v dovršitele díla. Počítá s tím, že se z tohoto ještě umělého manipulování stane jednou dobrý zvyk, anebo že se vyvine v potřebný, život povyšující rituál. Kéž se tato výtvarná prorocství Čechoevropana Jana Kotíka brzy uskuteční, se všemi důsledky.

ARSEN POHRIBNÝ

NÁHROBEK

Andrej Siňavskij nedávno napsal: «Zkusme si na okamžik představit, jak by vypadala historie lidského rodu, kdyby nebylo umění. Nebyl by například starý Egypt. A bez umění by nebylo ani Řecko, ani Řím. Nebylo by vlastně vůbec nic. Kloním se k názoru, že umění je solí života. Umění je prvotní a je uloženo v základech všehomíra. I stvoření světa byl umělecký tvůrčí čin. Proto je svět tak krásný a zajímavý, až se o něm chce psát. Řekl bych, že na začátku bylo umění a teprve potom přišla skutečnost. Možná dokonce, že umění je jediná skutečnost. Bez umění, mimo umění skutečnost sama o sobě nic neznámá a za nic nestojí. Skutečnost je, chcete-li, nadstavba nad uměním. Kdyby nebylo umění, nebylo by skutečnosti. A proto se také umění, jak praví sovětská justice, občas projevuje jako přečin, jako diverze, jako ideologická diverze, jako zločinec a přestupník. Jako plamenné jazyky z podzemí. Nebo jako pásy zeleně na spálené totalitní zemi. Jako připomínka, co jsou skutečné dějiny, co je to příroda.»

Nad těmi slovy vytane na mysl jiný citát z klasika současného – závěr odpovědi Ludvíka Vaculíka na otázky před mezistátním tzv. kulturním fórem v Budapešti: «Otázky jsou oprávněné. Připadají mi však stejně zbytečně jako odpovědi na ně. Je to jako kdybyste se zeptali, co může kráva dobrého udělat pro kvítka v trávě. Odpověď je prostá: přestat je žrát. Ale může to kráva? Nemůže! Proto nemá smyslu zvat ji na nějaké konference, semináře či symposia o kvítkách. Ona ovšem ráda přijde, aby vypadala líp, ale co tam řekne nebo podepíše, má cenu kravince.»

A teď si představte, že by si to, řekněme, přečetli soudruzi Klusák, Müller, Válek (ten se bude zase zlobit, že ho s nimi strkáme do jednoho pytle!) či některý další příslušník přes kulturu, a že by je přitom něco napadlo. Nenapadne, samozřejmě, nepřečtou, pravděpodobně (leďa že jim to nějaký příslušník přistrčí jako disidentskou provokaci) – ale řekněme. Především by se zlobili, protože by v tom, právem, tušili potouchlost. Pak by si pro uklidnění řekli, že je to blbost. Jen si to představte, umře soudruh Husák, čas odplaví epochu reálného socialismu, a že prý nic nezůstane. Ha, ha! A co pražské metro? Nebo knedlíky v prášku? Umění že je víc než skutečnost? Nic nevědí, nic neznají, chamrad' nevzdělaná! A co teorie odrazu? Co Lenin, Stalin, Ždanov, Nejedlý?

Jsou ovšem i lidé, kteří když si přečtou cosi, co jim nevoní, přece jen to nedokážou jen tak zahnat mávnutím ruky. Červík je tu, hlodá. Samozřejmě, jmenování nepatří do téhle kategorie, to by nebyli, kde jsou, ale řekněme. Jenom řekněme. . . Zavolejte mi Kozáka, zavelí. Šajnera, Rybáka, Čumpelíka – ne, sakra, toho už ne, radši toho, sakra, jak se dnes jmenuje Čumpelík? Hele, Kozák, jo. . . nebo spíš, soudruhu Rybáku. . . Jenže to nic nepomůže. Ti všichni jsou tam, kde jsou, protože si myslí totéž co ti, kteří je takhle volávají, mají stejné reakce, však znáte, kravinec od krávy a kravinec od telete stěží rozeznáš, a kvítka jsou na tom pořád stejně. Tak se odeberou do Budapešti, aby si tam nechali od kamarádů potvrdit, že si nemusí lámat hlavu s vykořisťovatelským, otrokářským Egyptem, Řeckem, Římem, a že pro umění je nejlepší mezistátní kulturní smlouva, kde se prostě umění odsajfkuje, ať je nebo není – a o tom, co je umění, rozhoduju já! – a karavana velbloudů jde dál, ať si imperialističtí vlci vyjí.

Siňavského otázka či Vaculíkova metafora však trvají. Tvrdě a neúprosně, jak soudruzi tak rádi říkají. Rozhlédni se po té «spálené totalitní zemi» a co vidíš. Zprvu něco pompy, ale když do ní strčíš, není za ní ani mrt'. Potom pustá, šedivá, ponižující a oblbující prázdnota, převážně televizní, bez nápadu, bez jiskřičky, ale s úředním razítkem, jako vepřové na pultě. Teprve když k té prázdnotě přistrčíte nos, zjistíte, že mezi štěrkem, pouštním písekem či betonem, jímž je všechno zabetonováno, se derou i kvítka, trsy trávy. Sláva, chce se vám zakřičet, ale honem dáte ruku na ústa, abyste nepřivolali krávu, to by bylo rázem po kvítkách i po travičce. Tak tu zvěst šíříte, radši jenom šeptem, chodíte kolem přeživšího kumštu po špičkách, v naději, že si ho soudruzi nevšimnou a že snad přece jen časem zesílí a kráva ho nerozžvýká. Ani slon. A tank dvakrát v jedné půlce století? – Když pak začnete sami hrabat pod tu poušť a pod ten beton, uslyšíte najednou hlasy, hudbu, uvidíte světlo, obrazy, umění v katakombách, jak se mu někdy říká, které tuhle pouštní epochu nepochybně přežije, a dokonce vlastně už přežilo, protože se o ni nestará. Vytváří realitu jinou, novou, vlastní, jež se v budoucnu ukáže mnohem reálnější než ten štěrk, beton, písek a vepřové s razítkem.

A jsme zpátky u Siňavského a jeho hluboké pravdy. I tahle doba přežije ve svém umění, které však bude tentokrát spjato se jmény králů a faraónů jenom v negativním smyslu. Což možná nakonec vnukne soudruhům přece jenom myšlenku: Že ani metro ani velestodola na Pankráci není to pravé, že by to chtělo pyramidu, panteon, augusteum, zkrátka – náhrobek.

DALIMIL

Hledání zracionalizovaného času

JULIÁN SLATINA

Oddává se mu národní umělec, básník tč. mimo provoz Miroslav Válek, ministr kultury Slovenské SR. Rozsáhlý interview ve Tvorbě č. 47/85 začíná dvojí otázkou a dvojí odpovědí, které shrnují Válkovu národně uměleckou činnost v kostce.

Otázka: Ptáme se vás jako básníka: co píšete?

Odpověď: Ted' nepíšu.

Otázka: Vůbec?

Odpověď: Nemám čas. Musím psát projevy, studovat materiály, takže to, co dělám, jsou jen přípravné práce, které patří do oblasti plánování. A o těch bych nerad hovořil.

Kdo by si rád udělal představu, o jaké tajné plány (snad na kulturní explozi v Československu?) běží, najde náznak na samém konci téměř dvoustránkového rozhovoru. Vlídne nápomocní redaktori Tvorbě nahrávají jak dovedou:

Otázka: Není pocit odpovědnosti to, co vám překáží v tvorbě? Nemáte obavu, že čtenáři smísí metaforu básníka Válek s postojem politika Válek?

Odpověď: Není ve mně svár mezi tvůrcem a politikem, protože o tom, co v politice dělám, jsem přesvědčen. Můj problém je problémem času. U nás zaběhnuté pracovní struktury jsou na čas náročné a někdy nedovolují promyslet ani věci, které se dotýkají každodenní politické práce, o poezii nemluvě. Nepovažuji tento stav za ideální.

Otázka: Lze ho změnit?

Odpověď: Doufám že ano. Racionalizace naší práce je nevyhnutelná. Pro socialismus je to otázka existenci. Bud' to dokážeme, nebo jsme prohráli.

Z uvedeného vyplývá několik závažných důsledků. Důsledek první: Když se básník Válek stane ministrem, přestane mít čas na tvorbu. Aby mohl tvořit, musel by přestat dělat ministra. Vzniká otázka, která

z obou možností znamená pro kulturu této země větší ztrátu. Odpověď ponechávám čtenáři.

Důsledek druhý: Válkovy «přípravné práce», které «patří do oblasti plánů» a o kterých by «nerad hovořil», ve mně vzbuzují zvýšené obavy z jím (a, probůh, snad i jeho českým kolegou Klusákem) plánovaných opatření v oblasti kultury. Z tohoto hlediska bych aspoň já dal přednost jeho návratu k tvůrčí práci, ať stojí za cokoli.

Důsledek třetí: Ministr nechal pohříchu nezodpověděnu redakční otázku, zda si čtenáři nesmísí jeho «metaforu básníka» s jeho politikou. Odpověděl sice podle principu «on o voze, já o koze», že v něm není svár mezi tvůrcem a politikem. To však, obávám se, čtenáře chtivě Válkových básní (pokud takoví jsou) sotva uspokojí: jestliže on, jak praví, ted' nemá pro ministrování čas na tvorbu, nedokazuje to ani tolik nepřítomnost sváru jako spíše přítomnost tvůrčí impotence.

A důsledek čtvrtý: Odpoutáme-li se od vnitřních svárů (existujících nebo neexistujících) Miroslava Válek, a rozšíříme-li pohled na věci obecné, dovedou nás ministerské výroky k závěrům značně znepokojivým. Dovídáme se totiž, že «u nás zaběhnuté pracovní struktury jsou na čas náročné a někdy nedovolují promyslet ani věci, které se dotýkají každodenní politické praxe, o poezii nemluvě».

Tak vida. Nejen že umělec, dokonce národní, nemá jako ministr čas na tvorbu: ani ministr kultury – a to je asi nejpřekvapivější odhalení, kterého se redaktori Tvorbě Matějka a Kašpar dobrali – ani ministr kultury nemá dost času na kulturu! Sice ji právě obětavě plánuje (na kdy?), ale «zaběhnuté struktury» nedovolují ty plány promyslet – neřku-li uskutečnit. To jest, dokud nenastane «racionalizace» kulturní práce.

Jak se kultura racionalizuje? – ptáte se. Ale nebudte přece zvědaví. Vyčkejte. Hin se hukáže, jak pravil Kozina, zda to «dokážeme». A co když to nedokážeme? Co s námi ubohými pak bude? Zůstaneme jak ty příslovečné kůly v plotě totálně bez kultury? Anebo, anebo – závrtná myšlenka! – nastanou teprve tehdy kloudné, lidské podmínky k svobodnému a skutečnému rozvoji české a slovenské kultury? A nebylo by tomuto rozvoji ku prospěchu, kdyby ho lidé jako ministr Válek přestali plánovat, promýšlet, neřku-li racionalizovat? A to co nejdřív?

MILAN ŠIMEČKA

O HABÁNECH

V šestnáctém a sedmnáctém století přišli z Německa na západní Slovensko v několika vlnách novokřtění. Postavili si tu domy, na jaké byli zvyklí doma, chopili se svých řemesel a žili tu podle své přísné víry. Slovenské okolí jim začalo říkat habáni, podle toho, že měli domy (haushaben). Některé z těch domů stojí dodnes, jsou veliké, prostorné, zděné do zahnědlých dřevěných trámů. Ve Velkých Levárech upravili jeden z habánských domů a zřídili v něm malé muzeum, o kterém takřka nikdo neví. U sousedů je možné vypůjčit si klíč a prohlédnout si předměty a knihy, které po habánech zůstaly. V živém dnešku se kromě jmen nezachovalo po habánech nic.

Prohlížel jsem si v muzeu jejich nástroje, listoval kronikou a uvažoval o tom, jak jim asi bylo, když sem přišli a jak tu vlastně žili. Byli to lidé vytrvalí, vzdělaní, pracovití a k sobě nesmírně přísní. Na oběd měli půl hodiny, byl to oběd společný a velmi skromný. Putovali polovinou Evropy, aby mohli žít ve své víře, zbožně a v duchu biblických vzorů. Ložničky dětí v poschodí jejich domu vypadají jako vězeňské kobky. Děti byly vychovávány společně, staraly se o ně ženy opatrovatelky. Bylo to společenství obrácené spíše k Bohu než k radostem života, nepochybuji o tom, že jejich eschatologická víra byla hluboká a upřímná, jinak by asi nevážili tak dlouhou cestu. Ale co vlastně víme o tom, jak žili? Možná nebyl jejich život nijak smutný, byli šťastni jinak než my, uměli vyrobit mnoho krásných věcí ze skla a z kovu, nosili nádherné a vznešené kroje. Nikdo je nenuťil, aby se vydali až sem se svou utopií, rozhodli se asi svobodně žít ve společenství stejné víry a stejných zvyklostí, domnívali se, že právě takto naplní smyslem svůj pobyt v slzavém údolí.

Snáším se vytušit, jak se na ně dívalo okolí, na cizince, kteří chtějí žít na malém prostoru úplně jinak než ostatní svět. Divili se jim? Vysmívali se jim? Báli se jich nebo snad jimi pohrdali? Možná je měli v úctě, byli k nim snášenliví a snažili se je napodobit. Nepřetrvali novokřtenci, přetrvalo okolí. Habáni se rozplynuli po staletích v místním obyvatelstvu, které je dnes totálně neutopické, nepřijalo habánskou utopii, nepřijalo žádnou utopii, včetně socialistické.

Kdysi bylo celkem snadné odejít s malým společenstvím někam do světa a pokusit se o něco jiného než průměr. Všude bylo ještě dost místa, hlavně v Americe. Dobře míněné pokusy předvést většině, že je možné žít podle vyšší mravnosti, v lásce k bližnímu, blíže k nebeskému království, v rovnosti a prvotní prostotě, neměly dlouhého trvání. Všechna taková společenství, spřízněná volbou, se v průběhu několika generací rozpadla. V evropské civilizaci se prosadily opačné tendence, směřovaly od harmonického soužití s přírodou k jejímu hltavému využívání, k rozmnožování věcí a jejich hromadění, od malých společenství k velkým celkům, od malých domácích řádů a zvyklostí k nesrozumitelným ideologiím.

Habánů bylo několik stovek a našlo se pro ně místo, dnes se nenajde místo ani pro menší skupiny sektářů, není kam se odstěhovat, navzdory rozdělenému světu a prý protikladným systémům je to z hlediska habánů všude stejné. Všude masová výroba, všude tanky, letadla, telefony a televize. Když dnes lidé putují z jedné země do druhé, pak jen proto, že v některých je výrobků více a jsou přístupnější. Odlišné víry a odlišné způsoby života narážejí ve všech masových společenstvích na nedůvěru a podezření. Ve Velkých Levárech si někdo přebudoval jeden habánský dům na víkendovou chalupu. Ve dvoře stálo auto a trávník na dvorku byl střižen podle anglického ideálu.

Je mi docela líto, že se nikdy malá idealistická společenství neprosadila, že se od nich v kruzích nešířila nákaza, že se nákaza šířila naopak vždy dovnitř, aby je nakonec rozleptala. Svět by byl asi přece jen pestřejší. Masová nákaza zvnějšku je neúprosná, hlavní trend evropského vývoje kráčet železným krokem, rozmnožoval věci okolo a unifikoval sociální život. Proti tomuto postupu se nedalo nic dělat. A dnes je už na habánství pozdě. I když docela chápu, že se čas od času spojí skupiny lidí, kteří chtějí této neúprosnosti uniknout a zakládají malá společenství, komuny, ghetta a paralelní polis. Jsou to laboratoře sociálnosti a tichá místa útěchy. Kruhy nákazy se však od nich šířit nebudou. Jsme už příliš svázáni moderním sociálním ústrojenstvím, abychom z něho mohli navěky uniknout. Jsme s ním spojeni možností přežít. Mohl bych si jistě v nějakém habánském společenství odepřít kávu, která se dováží z Brazílie, klidně bych si odepřel televizi, těžko bych se však mohl zřít kapek do očí, které se luhují z listů jakéhosi jihoamerického stromu a které mi udržují při životě oční nerv. Jsme na této planetě už příliš spletení dohromady, můžeme přežít jen všichni dohromady anebo nikdo.

Z toho mi plyne, že nám nezbyvá, než hledat smysluplnou existenci a sociální východisko v neúprosnosti evropského vývoje, na území obrovské firmy, která vyrábí, organizuje, prodává a kupuje, zaměstnává a propouští, pomáhá a ničí. Jinak to znamená žít s lidmi, kteří nás obklopují a kteří jsou jiné víry a jiných ideálů než habáni a jimž je vlastní též úplně jiná skutečnost. Když se nechci zbláznit, musím se smířit s tím, že nemohu žít jinak než u této evropské firmy a to dokonce se šéfy, kteří se mi nelíbí a kterým se nelíbím já. Den ze dne musím tolerantně a s vědomím stejné příslušnosti k evropské civilizaci existovat vedle prodavače, který mě v obchodě okrade, vedle ženské, která se cpe do autobusu a ještě sprostě nadává. Musím žít v jednom společenství dokonce i s anonymním udavačem, který napsal na policii, že chodím pozdě domů, což vůbec není pravda. Musím tak žít s vědomím, že celá moderní výrobní a sociální symbióza je už nezvratitelná a že jakékoliv zlepšení se jí může týkat jen jako celku.

Bytí v této moderní symbióze není jednoduché. Žijeme tu vedle sebe a vzájemně se neznáme. Nevím například, kdo pro mě vyrobil kartáček na zuby a těžko bych asi zjistil, kdo vypěstoval brambory, které mám dnes na oběd. Avšak i při této cizotě se stává, že při bližším ohledání někteří zaměstnanci firmy se projeví jako docela dobří lidé a někteří se ukážou být velmi sympatičtí. Sociální svázanost přináší nejrůznější existenciální trápení a lehké je být cizincem mezi lidmi, kteří myslí jen na nákupy. Člověk se nemusí ani snažit, každý den zakopne o nějakou absurditu. Není však jiný svět a já se vždy trochu divím, když to někdo odmítá uznat. Masové společenství, jakkoliv vzdálené sociálnímu ideálu, nikomu nebrání v tom, aby pracoval na zlepšování celkového trendu, třeba vždy znovu a znovu šířením nákazy z habánských mikrosvětů. Realismus v sociálním myšlení však musí respektovat to, co se stalo a co se už nedá odestát.

Nehlásím se k realismu tohoto druhu s velkým nadšením, znám totiž osobně dost habánů a zvláště habánek, se kterými bych ohromně rád a spokojeně žil v nějakém vylučném společenství, spojeném vzájemným respektem, tolerancí, láskou a vírou. Nikdy si však nejsem jist, kolik lidí v této zemi je vlastně habánského vyznání, možná i několik miliónů. Kdyby tomu tak bylo, zbavilo by to habánskou víru výlučnosti a smutné nutnosti hledat nějaký odlehlý kout k postavení domů.

(Z knihy Kruhová obrana-Záznamy z roku 1984, která vyšla r. 1985 v nakl. INDEX v Kolíně n.R. Otištěno v Listech bez autorova vědomí).

Za Oldřichem Kryštofkem

Když jsem ve čtvrtek 21. listopadu šel na pohřeb Jaroslava Opavského, stavěl jsem se u Oldřicha Kryštofka, abych mu vyřídil jednu potěšující zvěst a projednal s ním některé naše pracovní záležitosti. Olda byl ve výtečné formě a plný elánu, jako obvykle plánoval rozesílání veršované novoročenky přátelům a byl rád, že dokončil studii o Karlu Peckovi. Netušil jsem, že se vidíme naposledy, že stisk ruky ve dveřích je naším rozloučením navždycky. Druhý den, 22. listopadu, nemocné Oldovo srdce vysadilo.

Trápilo ho už dlouho, od počátku 70. let, kdy měl první infarkt. Pak následovalo několik dalších, byly nutné občasně pobyty v nemocnici a trvalý příkaz šetřit síly. Určitý čas nesměl ani psát na stroji, a to pro něj byla pohroma. Byl zvyklý neustále něco dělat, sestavil – ovšemže jen pro pár přátel – knihu o Eriku Kolárovi, jehož jediný, dokumentární román o soužití Němců a Čechů v předválečné Praze a o osudu židů se chystal vydat, měl kolem sebe vždycky plno složek s rozdělanou prací, s výpisky a výstřižky novin atd. Básník v něm byl často zastíněn obdivovatelem poezie a nadšeným služebníkem jiných básníků. Uspořádal pro sebe a pro potěšení kamarádů «Poněkud dlouhé vyznání J. Seifertovi», propagoval českou poezii i jako vykladač v pořadech jednoho západoněmeckého rozhlasu.

Už jako devatenáctiletý vydal za války sbírku básní Ukrytá v korálech a po osvobození rychle za sebou svazky Hranice a Bolehlav, poznamenané Ortenovým vlivem. Navrátilce z koncentračního tábora se vrhl do práce s nesmírným nadšením a měl tisíc zájmů, rozptyloval se nejrůznějšími směry, novinářil (patřil k zakladatelům Mladé fronty), psal o loutkářských představeních, o dětské literatuře, o recitátorství atd. Nedostatek myšlenkového soustředění přispěl k tomu, že snadno podlehl omylům 50. let a vysloužil si za své tzv. frézistické básně, publikované naštěstí jen časopisecky, ostrý odsudek tehdejšího knižete české poezie, takže se několik let ideově napravoval fyzickou prací v továrně. Poté se věnoval rozhlasové a televizní tvorbě pro děti a mládež, byl jeden čas také šéfredaktorem Pionýrských novin a v pionýrském hnutí pracoval i jako organizátor. A především za tuto činnost byl pak po r. 1968 zbaven možnosti spisovatelského projevu.

A právě od té doby existenčního ohrožení, ale lidského prozření nastává v jeho tvorbě blahodárná proměna. Olda píše hry i verše pro děti, oprostuje v básních svůj výraz a především pod vlivem Seifertovým opouští rým, prozaizuje verš, aby do jeho výpovědi dostal co nejvíc nového poznání, aby ji zniternil. Stálá hrozba smrti se pak ozývá ve verších z nemoci Za okny tma; do sbírky Smím přece vtělil s velkou citovou naléhavostí všechno to, co ho v posledních letech nejvíc zasahovalo: údiv nad uplýváním života, přesvědčení, že člověk si nesmí ulehčovat svůj úděl a musí unést i své omyly, vědomí, že nesmí pošpinit své svědomí žádnou úhybnou taktikou.

Při našich hovorech se často vracel k době, kdy naivně věřil a podlehl ohlupujícímu pojetí socialismu. Z odstupu let se mu to všechno zdálo až neuvěřitelné, ale pokorně přijímal «trest» za svou naivitu i za

ztráty, které z ní vyplynuly pro jeho vlastní život a tvorbu. Proto ho nesmírně hluboko zasáhl osud Ivana Blatného, když se dozvěděl o jeho znovuobjevení v anglickém psychiatrickém ústavu a přečetl si jeho verše. Okamžitě na to reagoval upřímnou básnickou zpovědí, účtováním se svou cestou lidskou i tvůrčí – nazval ty verše Na dně jezera a věnoval je Ivanu Blatnému.

Když Olda oslovoval smrt, «bilou kmotřičku», nebyla to ani v nejmenším koketérie. Smrt mu nahlížela v posledních letech přes rameno, když psal, tiskla mu srdce při každém kroku jen trochu rychlejší a naplňovala ho pocity úzkosti. Nebál se jí pro sebe. Chtěl od ní jen malé poshovění, aby mohl dovést svou milovanou malou Milušku co nejdál po cestě života. A je symbolické, že zemřel s její rukou v dlani – doprovodil ji do lékařského střediska a tam, vedle ní, skončil. Bylo to dílo okamžiku, stisk smrti byl nemilosrdný. Zůstal do poslední chvíle s tou, kterou nejvíc miloval, které věnoval nejvíc veršů, nejvíc péče a oddanosti. «Bílá kmotřička» mu velkomyslně dopřála, aby poslední pohled, jímž se loučil se životem, byl pohled na bytost jemu nejdražší.

mj

OLDŘICH KRYŠTOFEK

JANU SKÁCELOVI (úryvek z básně)

Jen života je pořád méně
a lásky v něm je čím dál míň
Rod' řekneš unavené ženě
a ona vzkáže Do sutin?

Bolest si skládá obráceně
v hrot smyčec krví nasáklý
A života je čím dál méně
a dokola jen kly a kly

a láska těžká slza v pění

Čas ohlédnout se Beze všeho spěchu
poskládat svršky do truhlic
a řádky psané pro útěchu
zaběhlých psů a psic

připsat psím písmem
na patník

k psím vínům
co motala se kolem pat
než soupisník těch písem zhynul
víc nespílat víc nevzlykat
než co bys verši řekl Synu

Čas ohlédnout se Bez závisti
Čeho jsi nedosáhl mít
za hlásky slibu pro dny příští
za neklid slabik ne za větný klid

Jak bývá život hluchý místy
na nic mu oslnivý třpyt

Studánky nejlíp dětská ruka čistí
aby z nich znovu
mohly srnky pít

CYKLOSTYLOVANÝ LETÁK

který koloval v létě 1985 v Československu

Přátelé,

Srpen 1985

počet vrstevníků, jejichž myšlenky pomáhaly utvářet tento dopis, není nikterak ohromující; přesto si myslíme, že nemluvíme jen za sebe. Je nás mnohem víc – mladých do třiceti let – kteří pro sebe odkrýváme přístup k životodárným duchovním zdrojům, a kteří jsme vykročili za smyslem života po cestě ozařované světlem víry v osobního Boha. Jsme vlastně «generací normalizace», dětmi husákovských a bilakovských sedmdesátých let. A tato společnost právě svou zvráceností podstatně přispěla k utváření našeho duchovního základu. Mohlo by se to zdát nelogické, ale je to pravdivé: ona zvrácenost některé z nás přivedla k hledání pravdy, jež stojí nad člověkem i dějinami, je neznormlizovatelná, vždy ochotna poskytnout sílu a milost tomu, kdo se plně dá do jejich služeb.

Náš mladistvý idealismus dostal brzo první rány pod pás, a na jeho místo přichází léty získávaná zkušenost, že nic na světě není jednoduché. Původní černobílé vidění věci a lidí získává hloubku a pravdivost díky celé škále barevných odstínů. Přesto však – nebo právě proto – trvá a sílí v nás přesvědčení o existenci hodnot, jež dávají tvar a strukturu našemu žití. Odepíšeme-li je, odepíšeme sami sebe.

Jak se však vyrovnat s fenoménem zvaným politika, správa polis? Politika jistě svou podstatou souvisí s naší vírou, která by ji měla zlidšřovat, vštěpovat jí úctu k člověku, bytosti stvořené k obrazu Božímu. Ale sama o sobě, jako praktická činnost, patří do svěbytného světa sekularizované kultury. Křesťanstvím se může politika inspirovat, ale nemusí, bohužel. . . Na tomto poli nám víra může pomoci jen všeobecně, svým vztahem k nadčasovým hodnotám. Musíme se tedy politice učit – diskutovat, naslouchat a přemýšlet. Nemůžete zatím od nás čekat žádné praktické výsledky: někteří cítí, že jejich čas veřejně vystoupit ještě nepřišel, nebo zatím podobně ani neuvažují. Dávají přednost vzdělávání – a modlitbě, která je pro nás jedním z rozhodujících prvků duchovního růstu. Jména jiných jsou už známá. Získávají první zkušenosti ze střetávání mezi občanem a státní mocí. Jen aby vystačili s dechem, protože nevyzrálá osobnost se nestává tvůrcem politiky, ale její obětí. Pro zbytek – drtivou většinu – je politika pouhým svinstvem. Žijí přítomným okamžikem, snad stojí i o hlubší kulturní zážitky. Do duchovního světa, na rozdíl od kulturního, se však vstupuje branou sebezapření, odříkání a osobní oběti; usilování, v němž nedáváme jistým radikálním způsobem v sázku sami sebe, klesá v povrchní koketování, neznamená vlastně vůbec žádný mravní postoj. Chybí nám vůle k pravdě, touha poznat ji – proto žijeme v zajetí politických mýtů a pověr. Kolik z nás v životě vystačí jen s negací Rudého práva, a myslí si, jací to nejsme borci se svými «politickými» názory, potvrzenými souhlasným řinčením okolních püllitrů!

Chybějí nám zkušenosti z politického života. Ale usnadňujete nám situaci vy, starší? Definoval se někdo z vás jako politik, stavějící na určitém duchovním základu, usilující o určité, jasně vyjádřené cíle, dosažitelné určitými, jasně definovanými prostředky a ne jinými? – Jak vlastně chápete politiku? Čím pro vás je? Z jakého duchovního a myšlenkového zázemí u vás vyrůstá? A najdete společnou mluvu s námi, mladými křesťany?

Vyložte nám jasně své politické přesvědčení (ne obecně občanské, to známe): čemu věříte, o co se opíráte, co odmítáte a co prosazujete a proč. Očekáváme přímé, nevyhýbavé odpovědi: vždyť nám jde o osobní pojetí politického života, esenci vašich dosavadních zkušeností, i o vaše politické krédo. Nechceme zrovna málo, ale vy jste nám až dosud v této oblasti mnoho nedali. Chybí nám «kdo je kdo» československé politické scény. Myslíme si, že doba je víc než zralá na vyjádření politických postojů, které by se konkretizovaly mimo rámec Charty 77. Mláď má být drzé a nespokojit se s málem. Proto nám přiznejte právo nahlédnout vám do svědomí; toto právo nám dává i skutečnost, že vlastní kůži platíme účet za politické krachy minulé i předminulé generace. Kdo ale žil a konal odpovědně, jistě se nebude bát odpovědět.

Rádi bychom tedy znali vaši odpověď na dvě pro nás důležité otázky. Nejde nám ani tak o vaši konkrétní odpověď jako spíše o vaši myšlenkovou orientaci v bodech, které jsou pro nás určitým způsobem klíčové:

1. Vyložte nám prosím své politické názory, postoje a činnost v roce 1968.

Jste dnes – po tom všem, co se stalo (srpen 1968, Charta 77) – subjektivně přesvědčeni o jejich správnosti? Jsou duchovní základy, o něž opíráte své současné přesvědčení, stejné jako tehdy? Jestliže ne, jakých podstatných změn na tomto poli doznala vaše osobnost?

2. Dá se vymezit politika v určité svěbytnosti a jedinečnosti pojmu? Co je v ní pro vás elementárního, obecného?

Byli bychom rádi, kdyby vaše práce byla pro nás výzvou k samostatnému myšlení, které tolik postrádáme, a snad i k dialogu. Právě ten nám strašně chybí! Nedá se vést s anonymními tvůrci chartistických dokumentů, ale jen s osobami, které jsou zároveň osobnostmi, tedy s jedinci nezaměnitelnými, jedinečnými ve svém myšlení, názorech i projevu.

Vaše odpovědi, i pod pseudonymem nebo značkou, chceme vydat ve sborníku (snad pod názvem «Právo na politiku?»), který by měl být základem diskuse o problémech, jimž jsme se doposud možná opatrnicky vyhýbali. Forma odpovědi budiž vaší věcí. Ale co takhle okořenit ji špetkou humoru (soudruhům tak zoufale

chybí), který vám třeba pomůže otupit nepříjemné hrany osobních výpovědí? Občas jste ve svých spisech tak vážní, až jste trochu nelidští.

Tyto otázky vám však neklademe jen proto, že jsme mladi a hloupi. Máme přitom na mysli i osud společenství Charty 77 a jeho charakter. Všimněte si, že nejaktivnější v Chartě 77 nejsou třeba zahrádkáři nebo zedníci, nýbrž lidé, kteří se časem z nutnosti stali politiky par excellence. Jde o jev logický a oprávněný, leč nesprávný. Oni promítají do občanské iniciativy – třeba nechtěně – i své politické představy a názory, které by v normální době uskutečňovali prostřednictvím politických stran, klubů a podobně. Politika je tvorba, její uskutečňovatelé jsou tedy tvůrci a nemohou nebýt. Ale jinde! Měly by se vytvářet okruhy politického myšlení, stavějící na plodech vzniklých solidaritou otřesených. Chybí nám politická diferenciac, Charta 77 funguje jako děvečka pro všechno: jak má vyniknout její obecně lidský charakter a poslání, když v praxi není konfrontována s žádným politickým myšlením, jež by se jejími plody inspirovalo? Charta 77 politice otevírá pouze prostor, v němž se její subjekt může nalézat. Ale uskutečňovat se musí už prostřednictvím politiky samé.

Mluvili jsme už o pravdivosti, upřímnosti, otevřenosti, o dialogu – o ten nám jde především. Náš dopis nechce být příčinou vykopání válečných sekýr a vyvolání křížáckých tažení. Ať už před Oponou nebo za ní. Chceme vyjasnit vztah «my-vy» v jedné z životně důležitých lidských aktivit. Konstruktivní dialog je charakterizován pohledem upřeným do budoucnosti. A minulost musíme nazírat z úhlu, který by nám pomáhal budoucnost smysluplně předjímat.

Přáli bychom si, aby takt, ochota a porozumění pro odlišné názory druhých doprovázely naše budoucí sbližování.

Vaši mladí přátelé

EVA KANTŮRKOVÁ

O politice VLIVNÉ a MOCENSKÉ

(Odpověď na otevřený dopis mladých křesťanů)

Milí přátelé!

Váš dopis je sympatický a odpovídám na něj, nikoli že bych se cítila být politikem. «Zájmy obce» ale mohou být pro někoho natolik zajímavé a vzrušující, aby se jimi – třeba jen v myšlenkách – zabýval. Zdá se mi, že je to můj i váš případ. Z dopisu jsem vyčetla, že máte plnou hlavu politiky a nevíte, co s ní. Co s tou špinavostí, která kalí svět.

Nechci vzbudit dojem, že vím, «co s ní». Riskuji v tomto dopise názor pouhého zájemce o věci obce. A taky bych nerada uvízla u obecných pravd, jako že politika je umění možného, ale taky neumění nemožného, to podle toho, kdo vládne mocenskými pákami a v jaké době to činí. Mysleme si jen, že politika je zacházení s mocí, tedy s čímsi člověku bytostně nepřátelským, čemu se podřizuje v nutnosti kolektivity; a mysleme si, že vývoj různých podob politiky, způsobů vládnutí nad obcí a v obci, od starověku po dnešek není než hledání (a taky obnovování) co nejpřirozenějšího vztahu člověka k moci, vztahu k síle fascinující a odpudivé, gravitačnímu poli lidského kolektivního chování. Někdy má toto hledání podobu velice krvavou, jak můžeme dnes vidět třeba v Jihoafrické republice. Ale ať si to přejeme nebo ne, ať před tím utíkáme nebo se tomu bráníme, ať tomu odporujeme, všichni žijeme tou fascinací, veřejné jevy se všechny hned po svém vzniku začnou chovat v poli této gravitace jako mocenské, to jest mocí zneužitelné či moc využívající. V dobách vlády moci pro moc, absolutizace moci až na pozici boha, jak to prožíváme my dneska, se moc začne lidem jevit jako zcela samostatná, tajemná a odpoutaná síla, a lidé si v pudu sebezáchovy začnou hledat svá osobně přijatelná řešení: uchylují se do soukromí, hledají oporu v etických hodnotách, nebo se naopak pouštějí na dravou cestu kariéry a dupání po těch druhých; taky v bezradnosti cyničtí anebo naopak si začínají vytvářet vědomá paralelní společenství, náboženská, kulturní a jiná. Budu-li psát o politice (a chtít odpovědět na vaše otázky), budu vlastně psát o tom, jaké jsem si já v této říši mocenského zla našla osobní řešení.

Začnu tím, že nevyznávám radikálně otevřený odpor (čímž myslím například vytváření ilegálních organizací s protilehlým politickým programem, než je vládnoucí; ba četla jsem dokonce radu, že bychom měli pomýšlet na to, jak se ozbrojit). Jak se domnívám, takový byt' jen úmysl, neřku-li jeho realizace, by bylo přesně to, do čeho by chtěla své oponenty vehnat i moc, aby s nimi mohla zkrátka zatočit. Jsem spíš pro pevnost a stálost postojů a jednání z toho plynoucího, nezmatkového a nezmatkujícího. Kolem člověka chtějícího působit veřejně má v povědomí ostatních vznikat třeba i složitý, ale rozhodně jasný obrys. Proti radikální iluzivnosti jsem nejen z taktických důvodů, jsem asi ten typ, jemuž negace nic neřeší, je to jen převrácení těžké věci z rubu na líc nebo naopak. Jsme často svědky takového měnění znamének z kladných na minusová – a za touto slovní změnou se nenachází nic významného. V našem světě, myslím si, je taky dost dobrého, co bychom měli chránit (i kdyby si v současné době zásluhy o to přivlastňovala moc), a tak jsem i z toho důvodu spíš pro pozitivní přístupy k problémům, pro jejich pozitivní pootáčení. Svět nejde rozlousknout jak ořech, svět nemá svoje Kolumbovo vejce, každé řešení čehokoli je jedním z mnoha a nikdy není jisté, že když se některé prosadí jako platný názorový trend, že události se pak jeho vlivem vyvinou zrovna tak, jak si původce přál. Z čehož plyne, že i přitakání, pozitivní zájem by měly být obezřelé a

uvážlivé. Vy se ovšem ptáte, čemu v politice věřím. Odpusťte mi vlastně odmítnutí té otázky – ale v politice se, podle mého, nedá *věřit*; kdo v politice «věří», ten dosvědčuje možná čistotu úmyslu, ale rozhodně též to, že je člověkem ovládaným. V politice se *jedná* (nebo nejedná, podle toho), s politikou člověk nějak *zachází*. Jede na ní jako na koni, taky ale může spadnout pod její kopyta – anebo je střídavě využívá v zájmu obce. (Zde mějte na paměti stále ono základní vymezení, že odpovídám v poměrech, v nichž žijeme my; odpovídat v jiných podmínkách tvorby veřejného života, jistě bych psala o jiném a jinak.)

Aby mohl člověk politiku střídavě užívat (čili nebýt jí podroben jako otrok, ale ani na ní nejet na koni jako privilegovaný nabob), zajisté váží, k čemu a jak to – o to mi ale teď neběží; chtěla bych vysvětlit, že vnímám politiku jako dvojí možnou. Jako onu *mocenskou* (v sedle nebo pod kopyty) a jako onu střídavou, *vlivnou*. Co je to mocenská politika zakoušíme denně na své kůži: ideologickými žvásty, jimž nevěří už ani děti, zastřená tyranie mocenského monopolu. Moc tak umocněná, že se jí bojí i ti, kteří jí vládnou. Činnost neschopná sebereflexe. Vůle k moci dovedená do absurdna a jako plod své vlády sklízející samé paradoxy. Mocenskou politikou se ovšem vládne i v demokraciích; v obci, do níž se člověk soustředil, se prostě musí vládnout. Popisují ale stav u nás, kde mocenská politika má tvář vzteklé přidušenosti: ti na koni jsou vzteklí, protože mohou spadnout pod koně; my ostatní, z donucení pasivní diváctvo, jsme přidušení z prachu kopyt. Je to jedna z nejobludnějších podob toho, že se člověk příslušností k obci vzdal části svojí svobody: tady mu ji seberou celou a nejradyji by ho ovládli i s jeho duší. A přece i tady, myslím si, existuje způsob, jak si uchovat vnitřně svobodný a vnějšně důstojný řád života – a to právě i oním druhým způsobem politiky. Je to veřejné chování, jež taky zachází s moci, ale ne bezprostředně, mocensky ovládatel, jen zprostředkovaně: moc se v něm zrcadlí jako v odrazovém sklíčku. To ovšem musím vysvětlit.

Jsme vychováni v myšlení, a to nejenom marxisty, ale celým stylem politického vnímání a jednání, jak se vyvinuly v moderní době, jako by v mocenské sféře, tedy v politice, nemělo nic jiného významu, než právě moc, postavení, právo vládnout, rozhodovat, instituce, úřad. V ideologii, která zasmraďuje náš svět, je to kodifikováno přímo jako jedno ze základních dogmat, neboť je to ideologie vítězů, lidí, kteří nedávno dobyli moc. Nejtěžší provinění u nás je sáhnout byť jen myšlenkou na stranu, na stát. Největší podezření, že někdo usiluje o jejich moc. I ta vojska přišla, aby ochránila moc nemnohých. Se Solidaritou zametli, že se otřásala jejich moc. A dokonce i můj fejeton, článkuček na tři stránky, cítí jako nebezpečný, když se otře o jejich moc. Moc je tu fantóm, bohužel ne opery.

A přitom *vůbec není pravda*, že mimo moc už v politice neplatí nic dalšího; platí v ní, tedy ve sféře veřejného působení, i vliv lidí, kteří moc nemají a ani ji někteří nechtějí mít, ale kteří *jsou* a jsou právě takoví, *jač jsou*, a podle toho i jednají. A zde, aby nedošlo k omylu, nemám na mysli onen havlovský «život v pravdě», onu nadřazenost etického mocenskému, politickému. Ne, mám na mysli zcela určitý a dobře fungující druh politiky, s nímž neumíme ještě dobře zacházet, protože si jej málo uvědomujeme, ale který se zdárně rozvíjí a s nímž si – paradoxně, jako vše, co dělá – neví ani příliš rady sama moc. Ta, když si nemůže dovolit nositele tohoto druhu politiky rovnou zabít, vidíme ji, jak si na ně pomaličku zvyká. Tuto střídavou, *vlivnou* politiku provádějí lidé, kteří moci nenásilně odporují. Je to zvláštní společenské postavení. Je zvláštní třeba tím, že působí vlivně i v době své vnější porážky; vždyť například si zvažme, který čin Václava Havla, jednoho z výrazných účastníků vlivné politiky, byl nejvlivnější: mně aspoň se zdá, že ten, když po nabídce na únik do bezpečí v New Yorku zůstal ve vězení. Řeklo by se, že je to argument z negace: co to je za úspěch, dostat se do kriminálu a pak v něm zůstat! – ale za argument z negace to považuje jen člověk myslící *mocensky* (tedy jako vládce nebo jako otrok). Kdo myslí *vlivně*, má úspěch i porážku jen za různé etapy a projevy svého veřejného působení.

Z toho mi pak nutně plyne, že kdo myslí *mocensky*, je i v politice slabší; ne třeba zrovna v tuto chvíli, kdy pevně drží bič a praská jím, až nám naskakují jelita; ale historicky, čili svou společenskou oprávněností, slabší je. Mocenská politika, všimněte si toho dobře v dějinách, splývá hlavně s konci určitých vývojových etap, je to politika vládnutím zakládající zas novou krizi; kdežto vlivná politika, jak je to i logické, se víže zejména k opravným hnutím. Raný socialismus byl například takovou vlivnou politikou, vlivné politiky užívá i Charta 77; Charta *vůbec* nemá mocenské aspirace, mít je, rozpadla by se, ale vliv v naší společnosti mít chce: říkat o společenských poměrech nahlas pravdu.

Je to hodně? Je to málo?

V mé představě je to jedno z čestných východisek pro člověka, kterého veřejné věci zajímají, chce se na nich podílet a který *vůbec* netouží zacházet s moci, to jest dělat profesionální politiku. Při čemž politika vlivná má před mocenskou tu výhodu, že se jí může podle svých možností a přání zúčastnit každý (vy například se jí účastníte svým otevřeným dopisem) a že se při tom nepotřísni násilím na druhých. Ostatně: v oblasti mocenské politika u nás zcela zdegenerovala, rozpadla se; je hanebné a trapné líčit kupříkladu umělé hnutí brigád socialistické práce jako «účast pracujících na řízení», o způsobu našich voleb radši nemluvě. Veřejné dění je záměrně vytvářeno jako masová kolaborace s režimem; až bude někdo čist po letech noviny, ať, probůh, nevěří, že naše dějiny šly od sjezdu ke sjezdu; naše dějiny se odehrávají i někde jinde. Před našima očima, aniž může kdokoli z nás potlačených, čili většina národa, cokoli *mocenského*, to jest politického podniknout, se potají, za dveřmi sekretariátů, vládních aparátů a kabinetů, ale i úřadoven národních výborů, ředitelství koncernů i správ JZD vytváří privilegovaná vrstva, která nemá oporu v ničem pro společnost pozitivním, je sama sobě sociální základnou, těžíc z monopolu vlastnictví i moci; a jak tedy potom, dopovím svou myšlenku, by bylo pro člověka vyřazeného z této privilegovanosti možné pomýšlet na politiku jinou než vlivnou?

(Při čemž nevyklučuji, neboť nejsem fantasta a svět je složitý, že i u nás může vzniknout situace, kde se v zájmu obce budou muset nebo budou moci chopit mocenských pák i lidé s odporem k moci. A při čemž

současně vzdávám hold všem politikům, kteří umějí zacházet s mocí tak, že to slouží zájmu obce, a nikoliv zájmu jejich kapsy či jejich osobní prestiži, že prostě své postavení nezneužívají.)

Dál. Z vašich otázek lze odvodit i jiný naučený stereotyp myšlení: účelovost. Cílovost dějinného dění. Tento stereotyp úzce souvisí s mocenským pojetím věcí veřejných. Je to zřejmě hlavně z dotazů na rok 1968: jaké byly vaše postoje a jste ještě přesvědčeni o jejich správnosti? Je to asi věkem, ale já bych se varovala pro posouzení historických skutečností použít slova «správný» nebo «nesprávný». Bylo vyvrácení Říma barbary «správné»? Prostě bylo. Stalo se. Mělo své důvody, své nositele. Tím nechci říct, že oprávněné je v dějinách to, co se prosadilo, co se stalo, nezbavuji se etického odstupu od historických událostí; ale je to *můj* odstup, mé «řešení», mé hodnocení tehdejší situace (ex post je každý kaprál generálem), je to moje poučení z dějin, chcete-li; ti lidé však tehdá jednali, jak mohli, jak uměli, jak bylo znalostmi, schopnostmi, ale taky vzájemnými poměry sil dovoleno.

Události jsou kruté, nespravedlivé (od koho ke komu?), nepřehledné, nahodilé (to zejména!), složitě strukturované nejrůznějšími vlivy a zájmy – a aby mohlo být v politice něco správné nebo nesprávné, musel by pro všechny zúčastněné platit jediný «vyšší princip». Ale tak tomu, jak známo, není. Dokonce i ve středověku, tak krásně uzavřeném do celistvého pojetí světa i kosmu jako do vajíčka, tomu tak nebylo: jedni vyznávali autoritu instituce, druhí se odvolávali na přímou autoritu Krista, a náboženskými válkami se časy netrhly. Ale vezměme bližší příklad. Ti muži, kteří pozvali spojenecká vojska za arbitry českých dějin a za zachránce své osobní moci, budou umírat se «svatou myšlenkou», že jednali «správně». Proč bychom se jim měli v této politické naivitě (ať faktické nebo předstírané) podobat? V politice platí princip síly, moci, vlivu. (I vlivná politika, nezacházející s mocí, ji užívá jako odrazové sklíčko, čili definuje se jejím prostřednictvím.) Mohu se tisíckrát cítit «správně», když jsem neměl tu sílu správnost prosadit. Ale neprosadit správnost není zas tak velké neštěstí, jak se to mocenskému myšlení zdá. Jestli jste si všimli, v dějinách reformní a opravná hnutí, která by nám třeba i byla svou správností sympatická, měla málokdy dost sil prosadit se hned napoprvé; a když se konečně prosadila napodruhé nebo napotřetí, byla už trochu něčím jiným. Rozvázný člověk, aniž zapírá svou mocenskou slabost, řekne: bylo, jak bylo. A v tom, co bylo, já měl takový postoj a takový vliv. A pozice *vlivná, ne-mocenská* třeba zrovna k tomu roku 1968 dodá: «No právě, že přišli.» Poslyšte, jakou scénu nám v dopise vylíčil Jaroslav Šabata, též typ politika vlivného. Sešli se po srpnu s Ludvíkem Vaculíkem a ten prý řekl: «Vidíš! Tvůj optimismus! A oni přišli!» A Šabata odpověděl: «No právě, že přišli.» Čili: byli jsme natolik vlivní, že se pohnuly divize, aby umlčely naše myšlenky. To je skutečně vysoké politické myšlení. Stoupenci a tvůrci Pražského jara, onoho podle mého úžasného pokusu o *demokratický* socialismus, se *nemohli* proti tankům bránit tanky; ale tak byli vlivní, že povychýlili mocenský svět z rovnováhy.

Je to málo? Je to dost?

(Zde mi v poznámce dovoluje upozornit na novou samizdatovou práci: profesor Vladimír Kadlec, ministr předsrpnové vlády a jeden z tvůrců ekonomické reformy, shromáždil z materiálů stranických orgánů a z Dubčekových projevů obraz o *oficiálním*, tehdy zákonně platném záměru roku 1968. A i tam čtete formulace, které se dnes zdají neuvěřitelné. Například: «Komunisté budou stát v čele vývoje a budou mít vedoucí postavení v takové míře, v jaké si je v demokratických poměrech získají a udrží. Autorita se nedává jednou provždy, ani jednotlivci, ani stranické organizaci, ani straně.» Nebo dál: «Socialismus, a zvláště socialismus budovaný na širokých demokratických základech, musí vytvořit nový humanismus moderní epochy, takový, jaký jiné systémy přes veškerou technickou vyspělost nejsou schopny dát lidstvu.» Nebo: «Socialismus by byl prázdnou abstrakcí, kdyby do něho nevcházely tradice, historické zkušenosti a myšlenkové ovzduší národa.» Nebo: «Protože v předcházejícím období nebyli naši lidé spokojeni s prováděním politiky v naší zemi, nebyli spokojeni s tím, jaká byla praxe při uskutečňování politiky naší strany – tak je jen samozřejmé, že strana, když chce uskutečňovat politiku, nemůže vyměnit lid, ale musí vyměnit vedení, a toto vedení musí změnit metody politiky, aby politika skutečně odpovídala zájmům a přání našich národů, naší republiky.» Toto řekl Dubček v televizním projevu v červenci 1968. Je to dost? Je to málo? Je to stále jistě řeč *mocenské* politiky; ale dovedete jistě uhodnout, jak velký prostor by vedle ní získala politika *vlivná*.)

Ale vraťme se k myšlence o účelovosti. Kdo myslí na správu věcí obce jako na mocenské ovládnutí, kdo myslí mocensky-účelově (a toho se může dopouštět i *kritika* moci, když jenom převrátí znamínka z minus na plus nebo obráceně), ten cítí «správnost» u sebe: on se přece prosadil! Tak jsou i celé dějiny vykládány jako dějiny těch, kteří tak dlouho usilovali o to, prosadit se, až zvítězili velikou (či menší) revolucí. Toto mocenské pojetí výkladu světa a dějin, pojetí účelové, kdy smyslem dějin je určitý vytčený cíl, k němuž jako by dějiny směřovaly a jímž jako by končily, cíl, kterým není nic jiného, než dobytí moci, ať si se kolem dosažení tohoto cíle odehrává cokoli, třeba i jeho zvrácení v opak toho, o čem hnutí původně usilovalo, tedy toto pojetí dějin pak i těm, kteří prohráli v mocenském zápase, přízná jen «nesprávnost». A přesně v intencích a v důsledku tohoto myšlení, které očekávalo od dějů cíl a nikoli děje, změnu moci a nikoli její ztrátu, se o roce 1968 šíří názor, jako by to bylo jen mrtvé rameno řeky. A ti, kteří se zasazovali o zdemokratizování země, jsou líčeni jako zločinci a jejich zločinnost se odvozuje přímo od toho, co je samotné provokovalo k jejich úsilí. Právě trauma z procesů, lágrů, věšení politických protivníků, násilností vyvlastňování, trauma viny bylo hnacím momentem těchto dnes kaceřovaných «reformistů», bitých z obou stran, neboť svůj spor o to, že už nikdy vraždy!, už nikdy zločiny!, prohráli se spojeneckými tanky. Po porážce pak jsou vymazáváni ze «správnosti», Jaký to ale je zlý omyl!

Potlačena, myšlenka vstane znovu. Neřešený problém se znova otevře. Vždyť si přečtete v dějinách, jak dlouho to trvalo například reformaci, než se prosadila vedle katolického Říma jako církve reformovaná, a jak dlouho pak ještě trvalo, než obě církve sáhly ke smíření, když se reformní motivace prosadily i jako

katolicky «správně». A jak dlouho trvalo a kolik revolucí stálo, než se francouzská demokracie od Velké revoluce, brodící se v krvi, vyvinula do dnešní podoby. Obec žije v rozporech a zkusmo. A každý, kdo přistupuje k tvorbě přítomnosti jako k čemusi, co chce tvarovat k cíli svého programu, zpláče ve zklamání. Věci se nikdy nevyvinou tak «správně», jak bychom si přáli a chtěli. Věci se vyvinou. A člověk má dát pozor na dvě věci: aby rozpoznal, co se to právě vyvíjí, a hlavně: aby se nedostal mezi jezdce na koních. Jízdu na mocenském koni, i kdyby ji vyhrál, neočistí žádná «správnost». Jednou mi napsal v takovéto podobné souvislosti Josef Zvěřina: «Některé věci je lépe prohrát.»

V poslední době, to cítíte dobře, se vzduchem šíří nákaza potřeby formulovat politický postoj, program, názor. Za mou osobu se mi zdá, že člověk nevyskočí z poměrů pevně ustavených vnitřními a vnějšími vazbami a že se může pokoušet jen je zlepšit. Není hanbou, myslím si, vzít i od protivníka do svých rukou jeho dílo a napravit ho. Pohyb není ani tak v tom, že si ozkouším síly «proti» něčemu, ale že hledám nová myšlenková rozlousknutí situací, jiná, než na jaká jsme zvyklí. Pro současný svět, zdá se mi, pro jeho duchovní zázemí i společensko-politickou praxi postupně přestává platit onen řez, jak je veden oficiálně: Východ-Západ, Sever-Jih, první svět-třetí svět, imperialismus jeden-imperialismus druhý. Lidstvo stojí před horšími nebezpečími, než je různost systémů, řez vertikální se postupně naklání v horizontální: záchrana životního prostředí, odstranění hladu, vztah k vesmírnému prostoru. Stejně i v našich poměrech se vytvářejí fenomény, dosud ne dost jasně pojmenované a prozkoumané. Když čtu například v oficiálním podání, jak se naše společnost idylicky člení na tři spolupracující třídy, dělnictvo, družstevní rolnictvo a pracující inteligenci, pomyslím si, kam ale potom zmizelo ono rozdělení, které prožíváme na vlastní kůži, rozdělení na podmaněný zaměstnanec lid a privilegovanou policejně-byrokratickou vrstvu. Prostě politika – vždy pole znovu neorané. Ale přednesla bych v této souvislosti chválu na realismus a umírněnost.

My Češi máme silný sklon k iluzívnosti, která je vždy ochotna myslet si, že co si nepřeju, to není. A přitom v politice je velice důležitá stálá přítomnost vědomí, že protivník nepřestal existovat tím, že jsem ho názorově (nebo i mocensky) potřel. To je asi základní obsah umění možného. Této iluzívnosti se ovšem mohou dopouštět i ti, kteří nám vládou, jejich iluzívnost ale není tak nebezpečná. Když v jejich očích, například, protože zmizela z biografů, knihkupectví a divadel, celá jedna kultura zmizela vůbec, přestala existovat, pomyslím si, že at'. At' jen si to myslí, aspoň nám budou zabavovat méně knih, zakazovat méně koncertů a mší, a méně nás budou zavírat. Kdežto iluzívnost potlačených nebezpečná je. Chiméričnost ústí do levných radikálních gest anebo do demagogického žvanění, a ubírá energii skutečně vlivnému konání. Kdybyste chtěli ode mě slyšet dvě nejsoučasnější iluze, o nichž nejsem rozhodnuta, která je horší, pak mám za iluzívní spojovat jakýkoli pohyb směrem k demokratismu a vnitřnímu uvolnění u nás s tím, co se dnes děje v Sovětském svazu (i když se z pozitivního pohybu tam jenom raduji), a za stejně iluzívní mám představu, že v zájmu «věci obecné» tu poměry nejsou reformovatelné, ale jen určeny ke zničení. Myšlenka letí jako pták, pomyslet a představit si mohu cokoli. Politické snění se od politiky odlišuje zejména svou bezmocností a z ní plynoucím radikalismem. Jsme všichni děti svojí doby; i kdybychom ji přijímali sebekritičtěji, i naše kritika je jen její reflexí. Děj dějin se sune tak pomalu a lidský život je tak krátký. Usuzuji, že v našich dnešních poměrech je i málo hodně. A proto jsem si pro závěr dopisu pro vás vypsala příhodný citát z Konfucia: «Lépe je zažehnout jednu svíčku, než proklínat temnotu.» Přeji vám, abyste zapálili každý po svíčce v temnotách. Zahřejeme se a navzájem se lépe uvidíme.

Listopad 1985

(Otištěno bez vědomí autorky.)

IVAN PFAFF

EJHLE RENEGÁTKA !

Tato stat' je svým způsobem historický dokument. Vznikla na přelomu srpna a září 1966 jako příspěvek pro pražské Literární noviny, myšlený jako polemika s útokem Františka J. Kolára proti Eduardu Goldstückerovi pro jeho článek o Mileně Jesenské. 6. září 1966 mi poslala redakce Literárek tento dopis: «Milý soudruhu Pfaffe, dostal jsem Tvůj článek a přečetl ho vskutku se zájmem. Mluvili jsme o něm, žel, ještě v době, kdy mi nebylo známo, že veškerá diskuse na toto téma «se nedoporučuje». Co to pro nás znamená, snadno uhadneš. Tvůj článek (stejně jako glosy původně zařazené do minulého čísla) nemůžeme uveřejnit. Proto Ti článek vracím. Nemohu posoudit, zda by dohlédací orgány shlédly milostivěji na Tvůj článek v některém měsíčníku – třeba v Hostu do domu (Brno!). Srdečně Tě zdraví Milan Jungmann.» Pokus v Brně ztroskotal ovšem také a o rok později zabavila rukopis při domovní prohlídce StB, která jej deklarovala jako doklad mého údajného «nepřátelství k socialistickému státnímu a společenskému zřízení republiky». Zdá se mi, že mnohé aspekty článku jsou aktuální dodnes. Otiskuji zde článek bez jakékoli změny vzdor riziku, že některé mé tehdejší, dobově podmíněné formulace mi mohou být dnes přičteny k tíži.

Článek F. J. Kolára «Zhrzená láska jedné rene-gátky», který ve 34. čísle *Kulturní tvorby* reagoval na glosu Eduarda Goldstückera o Mileně Jesenské (LN č.33), vyvolává u čtenáře důvěrněji obeznámeného s problémy našeho kulturně politického vývoje

předválečného krajní podiv. Goldstückerova velmi uměřená poznámka, která dovedla postihnout složité a subtilní problémy osobnosti Mileny Jesenské ze všech úhlů, nežádala víc než «spravedlivé ocenění této nevšední ženy», po jakém přímo volá

přehodnocení našich kulturně politických kritérií, jak je přinesly důsledky XX. sjezdu KSSS pro chápání vývoje druhé poloviny třicátých let. Kolárova replika tento plně oprávněný požadavek odmítá s netajeným sarkastickým podrážděním obhájce překonaného nazírání a soustřeďuje se převážně na tu část Goldstückerova medailónu, v níž se mluví o rozchodu Mileny Jesenské s KSČ roku 1936 a o jejím obratu k protikomunistické nenávisti.

A právě tady zaznívají z Kolárovy polemiky nepříjemně drsné tóny, o nichž jsme se domnívali, že patří k argumentům dávno zdiskreditovaným. Budeme, doufám, všichni zajedno v tom, že v seriózní kritické analýze literární a historické nemůže mít místa primitivní černobílý pohled, který mezi krajními póly světla a tmy, pokroku a reakce nepřipouští velmi složitou a různorodou stupnici polosvětla a polostínů, ani posteriorní hodnocení celkového vývoje kulturních osobností jen jejich závěrečnou myšlenkovou fází, ani jejich zjednodušená, zplošťující klasifikace, která vyzdvihuje jejich jediný rys a všechny ostatní zamlčuje. A že zejména v ní nemá místa známkování, cejchování a kádrování těch, kdo beze zbytku nezapadají do apriorních a konvenčních myšlenkových schémat, soudy absolutními a absolutizovanými, tím méně jejich exkomunikace z kulturních tradic samozvanými inkvizitory a metodami honu na čarodějnice.

Nuže, to vše Kolárův útok na Jesenskou obnovuje. Pravda, činí to nenápadně, vzdáleně, bez vulgárních dogmatických frází, ale pro kulturního historika přece jen dost zřetelně. Autor se zaklíná objektivními měřítky, potřebnými k hodnocení meziválečného vývoje a prioritními před «subjektivními psychologickými motivy», jež předhazuje výkladu Goldstückerovu. Bohužel opomněl blíže vymezit své pojetí objektivních historických měřítek a zejména nám nevyložil, zda mezi ně počítá i takové závěry, jež pohrdavě znehodnocují dlouholeté oddané komunistické přesvědčení Milenino jako jednu z «forem vzrušivého povyražení» a «vrtochů jedné paní z pražských literárních salonů», nebo maloměšťácky moralizují a skandalizují její nekonvenční životní styl ve věcech sexuálních (jejž Milena sama chápala jako provokaci pokrytecké buržoazní morálky) jako postoj jakési odporné intelektuální kurtizány. (Mimo chodem: platí to také třeba o Boženě Němcové, Růženě Svobodové či Zdeně Braunerové, abych mluvil jen o mrtvých, nebo jen o Jesenské, protože u ní se to Kolárovi hodí?) Pozornému čtenáři zůstává Kolár dlužen především odpověď na otázku, proč na hranici trockistických renegátů upaluje jen Jesenskou a nikoli také Halase, Horu, Seiferta, Nohu, E. F. Buriana, Mathesia a mnohé další, kteří byli vedeni stejnými pochybnostmi ze stejných důvodů; proč jeho okázalý despekt stihá jen Jesenskou a ne třeba takového Teigeho, který byl «renegátem» přinejmenším stejným jako ona, ale na rozdíl od ní byl už dávno rehabilitován. Jinak řečeno: zajímalo by nás velice, zda mezi objektivní historická měřítká zařazuje Kolár také v minulosti tak osvědčený recept měřit dvojím loktem stejné osobnosti a stejné jevy, i když se ten dvojí loket projevuje tak rafinovaně jako je křik o jedněch a mlčení o druhých.

Ostatně pro Kolárovo svérázné pojetí «objektivních měřítek» je příznačný i způsob, jak zneužívá

k soudu nad Jesenskou Erenburgových pamětí, které mu podávají doklad osobnosti, jež vyvodila z poznání stalinské justiční a kulturní politiky koncem třicátých let zcela jiné důsledky než Jesenská. Srovnávat osobnosti vyrůstající z odlišných kořenů kulturně politických i sociálních, a žádat po nich, aby na určitý jev reagovaly stejně, je vždy počínání krajně ošidné. Ale i když takový postup přijmeme, víme přece, že právě Erenburgovy paměti podávají výrazněji než cokoli jiného otřesný obraz všeho toho, co je jediným vysvětlením Milenina obratu, jak na ně poukázal Goldstücker: obětí stalinského dogmatismu na sovětské frontě politické i kulturní a Erenburgova zoufalství nad cestou, na jakou strhuje sovětskou politiku Stalin. Nehledě k tomu, že považuje-li někdo ještě dnes boj proti kultu osobnosti a porušování socialistické zákonnosti v třicátých letech za «třetí Raskolnikovovu cestu», podává dost jasnou výpověď o vypjatě samorostlé vlastní názorové pozici.

Aby bylo jasno: nemíním sebe méně popírat nebo bagatelizovat Milenin politický a ideový zvrát, chcete-li, její renegátství. Nemíním také oslabovat doklady, které o její protikomunistické zášti uvádí Kolár z doby po zákazu strany v říjnu 1938 a z doby jejího věznění v Ravensbrücku, i když, jak ještě uvidíme, i tady vypadají fakta poněkud jinak. Jde o něco zcela jiného: Kolár úplně pominul Goldstückerovo vysvětlení Milenina renegátství «vážnými pochybnostmi o některých jevech v Sovětském svazu, zejména v oblasti vývoje umění a brzo nato v justici». Ocitoval je sice, ale dál se jím nezabýval, protože by se podle něho «spíše hodilo do psychologického románu a nikoli do politických nebo literárních dějin». Jenže to je osudný omyl. Aby historický výklad nepřestal na pouhém zjištění faktu a mohl postoupit k jeho vysvětlení, k tomu mu nestačí bizarně chápaná «objektivní měřítká» ve stylu Kolárově, ale musí brát zřetel i na psychické uzpůsobení dané osobnosti, na její mentální konstelaci, na způsob její subjektivní reakce na objektivní události.

V čem byly tedy ony «vážné pochybnosti», jimiž Goldstücker vysvětluje Milenino «renegátství»? Ve zřejmé dezorientaci a rozčarování, jaké do české levicové kultury vnesly v letech 1936-1937 moskevské procesy a stalinské tažení proti «formalismu» v umění. Nekritické přejímání stalinské interpretace obou kampaní tehdejším vedením KSČ vyvolalo nesouhlas a protesty celé legie komunistických umělců a intelektuálů, a tento konflikt poznal levicovou, marxistickou kulturu a inteligenci těžkou politickou depresí a ideovou krizí. Část stranické kulturní kritiky pak viděla v nesouhlasu svých vlastních tvůrčích osobností s moskevskými procesy a v jejich neochotě uvěřit ve zradu celého zástupu největších revolučních bojovníků «pátou kolonu mezi inteligencí» a «pražskou hysterii» intelektuálů, kteří «někdejší sovětofilskou úzkost o zdar společného díla zaměňují za protisovětskou hysterii» (Fučík). Což je postřeh, který nadmíru přesně vystihuje prameny ideové krize Mileniny, ale zdaleka ne jen její. I když ne všichni její soudruzi vyvodili ze svého otřesu důsledky tak radikální, zavedla «vzpouza inteligentů» Milenu do společnosti nijak nelichotivé – Bohumila Mathesia, Vladislava Vančury, «povolného» Josefa Hory, «ještě povol-

nějšího» Františka Halase, «posluhujícího» E. F. Buriana a «trockistického» divadla D 38, «zástupce trockistů» Jana Nohy, «dekadentních» malířů Šímy, Filly, Wachsmanna, Muziky. Ta bravurní epiteta nejsou z pera nikoho menšího než S. K. Neumanna, který v celé sérii časopiseckých statí a ve svém Anti-Gidovi opětovně napadal «domácí renegátky a mstivé inteligenčíky» jako «mstivé rošťáky», kteří se jen pro svůj odpor k moskevským procesům a ke stalinské kulturní politice stavějí «již docela zřejmě proti lidovému režimu v Sovětském svazu», a vylučoval proto dosud komunistickou uměleckou avantgardu ze socialistických řad, «i když vyráží komunistické skřeky a zneužívá dialektického materialismu». Bylo v tom vlastně jen tragické nedorozumění a matení hodnot: stalinistický dogmatismus nedovoloval určité části komunistických politiků i kritiků pochopit, že vůbec nejde o postoj protisovětský, ale protistalinský; a dokazovat propast mezi oběma postoji potřebuje dnes už jen nepoučitelný dogmatik.

Jak asi muselo být komunistickým umělcům a intelektuálům, kteří se odmítli vzdát samostatného kritického myšlení a na jejichž hlavy dopadaly vulgární odsudky ve stylu Neumannových útoků? Jak jim muselo být, když viděli, jak Stalinovo tažení proti «formalismu» postihuje a leckdy i likviduje Šostakoviče, Ejzenštejna, Pasternaka, Mejercholda, Tairova? Co asi cítili, když sovětská cenzura vyřadila z výstavy československého umění v SSSR pro «formalismus» řadu jejich vlastních děl včetně všech scénických návrhů D 38 a když jejich rozhořčení nad tím kvalifikoval Ladislav Štoll jako chování «kavárenských hysteriků»? Co se v nich dělo, když se celý herecký soubor D 38 musel bránit proti ostouzení své scény a když komunista tak zanicený jako E. F. Burian byl zatlačen do otevřeného konfliktu s komunistickou kritikou a s komunistickým tiskem? Co se v nich dělo, když pro svoje pochybnosti, kladené demagogicky na roveň trockismu a dokonce fašismu, byli obviňováni z «nedostatku politické bdělosti» a když, jak napsal Goldstücker, pochybnosti nebylo kde ventilovat uvnitř strany, aniž by jejich nositel byl podezírán z nepřátelství? Plně věřím Goldstückerovi, že kdo neprožil ona léta, «těžko pochopí to osudové dilema: bud plně s námi nebo plně proti nám». Ale jak se potom divit, že tvrdé upírání na uplatnění vlastního intelektu, vlastního myšlení otevřelo před některými z nich propast hořkosti a zklamání tak širokou, že už ji nazpět překročit nedovedli nebo nechtěli? A to je případ Mileny Jesenské, jejíž senzitivní intelekt, jejíž nervní vášnivost ji vedly na druhou stranu barikády. Tím personifikuje Milena onu klíčovou otázku, kladenou v minulém půlstoletí stále znovu: znamená rozchod s komunistickou stranou, znamená důsledný antistalinismus či «antisověťismus» nutně i opuštění socialismu? Kdy budeme konečně ochotni připustit, že existoval (a existuje) i socialismus nesovětský a nekomunistický, který přesto socialismem zůstává? Kdo byl spíš socialista – Stalin nebo Léon Blum?

Řekl jsem, že se jen snažím vysvětlit motivy Milenina «renegátství», nikoli je popírat, a řekl jsem také, že už zůstala na druhé straně barikády. Byla to ale opravdu druhá strana fronty? Zaujímal Milena po svém rozchodu s KSČ myšlenkové a poli-

tické pozice, které byly programu strany a její politice v době ohrožení republiky nacismem naprosto protichůdné, nebo šlo jen o rozchod vnějškově manifestovaný, doprovázený stejně vnějšími kritickými projevy její «zhrzené lásky»? Jinými slovy: zavedlo ji její «renegátství» do vod reakce či nikoli? A znovu: rozešla se jen se stalinismem nebo i se socialismem vůbec? Je přece zřejmé, že renegátství není statický pojem, ale kategorie bohatě rozvrstvená, jejíž rozmezí se může pohybovat od otevřeného fašismu nebo konzervativního klerikalismu přes buržoazně demokratický humanismus až po levicový socialismus. Bude tedy pro zařazení každého «renegáta» rozhodující, vykazuje-li jeho další vývoj s ideologií, od níž odpadl, víc divergencí nebo víc příbuznosti. Jaký byl myšlenkový vývoj Milenina po jejím rozchodu s KSČ? To je kardinální otázka a na tu nám Kolár taktně neodpovídá; ukážeme si ještě, že ani její pomnichovský projev proti KSČ se nemůže považovat za odpověď plně platnou, aspoň ne tak, jak jej interpretuje Kolár.

Milena byla dál publicisticky činná v nekomunistickém tisku a psala především do Peroutkovy *Přítomnosti*. Kolárem uváděný článek z října 1938 není zdaleka jediný: od října 1937 do března 1939 čteme Milenino jméno nad neméně než 30 poměrně rozsáhlými statemi v *Přítomnosti*, a to už je dost solidní základna k zachycení jejího ideového profilu po odchodu z KSČ. Přitom nás nesmí svádět k přímočarým soudům o Milenině pozici list, do něhož začíná ve své «renegátské» fázi psát, protože ani časopis donedávna tak zprofanovaný jako *Přítomnost* neměl vůbec tu povahu, jakou mu přikládala nediferencovaná, vědnou znalostí nepodložená dogmatická interpretace minulých let. Kolára zcela jasně bezmezně dráždí už jen ta dvě slova: Peroutka a *Přítomnost*, už proto, že uznává (a taky zná) z naší kulturně politické publicistiky předválečné jen *Tvorbu*. Neví zřejmě, že Peroutku, ale i stejně posteriorně stigmatizované Stránského a Ripku označil Jan Křen před třemi roky jako «nejlepší živly buržoazní politiky, její nejpevnější charaktery, levicové buržoazní demokraty, kteří byli souputníky velkého lidového hnutí na obranu republiky a osvědčili náběh k mravně pevnému a čestnému stanovisku».

A neví asi, že Karel Bartošek došel loni k závěru, že «každý odpor proti fašismu, který brání politický systém buržoazní demokracie, je nejen spojencem, ale přímým článkem protifašistického hnutí. Vášnivými stoupenci antifašismu se mohou stát i politické a intelektuální skupiny dosud úzce spjaté s vládnoucími třídami a kruhy.»

Možná by tyto výpovědi našich předních marxistických historiků považoval za «revizionistické»; ale zná-li je, tím hůře pro něj.

Kolárovi zřejmě také uniklo, že už v lednu 1934 otiskuje Karel Čapek seriál svých drtivých odsudků fašismu právě v *Přítomnosti* a že v prosinci 1934 ve srážce mezi demokratickými silami a domácím fašismem, jež vyvrcholila insigniádami, nalezneme mezi nejostřejšími protivníky fašistů a nepřesvědčenějšími obránci levicové kultury právě Peroutku. A co by asi řekl Peroutkovu projevu z 8. května 1938:

«Někteří naši politikové dělají politiku tak, aby se Henleinovi nevysmeklo ani jedno procento našich

Němců. Jim musíme klásti tuto hlavní otázku: máme pomoci vyhladit každého Němce, který s republikou souhlasí? . . . O jedné věci by se vůdcové naší politiky neměli klamat: jednoho dne bude právě pro tuto otázku v sázce celá jejich státnická pověst. Necht' věří, že to nezaloží žádný nárok na vděčnost národa, jestliže se jim podaří ze všech našich Němců učinit nacisty.»

To je přece útok, který míří výslovně právě proti těm kruhům, za jejichž mluvčího byl Peroutka vydáván – proti vládě a Hradu! Bude naléhavým úkolem naší kulturní historie zásadně revidovat dosavadní hodnocení Peroutky a *Přítomnosti* – to vyplývá z několika málo uvedených příkladů snad dostatečně. A právě Mileniny články v *Přítomnosti* jsou jedním z mnoha výrazných dokladů, které nutí k citlivějšímu pohledu na Peroutkův list, rozhodně v letech 1933-1939.

Milena se v nich osvědčuje jako autorka výrazné sociální reportáže, podložené citlivými sociologickými sondami do situací hospodářské a společenské krize a vyhocené do příkrého protikapitalistického ostnu. A prokazuje v nich hluboký myšlenkový záběr a široký sociální rozhled, jimiž přerůstá daleko průměr české pokrokové sociální publicistiky předválečné. Její rozbory proletarizace živnostníků nebo ostře kritické sociologické sondy do kulturního a rodinného života městské maloburžoazie a její sociální krize (15. a 29.12.1937) to naznačují stejně jasně jako její odpor proti zařazování nezaměstnaných do pracovních táborů a proti propouštění vdaných žen ze zaměstnání za druhé republiky, a její analýza sociální situace na vesnici s poukazem na socialistickým hnutím nedocenený psychologický rozdíl mezi proletariátem průmyslovým a agrárním, který vede k chybnému přístupu k malému rolníkovi (10.8.1938).

Většina ostatních článků Mileniných jsou projevy protifašistické s ostrým kritickým hrotem proti neprozíravé politice československé vlády a zejména jejích nižších správních orgánů v posledním roce předmnichovské republiky, především v pohraničí. Čteme v nich otřesný obraz sociálních a existenčních podmínek, v jakých musela žít německá protinacistická emigrace demokratická i komunistická v Československu, prudkou kritiku vypovězení německých emigrantů z pohraničí do jihočeských okresů na podzim 1937, apoteózu německého komunisty Edgara André, odsouzeného nacistickou justicí k smrti, vzrušené líčení perzekuce rakouských židů po nacistické okupaci Rakouska i odsudek rakouského klerofašismu, který byl ztrátou rakouských socialistů, zmasakrovaných v únoru 1934, zbaven nejsilnější opory rakouské samostatnosti, oslavu španělských republikánů a zvláště jejich socialistického a komunistického křídla. Přitom se Milena v souzvuku se svou samostatnou názorovou pozicí nevyhýbá ani nepopulárním aspektům, jako byla lhostejnost vídeňského dělnictva k týrání rakouských židů nebo zrada rakouských socialistických «Schutzbündlerů», kteří se otevřeně přihlásili k nacismu.

Od jara 1938 soustřeďuje se Jesenská stále výrazněji na poměry v československém pohraničí, jehož politické a sociální rozvrstvení dovedla zachytit způsobem, který povyšuje její bezpečné rozbory na autentické historické svědectví. Pro politická výcho-

diska renegátky Jesenské je příznačné, jak její výstřahy směřují přímo do vládního prostředí, zejména drtivou kritikou cenzurních praktik, nahrávajících henleinovcům a postihujících antifašisty, i jejím bolestným postrádáním jakékoli účinnější demokratické, protinacistické, státotvorné propagandy (22.6.1938). Analytický sociální smysl vede Milenu k postižení hospodářských škod, jaké připravilo sudetským Němcům karlovarské vyhlášení Henleinových požadavků, které vylidnilo severočeské lázně. Stejně břitce dovede analýzou složení členstva Henleinovy strany vymezit recept k jejímu oslabení a podlomení: stačilo by likvidovat teror a hospodářskou bídu, dvě determinanty připojení většiny sudetských Němců k nacistické páté koloně. Její zájem se upínal zvláště k znehodnocení antifašismu v pohraničí nepochopením Čechů vůči německým antifašistům, před nimiž stáli v rozpacích, stejně jako k oslabení antifašismu na německé straně odstupem mezi sociálními demokraty a komunisty. Přesto ale: «Ti, kteří zůstali, jsou dokonale klidní. A dokonale jednotní. Jsou pohotoví a bdělí. Jsou docela jiní než byli v květnu. Jejich nervy prodělaly desetkrát tolik, co naše. Mluví hrozně neradi. Jsou vyhublí, vypadají jako vojáci, jsou úseční a dívají se věcem rovnou do tváře. Ale především: jsou spolu. Němci a Češi a sociální demokraté a komunisté.» (7.9.1938)

Zvláště vysoko bych hodnotil Mileninu plastickou reportáž «Anšlus nebude» (25.5. a 1.6.1938), jejíž politické zaměření dostatečně udává 94 řádek konfliktovaných buržoazním cenzorem. Je to pronikavá analytická studie mimořádné úrovně, v níž Milena líčí na základě svých osobních zkušeností a s uplatněním vyspělých kritérií srovnávacích a hodnotících společenský i hospodářský teror a bojkot henleinovců proti německým i českým antifašistům v pohraničí, kritizuje naprostou neschopnost vládních orgánů v hospodářské a propagační politice proti fašismu a vytýká vládě republiky:

«Nedovedli jsme, pokud byl čas, posílit právě ty Němce, kteří nejsou jako druzí Němci, nedovedli jsme se opřít o ten živel v německém táboře, který má sice jinou řeč, ale souběžný světový názor. . . A za pět let této atmosféry jsme neudělali skoro nic, abychom podporovali v německém táboře ty lidi, kteří se bránili fašismu. Ba, za celých těch pět let nedovedli všichni mezi námi rozeznat jednu z nejdůležitějších pravd našich dnů: že není Němec jako Němec.»

Vyzrálost, s jakou Milena dovede diferencovat mezi nacisty a antifašisty mezi sudetskými Němci, a jaká její boj proti fašismu zbavuje jakékoli pro českou veřejnost tak typické nacionalistické zátěže, byla v českém prostředí velmi vzácná. Ta také vedla Milenu k nadšené apoteóze hrdinství antifašistů, především německých, s důrazem na lidové, dělnické jádro ve složení protifašistické fronty v pohraničí:

«Drží-li tady někdo právo demokratické myšlenky, pak jsou to Češi, němečtí a čeští sociální demokraté, dnes i komunisté. Lidskou a nestrannou řečí řečeno: dělný lid a chudý lid, ba nejchudší. Za obětí větších, než si dovedete představit, se silou větší, než dovedete pochopit. Oni jsou první vojáci na první ráně.»

Kdybych chtěl být jednostranný, vykřikl bych:

ejhle, renegátka! Vždyť Milenino nazírání se tu zřetelně setkává na jedné a téže rovině s politikou Lidové fronty, prosazovanou komunisty, zaměřuje kritiku tam, kam oni, vidí řešení tam, kde oni, opírá se o ty síly, o které oni. Její stanovisko v boji proti fašismu a na obranu republiky je pojetí KSČ nejen blízké, je s ním totožné (s výjimkou stranických frází, jimž nepropadla). Tím spíše, že i z jejích projevů, psaných v zářijových dnech 1938, se ozývá oslava internacionální protifašistické solidarity i vášnivě přitakání síle lidové pohotovosti, která 22. září svrhla Hodžovu vládu: «Několik takových dní – a byli bychom neprohráli», píše ještě těsně před svoláním Mnichova.

Zbývá její článek poslední, jehož se dovolává Kolár – stat' «Co zbývá z KSČ?», jimž se Jesenská 26. října 1938, krátce po zastavení činnosti strany vskutku připojila k ódám fašistické sedliny druhé republiky na potlačení KSČ. Je to projev vskutku protikomunistický a protisovětský, který výslovně vyzývá československého dělníka, aby se zbavil víry ve stranu a v SSSR. Jenže dokonce i tady má Milenino «renegátství», jak je vykládá Kolár, své čertovo kopytko a ne malé. Jesenská totiž v závěru, vrcholu článku uznává, že «v posledních letech nedělala vlastně komunistická strana nic jiného, než se hotovila k obraně republiky» a za «positivní odkaz» KSČ prohlašuje charakter všech řadových členů strany:

«Stáli všude, kde bylo třeba čelit fašismu, s tvrdým a opravdovým odhodláním. Jsou to pevní a nebojácní lidé. Jsou zvyklí strádání a disciplině a pohrdají změkčilostí. Jsou bojovného srdce a nejsou váhaví... Tam, kde bude národ bojovat o svou spravedlivou existenci, o svou budoucnost – budou mnozí z nich na místě.»

To jsou slova, k nimž bylo třeba ve fašizujícím ovzduší druhé republiky měsíc po Mnichovu osobní kuráže, jaká vzbuzuje respekt; neznám aspoň případ, že by se v tehdejší legální tisku někdo odvážil tak otevřeně a jasně zdůraznit pozitivní přínos KSČ pro obranu republiky i politickou vyzrálost a morální statečnost i sílu komunistů a ještě jim vytyčovat přední poslání v nadcházejícím odboji proti nacismu. Nemohu se dokonce zbavit podezření – i když je to ovšem jen dohad, založený na nápadné výjimečnosti takového závěru jak v pomnichovské publicistice, tak ve všech projevech Mileniny po roce 1936 – zda Jesenská snad nenapsala celý protikomunistický článek aspoň také proto, aby do něj mohla vložit slova, která vrhají na její «renegátství» překvapivě zcela nové světlo. Protože protikomunistického štvání bylo po Mnichově na desítky, ale apoteóza komunistů ojedinelá.

Nemyslím, že by to byl pozdní návrat kající dcery, její názory z Ravensbrücku to vylučují, naopak. Všimněme si dobře: Milena výrazně diferencuje mezi negativním přístupem ke *straně* jako k politické organizaci, která ani 1938 neopustila onen stalinismus, pro nějž se Milena se stranou rozešla (servilní poklonkování pražského sekretariátu z dubna 1938 před Stalinovým terorem politickým i kulturním po Bucharinově procesu ji muselo dál odpuzovat) a jímž se v jejích očích strana socialismu zpronevěřovala, a mezi *řadovými komunisty*, kteří stalinistickou strukturu strany neutvářejí a jímž ona podává ruku jako druhům v antifašistickém boji, oběta-

vým, statečným, oddaným, neokázalým. Tedy podivuhodně předjímavá diferenciacce mezi partají a člověkem, mezi mechanismem moci a osobním svědomím. Nadto jde zřetelně o velmi přesný (a na Milenu až nezvykle racionální) odhad reálné síly komunistického hnutí jako opory protinacistického odboje a o výzvu k české společnosti, aby v komunistech viděla jeho nositele nikoli z posledních.

Kolár se dovolává tohoto článku Milenina jako obecně platného, nezvratného dokladu nejen jejího renegátství, ale i zákeřné rány, jakou vedla proti straně v jejích nejhorších chvílích. Nevím, zda článek zná v jeho autentické verzi či zda jej uvádí z druhé ruky bez ověření skutečného a celého textu. Jestliže jej četl, znamená to, že celý závěr článku, který je pro jeho zhodnocení podstatný, záměrně zamlčel a jeho ostatní partie vytrhl z kontextu, aby docílil falešného obrazu. Že takový postup by představoval soudce nad Milenou Jesenskou jako okázalého hlasatele nejhorších dogmatických metod a mystifikátora, který se neváhá zastavit před despektem k pravdě a k faktu, není snad už třeba dovozovat. Tím spíše ne, že ani svědectví o protisovětském myšlení Mileny za okupace – i když jeho podstatu nemíním v nejmenším popírat – se nevyhnulo v Kolárově interpretaci povážlivé vulgarizaci. Nikde se nedozvíme, že Milena, která prokázala odvahu ve svých epištolách odporu v *Přítomnosti* hned po 15. březnu 1939, se vrhla střemhlav do hnutí odporu a pracovala do svého zatčení 11. listopadu 1939 zároveň pro organizaci «Politické ústředí» i pro hnutí «Petiční výbor Věrní zůstaneme», pro ilegální list «V boj» i pro tiskově-důstojnickou skupinu Schmoranzovu – pochopitelně, šlo o odboj nekomunistický, a ten pro Kolára prostě neexistuje. A v Ravensbrücku 17. května 1944 vlastně nezemřela – byla plánovitě uštvána k smrti ne nacisty, ale pro svůj i tam manifestovaný odpor ke stalinismu sovětskému i československému nenávistí svých vyvedených stalinistických spoluvězeňkyň typu Hildy Synkové a, nemohu si pomoci, i Gusty Fučíkové.

Kolár upozorňuje na protisovětské a protikomunistické štvání Mileniny přítelkyně a spoluvězeňkyne v Ravensbrücku Margaret Buberové-Neumannové, která v knize *Under Two Dictators* (Pod dvěma diktátory) dokládá ravenbrücké protisovětské formulace Mileniny. Neříká už ale, že Buberová, manželka jednoho z vedoucích funkcionářů Komunistické strany Německa Heinze Neumanna, byla v moskevské emigraci na jaře 1937 zatčena, její muž popraven a ona sama vláčena z jednoho stalinského tábora do druhého a po německo-sovětské smlouvě ze srpna 1939 vydána s ostatními německými komunisty nacistům. Jaké stanovisko může očekávat náš simplifikátor od člověka, jehož úděsné zkušenosti se stalinským terorem rozvrátily celý jeho život a který mu vděčí za mnohaleté utrpení v nacistickém koncentračním táboře? Že prožitky Buberové musely Milenu jen utvrdit v jejím příkrém odstupu od sovětské reality, jehož se ani v Ravensbrücku nevzdala, je nesporné. Cituje-li ale Kolár memoáry Buberové jako trumf proti Jesenské, nelze předpokládat, že je nezná, a nutno tedy soudit, že opět z nekvalifikovatelných důvodů záměrně zamlčuje vše, co by komplikovalo a namnoze vyvracelo jeho zaujetí.

Politický profil Mileny Jesenské po jejím rozcho-

du s KSČ byl tedy poněkud jiný, než jak jej prezentuje Kolár. Lenin kdesi napsal, že «historie, zvláště historie revoluce, je vždy rozmanitější, složitější, bohatší, záladnější, než si to představují nejuvědomělejší avantgardy nejlepších stran a nejpokrokovějších tříd». Případ Mileny Jesenské je jedním z těch, které ozřejmují platnost tohoto závěru zvláště průkazně a důtklivě nabádají k opatrnějšímu a citlivějšímu pohledu na problémy, které jsou tím složitější, čím se zdají jednodušší.

Zdá se, že hlavním vysvětlením Kolárova přístupu je strnulé chápání kulturně politické problematiky předválečné, jež tvrdošijně ulpívá na nekritickém přejímání kulturně politických hledisek předválečných v tehdejší interpretaci stalinismu sovětského i československého a na stejně nekritickém přejímání vulgarizací, jež šly ve stopách této interpretace v naší literární vědě padesátých let. V té souvislosti byly sice revidovány neúnosné závěry Štollovy, z nichž jsou inkvizitorské útoky Kolárovy jako opsány; ale bez korektivu zůstávají některé závěry jinak průkopných antidogmatických prací z počátku šedesátých let, které se neubránily ve výkladu kulturní politiky strany, dotčené moskevskými procesy a tažením proti formalismu, problematickým formulacím, v nichž pak autoři Kolárova typu nalézají oporu. Mám na mysli např. Brabcovo tvrzení z r.1961, že «vzpouza inteligentů proti sovětské kulturní politice nutně vedla na posice zrady» nebo tézi o «kladném významu» sovětských diskusí «pro třídění na naší kulturní frontě» (Obst-Scherl, 1962).

Vytrhnou-li se takové výroky ze souvislosti, v níž mají ovšem zcela jinou funkci, a aplikují-li se zjednodušeně na složité problémy, nevznikne jen neudržitelné zkreslování kulturní a politické minulosti nadmíru aktuální. Nepochybuji, že Kolárovi šlo

opravdu o čistotu strany. Jenže všichni víme, že té neposlouží falšování pravdy a že nepotřebuje puristy, kteří ji diskreditují dogmatickými metodami. Kolárovo vystoupení je jedním z řídkých už, ale krajně škodlivých příkladů takového postupu, který jen sesílá osvěžující déšť na vyprahlé oasy dogmatických nedouk, zvláště těch, kteří si stále ještě udržují nenápadné, ale účinné mocenské pozice a užívají jich k šíření nebezpečných protiintelektuálních nálad. Už před třiceti lety napsal ostatně Čapek, že «každá nálada protiintelektuální je náladou protidemokratickou», a že kde mlčí intelekt, «přicházejí ke slovu ty druhé síly». Nemohu se ubránit pocitu, že v pozadí Kolárova soudu ta protiintelektuální nálada hraje roli nikoli poslední a že pro lidi, kteří mají to neštěstí, že si troufají samostatně myslet a kriticky užívat vlastního intelektu, je způsob, jež zvolil Kolár k exkomunikaci Mileny Jesenské, dnes už naprosto nepřijatelný.

Září 1966

REDAKČNÍ POZNÁMKA:

Milena Jesenská (1896-1944), jedna z nejvýraznějších, ale dodnes nedocenených tvůrčích postav české kulturní a politické scény předválečné, vstoupila do historie světové literatury jako «Kafkova Milena». Její prudký milostný vztah k spisovateli Franzi Kafkovi se však nedá přeceňovat: trval necelé dva roky (1920-1922), mimo tři vášnivých osobních setkání se omezoval na korespondenci, a Kafka jej sám dlouho před smrtí přerušil, protože nestačil naléhavým citovým nárokům své české přítelkyně. Pfašova stat' se zabývá jejím vývojem po rozchodu s KSČ a s SSSR, a proto se jejího přátelství s Kafkou nedotýká.

LÁMA

Na hubeného buddhistického kněze ve špinavé oranžové říze (v literatuře se popisuje jako šafránová) mě upozornil thajský spisovatel, zánovní delegát na pražském mírovém kongresu. Lámu, nerušeně bloudícího po hale hotelu International, jindy vyhrazeném sovětským turistům, jsem už chvíli pozorovala s nadšením jako neobyčejně exotické zvíře. To by byl rozdíl proti mým věčným východoněmeckým příblikům, říkala jsem si mlsně právě ve chvíli, kdy se spisovatel přiblížil a šetrně mi sdělil, že ten láma by měl určitě patřit k nám, neboť je taky z Thajska a dokonce jeho osobní přítel.

Mírotvorný kongres byla akce bez přehánění obrovská a tlumočnická, byl povoláných rozkazem, jen dvě stě. Měla jsem tedy hned delegace tři – Thajsko, Nepál a Malajsii. Nepálců bylo pět a jeden protivnější než druhý, druhý než třetí atd. O tom jinde. Malajci byli příjemní kluci kolem třicítky a působili mi starost jedině tím, že nejedli; lžička rýže a dva hrášky bylo jejich maximum, čímž logicky po několika dnech ztratili svůj dobře předstíraný zájem o kongres a odešli někam omdlít hlady. Až mě kolegyni od Indonésanů svou střídmost vysvětlili v mateřštině –

MARTA PROCHÁZKOVÁ

důvodně se totiž obávali, že podávané maso nebylo rituálně zabité. . .

Já, asijských jazyků neznalá, jsem vládla svým národům v angličtině. Takto jsem tedy oslovila i výše zmíněného lámu a uctivě jsem mu nabídla své dobře míněné organizační schopnosti. Pan láma je s vládným usměvem přijal a nechal se odmanévrovat do jednoho z pokojů té novokremelské budovy; hned mě ovšem zdvořile ujistil, že mi příliš na obtíž nebude.

A nebyl. Žlutý autobus, kterým se vozili delegáti do kulturního paláce, použil jen jednou; velmi záhy se zorientoval a pak jsem ho občas ráno vídala, jak vyzbrojen plánem Prahy spokojeně kluše na metro. Milý člověk.

Brouka mi však do hlavy nasadil onen thajský spisovatel, protože využil první chvíle, kdy mě v palácovém šílenství vůbec našel, a informoval mě, že:

– náš láma je vysoký církevní hodnostář a univerzitní profesor, navíc něco jako národní světec Thajska, jehož lid poslouchá a ctí,

– že tohoto světce se nesmí žádný člověk fyzicky dotknout, natož, nedej pánbůh, žena. Tak aby mě třeba nenapadlo potrást mu rukou,

– že má momentálně období přísného bezmasého půstu, kdy smí jíst pouze ráno před šestou a v poledne před dvanáctou hodinou; pak už nic.

Což o to, podávat lámovi ruku mi ve snu nenapadlo, bylo v něm něco, co podobnou důvěrnost vylučovalo. Ale s tím jídlem. . . aby nedopadl jako Malajci. Odebrala jsem se tedy na tlumočnickou centrálu a stravovací obtíže lámy jsem ohlásila.

«To bude těžký,» zauvažovala naše představená. «V hotelu mu možná snídaní před šestou dají, i když o tom pochybuju. Ale v poledne? Tady v paláci se podává oběd pro tři tisíce lidí v půl jedny a s tím se nedá hnout.»

«To umře,» zamračila jsem se. «Co s ním mám podle vás dělat?»

«Kupte mu rohlík,» zněla rada.

Šéfka mě propustila s bezstarostným úsměvem a já jsem se rozhodla, že to nechám plavat. Rohlíkem bych lámu těžko uctila a kromě toho byl zcela určitě schopen si ho koupit sám. Znepokojeně jsem dva tři dny pozorovala, jestli nebledne, a uklidnila jsem se teprve, když jsem ho jednou našla v půl jedné v živém rozhovoru s dalším biskupem ve žlutém rouchu. Oba přítomně pojídali řízek.

Přesto jsme ho milovali, já a můj kolega. Takového kolegu – oficiálně politický doprovod – jsme měli všichni, samozřejmě na to, aby nás hlídali, ale já jsem i v tom měla štěstí. Můj doprovod byl hoch od svazu požárníků a původně se domníval, že celé jeho poslání bude stát u dveří. Když mu řekli, že se mnou a s delegací musí dokonce sedět u stolu, polil ho studený pot, protože tam i jinde mu nezbyvalo než přátelsky se culit a česky mlčet. Upřímně se styděl, což přiznal, a své jazykové nedostatky se snažil vynahradiť tím, že mi dělal užitečného poskoka. Byli jsme snad jediná dvojice tohoto typu, která se nehádala a vzájemně na sebe nežalovala.

Milý hasič – taky už nevím, jak se jmenoval – přišel jednoho dne uprostřed kongresu na dobrý nápad, že přinese fotoaparát a lámu pro nás zvěční. V pořádku. Ale když jsem se pak o přestávce prodírala davem k bufetu, kde jsme mívali sraz, našla jsem kolegu poněkud otřeseného.

«Hele, ten láma má nadpřirozený schopnosti!» vykřikl, oči navrch hlavy.

«Nekecej,» povídám se zájmem.

«Fakt! Před chvílí jsem ho tu zahlídl, jak si nese támhle ke stolku čaj. Byl jsem tři metry od něho, tak sáhnu k pasu pro blesk – a když jsem zvedl hlavu, on už tam nebyl!»

«Prosím tě,» řekla jsem. «Podívej se, co je tu lidí, prostě se ti mezi nima ztratil.»

«To nešlo,» dušoval se. «V tý chvíli tam stál sám a já jsem se opravdu odvrátil jenom na zlomek vteřiny!»

Brala jsem to jako dobrý žert až do večera. Kolem sedmé jsem vedla své delegáty do garáží; čekaly tam na ně autobusy, které je měly rozvážet do divadel. Autobusů bylo na osmdesát, požádala jsem tedy Nepálce i lámu, aby počkali na kraji, než příslušné vozidlo najdu.

Poslušně se zastavili, ale moje pout' se ukázala být krátká, autobus do Smetanova divadla byl hned druhý na řadě. Otočila jsem se a strnula – pět Nepálců tam stálo neporušených, láma nikde. Zamrkala jsem; široko daleko nikdo a prostě tam nebylo kam zmizet. Pro jistotu jsem oběhla první autobus – nic.

Jedině že by si vlezl pod něj, pomyslela jsem si resignovaně a ukázala jsem Nepálcům, kam mají nastoupit.

Jen jsem se obrátila, láma tam stál.

Nu dobře, byla to vlastně legrace. Neměla jsem čas příliš o lámových mizeních bádát a ptát se mi také nezdálo vhodné. Ponechala jsem ho tedy jeho osudu a spokojila se s laskavými úsměvy, jimiž mě obdaroval, kdykoli jsme se náhodou potkali. Vzpomněla jsem si na něj až při jedné tlumočnické poradě, kterou pozoruhodným způsobem zpestřila japonská kolegyně.

«Mám problém,» přihlásila se. «Dneska měli odjíždět japonští buddhisti vlakem do Moskvy na buddhistický sjezd. Byli jsme s nimi už na nádraží, ale těch jedenáct lámů se tam zastavilo před vlakem a začali si šuškat; nakonec mi jejich nejvyšší řekl, že nikam nepojedou. Jejich bůh jim totiž právě sdělil, že bude lepší, když zůstanou na mírovém kongresu.»

Do bujarého veselí tlumočnicků šéfové povzdechli, že to se tedy nedá nic dělat. Ale znovu nás přísně napomenuli, abychom všem delegátům zkontrolovali jízdenky, neboť je od nich sice hezké, že k nám přijeli, ale daleko důležitější je, aby byli včas pryč. To nebylo nic nového, ale připomnělo mi to, abych lámovi prověřila letenku.

Ukázalo se, že nemá vůbec žádnou a i při svých nadpřirozených schopnostech byl docela rád, že jsem mu ji nakonec sehnala. Zašantročili je Sověti. Trochu to otráslou mou vírou v buddhismus, ale největší šok mě čekal na závěr.

Na večerní manifestaci na Staroměstském náměstí jsme vedli všechny delegáty povinně v houfu. Shodou různých náhod jsem se octla v čele toho tisícíhlavého procesí; se mnou politický průvodčí, ostatní exoti, a láma uzavíral stádo. Po celou cestu pěšky Pařížskou ulicí na nás civěly špalíry Pražanů z obou chodníků; někteří dokonce mávali něčím na špejli a já jsem si připadala nesmírně hloupě. Měly znít všechny pražské zvony, ale nic jsme neslyšeli, pravděpodobně kvůli špatně vyřešené akustice. Dopochodovali jsme k radnici a tam jsem se na pokyn šušry zastavila přímo pod hlavní tribunou, se mnou mí svěřenci a celý ten dav. Jen láma šel dál. Volným krokem nás minul, zamířil k místu, kde vyhrazený prostor uzavíraly šestsettrináctky, propletl se mezi nimi a ztratil se.

Podívali jsme se s hasičem na sebe a pokrčili jsme rameny. Za rukáv jsem lámu chytat nemohla – byl přece nedotknutelný – a křiknout se mi nezdálo. Však oni ho fyzlové vyvedou, z omylu i z vládních míst.

Nestalo se nic, co by bylo slyšet, trpělivě jsme tedy stáli a zírali na tribunu, kde se shromažďovali k projevům biskupové jiné církve – Kapek, Těřeškovová a ti druzí. Jakmile začal mluvit první z nich, sklopila jsem hlavu a zívajíc počítala dlažební kostky; trvalo celých pět minut, než do mne můj požární hlásič rozčileně drcnul.

«Podívej se nahoru, honem!» sykl.

Podívala jsem se na tribunu a udělaly se mi mžitky před očima. Láma stál hned vedle Kapka a blahovlnně kynul Staroměstskému náměstí, plnému komunistů.

A nevěříte-li na levitaci, vysvětlete mi, jak se tam ten člověk bez jakéhokoli zvláštního průkazu, vyzbrojený jen teplými ponožkami a mošničkou, přes všechny ty gorily vlastně dostal?

Pokus o život

(Věnováno M.B.)

Dostala jsem pozvání do Ameriky, abych tam na univerzitě přednášela o literatuře, takový kurs, jak ji dělat snadno a rychle. Nevěřila jsem, že mne tam úřady pustí, ale přece jsem vykonala všechno, aby pustily. Chtěla bych se tam podívat, co by jim to udělalo? Už tak dlouho žiju v ohradě, stýkám se se stejnými lidmi. Leccos by se v mém životě vyřešilo jen tím, že by se prostor rozšířil.

Stalo se, čemu jsem nevěřila. Po dvou měsících začali se mnou jednat, jako by cesta byla povolena a záleží jen na mně, kdy chci jet. Potřeba kladného je tak veliká, že člověk uvěří i zázraku. Pět dní mne dokonce nechali vymýšlet přednášky a představovat si sebe v Americe. Žádali ještě o výpis z trestního rejstříku, a zatímco jsem běhala po prokuraturách, abych to urychlila, přišlo poštou vyrozumění z nadřízeného úřadu, že: «nebyly shledány důvody, aby mi cesta byla povolena». Jako uhozené dítě utíkala jsem znovu na úřad, který se mnou předtím jednal tak vlídně. Stála jsem tam znovu frontu z prvního patra na ulici, jak se tam stojí denně od jara do podzimu. Zařadila jsem se zase na konec, snad pro nějakou naději, snad aby i poslední jiskřička vyhasla a já mohla vložit do ohniště jinou, třeba že mi někde vydají knížku, nebo se kolem něco pohne a nehybnost mne přestane znehybňovat, anebo mne znenadání potká něco dobrého, přijde to z nečekané strany, možná i nezaslouženě, rozžehne se to jako světlo, které ukáže, že cesta je správná.

Fronta pulsuje. Lidé sbírají energii na čekání, na zbytečné napětí, vždyť o všem je rozhodnuto. Starší paní navádí těhotnou ženu, aby předběhla. Ale ona říká: nechci toho využívat, a pohladí si vzdušné břicho. Pán s francouzskou holí si chodí sedat na okenní parapet, ale rychle se vrací jako sýkorka ke krmítku, snad aby mu ostatní nevyzobali drobení.

– My jsme národ cestovatelů, volá z patra dolů paní, která předtím naváděla těhotnou. Každý chce někam jet a pak je tu taková fronta. – Lidem se ještě daří vidět věci rozdrobeně, nespojovat je, nehledat příčinu. Čelí každé nepříjemnosti zvlášť a jindy. Život je tak žitelnější.

– Pane, zařadte se do fronty, volá muž s berlí na mladíka v džínovém oblečku, který se dere rovnou ke dveřím. Ten se ani neohlédne, zatuká a čeká. Stál by, i kdyby ho sáпали, ale oni si netroufnou, protože nevědí, kdo to je. Dveře se otevřou a ruka ho vtáhne dovnitř. Je jejich.

Opírám se o tlustou kovovou mříž, která chrání dveře do úřadovny, protože bych chtěla na tři měsíce do Ameriky. Přece vím, že když něco chci, připravuji si tím trápení. Kdybych o nic nežádala, nebudila bych v sobě naději, jejíž umírání bude spojeno s bolestí. Kdybych netoužila po lásce, nebyla bych zklamávána, kdybych se s někým nesetkávala s radostí, nemusela bych se loučit se slzami. Mohla jsem teď sedět doma, psát si román a odebrat se v něm o osmdesát let nazpátek, do doby, kdy moje babička chodívala zámeckým parkem s krajovým slunečníkem a čekávala u kamenné sfingy na dědečka. O pár let později lidé ani nevěřili, že vypukla světová válka, smáli se tomu, ale pak viděli a zažili. Kdybych si mohla vybrat, přála bych si žít koncem devatenáctého století v Paříži.

Zatím se plíží podle fronty paní s bílou holí a postaví se příkrčeně hned u dveří úřadovny. Pán s berlí ji však vidí:

– Jakým právem předbíháte?

– Právem bílé holí, odpoví stařena nalomeným hlasem lýtých ubožaček.

– Bílá hůl neopravňuje k předbíhání. Stát přece můžete. Já mám berlu, legitimaci invalidy a stojím už dvě hodiny.

Stařena vytrvává těsně za dveřmi a číhá, až se ozve bzučák, dveře se otevřou a ona skočí dovnitř. Pán šermuje berlí, tvář má opruzenou nevolí. Vloží se do toho starý muž:

– Mně je osmdesát šest, řekne, a taky stojím.

– Že ještě někam jezdíte, diví se pán s berlou. A ona? Kam pojedete, když nevidí. Jenže asi vidí, jinak by nejezdila.

– Vy taky zůstaňte doma, když nemůžete stát a chodit, křičí starý muž.

Ozve se bzučák a stařena vnikne dovnitř. Je mi, jako bych byla v nějaké daleké zemi, kde ani nežijí dědicové řecké kultury. Jako by nás to zanášelo někam dál, mimo Evropu. Zavřu oči a vidím tváře kamených a polychromovaných řeckých dívek a chlapců, které se usmívají důvěřivým, šťastným a svrchovaným úsměvem už víc než dva tisíce let. Jednou jsem tady šťastně vystála frontu na Řecko, ale to už je dávno. Také nevidím žádné zbytky tisíciletého působení křesťanství, když se mrzáci bijí berlami a slepí vidí, když chtějí. Nechci to vidět. Zavírám oči i v tramvaji, kde se nedá stát ani dýchat, a divím se, co všechno lidé každý den vydrží a že jejich zhuštěná jednotná myšlenka nezabije třeba řidiče, který nepřišel, jak měl.

Svět nás stále inspiruje ke stížnostem, negování, rozladám, a já chci být kladná. To přání je silnější než přání jet do Ameriky. Snažím se už dlouho nepouštět do sebe, co je záporné, například strach, odděluji se od něho, nechci ho nechat vyrůst tím, že bych ho živila. Snažím se vidět ho jako předmět, který je v koutě místnosti, je tu se mnou a vím o něm, nezkoumám ho ani neanalyzuji, nezabývám se jím. Čekám, až má vnitřní síla naroste do té míry, že se v ní rozpustí. Ona naopak čeká, že budu slábnout, ale já vím, že přichází vždycky ve chvílích únavy a slabosti. Pouštím do sebe všechno, co je kladné, a jsem v očekávání dobrého.

Je to však těžké. Rádio krmí uši a televize i oči katastrofami ve všech světových jazycích. Svého času mne dojímala jedna hlasatelka českého vysílání Hlasu Ameriky, která hlásala neštěstí jasným a radostným hláskem, ten jako by nechtěl mít nic společného s obsahem. Prála si snad vzbudit dojem, že všechno ještě není tak špatné, probudit v naslouchajících naději, že to bude se světem lepší, možná se styděla za to, co zas lidi hrozného vyvedli. Přírodních katastrof je ve zprávách tak málo ve srovnání s tím, co umí člověk. Hodně lidem šla na nervy, asi si stěžovali, a tak časem dostala unavený profesionální hlas. Možná už ani nic dobrého nečeká.

Jsme, jak známo, otravováni nečistým ovzduším, špinavými vodami, jedy, ale mne víc než to zajímají špatné myšlenky. Tím rozumím myšlenky, v nichž člověk staví negace proti negacím, přijímá jakýsi boj, který je mu vnucován zvenčí, hodnotí, kritizuje, nenávidí, analyzuje, kuje pomsty, bojuje za něco, co je podle něho dobré, vnucuje to druhým jako jediné správné, ospravedlňuje své činy, vymýšlí výmluvy, omluvy, kompromisy, předsudečné nezbytnosti, trestá. Myslím všechny ty hry, které předvádí nafouklé intelektuální Ego schopné všechno rozebrat, zdůvodnit, předělat k obrazu svému.

Přeji si být kladná a nechávat činy samy vyplynout z nezbytnosti, jako by mnou jen procházely, z nějakého příkazu, jemuž nemusím vždycky ani rozumět. Ego se tomu brání, číhá, je ostražitě, bojí se, že bude vypadat hloupě. Chce rozdělovat lidi, věci a děje na dobré a zlé, aby to mělo jednodušší, stanovit jednou provždy hodnotový systém a pak jen přiřazovat. Udělat si názor, egocentrický, samozřejmě. Někdy Ego zahlédám v okamžicích, kdy se cítím být na nějakém širším, všem společném poli. To mi připomíná, že Einstein prý ke konci života definoval Boha jako pole všech polí, a v Bhagavadgítě se rozhovor Ardžuny s Krišnou odehrává na bitevním poli před bitvou. I já mám představu, že člověk by měl během života pořád víc rozšiřovat pole vědomí tak, aby v něm bylo dost místa, a mohlo se projevit to, co je vyšší.

Místo toho, jak pozoruji, lidé, když se zklamou ve svých dětských nadějích a očekáváních od světa i od sebe, což se stává i hluboko v dospělosti, urazí se a začnou se uzavírat. Prostor si ještě zmenší ztvrdlým hodnotovým systémem, náboženstvím, ideologií, příslušností k hnutí nebo ke straně, v čemž spatřují to, co je přesahuje. Je tam také plno předsudků, jimž se nedá vyhnout, a strach ze samoty, opuštěnosti, z trestu za nedodržení zásad a ze smrti, která se v kysnoucím a hořknoucím prostoru zdá být tak hrozná, že je lepší na ni nemyslet.

Všechno, co tam zvenčí proniká a je třeba kladné, proměňuje se v něco opačného, sladké zhořkne, chutné dostane pachut'. Vyhaslý člověk má duši jako motýl, jemuž sám setřel peř z křídel, a přece má v sobě dosud všechno, je stejně bohatý jako druzí, jenže si nedal tu práci, aby to objevil. Smysl všeho snad není v nalezení, ale v hledání, nejde snad ani o to dojít v individuálním lidském životě k cíli, ale jde o to být na cestě. Ale to už řekl líp Konfucius.

Lidé se potkávají a většinou si stěžují, skoro nikdo neřekne, že se má dobře. Možná je to zařikávání zlého tím, že dobré nepřiznáme, ale všichni vyprávějí o tom, co se jim stalo hrozného. Když řeknu, že se mám dobře, někdy se stydím a jindy se stávám i sama sobě podezřelou. Jsou nešťastní a říkají, že chtějí být šťastní, ale já jim moc nevěřím. Ono to vypadá chytřeji být nešťastný, být spokojený je skoro jako být blbý, a když je někdo ještě k tomu zdravý, tak je moc jednoduchý.

Houfec nešťastných na jeden způsob tvořivá zbytky národa, a nešťastní národové si libují ve svém osudu. Dlouho jsem si myslela, že trápení je nejrychlejší kůň, který donese člověka k poznání, ale časem jsem přišla na to, že je to ruské přísloví a že Rusové trápili se vždycky hodně a rádi, jak je patrné z literatury, ale co z toho mají? A jaký užitek máme z toho my?

Bez trápení se asi člověk neobejde, jak jinak by poznal sám sebe, ale já už ho mám dost. Připadá mi, že je to zbytečné moření těla i ducha, ohromná ztráta nenahraditelné energie, příčina nemocí. Ale o nemocech později.

To co k nám přichází, má většinou negativní podobu, Zdalipak se dá tím, že se člověk kladně naladí, proměňovat to, co je zlé, v dobré, nebo aspoň zlo odmocňovat? Snažím se v každém okamžiku vidět lidi a věci tak, jako bych je viděla poprvé, čelit situaci vždy znovu, ale v těchto časech je to těžké. Nic se jakoby neděje, takže není ani nic, podle čeho by si člověk mohl zapamatovat den, měsíc nebo i rok. Nemáme dějiny, jejichž tvorby bychom se mohli zúčastnit, jiné dějiny ale také nemáme, protože nejsme účastníky ba ani ne svědky dějin, nýbrž jen situací. Všechno je čím dál víc stejné. A člověka to svádí, aby se také zautomatizoval. Odmocňuji už nějaký čas zlo s menším nebo větším zdarem a přicházím k tomu, že zlo ve své čisté podobě snad ani není, je jen ve způsobu lidského citění. Zdá se mi, že všechno je jednota, nevidím žádnou hranici, která by dobro oddělovala od zla. To, co se nazývá zlem, je pro mne jen nedostatek dobra. Dobro si představuji jako světlo a zlo jako světlo zastřené. Rozdělování na dobré a špatné je zjednodušování, které nás lehko může přivést k ideologiím, k násilnému prosazování toho, co je podle nás dobré a tedy musí být dobré i pro druhé. Člověk se má orientovat podle vyššího hodnotového řádu – platónská existence «dobra o sobě», dobra «jako takového».

Důvěra v dobro je postoj náročný, to si uvědomuji, protože předpokládá neustálé hledání, nepřetržité usilování o celistvost osobnosti, která však není dána žádným vnějším zákonem mravnosti, nýbrž vnitřním kantovským řádem každého člověka. Nemůžeme pak udělat nic, čím bychom porušili vlastní jednotu, jež je součástí jednoty vyšší.

Nejde snad o to, něco člověku přidat, něčím ho naplnit, spíš mu ubírat. Problematická je například i taková víra, která může člověka věřícího odvést ještě dál od vlastní podstaty. A ještě mu dát vědomí nadřazenosti nad nevěřícími a možná i vyvolenosti. Tedy ubírat. Tak dlouho, až by lidé zůstali sami se sebou, aspoň chvíli, pokud to vůbec snesou, a pokusili se pocítit svou dokonalost a celistvost. Temnotu nemůžeme, zdá se mi, rozjasnit ničím jiným než světlem, a nemáme možnost použít žádného jiného než svého vlastního.

Zlo je snad něco, co si lidé sami vytvořili a co nikde v přírodě ani ve vesmíru neexistuje v čisté podobě – «jako takové». Je-li Bůh, tedy to není přísný Bůh Izraele ani obětovaný Syn (oběť může být projev nejčistší lásky, ale musí být vlastní, nikoliv zástupná, tedy nemůže se vztahovat na všechny lidi a vykoupit je), ale je to čistá láska. Možná je svět jen projekce Boha, věčného zdroje kladné energie, tedy lásky. Jako by láska stála nade vším a sama. I když lidé si nemohou odpustit svou starou písničku s vlezlou melodií refrénu – logiku, a musí postavit proti ní nenávist. I když různá náboženství přisuzují Bohu protihráče.

V člověku je odedávna uložena touha po klidu a míru, představa zlatého věku, ráje, kde by všechno bylo v rovnováze a v harmonii. Tato touha pramení z potřeby souznít s proudem života, který námi prochází jako každou živou bytostí, jako celým zřešným světem. Chci se napojit na ten proud. Jestliže dobro je světlo, pak by měli lidé zářit v tmách. Ale kdo ještě dokáže zářit? Jednou jsme stáli také frontu, a bylo nás víc než sto u lékaře, který měl japonský diagnostický přístroj. Vejde se do dlaně a čouhá z něj jen jehla, kterou lékař jemně jezdí v uchu a dotýká se boltce. Celé naše tělo, všechny orgány jsou otištěny ještě jednou na ploskách nohou a na ušních boltcích, jak objevili staří Číňané. Akupunktura a akupresura vychází z poznatku, že ucho je obraz lidského embrya s hlavou obrácenou dolů, tak jak spočívá v těle matky. Lalůček je hlava a tady jsou nervová zakončení orgánů umístěných v hlavě. Dolní dutina v uchu odpovídá hrudníku, horní břichu atd. Když se jehla dotkne bodu, který odpovídá orgánu, jenž je anebo se chystá být nemocný, přístroj začne pípat. Odpískal víc než stovku lidí a smutně prozrazoval žalostný stav jejich těl, a co teprve, kdyby měřil vzpříčenost duší.

Lidé možná ani nevědí, že by mohli zářit, a nevnímají, jak jsou nemocní, protože necítí špatnou souhru ve svém těle, vzrůstající napětí, které nakonec tělo nevydrží a některý orgán, pravděpodobně nejslabší, onemocní. Lidé nectí dost své tělo, protože si neuvědomují jeho dokonalost, necení si ho jako daru, který jim byl dán, aby v něm mohli uskutečnit samy sebe.

Konečně zabučí bzučák pro mne, ale úřednice, která sedí uvnitř, mne zase odstává do kouta, kde mám čekat na soudruha náčelníka. Slyším, jak vedle soudruh vytahuje šuplata, v jednom z nich je má naděje na cestu. Přichází, bere mi moje papíry, tvář má nehybnou, ale rty praví, že cesta mi není povolena, ale že musím přinést i zbytek papírů, aby žádost, která nebude vyřízena, byla kompletní a mohla se založit.

Ulice se mi rozmazala slzami. Vida, jak jsem doufala v zázrak. Vyrovnáme se s horšími věcmi jako je nemoc, něčí smrt, ztráta práce, která nás těšila. Ale jak se vyrovnat se životem, v němž nám není dobře a který prodlužujeme jako drobení mrtvým ptákům?

Když jsem smutná, představuji si sebe, jak běžím z kopce po červnové louce, svítí slunce a já se směju. Vůle ani poroučení proti smutku nepomáhá, představa ano. Poroučení se obrací proti svému strůjci, ať už poroučí sobě nebo někomu jinému. Stejně jako násilí a potlačování. A kdyby člověk bral všechno, co mu hrozí, vážně, asi by se zbláznil.

V blázcích si ale lidé žijí desítky let klidně, někdy i krásně blázní a nemohou ani umřít, protože není na co. Žijí za zdí, v míru, dobře krmení jídlem a ataraktiky, zatímco venku kosí denně infarkty tisíce lidí, nejvíc mužů mezi čtyřiceti a padesáti, v čemž prý jsme první na světě.

Lidé potřebují klad. Potřebuje ho i moje kamarádka, která tvrdí, že ne. Vždycky mi zavolá a chce hrát hru, kterou spolu máme. Napřed na mne vychrlí spoustu špatných zpráv: vše vrcholí, teď je to už úplně nejhorší, svět je zlý, život nesnesitelný, lidi hajzlové. Já se pak pokouším obrátit zlé v dobré, na všem něco najít. Někdy ale jsem na tom už jako ti pronásledovaní židé, kteří ve všem hledali ein wahres Glück, i když už byli v transportu.

Věštívám lidem z karet nebo z kávové sedliny, když si jednou člověk něco takového začne, už pak nemůže přestat. Lidé ho nenechají. Přicházejí zoufalí z toho, že je někdo opustil, že mají strach, že jejich život nemá smysl. Všichni potřebují ručku dítěte, které roste a rozvíjí se, milující náruč, důvěru v kladné, práci, jejíž výsledek není zneužit, nebo aspoň králíky a holuby, z kterých by se mohli radovat. Chtějí slyšet, že se všechno v dobré obrátí a že budou šťastni. Nikdy třeba šťastni nebyli a neumějí to, ale tím víc po tom touží. Zdá se jim, že štěstí přichází odněkud zvenku, jednou se s ním přece musí srazit. Ptají se, kdy přijde, aby se na ně mohli těšit.

Být šťastný, říkám jim v dobré vůli, je buďto dar anebo schopnost, pracně jednou provždy vydobytá. Pokouším se záporny obracet v klady a neštěstí ve zkoušky. Karty potřebuji k očarovávání lidí, jinak by mi nevěřili. Zajímavé je, že neštěstí se dědí, anebo aspoň dispozice k němu, tam, kde rodiče končí, děti začínají, až na výjimky. Člověk by si měl uvědomit, že jeho smrtí nekončí jeho neštěstí, ale přežívá, neboť je předáváno dál jako fatální nedostatek kladného příkladu. Každý člověk může být šťastný, ať se mu děje cokoli, a lidé to dokázali v nejtěžších podmínkách, ba právě. Měla by to být přímo povinnost: nerozmnožovat neštěstí. Zdá se totiž, že není ani tak důležité, co se člověku děje, ale jak to přijímá. Každý ví, že strachem vzrůstá nebezpečí a statečností ho ubývá. Úzkost nás připravuje o sílu, kterou bychom mohli využít k něčemu pozitivnímu, anebo v okamžiku nebezpečí abychom mu mohli čelit. Jednoho vyřídí na celý život jedna křivda, třeba i domnělá, jiný je s to brát i katastrofu jako příležitost k odhalení svých možností, jako pravé okamžiky života, kdy se mu něco ukazuje. Usebere se a vykročí do prázdna, možnosti člověka jsou totiž vykoupěny touto odvahou.

Všude po světě se však ozývá fňukání, každý si žádá ohledy, sám sebe vysvětluje a přeje si být pochopen a litován. Je to přímo nárok. Jenže většinou, pokud naslouchající není profesionál, jde o samomluvy, druhý čeká, až první skončí a bude moci začít fňukat sám. Fňukání také rozmnožuje literatura a filmy. Umělci někdy jako by tvořili proto, aby si mohli postěžovat na vlastní neschopnost žít. Ale kdo to má pak umět?

Jsi dobrý, říkám, jsi silný, jenom si nesmíš stavět do cesty skály a husté lesy, nebraň se tolik a neboj se tak, protože nikdo ti neublíží tak moc, jako můžeš ublížit sám sobě. Najdi, co je dobré, a kdyby toho byl jen

drobínek a špatné všechno ostatní, toho dobrého se drž a to rozvíjej. Nestav temnotu proti temnotě, ale tmu prosvěcuj. Nesvazuj si tělo a ducha řetězy, proživej každý den, jako by byl tvůj první na tomto světě a také poslední. Stará, osvědčená moudrost.

Pomáhám mu z údolí na kopec, dávám mu naději, protože osnovou, do níž jsou vetkány lidské duše, je snad naděje, moje i jeho, rozdíl je mezi námi ten, že teď mám zrovna víc síly. Vyvedu ho na kopec a ukážu mu, jak je krajina dosud smysluplně uspořádána a jak je podle téhož řádu pořádek ještě uspořádán i on. Ukažuji mu cestou všechno, co potkáváme dobrého a krásného, protože utrápený člověk se už odnaučil vidět.

Nechci dělat proroka, ale napadá mne, že tak, jak bude ve světě ubývat sil a energií, které měl dosud člověk k dispozici v míře omezené jen jeho technickou zdatností, tak bude pořádek významnější ta síla, kterou máme v sobě. I kdybychom se katastrofou, kterou bychom jako lidstvo zavinili, anebo se pozvolna nesmyslným plýtváním vrátili do materiálních podmínek pravěku, ta síla tu bude. Racionalisté jí říkají bioenergie, věřící božská síla, jiní znějící životní proud. Ona rozeznává a oživuje hmotu. Budeme se muset naučit pracovat s ní a nemarnit ji, ona je to jediné, co zbude, až všechny energie budou vyčerpány.

Pokud se někdo naučí soustřeďovat v sobě tuto sílu, což je možné, ale dá to práci, může sám konat zázraky, ale nás všechny nezachrání ani zázrak, ani svátek, ale soustředěný, vnitřně usebraný život v každodennosti. Svou sílu nemůžeme nalézt v rozptýlení, v němž žijeme, v rozdrobenosti, v níž zažíváme svět, ani ve vlastní necelistvosti, kterou zas do něho promítáme. Vydáváme stále více energie, jsme uštvaní a unavení, a zdá se, že zbytečně. Kolik síly například spotřebujeme k mluvení a k naslouchání slovům, která nám nejsou k ničemu. Kolik energie spotřebují oči, které se dívají na něco, co nemusí vidět, nebo číst, nač hned zapomínáme. Tlachání a sdělovací prostředky, z velké části i tzv. kultura, pomáhá lidem žít ve stavu, kdy nejsou sami sobě zřejmí. Chovají se někdy tak, jako by měli být čím dál tím mladší, už ani stárnout neumějí, natož pak moudřet, zrát a umírat. Smrt jako by vůbec nebyla, a když už ji někdo má na jazyku, nevěří mu, nechť jí to vidět a ani ho nevyslechnou, když chce říct něco podstatného. Neumřeš, říkají, smrt není. Smrt je považována za něco ubohého, čemu se nešikovným doktorům nepodařilo zabránit. Je to trapné selhání člověka i personálu. Hle, jak přežívá racionalismus, důvěra ve všemohoucnost věd. Ale smrt je přece završení lidského života, odevzdání lásky i bolesti, něco vznešeného, s čím musíme počítat a naše činy tím poměřovat.

Měla jsem přítelkyni, starou paní, sochařku. Na jedno ucho neslyšela vůbec a na druhé málo. Když jsme spolu hovořily, vždycky se naklonila, a když na mně byla řada, zakřičela jsem jí do ucha to nejdůležitější. Vždycky to musela být myšlenka, protože jinak by to byla zbytečná námaha pro ni i pro mne. Co se člověk zbytečně namluví, aniž by sdělil podstatné, když hovor není ničím omezen.

Říkala mi, že je ráda, že neslyší, protože nemusí poslouchat žádné blbosti, co je nejdůležitější jí vždycky někdo zařve. Také skoro od těžké práce a od kamenného prachu neviděla, a možná proto se tak dobře soustředila na své dílo. Tesala dlátem v zahradním altánu, kam ze všech stran fičelo, do modrého mušláku hlavu Krista, tloukla do kamene se zavřenýma očima a rukama dílo hladila, cítila je v konečcích prstů. Stála jsem v zahradě, listí padalo a lepilo se mi na záda, a Kristus hleděl ne ven, ale do sebe a zářil lahodnou klidnou vědoucností, protože viděl všechno najednou tady i tam, tehdy i nyní. Kdybych měla tu moc, Hedviko, řekla jsem jí, postavila bych kostel a on by tam byl uprostřed jen sám. Světlo by na jeho hlavu dopadlo shora a tak by byl ve sloupu, který spojuje nebe se zemí, ve světelném prutu, kterého se člověk může přidržet, když je mu úzko. A ona se jen smála, tak šťastně se uměla smát, že k ní lidé měli chodit procesím, podívat se na někoho, kdo to umí. Mezi osmdesáti a osmdesáti třemi lety vytvořila snad svá nejlepší díla, v době, kdy neviděla a neslyšela. Když je dodělala, umřela.

Kolik energie by člověk ušetřil na podstatné věci, kdyby uměl zavřít oči i ústa a neposlouchat, chvíli si sedl do ústraní a pokusil se vyčistit mysl od těkavých myšlenek. Ne tak, že by s nimi bojoval, ale tak, že by je nechal odplývat jako mraky po letním nebi a pozoroval je.

Jenže když už lidé usednou do ústraní a zavrou oči, kalkulují. Hrají hru má dáti, dal, dostane za to, hru, která nikdy nekončí a nikdy ji nemohou vyhrát. Je to věčná patová situace. Člověk všechno promyslí, přehraje si možnosti, které třeba ani nejsou skutečné. Spotřebuje všechnu sílu na reflexi, ale na čin už nemá, jak o tom hovoří Kierkegaard ve studii o revolucích. Vyčerpá se, nakrmí mysl možnostmi a setrvá tam, kde je: v nespokojenosti.

Kalkulace je vždycky spojena s odhodláním, s dobrými úmysly, které jsou předznamenány spojkou až. Česká každodenní hodláni jsou asi taková: už nebudu lhát, řeknu svůj názor, ať se stane co chce, přestanu krást, jen co budu mít, co potřebuju a co si přeji. Přestanu se bát, jen co dostanu to místo, nebo jakmile půjdu do penze. Nebudu už sloužit. Budu se chovat svobodně.

Hodláni vyvolává nakonec závist a nenávist k sobě i k ostatním. Nespokojenost se sebou i se životem. Každá neuskutečněná možnost nás deformuje. Šlapeme v mrtvých schránkách možností pořád na místě, až smrt definitivně zruší všechna až.

V devatenáctém století a dřív byli lidé většími romantiky. Báli se skutečné smrti, konce života, a snažili se chovat tak, aby je nezaskočila nepřipraveny. Byli k tomu vychovávaní, vedeni, žili s vědomím, že budou muset podstoupit konečný soud nad tím, co udělali se svým životem. Věřili na trest nebo na odměnu. A teď aby se lidé báli smrti zaživa. Tělo je jakž takž v pořádku, myšlenky těkají čiperně, ale chybí smysl všeho činění, střed, kolem něhož by se život otáčel, anebo cíl, k němuž by směřoval. Člověk přestává tvořit svůj život, nenaplnuje svá očekávání, uzavírá nicotné kompromisy sám se sebou i s druhými, vyhýbá se rozhodnutím. Činí všechno, jak se to má, jak se to patří, ale spokojený s tím není.

Český národ má sklony žít v očekávání zázraku, něčeho, co se někde ve světě uděje v jeho prospěch a vyřeší jeho problematickou situaci. Má dokonce horu Blaník, v níž spí legendární vojsko. Podle pověsti až bude Čechům nejhůře, hora se otevře a vyjede z ní vojsko v čele se svatým Václavem, patronem české země.

Je však i plno moderních pohádek a všechny znicotňují naši přítomnost, berou smysl našemu každodennímu životu a jednání. Kolektivní očekávání snímá z nás jednotlivců jako by odpovědnost za vlastní život, utápíme se v obecně sdílené nepohodě, a bezmoc člověka rozkládá a ničí stejně jako moc nad druhým.

Jsou ještě na světě lidé, kteří se bočí, jako se někteří koně nenaučí tahat. Posílají je – žijeme v osvíceném světě – do blázince. Jsou tam tuláci, kteří dřív svobodně chodili krajinou, obecní blázni, kteří patřili do každé vesnice a obveselovali lidi, muž a žena, kteří se rozhodli žít pravěkým způsobem v jeskyni v lese, nikomu nic nedělali, ale oni je nenechali. Jsou tam všichni, kteří dělají něco, co se nesluší a nehodí a není to na kriminál.

Je to tak na celém světě, v civilizaci, která se nazývá západní. Proto jsem, po prvním nárazu zklamání, přestala už na pražském chodníku žet své Ameriky.

Fronta tam pulsuje zbytečným napětím. Staří a nemocní lidé vystojí papíry pro děti, které jim pak s nima utečou a je tady nechají, odložené, protože se už k ničemu nehodí. Takový je světa běh v této civilizaci. A v jiné ještě horší: kdysi jsem byla v Kambodži, když to byla kvetoucí země, za Sihanuka, a nic krásnějšího jsem ve světě neviděla. A najednou tam jeden šílenec povraždí snad milióny lidí, všechny, kteří mají brejle a střední nebo vysoké školy. Nikdo mu v tom nezabrání a evropští intelektuálové se pořád ještě zabývají rozbíráním toho, jak je možné, že jiný šílenec povraždil před čtyřiceti lety šest miliónů židů. Možná ani nevědí, anebo nevnímají, že se totéž děje teď, anebo je to daleko, anebo jsou to jiní lidé a berou život a smrt jinak než my.

Šla jsem po ulici a zvolna jsem začala kráčet lehce, protože jsem se zbavila zase jednoho břemene. Zdálo se mi, že toho budu chtít pořád míň a tím se budu vyplétat, vyvazovat ze všech tkanic a tkalounů a ponechám si jenom lana, která mne poutají k životu, v němž mám možná ještě něco udělat.

Fronta at' stojí dál, zůstanu, kde jsem. Ještě bych třeba přišla do nějakého pošetilého pokušení. Kdoví, co se mi tu zatím stane dobrého.

Tak sama sebe zaklínám, jako bych se pokoušela zastavit něco, co se na nás a snad už i přes nás valí. Víím, že mé počínání je svým způsobem magické, ale co mi zbývá tváří v tvář negativitě než vyvolat v sobě hodnoty, které jsou původní, vyvzdorovat si je.

A za hřích, jediný, veliký a smrtelný, považuji žít svůj život a být s ním nespokojený.

(Otištěno bez vědomí autorky.)

MILAN ŠIMEČKA

KASPAROV PRVNÍ

S Karpovem jsem se blíže seznámil ve vězení. Každý den jsem studoval jednu partii z jeho knihy. Figurky jsem si udělal z chleba, černé jsem obarvil popelem z cigaret.

Do knih se samozřejmě vybírají ty nejefektivnější partie, takové, co končí vzdáním soupeře po třicátém tahu. Pro Karpova však nejsou takové partie typické. Karpov je génius jemných a pomalých manévrů, jejichž strategie je dlouhodobá a skrytá před snadným odhalením. Karpov přesouvá figury a buduje postavení; když se dostane k malilinké poziční výhodě, drží se jí jako klišé a rozšiřuje předmostí, pak ukořistí pěšce a soupeř se vzdá, protože ví, že v koncovce proti němu nemá šance. Kriskantním a efektním výpadům má Karpov spíše nechuť, odhodlá se k nim jen tehdy, když má okoukaného soupeře. Při zřetelné poziční výhodě se už nenamáhá, kašle na krásu, přisouvá se ke králi pomalu a obezřetně, nepřátelským obráncům neponechá ani skulinku prostoru. Král se z toho pomalého a systematického utlačování cítí tak bídě, že se svalí mnohem dříve, než mu Karpov zasadí poslední ránu. Pro tuhle hru ho někteří šachisté neměli rádi, jak už to bývá, máme spíše slabost pro romantiky než pro poctivé účetní.

Mluvím, jako by Karpov už nebyl, Karpov je, ale není už první. Neprosadil se svým stylem v boji, přehrál ho mladý kluk. Nepřál jsem mu to, bylo mi vlastně jedno, kdo vyhraje. Dobré vztahy z basy bývají trvalé. Trochu mě míchala jeho strašlivá konformnost a trochu mi ho bylo i líto: po každém úspěchu posílal telegramy Brežněvovi, z jejich textu by se člověk mohl domnívat, že je jeho nemanželským sy-

nem. Myslím, že si však nezasloužil, aby mu Korčňoj, jak jsem o tom kdesi četl, nadával při šachovém stolku do fašistů. V dvacetičtyřkolovém zápase udělal dvě chyby a jednou přehlédl šanci na výhru. Musel asi cítit, že mu je doba svou atmosférou nepříznivá, před pěti lety by se mu to nestalo. Při vši skromnosti mám pocit, že jedné z těch chyb bych se nedopustil. V Karpovově skvělém mozku měl podle mého soudu zaklinkat zvoneček signalizující nebezpečí. Když člověk hraje s mladým dravcem, musí jaksi předpokládat, že dobrodruh obětuje dámu, přitrhne až k hlavnímu stanu a začne kolem sebe sekát. Tak se i stalo. (Kusý se pokouší hrát někdy také podobným způsobem, ale se mnou mu to málokdy vyjde, tak asi jednou za rok.)

Karpov se nyní pravděpodobně dobře necítí. Poměrně mladý člověk a musel odejít z funkce. Nástupce je odvážný a provokativně agilní. V prvním zápase odevzdal pět bodů a zdálo se, že měl ještě někde v ústraní zrát. On se však uklidnil a pustil se do nekonečného přetahování, které nakonec unavilo všechny zúčastněné. Přestávka přišla Kasparovovi k duhu. Když jsem se na něho díval v televizi, hned jsem poznal, že to není žádná mírná slovanská povaha, ale kavkazskosemitský vášnivec. Mozek, jaký vzniká v sovětském genetickém kotli častěji, než by se na první pohled zdálo. Choval se při druhém zápase s mírnou neúctou k celebritě minulé éry, ozdobené řády a tituly. Jednou ukázal pečetěný tah obecenstvu a dal tak najevo, že je někdy zdrávo nakopnout přísné konvence. Třikrát vyhrál opravdu brilantně a kdybych měl klobouk, dal bych ho dolů. Když vzplála

poslední bitva a starý mistr musel hrát o všechno, zatímco jemu stačilo doploužit se bez rizika k remíze, rozhodl se být lepší o metr a nejen o prsa. Odmítl stagnovat a řekl si asi, že mu pomníček v paměti šachistů stojí za to. Hrál černými. Ve chvíli, kdy Karpov již zřetelně nervózněl a udělal několik vyčkávacích tahů, vyrazil pěšcem na f5, jednoho pěšce pak obětoval, oželel druhého, za třetího získal jezdece, pronikl pak věží na druhou řadu a bylo po jednom šachovém období.

Romantik vyhrál a zdá se, že se všichni z toho radují, jako by jim za starého mistra nebylo taky dobře. Šachisté už jsou takoví, protože ve své většině nehrají o peníze, ale pro potěchu ducha, a tak vědí, že jedna pěkná a riskantní myšlenka povznesení šachistovu lidskou důstojnost výše než upoceně výhry, vydřené na vyšlapaných cestách.

(Otištěno bez vědomí autora.)

O METRU

(Otázky a odpovědi)

Máme v metru o trasu víc, s potěšením šetříme víc času ve spolehlivém a rychlém dopravním prostředku. Než do něho nasedneme, procházíme starými i zbrusu novými vstupními halami, jezdíme po pohyblivých schodech, procházíme pod klenutými spojovacími chodbami a čekáme na nástupištích. Člověku to nedá, rozhlíží se, prohlíží si všechnu tu nádheru mozaik, reliéfů a plastik, svítidel, povrchu kleneb a obkladů, sloupů, skel, mramorů a keramik, a jak už je člověk a Čech k tomu, leccos se mu pomalu vkrádá do hlavy a do myšlenek. Vkrádá se vám také?

Jak by se nevkrádalo!

A jak člověk dost zhusta slyší, vkrádá se i jiným. Vlastně podivínům, uvážíme-li tu bubnovou palbu chvály ve všech sdělovacích prostředcích, i spontánní nadšení obyvatelstva, jak nám je sdělovací prostředky radostně tlumočily. Podivíni jsou prostě ochuzeni o rozkoš jednomyslnosti. Takový podivín se nemůže například dívat na oslepujivě krásné obložení na stanici Náměstí Republiky, připomínající v márnivě lesklém provedení další televizní obrazovky na dalším stavitelském díle celonárodního významu. Namítá cosi proti skleněným ponravám, kterými je hustě pokryta stanice Karlovo náměstí, jako namítal proti plechovému popupinkovanému brnění stanic na trase A. Ptá se, k čemu heroický pathos některých vstupních hal, nebo se ptá, jak se mu má rýmovat nudně popisný a nedomrlý «realismus» nejednoho výtvarně ideového artefaktu s představami o umění, k nimž došlo dvacáté století, a jak se toto a mnoho jiného v nových i starých stanicích metra rýmuje s moderní architekturou soudobé civilizace. Ptá se ještě na mnoho jiného.

Je prostě nespokojen a rád by se od této jen dojmové nespokojenosti dobral k její hlubší příčině. Kde ji má hledat?

V sobě. Ve své genealogii. V původu svého myšlení, v duchovní posloupnosti, která se v národě dědí z generace na generaci. V tom, čím jsme jako národ právě takoví jací jsme, ve zvlátnostech naší mentality.

I každý duchovní výkon, každé umění, má-li být legitimním výrazem, řekněme, národního génia, musí takto odněkud pocházet a nést v sobě všechno, co je určovalo. Platí to i o architektuře. Má-li být jakákoli architektura autentická, musí respektovat

danosti prostoru, v němž vzniká. Danosti vnější, jako je například podnebí, zeměpisná poloha, topografické, demografické, biologické zvláštnosti atd., ale, a hlavně, také danosti duchovní, jak se postupně utvářely v průběhu dějin. Typické tvary např. řecké architektury podmiňovalo stejně tak klima, jas, barevnost, teplo Středomoří, členitost pobřeží, moře, skalnatý drsný terén vápencových skal, úbočí a otevřených plání, jako řecká obec, polis. Jako kultura ducha vycházející z bájí a mýtů a vyvíjející se dál v myšlenkových a politických zápasech až k vrcholné demokracii periklovských Athén.

To všechno bylo obsaženo v citění stavitele, určovalo to jeho vkus, vedlo ho k volbě výtvarných prostředků.

V našem geografickém a duchovním prostoru určovaly od prvopočátků autentičnost architektury zase jeho zvláštnosti: mírný zeměpás střední Evropy, zvlněný a rozmanitý terén, tlumenější světlo, od nepaměti kultivovaná krajina. A stejně tak střední Evropa jako duchovní pojem: těsné a tolerantní soužití malých středoevropských národů; duchovní zázemí křesťanských kultur, vysoká úroveň vzdělanosti; řada vynikajících duchovních osobností – náboženských myslitelů, filosofů, spisovatelů, malířů, sochařů, architektů, pedagogů atd. od středověku po současnost. Zápas středoevropských Slovanů o národní sebeurčení a politickou samostatnost; blízkost a příbuznost uměleckého citění Vídně, Budapešti, Míšně, Drážďan, Prahy, Záhřeby, Lublaně, Terstu atd.

To všechno je zase obsaženo v citění architekta naší středoevropské duchovní oblasti. V citění, které se shrnuje pod pojem «středoevropského senzualismu», jak ho u nás razili v řadě prací hlavně o středověké architektuře historikové architektury Líbal a Mencl. Rozumějí tímto středoevropským senzualismem zvláště vyvinutý cit pro uměřenost, pro prvořadý význam a čistotu konstrukce, pro poučené chápání vžitých kánonů dobového evropského slohu – a zároveň touhu hledat jejich specifické varianty v podmínkách svého duchovního a geografického prostoru.

Příklad – gotická kaple ve Vlašském dvoře v Kutné Hoře. Při pohledu na její půdorys překvapí zvláštnost architektonického řešení, které se evidentně vymyká, jak se dnes říká, celoevropskému trendu své doby. Prostora je sklenutá na nosný, běžně do středu umístovaný pilíř složitým hvězdi-

covitým obrazem klenebních polí. Klenba je řešena podle očekávání na pilíř předpokládaný uprostřed. Jenže stavitel a jeho středoevropský jemnocit posunuli s ohledem na konkrétní relativně malý prostor pilíř k zadní slepé stěně tak, že většina, dvě třetiny klenebního obrazce, té složité hvězdy, se zdá nepodepřená. Jako nějaký baldachýn, který se vznáší nehmotně ve vzduchu. A zbývající část hvězdice stropu je následkem toho ut'atá. Představa diváka ji cítí jako něco přesahujícího prostor kaple, jako neukončenost, kterou si domýšlí.

Co se stalo? Přesně staticky propočteným konstrukčním nápadem, posunutím sloupu, jak to staviteli diktoval proti všem konvencím doby jeho um a cit, vznikl místo dobově banální kaple zvláštní svatostánek, naplněný vznosem a metafyzickým tajemstvím.

Nebo: sloupová síň pod západním křídlem starého paláce na Pražském hradě.

Je řešena zaklenutím šesti polí tak, že přísně půlkruhová žebra jsou svedena do hladkých pilířů v různé výšce v závislosti na rozdílných půdorysných vzdálenostech pod těmito žebry. Je to kacírství proti dobovému úzu. Ten předepisoval v takovém prostoru na sloupech hlavice a závaznou pravidelnost systému hlavice, sloup vedle sloupu. Rozdílné půdorysné vzdálenosti sloupů, způsobující nutně, že by žebra sahala «nepřípustně», *nepravidelně* a *viditelně* do různých míst sloupů, by trénovaného dobového stavitele vedly spolehlivě k zakamuflování té nepřipustnosti. Usekl by přesahující konce žebířů a nasadil by hlavice, pod nimiž se ostuda ztratí. Česká varianta parléřovského středoevropského citění právě naopak: svádí klenební tíži do hladkých pilířů a nezakrytou nepravidelností ve splývání žebířů se sloupem dociluje neobyčejně bohatý a svobodný dojem organického, skoro rostlinného vyrůstání žebířů z těla sloupů.

Co se z těch historických příkladů dá vyvodit pro naše úvahy o metru?

Všechno. Především to, že jsme dál Středoevropané. Nejsme tudíž ani nějakí obecní Evropané, ani se, pokud jde o duchovní orientaci, o způsob myšlení, styl života, chování, vkus, cit, záliby nepodobáme našim velkým spoluobytelům Evropy, Němcům třeba, Polákům, Francouzům, Angličanům nebo Rusům. Jsme jiní než oni. A tudíž naše stavitele moderní doby, současné architekty, pokud neztratili souvislost s tímto svým duchovním a estetickým zázemím nebo pokud, řečeno s Šaldou, nezapřeli svůj rodokmen, neopustil ani onen středoevropský senzualismus. Mají ho společný s celým společenstvím usedlým v tomto prostoru, se svým národem. A mají talent toto společné vrozené a historicky zdůvodněné citění obce vyjadřovat adekvátní architekturou.

Ta se ovšem v průběhu zmíněných staletí měnila. Platí gotický a středoevropský senzualismus dál řekněme v renesanci, v baroku a dál v architektuře 19. a 20. století, až po to metro, o němž je řeč?

Jak by neplatil. Právě on, napojen, vzletně řečeno, šťávami této země, vtáhl v renesanci i v baroku sou-

sední stavitele, například z Podunají, odkud pochází Parlér, z Rakouska, z Itálie a dokonce i z Německa do specificky českého středoevropanství a naší sensibility. A spolu s domácími nebo naturalizovanými staviteli udělali tito architekti-umělci českou renesanci a české baroko, nad jejichž osobitostí Evropa a svět dodatečně žasne na světových výstavách i na místě samém.

Ale dál k tématu: nepřetržitost té citlivosti lze sledovat dál třeba přes naši variantu empirie nebo přes osobitou secesi odlišnou od rakouské, německé i anglické – stačí srovnat například lyrickou Muchovu čáru s ironicky ostrým, dandyovsky frivolním rukopisem Angličana Beardsleye nebo s německými secesními malíři a ilustrátory s jejich krutou tematikou a tvrdou technikou, anebo evropské secesní architektury s Kotěrou či Gočárem. A jde to dál až po funkcionalismus, a až po tu krásnou českou extravaganci, středoevropský český kubismus v architektuře. A dál pak přes celou první republiku po tutéž, sice násilně přerušovanou, ale trvající linii poválečné architektury až po její poslední nový rozběh v šedesátých letech.

Po všechna to období se uplatňoval též zvláštní smysl stavitele pro něco vyjádřitelného nakonec spíš pojmy etickými než ryze technickými nebo estetickými. Řekněme pro pravdu a pro pravost. Pro architekturu, která se hlásí k nejlepšímu, co máme v povaze, a není ochotna to nikdy a pod žádným vlivem ani rozkazem zapřít. Pro charakteristiku této středoevropské českosti je mnoho slov – neokázalost, líbeznost, střízlivost, vtip, humor atd. To všechno se spojuje v ono něco nehmataelného a jemně žitelného z uspořádání jednotlivých prvků, jejich vztahů, poměrů a vyvolává to v divákovi pocit zmíněné pravosti a pravdivosti.

Gotický, řekněme konfekční stavitel by, jak jsem už řekl, v sloupové síni na Pražském hradě schoval ono «nepřístojné» přerůstání oblouků klenutí do hladkého sloupu pod hlavice. Architekt našeho prostoru a ducha dal přednost nezakryté pravdě a udělal z ní estetickou hodnotu a přednost.

Slavný německý moderní architekt Hans Meyer řekl slavnou větu: «Je to šeredné, ale je to správné.» Český funkcionalista by to nikdy nepřipustil. V pojmu správnosti, pravosti, pravdivosti je pro něho zároveň obsažena krása a elegance.

Tím se dostáváme k problému, co lze vyvodit z historického vývoje naší architektury pro úvahu o pražském metru. A pro naše námitky a nespokojenosti.

Řekl jste, že všechno.

Ano. Protože toto metro, jako velká stavba, která má reprezentovat osobitost a ducha této země, to nedělá. Nemá, až na dílčí výjimky a jednotlivosti ani bystrý konstrukční důmysl, ani jemnost a střízlivost ani neokázalou pravdomluvnost ani vtip. Je vybudováno na právě opačných zásadách. Je divadelní. Říká si podbízivě o chválu a dokonce o vděčnost. Zařazuje se důstojně do souboru soudobých staveb téhož typu a záměru, jak postupně vznikaly od 50. let. Příklady jsou notoricky známé – hotel International, Poruba, Palác kultury, nová budova Národního divadla na Národní třídě – zástupně za spoustu podobných, falešně divadelních vý-

tvorů, rozsetých různě po vlastech jako větší či menší pomníky neblahého osudu československé architektury od počátků jejího direktivního řízení v 50. letech do dneška.

Konstrukční část těchto budov se stává, v příkrém rozporu s celým historickým vývojem naší architektury, sice nutnou, ale bezvýznamnou záležitostí. Sloupy v Internationalu, například, jsou tlusté nikoli proto, že je to nutné, ale aby «monumentálně» působily na diváka. Příkladů je nepočítaně.

Prostředky se ovšem s postupujícím časem mění. International byla hrubá napodobenina stalinské architektury 50. let, obří patrový dort s bohatým využitím staromilského ozdobného arsenálu, říms, hlavic, štuků, fresek atd. Dnes zůstává ozdobnický princip nezměněn, změnil se jen způsob zdobení, «pojednávání» povrchů, aplikace moderních materiálů, keramiky, skla, umělých hmot atd., viz Palác kultury, novou budovu Národního divadla na Národní třídě, metro. Materiál, budiž ovšem řečeno, za to nemůže. Plech, keramika, mramor, sklo i umělé hmoty použité v metru jsou v tom nevinně. Tytéž materiály, použity jinak, využity jiným architektonickým myšlením a s jiným záměrem by byly samozřejmě na místě. Přestaly by hrát divadlo, nabyly by civilizačních i estetických funkcí v souladu s elegancí konstrukce a architekturou velkých prostor. V divadelním pojetí tohoto metra slouží vyrábění třípytu lacině k utajování konstrukce – krásný, štíhlý a noblesní železobeton je macatě obkládán, pentlen a ověšován cingrlátky. Ve psí je všechno, co k nám patří a co charakterizovalo naši architekturu, jak o tom byla řeč: odpor k vnějším gestu, střizlivost, noblesa, nápad, vtip.

Neradostné mínění, jak praví Josef K. knězi v Procesu. Co se to stalo s architekty?

Prapodivná věc. Už dávno nejsou padesátá léta, hrubé nátlakové formy direktivního řízení přestaly, reálný socialismus má jiné způsoby. Ono «žádoucí», ideově správné, jediné vědecké, socialisticko-realistické se nevyslovuje jako příkazy a verdikt. Jen trvá v povědomí, a jaksi samo si nachází své lidi. Přicházejí generace nových architektů, kteří žijí celý život v samozřejmém vědomí, že jsou v reálném socialismu a chtějí-li mít šanci, musí být reální. Jsem přesvědčen, že v naprosté většině jsou to počestní lidé, mnozí jistě talentovaní, někteří možná mimořádně. Vědí, co se po nich žádá, odkud pokud mohou, co si mohou a co nesmějí dovolit – a v těchto hranicích dělají to nejlepší, co dovedou. V mnoha menších úkolech a realizacích dokázali leccos zajímavého, vkusného a inteligentního. Když ovšem jde o vizitku režimu, projeví jich spousta pohotový talent vyrobit žádoucí show. Kdyby neprojevili, najdou se bez obtíží a okamžitě jiní ochotní – a pravděpodobně horší, bez útlocitných skrupulí.

Tak se podařilo bez hluku zlikvidovat morální vědomí architektů. Přetřaly se vazby a kořeny, přerušila se kontinuita tvůrčí sensibility, opustilo se přirozené, vrozené, autentické a typické pro naši architekturu. Napravit to je nebo by byla věc architektů, kteří zmíněnou kontinuitu neztratili a měli by, dejme tomu, tu hypotetickou možnost své představy realizovat.

Jaké představy by to například mohly být?

To si nemohu vymýšlet. Představuji si směr, jakým by mohly jít. Mluvil jsem o něm v souvislosti s respektováním konstrukce, s nezastíráním, s jiným způsobem použití materiálů, s jinou představou, čemu metro slouží – zda dopravě lidí nebo ideové instruktáži atd. Prvním předpokladem pro konkrétní realizaci těchto obecných zásad by ovšem muselo být něco v celém světě samozřejmého, jde-li o stavbu takového významu: SOUTĚŽ! Tato demokratická samozřejmost u nás už pro realizaci staveb celonárodního významu od sedmdesátých let neexistuje, přesněji řečeno pomalu mizela až zmizela nadobro. Stavba se prostě zadá vojenskému (Palác kultury) či jinému projektovému ústavu, v němž lze spolehlivě předpokládat nepřítomnost invence, poslušnost a vzorné splnění divadelní prezentace.

Soutěž by naopak probudila fantazii i ctižádost a probudila by také vědomí souvislosti a rodokmenu. A určitě by přinesla spoustu originálních řešení. Stačí představit si práce mnoha architektů vyloučených po 68. roce ze Svazu, ale stejně tak mnoha mladých talentovaných architektů přímo nabitých touhou realizovat své představy. Nevědomému, neinformovanému divákovi se přirozeně líbí čisté, velké, klenuté prostory, ale podléhá také nabýskané kráse nové trasy, protože mu chybí něco velice důležitého: srovnání. Vystavené výsledky soutěže by mu je daly. Otevřely by v něm vědomí jiných možností. Dovedu si představit návrhy metra skromnějšího a plného nápadů a vtipu, využívajícího třeba nejprostších civilizačních materiálů – na podlahu, dejme tomu, v některé stanici, místo mramoru, který klouže a brzy se opotřebovává, třeba cihel zvonivek, na pruhy obkladů třeba běžných průmyslově vyráběných čtvercových skleněných cihel a v daleko větší míře různých podob průmyslového skla, ale i jiných důmyslně zvolených materiálů atd. Dovedu si představit vznos nezapřených, odhalených nebo poodhalovaných nosných konstrukcí, střídmeho použití a kombinace kovových či jiných plátů nebo pásů v souvislosti s horizontálou pohybu vlaku atd. – ale je zbytečné a nelegitimní takové přemýšlení. Architekti by objevili netušené možnosti.

Takže nevidíte na realizovaném metru ani chlup, který by stál za řeč?

Tak to není. Nevidím ani chlup na předepsaném divadelním principu. A na všem, co ho servilně plní. Ale jinak je tu a tam roztroušených chlupů dost. Třeba v béčku štěstěně zvolený princip sdruženého nosiče, ty závěsné roury proříznuté nahore a dole a vysílající světlo oběma směry. Nebo některé koncovky béčka, celá konfigurace jejich prostoru, použití železobetonových panelů, působící prostou přirozenou věcností a vážností. Jinde napojení na autobusovou a železniční dopravu. Nebo střizlivější části některých nástupních stanic na trase A a C. Zdařilé je Rathouského řešení orientačního systému, stejně jako nad zemí uvolnění prostorů kolem stanic a úprava okolních bloků a budov. A bezesporu pěší zóna, sice zbytečně zatěžkaná masívním obkládáním stromů, ale účelná a příjemná. Navíc dobře zvolené mírně historizující osvětlení.

Zmrvené Václavské náměstí může závidět a plakat. Na starých rytinách je k vidění jeho skvělé řešení před dvěma sty lety: krásný volný prostor, zdvojené stromořadí topolů, pěší promenády.

Delikátně se nezmiňujete o stanici Moskevská. Jak se vám líbí?

Proč delikátně? V jistém smyslu je mi pochopitelnější než ty naše. Líbí se mi, řekněme, jako neorganická kuriozita. Kdyby ji měli třeba ve švédském metru, pojatém jako spojení velkého uměleckého záměru s civilizačními funkcemi, určitě by ji pokládali za exotické ozvláštňení a předkládali publiku jako zajímavou ukázkou jiného výtvarného vkusu hodnou zhlédnutí.

Je zajímavá tím, jak se, na rozdíl od našich stanic, hlásí ke své tradici. Carské, i sovětské z ní vycházejí. Vasilij Blažený, ta maxiasambláž tradičních barevných a zlacených makovic vedle mauzolea na Rudém náměstí je kombinace v Rusku možná, u nás ne. Pompa carského ozdobnictví s cibulemi kopulí se zlatem a tíhou lustrů a mramorů nás příliš zavaluje, ale má do sebe něco byzantsky impozantního. Patetická pompa už také tradičního ozdobnictví sovětského s vlajícemi prapory a hrdinnými výjevy je našemu vkusu cizí, sovětskému je asi přirozenější. Takže co namítat.

Zmínil jste se o švédském metru. Jak pojmají metro jinde?

Znám přirozeně jen zlomek, po světě je jich spousta. Sto let staré londýnské metro je funkčně perfektní a nemá jiné záměry než toto civilizační fungování. Na rozdíl od newyorského, jak je občas vidíme ve filmech, také jen funkčně dopravního, ale ponuré a nevlídného, působí veseleji barevným odlišením tras.

Zajímavé je pařížské metro. Už to staré, Guimardovo se skvělými secesními vstupy, mělo některé výtvarné záměry a vyjadřovalo svou dobu – konec století, art nouveau a rychlou fungující civilizaci. V tomto duchu se za poslední roky odehrává v pařížském metru něco, co svědčí o nepřerušném vědomí kontinuity. Francouzi přezbrojují své metro jaksi rovnoběžně s výstavbou nahoře, úměrně novým myšlenkám této výstavby, navazujícím na francouzské architektonické cítění v průběhu dějin. Mám na mysli francouzský racionalismus a smysl pro logický řád, který si přizpůsobil po svém i historické slohy, například baroko – viz Panteon, Versailles,

Invalidovnu – zcela odlišně třeba od vzníceného baroka ve Španělsku nebo od německého, italského, polského či středoevropského našeho baroka.

Řešení, které si hledají francouzští architekti například v Défense, slavné nejnovější čtvrti či spíš městě založeném na paměť obětem druhé světové války, se ozývají i pod zemí v metru: nearanžovaná volnost, nesešněrovaná přirozenost, pravé materiály, logika, řád, čistota myšlení. Dokonale fungující civilizační zařízení navazující ve výtvarně vytríbeném duchu a v rovnováze mezi konstrukcí a architekturou na dopravní a obchodní život nad zemí.

Švédské metro je vybudováno záměrně jako umělecké dílo. Je vysekané do skály, přestože se jí leckde mohlo vyhnout. Skála, kámen ke Švédsku patří. Ve skále jsou pro stanice vylámané jeskyně. Dojem kamene je rozhodující. Aby jeskyně nesuplovaly přírodní jev, jsou do nich vloženy prvky architektury, například vysoký reliéf sloupu s patkou a hlavici vytesaný do skály atd. – celá velká řada uměleckých realizací, díla sochařů, architektů, kameníků.

Civilizační složka stavby je tak jaksi oddělena od jejího vyššího smyslu, je podřízena tvořivosti umění. Na jedné velké stěně které si stanice jsou stovky dětských kreseb – architekti ještě před otevřením dali dětem stěnu k dispozici. Děti na ni, jako kdysi umělci Altamiry, nakreslily a namalovaly svou představu života.

Co nakonec? Kam se poděla naše architektura?

Neumřelat, ale spít. Každé soustředění na bolavý problém nutně zjednodušuje a zkresluje. Nepříznivé poměry v architektuře trvají a obávám se, že budou trvat dál. Ale v architektech všech generací žije architektura dál a kde mohla a může, hledá si cesty. Šedesátá léta potvrdila znovu, že svobodná soutěž a svobodné myšlení zdvihá kritéria, tříbí duchy, povolává nejelitnější z nich k rozhodování. Kromě citovaných i necitovaných architektonických ostud vznikaly v průběhu let práce pozoruhodné a není jich málo – významných budov například, některých sídlištních řešení, atd. Lze snad doufat, že i uvnitř struktur se odehrává plodný proces, že netalenti, opatrníci, hlupáci, diktátúrci a zbabělci, zaštitění oktrojovanými doktrínami, budou postupně prohrávat pod tlakem inteligence, talentu a odvahy lidí kolem sebe.

Uvidíme. V abecedě jsme teprve u trasy C. Budou další.

sm

JIŘÍ RUML

Zpráva o pohřbívání v Čechách

Stal se astronomický zázrak. První jarní den přišel letos do Čech přesně o dva měsíce dřív než obvykle, 21. ledna, kdy ještě zdaleka nenastala jarní rovnodennost. Snad se jaro přišlo taky rozloučit se svým básníkem.

Od časného rána stojíme u bočního vchodu do pražského Rudolfiny a čekáme, až nás vpustí k jeho rakvi. Mrazivý ale slunečný den a zástup roste každou minutou, brzy dosáhne až k náměstí Curieových před právnickou fakultu v ústí Pařížské třídy. Jsou tu mladí a nejstarší, střední věk není příliš zastoupen, je přece pracovní den. Volno se uděluje na pohřby státníků, Jaroslav Seifert byl jen básník.

Městská doprava byla z ulice odkloněna, vjíždět smějí jenom policejní vozy s posilami a bílé volhy vypustí občas další nenápadné pány v civilu. Jsou jich tu desítky, procházejí kolem houstnoucích řad, pozorně sledují jednotlivé tváře, zda mezi nimi spatří ty známé, které si vryli do paměti při výslechu.

Lidé uhýbají očima a odvracejí hlavy před červeným světlem kamery, dokud si neuvědomí, že tyhle záběry jsou určeny pro západoněmeckou televizi, ale ani pak si nejsou dost jistí, že odjinud se na ně nedívají kamery jiné, jejichž snímky budou pak bedlivě prostudovány v promítačkách ministerstva vnitra.

Je osm hodin, dveře se otvírají a první desítky lidí vstupují dovnitř špalírem pořadatelů, z nichž málokterý je členem nějakého uměleckého svazu. Snad jen ti, kteří drží čestnou stráž u rakve, zahalené státní vlajkou, jsou ze Svazu spisovatelů, znormalizovaného tak, že Jaroslava Seiferta do svých řad nevměstnal.

V předsáli se bílé archy plní podpisy příchozích, i ony budou později pečlivě prozkoumány, až pohřbívání skončí.

Pod rakví jsou státní ceny vedle ceny Nobelovy, jediné, kterou kdy český literát získal, a nad nimi trůní věnec prezidenta republiky.

Stejně je to velký pokrok: urna s popelem Josefa Smrkovského nesměla být dosud pietně uložena, smuteční obřad Jana Patočky byl neurvale rušen hlukem vrtulníků a plochodrážních motorek, František Kriegel byl spálen bez obřadu — a nyní je režim donucen vystrojit státní pohřeb chartistovi. Však až sem do té síně proniklo skřípění zubů.

V půl desáté se boční vchod do Rudolfiny uzavřel, ačkoliv tisíce dalších pozůstalých zaplňovaly ulici 17. listopadu. I za ně však mluvčí Charty 77 Anna Šabatová a Jan Štern se zakázanou herečkou Vlastou Chramostovou položili před katafalk kytice svázané trikolorou. Třetí mluvčí, Martin Palouš, byl už předem předvolán k výslechu.

O půldruhé hodiny později, v jedenáct, byl zahájen oficiální obřad, o němž budou druhý den jednotně informovat sdělovací prostředky. Četka vydá zprávu tak pozdě, že se nedostane ani do Večerní Prahy a Televizní noviny doprovodí své záběry oficialit jedovatou poznámkou, že západní televizní společnosti odmítly tento materiál převzít prý pro naprostý nezájem o Jaroslava Seiferta. Možná by neodmítly, kdyby jim ministerstvo vnitra nabídlo film pořízený skrytými kamerami, včetně záběrů tisícového shromáždění při zádušní mši u svaté Markéty, kde bylo západoněmeckým zpravodajům zakázáno natáčet.

Přes silná policejní opatření, při kterých příslušníci Státní bezpečnosti hlídkovali v kostele i jeho okolí již od soboty, přišlo na Břevnov tolik přátel Jaroslava Seiferta, že zaplnili nejen všechny chrámové prostory, ale v tisících obklopili celé nádvoří kláštera, aby se veřejně pod širým nebem pomodlili za duši zesnulého bratra Jaroslava při reprodukováném přenosu mše.

Rušivě působilo jen nevhodné chování civilních strážců, urážející náboženské cítění věřících, i to, s jakou vehemencí zabavovali filmy amatérů. Zádušní mše, které se zúčastnil celý západní diplomatický sbor, měla zůstat národu utajena. Jaké muselo být jejich zděšení, když pak tisícíhlavý sbor doprovodil odváženou rakev zpěvem hymny Kde domov můj.

Potud stručná zpráva o dalším pohřbívání v Čechách, kterému byly přítomny tisíce příslušníků národa a stovky příslušníků ministerstva vnitra.

Co se do této zprávy nevešlo, si lidé uchovají aspoň ve své paměti. Tam bude vzpomínka, že básník odešel ve znamení Halleyovy komety, která už jednou ozářila jeho dětství, i že při slově Božím vzlétl k modrému chrámovému oknu motýl otakárek, aby zvěstoval předčasný příchod jara.

Zůstane tam i obraz kytice se stuhami Františka Janoucha ze Švédska a Václava Havla, položená skromně v kostele vedle věnců úředně povolených, ale též té další, která měla být položena s trikolorou na hrob v Kralupech, kam už nikdo z nás nesměl.

A přece jen se tam dostal dramatik František Pavlíček, který je autorem první Zprávy o pohřbívání v Čechách, když vylíčil život a smrt Boženy Němcové.

Jemu děkuju za titulky a zcela nakonec se sám pro sebe zamýšlím, proč pohřby českých velikánů musejí být provázeny takovou malostí režimů. Snad je v tom nějaký skrytý symbol.

22. ledna 1986

(Otištěno bez vědomí autora.)

JAROSLAV SEIFERT

KOUŘ MARIHUANY a jiné verše

(Ze sbírek Morový sloup, Koncert na ostrově, a Odlévání zvonů)

Uklánět se na rampě
a klesnout až do pokleku,
jako to na scéně dělávají Francouzi,
ne, to by nebylo pro mě.
Sotva jsem však napsal
pár št'astných veršů o lásce,
hledal jsem očima oči žen,
rukama jejich ruce
a ústy jejich překvapené rty.

Bůhví, že v této zemi
milují ženy verše.
Snad proto před vzdechy básníků
netisknou dlaněmi tak křečovitě
svá prsa.

Když jsem byl ještě mlád
a učil se dvořit ženám,
ach, ty má domýšlivosti,

bývalas tenkrát okázalejší
než paví chvost,
který je modrý, růžový a zlatý
jako paleta Renoirova.

Přelháváje tak sám sebe,
šťastně jsem se dostal až na konec,
až k zoufalství,
kterému se říká moudrost.
Nevím proč.

V té chvíli mi však někdo za hlavou
šeptal do ucha:
Jako kouř marihuany
jsou verše básníků.
A jestliže její lehký kouř
otevře dveře neznámých krajin,
odkud nám s úsměvem běží vstříc
rozkošné chvíle štěstí
a drží se za ruce
s chvílemi šťastné rozkoše,
proč by to nedovedly i verše?

Stačí jen jediná píseň,
aby lidem zatajil se dech
a aby dívky, až ji zaslechnou,
daly se do pláče.

Jak rád bych to uměl!
Zvláště dnes,
když už jsem stár a přešlapuji
a slova mi skřípou v zubech.

Kdybych však se zaposlouchal do ticha
a donutil své pero,
co myslíte, že byste zaslechli?

Leda tu píseň,
kterou s podříznutým hrdlem
zpíval Jan Jakub Ryba,
když mu břitva vypadla z ruky
a ještě stál opřen o borovici
sám a sám
v lese u Rožmitálu.

* * *

Říkám vám, pane Zrzavý,
chrám už je zavřen. Škoda!
A malíř jde k staré kredenci,
kterou koupil na Bleším trhu,
a podává mi klíč.
Ale nic v ruce nemá.
Portál Svatého Marka se otvírá.

Růžově průhlednými stěnami
je vidět Piazzetu.
Stíny dvou sloupů končí
sluneční pout'.

Dobrá večer!
V pozadí se černě kymácejí
smutné zobáky gondol.

Na kraji stupňů ohlíží se žena.
Jakmile jsem vstoupil,
bojácným gestem skryla prudce ňadra.
Proboha, vzdechnu!

Je to Mánesova Josefina.
Potichu plakala.
Podél zdi hořely svíce.

Jedny měly plamen zelený,
zelená je barva naděje.
Jiné tesklivě modrý
jako barvínek na matčině hrobě.
Jiné žlutý jako hadí oči.
Některé černý. To mě děsí.

A z výše chóru burácelo ticho.
Tu skladbu napsal
Johann Sebastian Bach,
když byl mrtev.

* * *

Jen jednou jsem spatřil
slunce tak krvavé.
A pak již nikdy.
Zlověstně padalo k obzoru
a zdálo se,
že někdo rozkopl dveře pekla.
Ptal jsem se na hvězdárně
a vím už proč.

Peklo známe, je všude
a chodí po dvou.
Ale ráj?
Možná, že ráj není nic jiného
než úsměv,
na který jsme dlouho čekali,
a ústa,
která zašeptají naše jméno.
A pak ta krátká závratná chvíle,
kdy smíme rychle zapomenout
na to peklo.

* * *

Říkáte-li veršům také zpěv
– a to se říkává –,
zpíval jsem celý svůj život.
A šel jsem s těmi, kdo neměli nic
a žili z ruky do huby.
Byl jsem jeden z nich.

Zpíval jsem jejich bolest,
jejich víru, naději
a žil jsem s nimi vše,
co žili oni. I úzkost,
slabost, strach a odvahu
i smutek bídy.
A jejich krev, když tekla,
stříkala na mne.

Vždycky jí teklo dost
v té zemi sladkých řek, trav, motýlů
a náruživých žen.
I o ženách jsem zpíval.
Oslepený láskou
potácel jsem se v životě,
zakopáváje o ztracený květ
či o schod katedrály.

OBSAH č. 1/1986

A sbohem (báseň) <i>Jaroslav Seifert; Foto J.S. Ivan Kyncl</i>	1
Charta 77 k úmrtí Jaroslava Seiferta	2
Balada o národu a básníkovi (báseň) <i>Pavel Kohout</i>	2
Knihy Jaroslava Seiferta <i>William Jay Smith</i>	3
Bilakův interview – zrcadlo lži <i>Ota Šik</i>	4
S «Poučením» na věčné časy? <i>Zdeněk Mlynář</i>	6
K dementi Alexandra Dubčeka <i>J. Dienstbier, J. Hájek aj.</i>	8
Mluvčí Charty 77 na rok 1986	10
Setkání SPD – Charta 77	10
K novému člověku mnoho cest (karikatura)	11
Otevřený dopis prezidentu Nicaragujské republiky D. Ortegoví	11
Pochod Prahou 8.12.1985 <i>B.</i>	12
Nevím, co mě to napadlo <i>Josef Horvát</i>	13
Sedím a přemýšlím <i>Jiří Boleslav</i>	14
O čem Rudé právo nepíše <i>Z.H.</i>	16
Oživená politika a umrtvená ideologie <i>Zdeněk Mlynář</i>	18
Další tři knížky z nakl. INDEX	22
Berjozka (fejton) <i>Ludvík Vaculík</i>	23
Naděje na reformu ožila? <i>AZ</i>	24
O ruské variantě fašismu <i>Jefim Fištejn</i>	27
Sovětský ideologický systém a jeho perspektivy <i>Lubomír Sochor</i>	30
O nutnosti ekonomické reformy <i>Dok. Charty 77 č. 28/85</i>	33
Zasvěcená studie o maďarské ekonomické reformě <i>Economicus</i>	36
Sedmdesátiny Bedřicha Levčíka	37
O telefonu a telefonování <i>Zbyněk Čerovský</i>	37
Československé telefony za mír	38
Jak dokonalá je sovětská technika? <i>František Janouch</i>	39
Optimistická prognóza <i>Jan Trefulka</i>	40
Výnos Rady lidových komisařů o zproštění vojenské služby	41
Sdělení VONSu (490 katolíci v Gottwaldově; 495 Milan Vlk)	42
Rehabilitace západních vojáků a letců? <i>J. V. Praha</i>	44
Historik Jaroslav Šolc <i>Ján Mlynárik</i>	45
Příkopy dnes (fejton) <i>Ludvík Vaculík</i>	46
Za Jaroslavem Dietlem <i>Ivan Klíma</i>	47
Solženicynova bohemika a slovenika <i>Karel Kyncl</i>	48
Cena Jaroslava Seiferta vypsána	51
Malba v prostoru (plastika, foto) <i>Jan Kotík</i>	52
(Jubilejní) koláž pro malíře Jana Kotíka <i>Arsén Pohribný</i>	53
Náhrobek <i>Dalimil</i>	54
Hledání zracionalizovaného času <i>Julián Slatina</i>	55
O habánech <i>Milan Šimečka</i>	55
Za Oldřichem Kryštofem <i>mj</i>	57
Janu Skácelovi (úryvek z básně) <i>Oldřich Kryštofek</i>	57
Cyklostylovaný leták, který koloval 1985 v Československu	58
O politice vlivné a mocenské <i>Eva Kantůrková</i>	59
Ejhle renegátka! (z r. 1966 o Mileně Jesenské) <i>Ivan Pfaff</i>	62
Láma <i>Marta Procházková</i>	67
Pokus o život <i>Eda Kriseová</i>	69
Kasparov první <i>Milan Šimečka</i>	73
O metru (otázky a odpovědi) <i>sm</i>	74
Zpráva o pohřbívání v Čechách <i>Jiří Ruml</i>	77
Kouř marihuany a jiné verše <i>Jaroslav Seifert</i>	78

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem (Dušan Havlíček, Zdeněk Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, Karel Kyncl, A. J. Liehm, Artur London, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Lubomír Sochor, Ota Šik, Vladimír Tosek, Ruth Tosková). LISTY jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtěte a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je roční předplatné

DM 25. – (nebo ekvivalent v jiné valutě) pro Evropu;

DM 30. – pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 35. – pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky).

PŘEDPLATNÉ a PŘÍSPĚVKY na tiskový fond (nikoli objednávky!) posílejte pouze na: LISTY, Postscheckamt München 112 76-802.

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) posílejte pouze na adresu redakce: LISTY, Vicolo della Guardiola 22, 00186 Roma.